

МУҲАММАД ЛУТФУЛЛОЗОДА,
ИБОДУЛЛО АБДУЛЛОЕВ,
МАВЛУДА ҶАЛИЛОВА

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ИБТИДОИИ ЗАБОНИ МОДАРӢ

О а у ў и э й

Ғ Қ Ҷ Ҳ Х

Ҳ а д и с а

Ҳадиса

сеф
сеа
сеп

3	2	1		
р	ў	б	о	ҳ
1			2	3

СЕ.

БЛР

Kitob quyidagi ko'rsatilgan
muddatda topshirilishi shart

Oldingi foydalanishlar
miqdori

5/25

они

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШҶОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ САДРИДИН АЙНИ

Мухаммад Лутфуллозода, Ибодулло Абдуллоев,
Мавлуда Ҷалилова

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ИБТИДОИИ ЗАБОНИ МОДАРИ

Китоби дарсӣ барои муассисаҳои
таҳсилоти миёна ва олии касбӣ

Нашри 6
(бо тағйироту иловаҳо)

Ҷаласаи Шӯрои миллии таҳсилоти Вазорати
маориф ва илмидарӣ» ҳуриҷ Тоҷикистон бо қарори
№ 05 аз 29.05.2016 ба сифати курси лексия барои
донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии
касбӣ аз рӯи ихтисоси «Таҳсилоти ибтидоӣ» ба ҷоп
тавсия кардааст.

Душанбе
«Матбаа»
2024

ББК 74.261.4 (2 тоҷик)

Л - 90

Мухаммад Лутфуллозода,
Ибодулло Абдуллоев,
Мавлуда Чалилова

Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ, Душанбе
2024, 266 сах.

ISBN 978-99975-918-1-4

ББК 74.261.4 (2 тоҷик)

© Мухаммад Лутфуллозода,
© Ибодулло Абдуллоев,
© Мавлуда Чалилова

ПЕШГУФТОР

Вобаста ба рушди илму техника, технологияи нави таълим ва ба фазои ҷаҳонӣ ворид гардидани кишварамон лозим омад, ки ба мазмун ва методикаи таълим тағйирот ворид карда шавад. Бо назардошти ин аз фанни «Забони модарӣ» барои синфҳои 1-4 китобҳои дарсии насли нав рӯйи кор омаданд, ки ҷиҳати мазмуну мухтасо аз китобҳои қаблӣ ба қуллӣ фарқ мекунанд. Мазмуну мухтасо китобҳои насли нав тамоми паҳлуҳои ҳаёти рӯзмаро фаро мегиранд. Ворид кардани технологияи таълими фарғол, аз ҷумла маҳорати бо китоб эҷодкорона кор карда тавонистани талаба, ба таври амалӣ азхудкунии дониш тавассути модели диаграммаҳо, саволу супоришҳои тестӣ, нақшаҳо, қорҳои дунафария гуруҳӣ, нақбозихо, ки аз донишомӯзон ғайолияти амалӣ, эҷодию ҷустуҷӯиро талаб мекунанд, ҳамчунин татбиқшаванда ва инкишофдиҳанда будани матни китобҳои забони модарии синфҳои 1-4, машқи хат, лугатомӯзӣ, тасвирҳои марбути мазмунӣ матнҳо аз насли нав будани китобҳо дарак медиҳанд. Бинобар ин ба барномаи «Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ» баъзе тағйирот ворид намудем.

Китоби мазкур пешгуфтор, нақшаи адабиёти методиро фаро барнома, матни лексия, рӯйхати адабиёти методиро фаро мегирад ва аз бобҳои зерин иборат аст:

1. Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ ҳамчун фанни педагогӣ.
2. Методикаи таълими савод.
3. Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ.
4. Методикаи инкишофи нутқ.

Дар нақшаи таълими шӯъбаи таҳсилоти ибтидоии коллеҷҳои омӯзгорӣ барои омӯзиши методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ дар курси дуюм 60 соат (машғулиятҳои лексионӣ 26 соат, амалӣ 14 соат, барои қори таҷрибавӣ 8 соат, семинар 12 соат) ва курси сеюм 110 соат (машғулиятҳои лексионӣ 54 соат, амалӣ 26 соат, барои қори таҷрибавӣ 16 соат, семинар 14 соат) муқаррар

гардидааст. Мавзӯҳои лексия низ ба нишондоди нақшаи таълими мазкур мувофиқ қунонда шудаанд.

Аз китоби мазкур устодону донишҷӯёни шуъбаи таҳсилоти ибтидоии факултети педагогикаи донишгоҳҳои омӯзгорӣ низ мувофиқи нақшаи таълими муассисаи марбута метавонанд соатҳои бобҳои барнома ва номгӯйи мавзӯҳоро зиёду кам карда, истифода намоёнд.

Барномаи фанни «Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ» дар заминаи барномаи «Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ» (барои донишҷӯёни шуъбаи методикаи таълими ибтидоии факултети педагогика), Д., 2007 таҳия шудааст.

Мақсади таҳияи дастури таълимӣ аз навиштани лексия ва қориҷаҳои мавзӯҳо раҳо кардани донишҷӯён аст. Устод мавзӯи дарсро мефаҳмонад, донишҷӯён оид ба мавзӯ баҳсу муҳокимаронӣ мекунанд, ки ин ба азҳудкунии мавзӯ ва озодандешӣ озодафтории донишҷӯён мусоидат менамояд.

Ба ин восита, мо хоистем, ки қолаби анъанавии лексиянависии азҳудкунии механикӣ (қориҷа)-ро шикаста, машғулиятҳои лексиониро тавассути фаъолиятҳои амалии донишҷӯён ба роҳ монем.

Аз муаллиф

НАҚШАИ

мавзӯҳои методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ
(барои коллеҷҳо)

Мавзӯҳо	Лексия	Амали	ҚМДРО
Бобҳои барнома ва номгӯйи мавзӯҳо			
Курси 2 Нимсолаи 1 (32 соат) Боби I Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ ҳамчун фанни педагогӣ			
1. Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ ва вазифаҳои он	2		
2. Алокаи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ бо педагогика, психология, дидактика ва дигар фанҳо	2		
3. Аз таърихи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ Таҳлили барномаю китобҳои дарсӣ дар давраи солҳои 1900 то имрӯз	2	2	2
4. Мазмуни таҳсилоти забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ Тартиб додани қадвали нақшаи тақвими-мавзӯӣ дар синфҳои 1-4 аз забони модарӣ	2		2

5.	Стандарти давлатии таҳсилот оид ба забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ Тартиб додани ҷадвали маҳорати суръати хониш, навишт, имло, нақл ва иншо	2			
	Боби II Методикаи таълими савод				
6.	Саводомӯзӣ дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ Машқҳои таҳлилу таркиби овозӣ тавассути нақша (модел)-и калима	4		2	2
7.	Саводомӯзӣ дар мактабҳои муосир Асосҳои илмию методии «Алифбо»-и наشري охир Таҳлилу барнома ва китоби дарсии «Алифбо»	2		2	
	Ҳамагӣ:	16	8	2	8
	Нимсолаи 2 (32 соат)				
8.	Воситаҳои тайёр намудани кӯдакон ба мактаб Вазифаи муаллими синфи I	2		2	
9.	Тайёр намудани кӯдакон ба таълими савод Иҷрои машғулиятҳои таълимӣ вобаста ба тайёрии ба саводомӯзӣ	2			2
10.	Таълими савод ва давраҳои он Таҳлилу давраҳои саводомӯзӣ	2		2	
11.	Намунаи нақшаи дарси саводомӯзӣ				2

12.	Таҳлилу овози харфии калима – ҷавҳари асосии саводомӯзӣ	2			
13.	Мавқеи бозӣҳои таълимӣ ва машқҳои дамгирӣ дар дарсҳои саводомӯзӣ Иҷрои бозӣҳои таълимӣ давраи алифбо	2		2	2
	Боби III Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ				
14.	Забони модарӣ ва ҷузъҳои таркибии таълими он	2			
15.	Сифатҳои хониш ва тақмили онҳо Машқи хониши ифоданоки матн	2		2	
16.	Матнҳои бадеӣ ва тарзи хониши онҳо Хониши асарҳои бадеӣ ва нақли мазмунӣ матн	2			2
	Ҳамагӣ:	16	8	2	8
	Курси 3 Нимсолаи 1 (32 соат)				
17.	Мавзӯҳои грамматикаю имло ва ҷобачогузориҳои онҳо Таҳлилу барнома ва китоби дарсии забони модарӣ	2		2	
18.	Таҳлил ва таркиб – методи умумии таълими грамматика ва имло Машқҳои саволгузори ба мазмунӣ матн	2			2

19.	Таълими ҳамгирои забони модарӣ ва аҳамияти он бобати инкишофи нутқ Таҳияи намунаи дарси ҳамгирои забони модарӣ бо усули интерактивӣ	2			4
20.	Сохти дарси забони модарӣ ва хелҳои он	2			
21.	Таҳлили грамматикӣ имлоӣ ва хелҳои он Машқи таҳлили грамматикӣ-имлоии ҷумлаҳо	2			2
22.	Воситаҳои аёни дар таълими грамматика ва имло	2			
23.	Таълими имло ва вазифаҳои омӯхтани он Машқи тарзҳои гуногуни ислоҳи ғалатҳои имлоӣ	2	2		
24.	Қорҳои хаттӣ ва тарзи гузарондани онҳо Машқи иҷрои имлоҳои таълимӣ санҷишӣ	2	2	2	2
	Ҳамагӣ: Нимсолаи 2 (32 соат) Боби IV	16	8	8	8
25.	Методикаи инкишофи нутқ Инкишофи нутқ – вазифаи муҳими таълими ибтидоии забони модарӣ	2			
26.	Инкишофи нутқи гуфтории қудакони синни калони томақтабӣ	2	2		
27.	Нутқи мураттаб ва мавқеи он дар таълими забони модарӣ	2	2	2	2

28.	Таҳияи намунаи нақшаи силсиладарсҳо		2	
29.	Истифодаи усули интерактивӣ дар дарсҳои забони модарӣ	2		2
30.	Асосҳои инкишофи малакаҳои тафаккури интиқодӣ	2		
31.	Саволу супоришҳои тестӣ	2		2
32.	Инкишофи малакаҳои хониш ва хат бо усули интерактивӣ	4	2	2
	Ҳамагӣ:	16	8	8

НАҚШАИ

мавзӯҳои методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ
(барои донишгоҳҳо)

№	Мавзӯҳо	Бобҳои барнома ва номгӯи мавзӯҳо	Лексия	Амали	КМДРО	Таҷрибавӣ
		Курси 2 Семестри 4 (нимсолаи 2)	32	8	16	8
		Боби 1 Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ ҳамчун фанни педагогӣ				
1.		Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ ва талаботи он	2			
2.		Вазифаҳои методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ	2		2	

3.	Алокаи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ бо педагогика, психология, дидактика ва фанҳои дигар	2		2
4.	Аз таърихи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ (то соли 1920)	2		
5.	Чопи барномаю китобҳои дарсии забони модарӣ баъди соҳҳои 1920 то имрӯз	2		
6.	Таҳлили барномаю китобҳои дарсӣ дар давраи солҳои 1900 то имрӯз	2	2	2
7.	Мазмуни таҳсилоти забони модари дар синфҳои ибтидоӣ	2		
8.	Барномаи таълим, китобҳои дарсӣ ва талабот ба онҳо	2		2
9.	Тартиб додани ҷадвали нақшаи тақвими-мавзӯӣ дар синфҳои 1-4 аз забони модарӣ			
10.	Стандарти давлатии таҳсилот онд ба забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ			4
11.	Вазифаҳои таълими фанни «Забони модарӣ» ва давраҳои он	2		
12.	Талаботи стандарти давлатии таҳсилот дар охири зинаи ибтидоӣ аз фанни «Забони модарӣ»	2		
13.	Тартиб додани ҷадвали маҳорати суръати хониш, навишт, нақл ва ишро	2	2	2

Боби II				
Методикан таълими савод				
14.	Саводомӯзӣ дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ	2		
15.	Методҳои таълим дар мактабҳои кӯхна ва ҳозира	2		
16.	Методи таҳлилу таркиб – методи асосии таълими савод	2		2
17.	Машқҳои таҳлилу таркиби овозӣ тавассути нақша (модел)-и калима		2	2
18.	Саводомӯзӣ дар мактабҳои муосир	2		
19.	Асосҳои илмю методии китоби дарсии «Алифбо»-и наشري охир	4		2
20.	Таҳлилу барнома ва китоби дарсии «Алифбо». Кор аз рӯи китоб		2	4
Курси 3				
Семестри 5 (нимсолаи 1)				
21.	Воситаҳои тайёр намудани кӯдакон ба мактаб ва мавҷудияти мушкилот дар ин самт	2		
22.	Вазифаи муаллими синфи 1	2		
23.	Иҷрои бозҳои дидактикӣ вобаста ба омода намудани кӯдакон ба мактаб		2	2
24.	Тайёр намудани кӯдакон ба таълими савод	2		
25.	Иҷрои машғулиятҳои таълимӣ вобаста ба тайёрии ба саводомӯзӣ		2	2

26.	Таълими савод ва даврахои он (даврани тоалифбо)	2			
27.	Даврахои алифбо ва баъди алифбо. Вазифаҳои ҳар як давра	2	2		
28.	Таҳлили даврахои саводомӯзӣ				
29.	Таҳияи намунаи нақшаи дарси саводомӯзӣ		2		2
30.	Таҳлили овози ҳарфии калима – ҷавҳари асосии саводомӯзӣ				
31.	Иҷрои машқҳои амалии таҳлили овозии калима тавассути доираҷаҳо	2			
32.	Аҳамияти бозихои таълимӣ дар дарсҳои саводомӯзӣ. Бозихои таълимии даврани тоалифбо	2			
33.	Бозихои таълимии даврани алифбо	2			
34.	Машқҳои дамгирӣ дар дарсҳои таълими савод				
35.	Иҷрои бозихои таълими даврани алифбо		2	2	2
Боби III					
Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ					
36.	Забони модарӣ ва чузъҳои таркибии таълимии он. Хониш ва вазифаҳои таълими тарбиявии он то соли 1920				
37.	Вазифаҳои таълими тарбиявии хониш баъди соли 1920 то имрӯз	2			
38.	Грамматикаю имло ва вазифаҳои таълими тарбиявии он	2			

39.	Сифатҳои хониш ва тақмили онҳо (хониши дуруст, раво, шуурона)	2			
40.	Хониши ифоданок ва тақмили он. Хониши интихобӣ, баланд ва хомӯш	2	2	2	
41.	Машқи хониши ифоданоки матн				
42.	Матнҳои бадеӣ ва тарзи хониши онҳо. Хониши асарҳои бадеӣ	2			
43.	Хониши эҷодиёти даҳонии халқ	2			
44.	Мақолаҳои илмӣ оммафаҳм	2			
45.	Хониши асарҳои бадеӣ ва нақли мазмунӣ матн		2	2	
Семестри 6 (нимсолаи 2)					
46.	Мавзӯҳои грамматикаю имло ва ҷобачогузори онҳо: овоз ва харфҳо, калима, таркиби калима	2			
47.	Ҳиссаҳои нутқ. Ҷумла	2			
48.	Таҳлили барнома ва китобҳои дарсии забони модарии синфҳои 1-4. Кор аз рӯи китобҳои дарсӣ			2	
49.	Таҳлил ва таркиб – методи умумии таълими грамматика ва имло. Сухбат ва мавқеи он дар омӯзиш. Саволгузорӣ ва ҳелҳои он.	2			
50.	Мавқеи кори мустақилона дар таълими грамматика ва имло	2			
51.	Машқҳои саволгузорӣ ба мазмунӣ матн (дараҷаҳои миёна ва боло)			2	
52.	Таълими ҳамгироии забони модарӣ ва аҳамияти он бобати инкишофи нутқ	2			
53.	Таҳияи намунаи дарси ҳамгироии забони модарӣ бо усули интерактивӣ			2	2
54.	Соҳти дарсҳои забони модарӣ	2			
55.	Ҳелҳои дарси забони модарӣ	2			

НАҚШАИ
мавзӯҳои методикан инкишофи нутқ

56.	Таҳлили грамматикӣ имлоӣ ва ҳелҳои он	2			
57.	Машқи таҳлили грамматикӣ имлоӣ ҷумлаҳо		2		
58.	Воситаҳои аёнӣ дар таълими грамматика ва имло	2			
59.	Тарзи истифодаи асбобҳои аёнӣ дар дарсҳои забони мс-ларӣ			2	2
60.	Таълими имло ва вазифаҳои омӯхтани он: сабабҳои рӯй додани ғалатҳои имлоӣ	2			
61.	Роҳҳои пешгирии ғалатҳои имлоӣ	2			
62.	Машқи тарзҳои гуногуни ислоҳи ғалатҳои имлоӣ		2	2	
63.	Қорҳои ҳатӣ ва тарзи гузаронидани онҳо: рӯйнавис ва ҳелҳои он	2			
64.	Машқи иҷрои рӯйнавис аз рӯи матнҳои китоб бо назардошти бегалат ва хушнавӣ		2		
65.	Имлоӣ таълими ва ҳелҳои он: таъкидӣ, шарҳдӣ	2			
66.	Машқи иҷрои имлоҳои таъкидӣ ва шарҳдӣ		2		
67.	Имлоҳои эзоҳӣ, ҳудамро месанҷам, интиҳобӣ	2			
68.	Машқи иҷрои имлоҳои эзоҳӣ, ҳудамро месанҷам ва интиҳобӣ		2		
69.	Имлоҳои лугат, эҷодӣ, озод, беовоз	2			
70.	Машқи иҷрои имлоҳои лугат, эҷодӣ, озод, беовоз		2		
71.	Имлоӣ снҷиш ва таҳлили он	2		2	
72.	Баҳо ба дониш ва маҳорати талабагон аз забони модарӣ		2	2	2

Мавзӯҳо	Номгӯи мавзӯҳо	Лексия	Амали	КМДРО
1.	Инкишофи нутқ – вазифаи муҳими таълими ибтидоии забони модарӣ. Ташкили саҳнача онд ба 3 хели нутқ	2	2	
2.	Инкишофи нутқи гуфтории кӯдакони синни калони томактабӣ	2	2	2
3.	Нутқи мураттаб ва мавқеи он дар таълими забони модарӣ	4	4	2
4.	Таҳияи намунаи нақшаи силсиладарсҳо		2	4
5.	Истифодаи усули интерактивӣ (фаъолияти якҷоя) дар дарсҳои забони модарӣ. Ташкил ва гузаронидани қорҳои гуруҳӣ	2	2	2
6.	Асосҳои инкишофи малакаҳои тафаккури интиқодӣ	2		
7.	Саволу супоришҳои тестӣ ва аҳамияти онҳо бобати азхудкунии мавзӯ ва санҷиш дониш	2	2	4
8.	Инкишофи малакаҳои хониш ва хат бо тарзу усулҳои интерактивӣ	2	2	2
	Ҳамагӣ:	16	16	16

НАҚШАИ

мавзӯҳои методикаи таълими хат ва хушнавиш

№ мавзӯҳо	Номгӯии мавзӯҳо	Лексия	Амали	КМДРО
1.	Хат ва пайдоиши он	2		
2.	Дастанавис ва асбобҳои хатнависӣ	2		
3.	Таълими хат дар мактабҳои куҳнаи тоҷикӣ	2		
4.	Машқи хат ва хушнавиш дар мактабҳои муосир. Гигиенаи хат	2		
5.	Машқи харфҳои хурду калони о, а, л, н. Хушнавиши калимаҳо вобаста ба харфҳои омӯхташуда		1	1
6.	Машқи харфҳои хурду калони м, р, ш, х. Хушнавиши калимаҳо вобаста ба харфҳои омӯхташуда		1	1
7.	Машқи харфҳои хурду калони у, ў, с, з, и. Хушнавиши калимаҳо вобаста ба харфҳои омӯхташуда		1	1
8.	Машқи харфҳои хурду калони к, в, д, г, п. Хушнавиши калимаҳо вобаста ба харфҳои омӯхташуда		1	1
9.	Машқи харфҳои хурду калони т, б, е, ф. Хушнавиши калимаҳо вобаста ба харфҳои омӯхташуда		1	1
10.	Машқи харфҳои хурду калони ғ, к, ч, қ, ҷ. Хушнавиши калимаҳо вобаста ба харфҳои омӯхташуда		1	1

11.	Машқи харфҳои хурду калони и, х, й, ё. Хушнавиши калимаҳо вобаста ба харфҳои омӯхташуда	1	1	1
12.	Машқи харфҳои хурду калони я, ю, ж, ь. Хушнавиши калимаҳо вобаста ба харфҳои омӯхташуда.	1	1	1
13.	Машқи хушнавиши калимаҳои имлошон душвор			2
14.	Машқи хушнавиши ҷумлаҳо			2
15.	Машқи хушнавиши аз рӯи матни додашуда			4
	Ҷамғай:	8	8	16

БАРНОМАИ МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ИБТИДОИИ ЗАБОНИ МОДАРӢ

БОБИ 1

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ИБТИДОИИ ЗАБОНИ МОДАРӢ ҲАМЧУН ҲАНИИ ПЕДАГОГӢ

Ҳанни «Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ». Метод, вазиға ва тарзҳои таълим, фарқи байни онҳо. Фарқи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ аз методикаи таълими забони тоҷикӣ дар синфҳои боло. Вазиғаҳои методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ. Методҳои илмӣ-таҳқиқотии методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ.

Алоқаи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ бо ғанҳои дигар.

Ба вучуд омадани китобҳои дарсию дастурҳои методӣ доир ба таълими ибтидоии забони модарӣ. Китобҳои дарсии насли нав, дастурҳои методии марбути китобҳои нав ва таҳлили онҳо.

Мазмуни таҳсилоти забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ (нақшаи таълим, нақшаи тақвими-мавзӯӣ, барномаи таълим ва қисмҳои он, китобҳои дарсии забони модарӣ ва талабот ба онҳо).

Стандарти давлатии таҳсилот оид ба забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ, давраҳои таълими савод ва таълими забони модарӣ. Талабот ба дониш ва маҳорати хонандагон аз забони модарӣ.

БОБИ 2

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ САВОД

Саводомӯзӣ дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ: аз таърихи методҳои саводомӯзӣ. Вазъи умумӣ. Қараёни саводомӯзӣ. Усулҳои саводомӯзӣ дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ.

Методҳои таълим: ҳарфомӯзӣ, ҳарфзамкунӣ, овозӣ, таҳлил ва таркиб.

Саводомӯзӣ дар мактабҳои муосир: асосҳои илмӣю методии китоби дарсии «Алифбо» (М. Лутфуллоев, Ғ. Шариғзода, И. Абдуллоев) ва фарқи он аз «Алифбо»-ҳои нашри пешина. Методи таҳлил ва таркиби овозӣ—методи асосӣ ва умумии таълими савод дар мактабҳои муосири мо.

Воситаҳои ба мактаб тайёр кардани кӯдакон. Вазиғаи муаллими синфи 1. Тайёри ба таълими савод. Шиносоии аввалин бо чумла, калима, таркиби луғавии чумла, сохти ҳинҷӣ ва овозини калима.

Таълими савод ва давраҳои он. Давраи тоалифбо. Воситаҳои ба саводомӯзӣ тайёр кардани талабагон. Давраи алифбо. Дархости педагогӣю методӣ дар давраи алифбо. Намунаи нақшаи муҳтасари дарсҳои давраи алифбо. Давраи баъди алифбо. Вазиғаи асосии ин давра.

Таҳлили овозию ҳарфӣ—ҷавҳари асосии саводомӯзӣ. Мақсадҳои таҳлили овозӣ. Артикулятсия (қойи таъкилшавии овозҳо)-и садоноку ҳамсадо. Аҳамияти аснийат дар таълими савод.

Мавқеъ ва аҳамияти бозихи таълими дар дарсҳои забони модарӣ. Бозихи таълими давраи тоалифбо («Тақлиди овозӣ», «Овозҳо, саф кашед!», «Ҳичҳои зинда», «Калимаҳои зинда» ва монанди инҳо).

Бозихи таълими давраи алифбо («Ҳонаи ҳайвонот», «Қойи ман кучост?», «Қарроҳии калима», «Занҷири калимаҳо», «Рақам ва ҳиҷо», «Ҳоначаҳои сеҳрнок», «Ҳондани калима аз рӯи тартиби рақамҳо» ва монанди онҳо).

Машқҳои дамгирӣ дар дарсҳои таълими савод.

БОБИ 3

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ИБТИДОИИ ЗАБОНИ МОДАРӢ

Забони модарӣ ва ҷузъҳои таркибии таълими он. Аҳамияти хониш ва вазиғаҳои он.

Сифатҳои хониш: хониши дуруст, равон, шуурона, ифоданок; ҳелҳои хониш: овозӣ ва ҳомӯшона, фарқи онҳо; хониши интиҳобӣ, ботавақуф.

Хониши асарҳои бадеӣ. Асарҳои бадеӣ ва фарқи онҳо аз мақолаҳои ҷумии оммафаҳм.

Мавзӯҳои грамматикаю имло ва ҷобачогузорию онҳо. Таркиби барномаи грамматикаю имло дар синфҳои ибтидоӣ: овозу ҳарфҳо, калима, таркиби калима, ҳиссаҳои нутқ (исм, феъл, сифат, пешояндҳо, пайвандаки «ва»), ҷумла, нутқи алоқанок.

Таҳлилу таркиб – методи умумии таълими грамматика ва имло. Сухбат ва мавқеи он дар таълими грамматика ва имло. Қори мустақилона – воситаи муҳими донишазҳудкунӣ.

Таълими ҳамгиро ва аҳамияти он бобати инкишофи нутқи гуфторию навишторӣ. Ҳамгирӣ дар гузориши дарс, қайди мавзӯ ва баҳогузорӣ. Намунаи нақша ва лаҳзаҳои дарси ҳамгиро аз забони модарӣ.

Ҳелҳои дарсҳои забони модарӣ ва шарҳи онҳо.

Таҳлили грамматикӣ-имлоӣ ва ҳелҳои он: фонетикӣ (овозӣ), морфологӣ (сарфӣ), синтаксисӣ (наҳвӣ). Тарзҳои таҳлил: даҳонӣ, ҳатӣ, бонақша, бенақша, инфиродӣ.

Воситаҳои аёний ва ҳели онҳо.

Таълими имло ва вазифаи омӯхтани он. Сабабҳои рӯй додани галатҳои имлоӣ, пешгирӣ ва тарзҳои ислоҳ.

Қорҳои ҳатӣ ва тарзи гузарондани онҳо: рӯбардоркунӣ ва ҳелҳои он (одӣ ва эҷодӣ), имлоҳои таълимӣ (таъқидӣ, шарҳдихӣ, эзоҳӣ, «Худамро месанҷам», лугат, эҷодӣ, озод, ҳомӯш), имлои санҷиш ва таҳлили он.

БОБИ 4

МЕТОДИКАИ ИНКИШОФИ НУТҚ

Инкишофи нутқи талабагон – вазифаи муҳими таълими ибтидоии забони модарӣ. Нутқи гуфторӣ ва навишторӣ. Монандӣ, фарқият ва алоқамандии ин ҳелҳои нутқ. Ҷиҳатҳои душвори нутқи навишторӣ.

Инкишофи нутқи гуфтории кӯдакони синни калони томақтабӣ. Лугатомӯзӣ.

Нутқи мураттаб ва мавқеи он дар таълими забони модарӣ. Талабот оид ба нутқи алоқанок.

Нақли ҳатӣ ва усули гузарондани он. Иншо ва ҳалҳои он дар синфҳои ибтидоӣ. Тарзи гузарондани иншо (аз рӯйи расм, дар мавзӯи озод, аз рӯйи мавзӯ, аз мушоҳида). Таҳлили иншо. Намунаи нақшаи силсиладарсҳо.

Аҳамияти усули фаъолияти яқоя (интерактивӣ) дар дарсҳои забони модарӣ. Тарзҳои ташкили фаъолияти яқоя.

Ақидаҳо оид ба гуруҳбандӣ. Фаъолияти омӯзгор ҳангоми қор дар гуруҳҳо.

Асосҳои инкишофи малақаҳои тафаккури интиқодӣ. Мафҳуми истилоҳи «тафаккури интиқодӣ». Хусусиятҳои ҳоси тафаккури интиқодӣ ва шахсони дорои ҷунин тафаккур.

Саволу супоришҳои тестӣ ва ҳелҳои он, талабот ба тартибдихии тест. Тарзи қор аз рӯйи саволу супоришҳои тестӣ.

Инкишофи малақаҳои хониш ва ҳат бо усули интерактивӣ. Хониши бомулоҳиза (шуурона). Методҳои (стратегияҳои) «Инсерт» (қадам ба қадам), «Медонам», «меҳонам донам», «донистам» (қадам ба қадам), «Кластер», «Диаграммаи Венн», «Рӯзномаи дубақша», «Эссе» ва дигарҳо.

БОБИ I

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ИБТИДОИИ ЗАБОНИ МОДАРӢ ҲАМЧУН ФАҶНИ ПЕДАГОГӢ

Мавзӯи 1. Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ ва вазифаҳои он

Нақша:

1. Маълумот дар бораи метод, методика ва талабот ба он.
2. Тафовути байни восита ва тарзи таълим.
3. Вазифаҳои методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ.

4. Методҳои илмӣ-таҳқиқотии методика кадомҳоянд?

Методика ҳамчун фан ба гурӯҳи илмҳои педагогӣ дохил мешавад. Методика қонун, қоида, фан, вазифа ва методҳои илмӣ таҳқиқотии худро дорад.

Метод аз қалмаи юнонии «методос» гирифта, маъноаш «усул, роҳ, тарз, равиш» мебошад. Метод ва методика аз ҷиҳати вазифа фарқ мекунанд.

Метод усул ва роҳҳои таълим аст. **Методика** бошад, сохти таълими фанро дар назар дорад.

Методика ҳамчун фаъолияти омӯзгору талаба илм дар бораи тарз ва воситаҳои омӯхтани дониш, ҳосил намудани маҳорат, ташаккули ҷаҳонфаҳмии талабагон, тарбия ва инкишофи қобилияти онҳост.

Дар ин таъриф ҳам фаъолияти омӯзгор ва ҳам талабагон ишора шудаанд.

Методика бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошад:

1. Методика **асоси** илмӣ дошта, бояд дар асоси таълимоти илми забоншиносӣ эҷод гардад ва навигарҳои илми педагогика, забоншиносӣ, психология ва таҷрибаи пешқадами муаллимнро ба назар гирад.

2. Методика **мақсади** муайян дошта бошад. Методика уҳдадор аст, ки вазифаҳои таълимии забонро ба мақсади муайян, ба ҷараёни ягона равона намояд. Зеро таълиму тарбия на танҳо ба мазмуни таҳсилот, ҳамчунин ба раванди таълим, ба роҳу тарзҳои он ҳам вобастагӣ дорад.

ва мақсад аз омода намудани талабагон ба фаъолияти мустақилона мебошад.

Байни тарз ва воситаи таълим низ тафовут дида мешавад.

Воситаи таълим гуфта, маводеро меномем, ки муаллиму талаба онро барои ба даст овардани ин ё он мақсади муайяни таълими истифода мебаранд. Ба воситаҳои таълим китобҳои дарсӣ ва маводи онҳо, аз ҷумла матнҳои китоб, воситаҳои аёнию техникаи таълим, дастурҳои методӣ, нақшаҳои тақвими ва монанди инҳо дохил мешаванд.

Тарзҳои таълим гуфта, технологияи истифодаи ин ё он воситаи таълимро меномем. Тарзҳои таълим гуногун буда, интиҳоби онҳо ба метод ва воситаҳои таълим вобаста аст.

Метод ва **тарзҳои таълим** мунтазам тақмил меёбанд. Хусусан дар шароити ҳозираи инкишофи илму техника тақмил додани тарзу усулҳо хеле муҳиманд. Раванди тақмили методҳо бояд ба фарқ қиёсҳои шавқ ҳаваси маърифатҷӯии талабагон, фаъолияти ҷаҳон (интерактивӣ), инкишофи ҳаматарафаи онҳо нигаронда шавад.

Доништан ва фарқ қардани маъною вазифаи **метод** (роҳу усул) ва **методика** (тарз ва воситаҳои таълим) ба омӯзгор имконият медиҳад, ки ӯ дар фаъолияти амалиаш ба ҳатоҳо роҳ надихад.

Методика бояд ба се савол ҷавоб дода тавонад:

1. Вазифа ва мазмуни таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ – Ҷиро омӯзондан лозим?
2. Метод ва тарзҳои таълим – Ҷӣ тавр омӯзондан лозим?

3. Шартҳои мувофиқтару самаранокӣ аз нуқтаи назари илмӣ асоснок қардашудаи таълим – Ҷаро ин тавр не, ба таври дигар омӯзондан лозим?

Методикаи таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ қисми ҷудонашавандаи методикаи умумии таълими забон дар мактаб мебошад. Вале методикаи таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ аз синфҳои

болой фарқ мекунад. Дар синфҳои боло мо зери ибори «таълими забони тоҷикӣ» танҳо таълими грамматикаи забон, имло ва инкишофи нутқи талабагонро мефаҳмем. Аммо ҳамина ибора дар синфҳои ибтидоӣ доираи васеъ дорад. Вакте ки фанни «Забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ» меғуем, на танҳо таълими мавзӯҳои грамматикаю имло ва инкишофи нутқ, инчунин таълими савод, хониши асарҳои бадеию мақолаҳои илмӣ оммафаҳм, машқи хат ва тозанависиро низ дар назар дорем. Яъне мо якбора ҳам усули таълими савод, машқи хат ва ҳам хонишу грамматика ва имлоро меомӯзонем.

Масъалаҳои номбаршуда **вазифаҳои** методикаи таълими ибтидоии забони модариро муайян мекунанд, ки инҳоянд:

1. Муайян намудани ҳаҷм ва мазмуни фанни «Забони модарӣ» дар синфҳои ибтидоӣ, яъне **барномаи** ин фан: таълими савод, (хондан ва машқи хат), хониш, грамматика, имло ва инкишофи нутқ.

2. Омӯштани ҷараёни ташаккулёбии дониш, малака ва маҳорат (**Стандарти** таълими забони модарӣ) доир ба хондану навиштан, имло; омӯштани душворихое, ки ҳангоми донишомӯзӣ садди роҳи талабагон мешаванд; муайян ва таҳлили сабабҳои рӯй додани ғалағҳои талабагон ҳангоми хондану навиштан, дарёфти роҳҳои пешгирӣ ва ислоҳи ғалағҳо.

3. Коркарди **роҳу воситаҳое**, ки талабагон бо ёрии онҳо маводи таълимиро дуруст аз худ мекунанд. Яъне он воситаҳое, ки хотира, диққат, қобилияти мушоҳидакорӣ, тафаккури мантиқӣ, зеҳн, фикри эҷодӣ ва нутқи талабагонро инкишоф медиҳанд.

4. Омӯштани масъалаҳое, ки ба вазифаҳои тарбиявии мактаб вобастаанд, аз қабилӣ тарбияи ватандӯстӣ, ҳудудиноӣ, шаҳрвандӣ, ифтихори ватандорӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, ҳурмати падару модар, калонсолон ва монанди инҳо.

Методика дорои методҳои илмӣ-таҳқиқотии худ мебошад, ки аз инҳо иборатанд:

1. **Омӯхтан ва ҷамъбасти таҷрибаи пешқадами педагогии муаллимон** (мушоҳидаи фаъолияти педагогии муаллим дар дарс ва берун аз он, таҳлил ва ҷамъбасти).

2. Омӯштани **фаъолиятҳои таълими** талабагон (дар ҳосил мушоҳидаи дарс, суҳбати фардӣ ва ғуруҳӣ бо талабагон, гузарондани корҳои хатии санҷишӣ, нутқи ғуфторӣ, истифодаи саволномаҳо, сабти овози радиою магнитофон, тестҳо ва ғайра).

3. Ташкили **озмонӣ ҷ таҳқиқоте**, ки мақсад аз муайян кардани самаранокии ин ё он метод, тарз, шакл ё воситаи таълим аст.

4. Омӯхтан ва таҳлили **мероси пешқадами** педагогу методистони гузашта ва муосир.

Савол ва супориш:

1. Фанни «Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ» ҷиро меомӯзад?

2. Фарқи байни **метод аз методика** чист?

3. Талаботи методикаро номбар кунед.

4. Байни мафҳумҳои «метод», «усул», «роҳ», «тарз» ва «восита» ҷӣ фарқиат дида мешавад?

5. Вазифаҳои методикаи таълими ибтидоии забони модариро номбар кунед.

6. Методҳои илмӣю таҳқиқотии таълими ибтидоии забони модарӣ кадомҳоянд?

7. Яке аз дарсҳои забони модариро дар синфҳои ибтидоӣ мушоҳида кунед ва мулоҳизаҳои худро оид ба он дар шакли мақола нависед.

Мавзӯи 2. Алокаи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ бо педагогика, психология, дидактика ва дигар фанҳо

Накша:

1. Алокаи байни методика бо психология, педагогика, дидактика ва вазифаҳои ҳар яке он.
2. Вазифаи асосии таълими ибтидоии забони модарӣ.

Барои ҳалли масъалаҳои мазмун, усул ва роҳҳои таълими забони модарӣ психология, педагогика, дидактика ва фанҳои дигар дар алоқамандӣ ёрии амалӣ мерасонанд.

Таҳқиқотҳои психологӣ дар интиҳоби маводи таълим, муайян ва пайдарҳамии мавзӯ дар ҳар як синф, ҷобачогузори мавзӯҳои алоҳида, истифодаи восита ва тарзҳои омӯзиши интерактивӣ (фаъолияти якҷоя) ба методика ёрӣ мерасонанд. Методика нишондодҳои психологияро истифода карда, вобаста ба синну соли талабагон муносибати фардӣ қардано ро тавсия менамояд.

Методикаи таълими забони модарӣ бо педагогикаи умумӣ низ алоқаманд аст. Ҳамаи масъалаҳои тарбияро фанни «Педагогика» аз нуқтаи назари илмӣ асоснок карда, пешниҳод менамояд. Методикаи таълими забони модарӣ бошад, ба пешниҳодҳои педагогика таъя менамояд. Алоқамандии педагогикаю методика махсусан барои синфҳои ибтидоӣ муҳим аст. Зеро дар талабагони хурдсол ханӯз муташаққили нест ва он мунтазам тарбия карда мешавад. Яъне бодикқат гуш қардан, хондану навиштан, гуфтан аз тарафи педагогикаи умумӣ равона карда мешавад.

Методика ҳамчун фанни педагогӣ бо дидактика, яъне назарияи умумии таълим ва таҳсилот алокаи мустаҳкам дорад. Ҳам дидактика ва ҳам методика масъалаҳои роҳу воситаҳои таълимро меомӯзанд. Аз ҷумла, методикаи таълими забон масъалаҳои хусусии таълими забонро, ки

ҳоси ҳамин фан аст, меомӯзад. Методика ҳамчун қисми дидактика ба қоида ва қонунҳои дидактика таъя менамояд.

Дониши ҳақиқӣ танҳо дар раванди фаъолана аз худ намурадани маводи таълим ба даст меояд. Он фаъолиятнокӣ, диққатнокӣ ва мустақилиро мепарварад. Дар натиҷа, раванди таълиму тарбия фаъол ва самаранок мегардад, фикри талабагон инкишоф меёбад. Ин ҳамон омӯзиши интерактивӣ (фаъолияти якҷоя) аст.

Алокаи таълими забони модарӣ бо ҳаёт дар он ифода меёбад, ки мо аз таҷрибаи ҳаётии талабагон, мушоҳидаи табиат, аз фаъолияти таълимӣю меҳнати онҳо ҷи гуна истифода мебарем.

Вазифаи асосии таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ инкишофи нутқ мебошад. Ана ҳамин вазифа методикаи таълими забони модариро бо дигар фанҳои таълимӣ (музикӣ, математика, санъат ва меҳнат, тарбияи ҷисмонӣ, табиатшиносӣ) алоқаманд мекунад.

Савол ва ҷувории:

1. Алокаи методикаи таълими забони модарӣ бо фанҳои дигар ва зарурияти онро шарҳ диҳед.
2. Фарқи байни методика ва дидактика аз ҷи иборат аст?
3. Вазифаи умумии дидактикиро бо вазифаҳои методикаи таълими забони модарӣ муқоиса намоед.

Мавзӯи 3. Аз таърихи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ

Накша:

1. Воситаҳои саводомӯзӣ дар мактабҳои қуҳнаи тоҷикӣ.
2. Инкишофи мактабҳои усули нав баъди солҳои 1900 ва нашри пайдарпайи китобҳои дарсию дастурҳои таълимӣ.
3. Вазифаи сифати таҳсилот дар шароити имрӯза ва нашри китобҳои тозабунёд.

Тоҷикон ханӯз дар аҳди тамаддуни ориёӣ мактабҳо доштанд ва фарзандони онҳо мактаб марафтанд. Халқи тоҷик то истилои араб соҳиби хат ва алифбои худ буд, намунаи он алифбои оромӣ ва хати меҳӣ мебошад. Сугдихо (тоҷикон) ханӯз то омадани арабҳо мактабҳои худро доштанд, ки дар онҳо писарон аз синни 5-солагӣ таҳсил мекарданд (М. Орифов. Аз таърихи афкори педагогии халқи тоҷик. Д. 1960, сах. 12). Арабҳо давоми дусад сол кӯшиш карданд, ки забони сугдиро аз байн баранд, вале ба максад нарасиданд. Баръакс, азбаски таркиби лугавӣ ва сохти грамматикӣ забони мо устувор буд, калимаҳои зиёди арабиро қабул намуда, бой шуд ва ташаккул ёфт.

Пас аз истилои арабҳо мактабу мадрасаҳо таъсис ёфтанд. Воситаи саводмӯзӣ дар мактабҳо «Хафҷа», «Пораи бағдоӣ», «Чаҳоркитоб» буд. Таълими савод тавассути методи харфомӯзӣ ва харфзамкунӣ сурат мегирифт. Баъдтар, вақте ки мактабҳои русӣ бо усули нав пайдо шуданд, забони модарӣ ба фанни таълим мубаддал гардид.

Мактабҳои усули нав баъди солҳои 1900 дар Осиёи Миёна босуръат инкишоф ёфт. Оид ба таълими забони тоҷикӣ, махусан саводмӯзӣ паси ҳам «Алифбо»-ҳои зиёде ба таъб расида буданд. Шумораи онҳо байни солҳои 1900-1913 хеле афзуд. Ҳатто баъзеашон 2-3 бор нашр шудаанд.

Барномаҳои таълим ва китобҳои дарсии «Устои аввал» (Саидрасул Саидазизов), «Сарфу нахви форсӣ ба русӣ» (Мирзо Чаъфар), «Роҳбари форсӣ» ва «Қироати форсӣ» (Мухаммад Расулӣ), «Алифбои забони тоҷикӣ» (Саид Аҳмади Васлӣ), «Роҳнамои савод» (Ҳочимӯин Шукруллозода), «Таҳзиб-ус-сибён» (Садриддин Айнӣ) байни солҳои 1880-1920 таълиф гардидаанд. Дар ин солҳо асарҳои методӣ, ба монанди «Таълими алифбо» (Исматулло Раҳматуллозода), «Методикаи таълими фонетикаи забони тоҷикӣ-форсӣ» (Мирзо Ғиёс) аз ҷоп баромаданд.

Баъди солҳои 1920-уми асри XX оид ба забони форсӣ-тоҷикӣ як силсила китобҳои дарсӣ, аз қабили «Мифтоҳи

таълим», соли 1922 (Мирзо Мухаммадзода Собит), «Алифбои забони тоҷикӣ», соли 1924 (Нисор Мухаммад) ва ғайра; аз солҳои 30-юм то имрӯз дар синфҳои ибтидоӣ китобҳои дарсии муаллифон Ҳилол Каримов, Воҳид Асрорӣ, Додҷон Тоҷиев, Абдулгани Эшонҷонов; баъдтар китобҳои Маҳмадулло Лутфуллоев, Раҷабалӣ Мирзоев, Раҳматулло Довудов, Файзулло Шарифзода, Ибодулло Абдуллоев, Бозор Боронов, Фатҳия Икромова ва дигарон ҷоп шуданд.

Ҳарчанд китобҳои дарсӣ хеле барвақт арзи вучуд дошта бошанд ҳам, методика ва дастурҳои таълим баъдтар навишта шудаанд. Аз қабили «Методикаи мухтасари забони тоҷикӣ», соли 1945 (Икром Ҳоҷаев), «Методикаи таълими забони тоҷикӣ дар мактабҳои ибтидоӣ», солҳои 1951, 1956, 1964 (М. Шукров, А. Эшонҷонов, М. Раҳмонов) аз ҷоп баромаданд.

Давоми 15-20 соли охир дар соҳаи таълими ибтидоӣ тағйироти кулӣ ба амал омад. Агар пеш бо ёрии методҳои таълим талабагон танҳо дониш мегирифта бошанд, акнун ба инкишофи ҳаматарафаи насли наврас, қобилият ва шавқи маърифатҷӯии онҳо низ эътибор дода мешавад.

Дар омӯзиши забони модарӣ **сифати таҳсилот** таъсир мерасонад. Шаронги имрӯза дар назди талаба вазифаҳои зерин мегузорад:

- меҳонам, то ки маърифатнок шавам;
 - ба фаъолияти минбаъда омода шавам, созанда бошам, худро ҷузъи таркибии табиат донам;
 - меҳоҳам, зиндагнамро худам пеш барам.
- Қоидаҳои грамматика ва имлоро ҳамон талаба дар амал татбиқ менамояд, ки агар ӯ муқоиса, таҳлил ва ҷамъбаст карда тавонад, ҳулоса барорад ва бо овози баланд дишпуруна баён намояд.

Аз ин хотир, соли 1986 китоби М. Лутфуллоев «Методикаи таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ» ва давоми солҳои 80-ум боз 4 дастури методӣ аз

Мавзӯи 4. Мазмуни таҳсилоти забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ

Нақша :

1. Мазмуни таҳсилот чист?
2. Нақшаи таълим ва аҳамияти он дар сохтани ҷидаҳои дарсҳо.
3. Тарзи қулайи тартиб додани нақшаи таълимӣ-мавзӯӣ.
4. Барномаи таълим ҳамчун ҳуҷҷати рӯймизии ҳар як омӯзгор.
5. Китобҳои дарсии забони модарӣ ва талабот ба онҳо.

Мазмуни таҳсилот гуфта, доираи муайяни дониш, маълумот ва маҳоратро меномем, ки дар инкишофи ҳамаҷонибаи талабагон ва ташаккули ҷаҳонбинии онҳо ҳамчун асос хизмат мекунад.

Мазмуни таҳсилот дар барномаи фан синф ба синф ифода меёбад ва он дар Стандарти давлатии таҳсилот ҳукми ҳатмиро мегирад. Ба мазмуни таҳсилот нақшаи таълим, нақшаи таълимӣ-мавзӯӣ, барномаи китобҳои дарсӣ дохил мешаванд.

Нақшаи таълим

Мазмуни таҳсилоти забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ дар нақша ва барномаи фан инъикос мегирад. Мурағатгари нақша аҳамият ва мавқеи фанро ба назар гирифта, забони модарино ҳамеша дар ҷойи якум мегузоранд.

Микдори умумии соатҳои таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ 1214 соатро ташкил медиҳад. Агар соатҳои ҳафтаина дар нақшаи таълим тағйир ёбанд, яъне қаму зиёд шаванд, соатҳои умумии солона низ тағйир меёбад.

забони модарӣ дар синфҳои 1, 2, 3, 4, маҷмӯаи имло, маҷмӯаи нақлҳои ҳатӣ ва як силсила маводи дидактикӣ, асосҳои аёнӣ оид ба таълими грамматика, имло ва инкишофи нутқ аз ҷои баромаданд.

Пас аз солҳои 1990 аз фанни «Забони модарӣ» дар синфҳои ибтидоӣ таълими ҳамгиро рӯйи қор омад. Китобҳои методии Ф. Шарифзода «Таълими муштарак – асоси инкишоф ва тарбия», «Таълими ҳамгиро: проблема, таҳқиқ ва амал», «Назария ва амалияи таълими ҳамгиро», «Педагогикаи ҳамгиро»; китоби М. Лутфуллоев «Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ», «Педагогикаи миллии халқи тоҷик»; мақолаи И. Абдуллоев «Амалияи таълими ҳамгиро» ҷой шуданд.

Муддати 50-60 соли охир шахсони зиёде дар илми методикаи таълими забони модарӣ сахм гузоштаанд. Баргарики қисме аз ин методистон, ба монанди М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, И. Абдуллоев, Ф. Икромов, Э. Шарифов, Р. Мирзоев, Б. Боронов, Р. Довудов ва дигарон аз он ҷиҳат аст, ки онҳо баробари навиштани дастурҳои методӣ дар айни замон муаллифони китобҳои дарсии «Алифбо» ва «Забони модарӣ» низ мебошанд.

Соли 2012 аз фанни «Забони модарӣ» китобҳои дарсии насли нав ҷой шуданд, ки аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа ва дастгоҳи методӣ аз китобҳои қаблӣ фарқи кулӣ доранд.

Савол ва ҷавоб:

1. Шумо дар бораи тамаддуни ориёӣ чӣ гуна ҷаҳл доред?
2. Олимонро номбар кунед, ки ба таҳқиқи масъалаҳои методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ машғуланд.
3. Китоби «Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ»-ро бо ҷои пештараи соли 1986 муқоиса кунед, баргарики ва фарқиатро муайян намоед.
4. Китоби «Таҳзиб-ус-сиён»-ро мутолиа намуда, оид ба аҳамияти таълими тарбиявии он реферат нависед.

Ба ин тарик, аз рӯи соатҳои дарсии дар нақшай таълим ва барнома додашуда омӯзгорон нақшай таквими- мавзӯӣ месозанд.

Нақшай таквими-мавзӯӣ

Нақшай таквими барои ҳар як нимсола ё солони аз тарафи омӯзгор тартиб дода мешавад. Баъди дар нақшай таълим муайян кардани микдори соатҳои ҳафтаинаи забони модарӣ муаллим соатҳои умумии мавзӯҳои бугунро аз барнома гирифта, онҳоро ба мавзӯҳои хурд тақсим мекунад. Ҳар як мавзӯ бояд номи мушаххас дошта бошад.

Омӯзгор микдори соатҳои мавзӯҳои ҷудогоноро, ки дар барнома дода шудаанд, метавонад тағйир дода, каму зиёд кунад. Вале микдори умумии дарсхоро, ки барои як соли таҳсил дода шудаанд, тағйир дода наметавонад.

Ҳамин тавр, яке аз шартҳои тартиб додани нақшай таквими-мавзӯӣ ин муайян намудани моҳҳо, рӯзҳо, ҳафтаҳои таҳсил ва микдори соатҳо дар давоми соли таҳсил мебошад. Инро ба воситаи ҷадвал дар синфҳои ибтидоӣ нишон медиҳем.

	Моҳҳо	Рӯзҳои таҳсил	Ҳафтаҳои таҳсил	Соатҳо			
				Синфи 1	Синфи 2	Синфи 3	Синфи 4
Нимсолаи I	Сентябр	21	4 (1 рӯз)	42 соат	42 соат	34 соат	34 соат
	Октябр	23	4 (3 рӯз)	46 соат	46 соат	36 соат	36 соат
	Ноябр	19	3 (4 рӯз)	28 соат	38 соат	30 соат	30 соат
	Декабр	22	4 (2 рӯз)	44 соат	44 соат	36 соат	36 соат
Нимсолаи II	Феврал	20	4	40 соат	40 соат	32 соат	32 соат
	Март	18	3 (3 рӯз)	34 соат	34 соат	28 соат	28 соат
	Апрел	22	4 (2 рӯз)	44 соат	44 соат	36 соат	36 соат
	Май	21	4 (1 рӯз)	42 соат	42 соат	32 соат	32 соат
	Июни	05	1	10 соат	10 соат	8 соат	8 соат
Ҳамагӣ		170	34	330 соат	340 соат	272 соат	272 соат

Эзоҳ: дар синфи як, азбаски навомӯзон як ҳафта ба таълими иловагӣ мебароянд, давомнокии соли таҳсил 33 ҳафтaro ташкил медиҳад. Дар ҷадвал нимсолаҳо, моҳҳо, алади рӯзҳои таҳсил, ҳафтаҳои таҳсил, соатҳои синф ба синф оварда шудаанд.

Барномаи таълим

Барномаи синфҳои ибтидоӣ аз ҷанни «Забони модарӣ» ҳамчун ҳуҷҷати муҳими давлат дар асоси усули аз сода ба мураккаб тартиб дода шуда, қисмҳои зеринро фаро мегирад:

1. Консепсияи таълими забони модарӣ.
2. Нақши таълими забони модарӣ дар рушд ва ташаккули шахсияти талабагон.
3. Микдори соат барои соли таҳсил ва тақсими он ба мавзӯҳои асосӣ.
4. Мақсад, талабот, мундариҷа ва роҳҳои ба даст овардан ва корбасти онҳо.
5. Тавсияҳо.
6. Меъёри баҳо ба дониш, малака ва маҳорати талабагон.

Дар консепсияи таълими забони модарӣ мақсаду назифаҳои таълими фан таъкид меёбанд. Гуфта мешавад, ки забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ фанни умумӣ, ақлхат буда, қисмҳои саводомӯзӣ ва инкишофи нутқ, ҳолиш, унсурҳои грамматика ва имло, машқи хат ва тоҷанависиро фаро мегирад. Асоси омӯзиши забони модариро дар синфҳои ибтидоӣ инкишофи нутқ ташкил медиҳад. Ҳамаи кори омӯзгору талаба аз рӯи як қитоби дарсӣ - «Забони модарӣ» сурат мегирад, ки мо онро таълими ҳамгиро меномем. Бартарии ин шакли таълим аз он иборат аст, ки вазифаи асосии омӯзиши забон дар синфҳои ибтидоӣ - инкишофи нутқ бехтар амалӣ мебардад.

Мақсадҳои таълими ибтидоии забони модарӣ инҳоянд:

- бунёдгузори малакаи хониш, омӯзиши суҳангӯйию суҳан шунидан, ёд додани хавасмандӣ ба китоб;
- инкишоф додани хавасмандӣ ба китоб;
- бедор намудани шавқу хавас ба хондани навиштан, мушоҳидаи муҳити зист ва таҷрибаи ҳаёт, инкишофи нутқи гуфторию навишторӣ;
- ҳосил кунондани маҳорати таҳлили маводи омӯхта, муқоиса, ҳулосабарорӣ, ҷамъбаст ва дарки маъно;
- тарбияи маънавии хурдсолон, унсурҳои худшиносии миллӣ, дӯст доштани забон, Ватани худ, ифтихори ватандорӣ.

Вазифаҳои таълимию тарбиявӣи фанни «Забони модарӣ» дар қисмҳои таълими савод ва инкишофи нутқ, забони модарӣ (хониш, унсурҳои грамматика ва имло, ҳат ва инкишофи нутқ) дарҷ ёфтаанд.

Талабот ба китобҳои дарсии забони модарӣ

Китоби дарсӣ на танҳо воситаи донишандӯзӣ, балки ҳосил кардани малакаи маҳорат, ҳамчунин воситаест, ки талабаҳо аз он зиндагиро меомӯзанд, тарбия мегиранд.

Дар назди китобҳои дарсӣ чунин талабот гузошта мешавад:

1. Китоби дарсӣ бояд мувофиқи талаботи Стандарти давлатии таҳсилоти ибтидоӣ ва барномаи таълим таълиф гардад.
2. Дар китоби дарсӣ мебоист асосҳои илм, қоида, мафҳумҳо, таърифот, далелҳо равшану мушаххас баён ёфта бошанд.
3. Китоби дарсӣ талабаҳоро ба фаъолияти эҷодӣ, боварӣ ба худ ва нерӯи зехнӣ ҳидоят намояд, шавқу рағбати маърифатгӯйии онҳоро бедор карда, ҷароғи илму донишно дар қалбашон афрӯзонад.
4. Дастгоҳи (аппарати) педагогиро методи китоби дарсӣ, аз қабилӣ саволу супоришҳо, машку тестҳо бояд устувор, боварибахш ва дастрас бошанд, иҷрои супоришҳо ба ихтиёри худӣ талаба дода шавад.

5. Мазмуни китоби дарсӣ, матну машқҳо осонфаҳм навишта шуда бошанд.
6. Китоби дарсӣ бо расму нақшаҳо, ҷадвалҳо, диаграммаҳо оро ёфта бошад.
7. Китоби дарсӣ аз нигоҳи зоҳирӣ ранга, мустаҳкам ва бо қоғази сифатнок ҷоп шуда бошад.
8. Маводи китоб бояд талабаро ба ҳаракат дарорад, тафаккури ӯро ташаккул диҳад, маҳорати фаъолияти мустақилонаро тарбия намояд.
9. Вазифаҳои асосии китоби дарсӣ ахборӣ, инкишофдиҳанда, тарбиявӣ, илмӣ ва таълими ба шахсият раванашуда бошад.
10. Омӯзгор ва талабаҳо аз китоб қаноатманд бошанд.

Савол ва супориш:

1. Мазмуни таҳсилоти забони модарии синфҳои ибтидоӣ дар кадом ҳуҷҷати давлат ифода меёбад?
2. Сохти нақшаи таълим ва аҳамияти он аз ҷиҳати иборат аст?
3. Барномаи таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ аз кадом қисмҳо иборат аст? Вазифаи ҳар як қисмро шарҳ диҳед.
4. Мақсади таълими забони модарӣ, ки дар барномаи таълими гардидааст, аз ҷиҳати иборат аст?
5. Дар назди китобҳои дарсии забони модарӣ ҷиҳати талабот гузошта мешавад?
6. Мулоҳизаҳои худро оид ба китобҳои дарсии насли нав нависед.
7. Яке аз китобҳои дарсии «Забони модарӣ»-ро таҳлил намуда, оид ба ҷиҳатҳои мусбат ва манфии он қисми нависед.

Мавзӯи 5. Стандарти давлатии таҳсилот оид ба забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ

Нақша:

1. Стандарти давлатии таҳсилоти ибтидоӣ ва чузъи таркибии он.
 2. Мақсади омӯзиши фанни “Забони модарӣ” ва вазифаҳои таълими он.
 3. Талабот ба маҳорати донишхуҷуни талабагон мувофиқи Стандарти давлатии таҳсилот аз забони модарӣ.
- Нақша ва барномаи таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ чузъи таркибии Стандарти таълими ҳамин фанро ташкил медиҳанд. Дар Стандарт омадааст: «Забони модарӣ ҳамаҷун фанни таълими дар синфҳои ибтидоӣ **ҳамгиро** буда, вазифаҳои таълими хондан, навиштан, инкишофи нутқ, одоби муошират, имло, унсурҳои одии грамматикаро ба таври мачмӯъ (комплекс) ҳал менамояд. Таълими ин фан аз рӯи ду китоби дарсӣ ба роҳ монда мешавад: 1) Алифбо; 2) Забони модарӣ».

Мақсади таълими фанни «Забони модарӣ» омӯхтани савод (хондану навиштан), инкишофи нутқи мураттаб, тарбияи шахрвандӣ, ахлоқию маънавӣ ва ғаёлиятҳои эҷодию фардии мактабӣни синфҳои ибтидоӣ мебошад. Ҳамин мақсад муайянкунандаи вазифаҳои таълимии ин фан аст, ки онҳо ба ду давра вобаста мебошанд:

1. Таълими «Алифбо».
2. Таълими «Забони модарӣ».

Давраи саводомӯзӣ дар синфи як 160 соат буда, моҳҳои сентябр-декабрро фаро мегирад ва он аз марҳилаҳои тоалифбо, алифбо ва баъди алифбо иборат аст. Ҳар яке аз ин марҳила вазифаҳои худро дорад:

- **марҳилаи тоалифбо** ё **омодагӣ**: бедор намудани шавқи навомӯзон ба ғаёлияти таълимӣ, тайёрӣ ба хониш (инкишофи ҳисси овознио шунавоӣ, дарки моҳияти овоз ҳамаҷун унсурҳои хониши калима, ҳарф ҳамаҷун аломати овоз

барои навиштан, инкишофи панҷаҳои даст; омӯхтани унсурҳои (элементҳои) асосии хат – хаткашӣ аз рӯи қомбҳои тайёр, рангмолии қардани расм, хаткашӣ аз рӯи раҳҳо, рисолаи раҳи дафтар; инкишофи нутқи мураттаб, аз-ба қардани шеърҳо; дарки нақшаҳои ҷумла, калима, ҳичо, овозу ҳарф). Давраи тоалифбо 20 соатро фаро мегирад:

- **марҳилаи алифбо**: омӯхтани овоз ва ҳарфҳои алифбо; забони тоҷикӣ (ҷуно дастнавис, ҳарфҳои хурду калон); ҷобачогузории ҳарфҳо дар нақшаи калима, ташаккули малакаи хониши ҳичоӣ бо гузаштан ба хониши равонии калима, хониши ҷумлаҳои на ҷандон калон ва матн; таълими хат, унсурҳои (элементҳои) ҳарф, машқи навиштани ҳичо, калима, ҷумла; инкишофи нутқи мураттаб аз рӯи матну расмҳои китоби «Алифбо».

Давраи алифбо 130 соатро фаро мегирад.

- **марҳилаи баъди алифбо**: тақмили малакаҳои хонишу навишт, унсурҳои одии имло ва грамматика, инкишофи нутқ; ташаккули муносибатҳои шахрвандӣ ва маънавӣ, тарбияи ҳифзи муҳити зист. Ин давра 10 соат давом мекунад.

Ба ин тарик, таълими савод ҳамаҷун унсурҳои ибтидоии фанни «Забони модарӣ» тарҳи ҳамагиро дошта, масъалаҳои хондан, навиштан, унсурҳои имло, тасаввуроти ибтидоии грамматикӣ, инкишофи нутқи мураттаб ва масъалаҳои ҷуногуни тарбияро дар бар мегирад ва ҳамаҷун омӯзониди мешавад.

Ҳамин ки давраи саводомӯзӣ ба охир расид, давраи дуюм – таълими «Забони модарӣ» оғоз меёбад ва он то охири синфи 4-ум давом мекунад. Вазифаҳои асосии таълими забони модарӣ аз инҳо иборатанд:

- тақмили малакаҳои хониши дуруст, равон, шуурона, ғиоданок, беғалатхонӣ, беғалат ва тозаю озоданависӣ, инкишофи нутқи мураттаб;

- вусъати дарки зебоиписандӣ ва бадеӣ;

- ташаккули ғаҳмиши ибтидоии қисмҳои забони модарӣ - овозшиносӣ, сарф, иборасозӣ, наҳв, луғат, имло ва аломатҳои китобат;

- ташакули маҳорати ибтидоии қор аз рӯи матн;
- тарбияи одоби муошират;
- васеъ намудани тасаввуроти талабагон оид ба мухити зист;
- машқи хати зебо ва хоно.

Талабагон мувофиқи талаботи Стандарти давлатии таҳсилот дар охири зинаи ибтидоӣ, яъне хатми синфи 4-ум аз фанни «Забони модарӣ» инҳоро бояд донанд:

Талабот ба дониш:

- шинохт ва дар хотир гирифтани ҳарфҳои алифбои забони тоҷикӣ: чопӣ, дастнавис, хурду калон;
- бо ҳарфи калон навиштани аввали ҷумла, аввали номи одамон, лақаби ҳайвонҳо, номҳои ҷуғрофӣ;
- ҷудо навиштани калимаҳо дар ҷумла;
- фарқи овоз аз ҳарф;
- гуруҳбандии овозҳо: садонок ва ҳамсадох;
- калима ҳамчун воҳиди нутқ, ба ҳиҷоҳо ҷудо кардани калимаҳо, аз сатр ба сатри дигар дуруст гузарондани ҳиссаи калима, тасаввуроти умумӣ дар бораи калимаҳои ҳаммаъно (синонимҳо), гуногунмаъно (омонимҳо), муқобилмаъно (антонимҳо);
- калимаҳое, ки ба саволҳои **Кӣ?**, **Чӣ?** (исм), **Чӣ қор қард?**, **Чӣ қор мекунад?** (фعل), **Чӣ ҳел?**, **Чӣ гуна?**, **Қадам** (сифат) ҷавоб мешаванд. Ҷонишинҳои шахсӣ, пешояндҳои **ба, аз, дар, то;**
- қоидаҳои дуруст навиштани садонокҳои **о-а, и-й, у-ӯ, е-э, ҳамсадои ь, ҳамсадохҳои тақрор дар калима** (латта, ғалла, арра), ҳамсадохҳои сушталаффузшавандаи **т, д, х** дар мобайн ва охири калима;
- дуруст гузоштани аломатҳои китобат (нуқта, савол, хитоб) дар охири ҷумла, вергул дар байни исм, феъл ва сифатҳое, ки ҷида шуда омадаанд;
- азёд кардани шеърҳо.

Талабот ба маҳорат:

- таҳлили овози ҳарфӣ қарда тавонистани калимаҳо;
- муайян қарда тавонистани охири ҷумлаҳои матн ва калимаҳо дар ҷумла;
- ба ҳиҷоҳо ҷудо қарда хондани калимаҳо бо назардошти гузаштан ба хониши дуруст, раво, шуурона, ифоданок;
- маҳорати таъмини суръати хониш дар як дақиқа: дар охири синфи як – 20-30 калима, синфи ду – 40-50 калима, синфи се – 60-70 калима, синфи чор – 80-90 калима;
- нақли мазмуни матни хондашуда ва мазмуни расмҳо, ба саволҳо ҷавоб дода тавонистан;
- ба калимаҳо дар ҷумла саволи грамматикӣ гузошта тавонистан;
- риояи машқи хат ва унсурҳои ҳарф, тозагии навишт, навиштани калима, ҷумла ва матнҳои иборат аз 4-6 ҷумла, навишта тавонистани имло, нақли хатӣ ва иншо;
- аз рӯи саволҳои матн мустақилона нақл тартиб дода тавонистан;
- муайян кардани таркиби калима, бо ёрии саволҳои **Исм, феъл, сифат;**
- таҳлили аъзоҳои ҷумла (мубтадо ва хабар, аъзоҳои ийрав ба таври умумӣ), ёфтани ибораҳо (осмони соф, қабутари сулҳ);
- аз рӯи нақша муайян кардани миқдори калимаҳои ҷумла ва тартиб дода тавонистани ҷумла;
- бегалат навиштани ҳарфҳои **й, ў, х, д, т, ь, йотбарсаҳо** ва ҳамсадохҳои тақрор дар калима, аз калимаҳои дигар ҷудо навиштани пешояндҳо дар ҷумла;
- ба матнҳои хурд гузошта тавонистани сарлавҳа;
- риояи одоби муошират.

Талаботи Стандарт ҳамин аст, ки онро гайр аз талаботи касал дигар ҳам бояд аз худ намоянд.

Ба талаботи Стандарти давлатии таҳсилоти ибтидоӣ аз фанни «Забони модарӣ» ҷадвалҳои зерин илова мегарданд, то ки қори омӯзгорон то андозае осон шаванд.

1. Маҳорати суръати хониш

Микдори калимаҳо, ки хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар давоми як дақиқа бояд хонанд.

Ҷадвали № 1

Синфҳо	Дар ду нимсола	
	Нимсолаи I	Нимсолаи II
Якум	—	20-30
Дуюм	30-40	40-50
Сеюм	50-60	60-70
Чорум	70-80	80-90

2. Маҳорати навиштани калимаҳо дар ҷумла ва матн

Микдори калимаҳо, ки талабагони синфҳои ибтидоӣ дар давоми ду соати дарс дар ҳар як нимсола бояд нависанд.

Ҷадвали № 2

Синфҳо	Дар ду нимсола	
	Нимсолаи I	Нимсолаи II
Якум	—	10-20
Дуюм	20-30	30-40
Сеюм	40-50	50-60
Чорум	60-70	70-80

3. Маҳорати навиштани имло (диктант)

Микдори калимаҳои имло дар синфҳои ибтидоӣ чунин аст:

Ҷадвали № 3

Синфҳо	Дар ду нимсола	
	Нимсолаи I	Нимсолаи II
Якум	—	18-20
Дуюм	20-30	30-40
Сеюм	40-50	50-65
Чорум	65-75	75-85

4. Маҳорати навиштани нақли ҳатти ва иншо

Микдори калимаҳои нақли ҳатти ва иншо чунин аст:

Ҷадвали № 4

Синфҳо	Дар ду нимсола	
	Нимсолаи I	Нимсолаи II
Якум	—	—
Дуюм	—	20-25
Сеюм	25-35	35-45
Чорум	45-55	55-65

Мухимтарин шарт амалӣ шудани Стандартҳои давлатии таҳсилот аз ҷониби «Забони модарӣ» дар синфҳои ибтидоӣ ин аст, ки омӯзгор охири соли таҳсилро интизор нашуда, пас аз таълими ҳар мавзӯ меъёри дониш, малака ва маҳорати талабагонро муайян мекунад ва ба ҳисоб мегирад. Ҳаҷми дониш, малака ва маҳорати талабагон аз рӯи нишондодҳои зерин муайян карда мешавад: фаҳманд, нақл кунанд, имло одамон, лақаби грамматика ва имло бошад, номи одамон, лақаби ҳайвонҳо, мамлакатҳо, шаҳрҳо, ноҳияҳо, деҳаҳо, кӯчаҳо, дарёҳо исми ҳос мебошанд, аввали исмҳои ҳос бо ҳарфи калон навишта мешавад донанд.

Савол ва ҷавоб:

1. Стандартҳои давлатии таҳсилот дар назди талабагони синфҳои ибтидоӣ оид ба забони модарӣ чӣ гуна талабот мегузорад?
2. Суръати хониши худ ва ҳамкурсоягонро дар як дақиқа санҷед.
3. Мавзӯро аз китоби «Забони модарӣ» интихоб карда, талаботи стандарти онро муайян намоед.

БОБИ II МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ САВОД

Мавзӯи 6. Саводомӯӣ дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ

Накша:

1. Вазъи умумии таълиму тарбия дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ.
2. Методҳои таълими савод дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ ва муосир.
3. Аҳамияти таҳлили овозӣ ва истифодаи модели калима бобати бегалатхонӣю бегалатнависӣ.

а) Вазъи умумии таълиму тарбия дар мактабҳои кӯхна.

Аз рӯйи қонуни қондаи ҳуқуқронии аморати Бухоро ҳамаи мусулмонон ҳуқуқи дар мактаб хонандани фарзандонашонро доштанд. Вале аз сабаби камбизоатӣ фарзандони оммаи меҳнаткаш аз мактаб берун мемонданд. Дар он давра аз тарафи давлат барои мактаб бино ва маблағ ҷудо намешуд. Мактабҳо дар назди масҷиду мадрасаҳо ё ҳуҷраи шахсии домӯлло таъсис меёфтанд. Домӯлло ба хайси омӯзгор кор мекард ва аз хисоби талабагон ризку рӯӣ ба даст меовард. Таҳсил дар мактаб ҳатмӣ набуд. Синну соли муайяни мактабравӣ низ риоя намешуд. Дар як синф талабагони синну соли гуногун – аз 5 то 15-сола якҷоя таҳсил мекарданд. Мактабҳои кӯхна ба талаботи беҳдошт (гигиена) ҷавоб намероданд. Мухлати таҳсил, тақсими соатҳо, таътиҳо, танаффусҳо муайян набуданд. Истироҳат рӯзи ҷумъа буд.

б) Ҷараёни саводомӯӣ дар мактабҳои кӯхна.

Мактабдор ба ҷағирд ҷазоҳои ҷисмониро раво медид. Шогирдони дарсгирез (прогулҷӣ), беадаб, дағал ба ҷазон сахттарин гирифтормешуданд. Вале дар мактабҳои духтарона ҷазодихӣ ҷой надошт. Аз ин ҷихат, баъзе падару модарон писарони худро ба мактабҳои духтарона мемонданд.

Дар мактабҳои кӯхна асосан ба хониши қоризёд вақфият дода, таълими хат ва имлоро ба марҳилаи дуҷом меуношганд ва истилоҳи «хонанда» ҳам аз ин ҷо пайдо шудааст.

Методҳои таълим

Ба методҳои таълим инҳо дохиланд: харфомӯӣ, қоризмқунӣ, овозӣ, таҳлил ва таркиб.

I. Методи харфомӯӣ

Дар мактабҳои кӯхна хониш ва хат дар асоси методи харфомӯӣ таълим дода мешуд. Он солоҳо методи харфомӯӣ яке аз методҳои машҳури таълими савод ба ҳисоб рафта, беш аз 2000 сол дар Юнон истифода мешуд. (Основи методикаи начального обучения русскому языку. АНН РСФСР, М. 1965, сах.72). Методи харфомӯӣ дар Осиёи Миёна, аз ҷумла дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ ҳанӯз дар давраҳои аввали истилои араб паҳн гардида, то истилои инқилоби Октябр дар мактабҳо таълим дар асоси он бурда мешуд.

Давраи аввали таълими савод аз рӯйи ин метод чор марҳиларо дар бар мегирад:

- а) азёд кардани харфҳо ва ҳаракати онҳо;
- б) азёд кардани хичоҳо (бо тартиби зеру забар);
- в) тартиб додани калимаҳо ва хондани онҳо (давраи боҷалҳои);
- г) хондани ҷумла ва асарҳои Ҳофиз, Саъдӣ, Бедил ва дигарон.

Ин методи таркибӣ буд. Таълими савод дар асоси он аз омӯхтани харфҳо сар шуда, ба хичо, калима, ҷумла ва матн мебард. Аҳамияти ин метод аз он иборат буд, ки барои хонда тавоништан шинохти ҳамаи харфҳо, аз онҳо тартиб дода тавоништани хичоҳо ва азёд кардани хар як хичо шурури шуморида мешуд ва баъди он хондани калима, ҷумла ва матн оғоз меёфт. Дар ин давраи таълим усули шиноа дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ методи хониши қориза азёд кардани порча ва матнҳо ба шумор мерафт. Азёд кардан зараре надорад, ба шарте агар маъно

шуруна дарк карда шавад. Азбаски марҳилаҳои саводомӯзӣ вақти зиёдро мегирӣфт ва танҳо шифой гузаронда мешуд, дар натиҷа омӯзиш хеле душвор мегардид.

2. Методи ҳарфзамкунӣ

Аз соли 1886 дар баъзе шахрҳои Осиёи Миёна бо номи «мактабҳои русӣ-маҳаллӣ» таълимгоҳҳо таъсис ёфтанд. Дар ин мактабҳо бо забонҳои русӣ ва модарӣ савод омӯзонда мешуд, яъне ҳам омӯзгорони русзабон ва ҳам домӯллоҳо дарс медоданд. Баргариин ин мактабҳо он буд, ки дар таълими савод аз **методи ҳарфзамкунӣ** истифода мебудданд, ки ин муҳлати саводомӯзиро як андоза метезонд. Аҳамияти усули ҳарфзамкунӣ дар саводомӯзӣ ҳамин аст, ки талабаҳо баъди омӯختани як ҳарф ҳарфи дигарро меомӯхтанд, болаи ҳарфи аввала зам мекарданд ва мехонданд. Ин мактабҳо дорон барнома ва китобҳои дарсӣ буданд. Омӯзгорону талабаҳо аз китобҳои «Устоди аввал», «Қуръон», «Муаллими сонӣ», «Мухимот-ул-дин» истифода мебудданд.

Наоварон дар саҳифаҳои рӯзномаю маҷаллаҳо («Тараққӣ», «Хуршед», «Самарқанд», «Оина») талаб мекарданд, ки мактабҳои усули нав таъсис ёбанд. Ҳамин гуна мактабҳо дар шахрҳои Самарқанд (соли 1893), Андиҷон (соли 1897), Бухоро (соли 1908) ташкил ёфтанд ва адади онҳо то соли 1915 ба 92-то расид. (Қодир Рустамов «Таърихи методикаи таълими забони тоҷикӣ дар мактаб». Д., 2001, сах. 228)

Дар ташкили мактабҳои усули нав ва таъмини китобҳои дарсӣ нақши сардафтарии адабиёти муосири тоҷик устод Садриддин Айнӣ назаррас аст. Ӯ барои ин гуна мактабҳо китоби дарсии «Таҳзиб-ус-сибён»-ро менависад ва баъд ӯ худ омӯзгор мешавад.

3. Методи овозӣ

Дар заминаи таҷрибаи мактабҳои русӣ-маҳаллӣ ва ислоҳоти мактабҳои усули нав барои таълими забони

модарӣ давраи нав оғоз меёбад, ки мундариҷаи он бо ҷорӣ намудани **методи овозӣ** дар таълим ва дар асоси он тартиб додани барнома ва китобҳои дарсӣ оид ба ған вобаста аст.

Соли 1913 аз тарафи омӯзгори мактаби усули нав Раҳматуллозода дар шаҳри Самарқанд бо **методи овозӣ** (ёкишинок талаффуз кардани овозҳо) дастури «Роҳбари мактаб» тартиб дода шуда, аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа аз дастурҳои пеш фарқ дошт. Ӯ дар дастур таълими саводно ба ду дaira – алифбо ва баъди алифбо ҷудо кардааст.

Баъдтар солҳои 1933-1985 китоби «Алифбо»-и Ҳ. Қаримов ва солҳои 1986-2003 китоби «Алифбо»-и М. Лутфуллоев таҳия гардидаанд. Аз соли 2004 то имрӯз китоби «Алифбо»-и М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, И. Абдуллоев дар асоси ҳамгирозии хониш ва машқи хат мураттаб гардида, дар хизмати навомӯзони тоҷик мебошад.

Методи овозӣ ду ҳел мешавад: **методи таҳлили овозӣ** ва **методи таркиби овозӣ**.

а) **Методи таҳлили овозӣ**. Ин метод дар Европаи Ғарбӣ аз тарафи педагоги франсавӣ Жакото ва дар Россия аз тарафи Золотов кашф шудааст. Дар асоси ин метод ҷараёни саводомӯзӣ давраҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Нишон додани ҷумла ва хонондани он.
2. Ҷудо кардани ҷумла ба калимаҳо, навиштани ҳар як калима.
3. Ба ҳичоҳо ҷудо кардани калима.
4. Азёд кардани ҳичоҳо.
5. Ҷудо намудани овозу ҳарфҳо ва омӯхтани онҳо.

Тавре ки мебинем, ин метод назар ба методҳои саводомӯзии гузашта пешқадамтар буда, вале аз камбудии ҷалбӣ нест. Камбудии асосии ин метод дар он аст, ки дар таълими савод усули таркибро намебинем ва ин ба зудтар ҷиноднок шудани хонондагон ва инкишофи нутқи онҳо манъи менамояд.

б) Методи таркиби овозӣ. Ин метод аз тарафи педагог Корф кашф гардидааст. Мувофиқи ин метод чараёни саводомӯзӣ ба лаҳзаҳои зерин ҷудо мешуд:

1. Ёд додани овоз ва ҳарф.
2. Аз овозҳои омӯхташуда тартиб додани ҳичо.
3. Истифодаи ҳичоҳо дар калима.
4. Бо калимаҳои хондашуда тартиб додани ҷумла ва ҳонондани он.

Методи таркиби овозӣ низ яке аз методҳои пешкадами замона ба ҳисоб мерафт, вале аз камбудӣ ҳалӣ набуд. Камбудии асосии ин метод он аст, ки омӯзгорон ҳангоми ёд додани овозу ҳарфҳо аз методи таҳлил истифода намебурданд.

4. Методи таҳлил ва таркиби овозӣ

Асосгузор ва ташаббускори ин методи классикӣ, ки бештар аз 100 сол дар мактабҳо ҷорист, олим ва методисти барҷастаи рус К.Д. Ушинский мебошад. Хизмати Ушинский дар он аст, ки ӯ методҳои таҳлил ва таркиби овозиро омӯхта, зарурияти истифодаи яқҷояи онҳоро пешниҳод кард ва методи таъриҳӣ номид. Ӯ асосҳои назариявиро амалии ин методро таҳқиқ намуд ва баргариши онро нисбат ба методҳои саводомӯзии пеш исбот кард.

Моҳияти методи таҳлил ва таркиби овозиро дар алоқамандӣ омӯхтани овозҳо бо ҳарфҳо ва дар ин замина инкишофи нутқи гуфтории талабагон ташкил медиҳад. Калимаи овоз дар шакли «овозӣ» навишта ва хонда мешавад, ки ин ҳам ба таҳлил (таҳлили овозӣ) ва ҳам ба таркиб (таркиби овозӣ) тааллуқ дорад ва ин бесабаб нест: **методи таҳлил ва таркиби овозӣ** ба гуруҳи методҳои овозӣ дохил аст. Ҳамаи методҳои саводомӯзӣ ба ду гуруҳ тақсим мешаванд:

а) методи ҳарфӣ; б) методи овозӣ;

Ба гуруҳи методи ҳарфӣ методҳои ҳарфомӯзӣ, ҳарфзамкунӣ, ҳичо, калимаҳои бутун; ба гуруҳи методи овозӣ бошад, методҳои таҳлили овозӣ, таркиби овозӣ,

таҳлилу таркиби овозӣ дохиланд. Барои он методи ҳарфӣ номиди мешавад, ки саводомӯзӣ аз нишон додани овозҳои овозҳои ҳарф оғоз меёбад. Дар методи овозӣ, баръакс аз методи ҳарфӣ, баъд ба омӯзиши ҳарфҳо мегузаранд.

Дар асоси методи таҳлилу таркиби овозӣ тамоми чараёни дарсҳои саводомӯзӣ ба ду марҳила тақсим мешавад: **марҳилаи таҳлил** ва **марҳилаи таркиб**. Баъзан дар дарсҳои тақрору мустаҳкамкунӣ ин марҳилаҳо ҷойи ҳамдигарро иваз мекунанд, яъне марҳилаи таркиб ба ҷойи марҳилаи таҳлил мебарояд.

Ҳар як марҳила дорои якчанд лаҳза мебошад, ки аз тарафи омӯзгору талабагон иҷро карда мешавад.

Марҳилаи таҳлил аз лаҳзаҳои зерин иборат аст:

1. Сухбат ё нақли омӯзгор.
 2. Ҷудо кардани ҷумла аз матн.
 3. Ҷудо кардани калимаҳо аз ҷумла.
 4. Интихоби калимаи зарурӣ ва ба ҳичоҳо ҷудо кардани он.
 5. Ҷудо кардани овози нав аз ҳичо.
 6. Талаффуз ва мустаҳкам намудани овози нав.
 7. Нишон додани ҳарфи нав ва мустаҳкам намудани он.
- Бо лаҳзаи ҳафтум марҳилаи таҳлил ба охир мерасад ва марҳилаи таркиб шуруъ мешавад ва он дорои ин лаҳзаҳост:

8. Навиштани ҳарф.
 9. Хондани ҳарфи нав дар ҳичо ва калимаҳо.
 10. Хондани ҳарф дар ҷумлаҳо.
- Агар омӯзгор дар чараёни марҳилаи таркиб то андозаи нобанди китоби «Алифбо» бошад, яъне ҳичо, калима, ҷумла ва матнҳои китобро ҳамроҳи талабагон хонад ва ҳононад, нависад, дар рафти марҳилаи таҳлил ӯ метавонад оғозона амал намояд. Ба монанди суҳбати одии омӯзгор бо талабагон, суҳбат аз рӯйи расм, чистонгӯӣ, нақли омӯзгор ва монанди инҳо.

Тавсия мешавад, ки овози нав на чун пештара аз ҳичо, балки якбора аз калима ҷудо карда шавад. Омӯзгор якчанд

калима талаффуз мекунад, аз калимаҳо овози навро ҷудо намуда, якбора талаффузи овозро ёд медиҳад. Ё худ аз рӯйи расм калимаро номбар мекунанд. Масалан, барои ҷудо кардани овози «о» аввал расмҳои Оғтоб, олу, охуро нишон дода, баъд ин калимаҳоро ҳамҷоя талаффуз мекунем. Пас аз он диққати талабагонро ба расми писарак ҷалб менамоем.

Омӯзгор: - Биёед, ба ин писарак, ки ҳамсоли шумост, ном мегузорем.

Талабагон: - Олим.

Омӯзгор: - Олим кадом овозро талаффуз карда истодааст?

Талабагон: - Ооо.

Омӯзгор: - Офарин. Хангоми талаффузи овози «о» ба дахону лабҳои мондиққат медиҳем. Амрулло ба назди тахта омада, «о»-ро талаффуз мекунад, мо ба дахону лабҳои ӯ нигоҳ мекунем ва худамон ҳам талаффуз менамоем. Ана диққат, дахон калон кушода шуда, лабҳо гирд мешаванд. Акнун талаффузи овози «о»-ро дар калимаҳои Оғтоб, олу, оху давом медиҳем. Овози «о» дар калимаҳо дар ҷойи чандум аст?

Назира: - Дар ҷойи якум.

Омӯзгор: - Баҷаҳо, оё медонед, ки овозҳо ҳаракат мекунанд? Онҳо баъзан дар мобайн ё охири калима ҳам меоянд. Акнун мо талаффузи овози «о»-ро дар аввал, мобайн ва охири калимаҳо дар варақчаҳои хонаҷадор машқ мекунем. Биёед, калимаи «хона»-ро мувофиқи хонаҷаҳои варақамон талаффуз мекунем ва мебинем, ки овози «о» дар хонаҷаи чандум талаффуз мешавад:

□○□□

Талабагон: - Дар хонаҷаи дуюм.

Омӯзгор: - Канӣ, аз рӯйи ишораи ман ба хатбарак нигоҳ карда, талаффуз кунед: □○□○□○□○. Бисёр хуб.

Акнун калимаи «Соро»-ро талаффуз карда, овозҳои онро дар хонаҷаҳо мегузорем: □○□○□○□○□○.

Овози «о» дар чанд ҷо омадааст? (Дар ду ҷо). Дар ҷойҳои чандум? (Навомӯзон ба хонаҷаҳо ишора карда, дар ҷойҳои дуюму чорум мегуянд). Акнун баҷаҳо, овози «о»-ро алоҳида талаффуз мекунем. (7-8 кас талаффуз мекунанд). Дар вақти талаффузи овози «о» ягон ҷиз ҳалал мебарсонад? (Не). Дахон ҷӣ ҳел кушода мешавад? (Калон). Офарин, баҷаҳо. Вақте ки мо овози «о»-ро талаффуз мекунем, баҷаҳо ба ҷаҳон лабҳо кушода шуда мегуянд:

«О»-и меҳрубон, озоду ором баро! Мо ба ту ҳалал намерасонем». Ана, барои ҳамин ҳам овози «О»-ро овози меҳрубон мекунем ва бо ранги сабз ишора мекунем. (Дар ҳамаи сабزو нишон медиҳем).

Хулоса, дар давоми беш аз 100 соли мавҷудияти методи таҳлил ва таркиби овозӣ вобаста ба тақозои замон ба хели нақшаи дарсҳои саводомӯзӣ ба миён омада бошанд ҳам, методи саводомӯзӣ дар мактабҳои мо дигар нагуфтааст. Вай ҳамон методи классикии таҳлил ва таркиби овозӣ буд ва мебошад. Баъзе воридоти тағйирот дар нақшаи дарсҳо маънои дигар шудани методро надиҳад, балки аз тақмили он гувоҳӣ медиҳад.

Савол ва ҷавоб:

1. Дар бораи вазъи умумии мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ маълумот диҳед.
2. Методиҳои саводомӯзӣ дар мактабҳои кӯхна ва ҳаққиқатро номбар карда, ҳар якеи онҳоро мухтасар шарҳ диҳед.
3. «Мактабҳои русӣ-маҳаллӣ» гуфта, чиро мефаҳмед?
4. Дар бораи мактабҳои усули нав маълумот диҳед.
5. Вазъи таълими савод дар «мактабҳои русӣ-маҳаллӣ» ва мактабҳои усули нав ҷӣ гуна буд?
6. Китобҳои дарсӣ ва воситаҳои таълими ин гуна мактабҳоро номбар кунед.
7. Фикри шумо дар бораи «Таълими алифбо» ё худ «Роҳбари мактаб».

8. Методи асосии таълими савод дар мактабҳои мо кадом аст ва он аз методҳои таҳлили овозӣ ва таркиби овозӣ чӣ фарқ дорад?

9. Марҳила ё зинаҳои методи таҳлил ва таркибро шарҳ диҳед.

10. Роҳ ва тарзҳои мустаҳкамкунии овоз ва ҳарфи нав кадомҳоянд?

11. Китобҳои «Таълим дар синфи I», «Рушди усулҳои таълими савод дар мактабҳои Тоҷикистон»-ро хонда, ба масъалаҳои саводомӯӣ ҷавоб диҳед.

Мавзӯи 7. Саводомӯӣ дар мактабҳои муосир

Накша:

1. Нақшаи нави омӯзиши овозу ҳарфҳо.
2. Асосҳои илмӣ-методии китоби дарсии «Алифбо»-и наشري охир.
3. Омилҳои ҷобачогузори ҳарфҳо дар китоби «Алифбо».
4. Истифодаи аломатҳои шартии унсурҳои нутқ.

Замони муосир талаб мекунад, ки омӯзгору талаба ҳар чи зудтар фаъолият намоянд. Бинобар ин солҳои охир методистон нақшаи нави омӯхтани овозу ҳарфҳоро пешниҳод кардаанд, ки чунин аст:

Марҳилаи таҳлил:

1. Ташкили нутқи алоқанок, ки маводи он аз бозии дидактикӣ иборат аст.
2. Интиҳоби калимаи зарурӣ ва ҷудо намудани овози нав аз аввал, мобайн ва охири он.
3. Талаффузи овози нав ва мушоҳидаи артикулятсияи (тарзи талаффузи) овоз ба воситаи оинача.
4. Таҳлили овози ҳарфии калима ва муқоисаи он.
5. Нишон додани ҳарф ва навиштани он.
6. Гузарондани бозии дидактикӣ ва мустаҳкам намудани овоз ва ҳарфи нав.

Марҳилаи таркиб:

7. Машқи хониш (хондани ҳарфи нав дар ҳичо, нақша, ҷумла, матн).

8. Навиштани ҳарфи нав дар ҳичо ва калимаҳо.

9. Кор бо лугат ва калимаҳои нав.

10. Инкишофи нутқи мураттаб.

Тавре мебинем, дар нақша тамоми лаҳзаҳои омӯхтани овоз ва ҳарфи нав муфассал ифода ёфтаанд. Омӯзгор инҳисорҷодкор аст. Ӯ метавонад ҳамин 10 лаҳзаро дар 6-7 нақша иҷро намояд.

Дар методикаи таълими савод ин нақша бозёфти нахрин аст. Дар он ҷавҳари саводомӯӣ дар синфҳои як, ки инкишофи нутқи мураттаб, таҳлили овози ҳарфӣ, машқи хонишу навишт дар ҳамгироӣ иборат аст, зоҳир мешавад.

Таҳлили маводи мавҷуда нишон медиҳад, ки шахсони ҷодкор рӯйи кор омадаанд. Онҳо методҳои пешқадами нақшаи худро омӯхта, китобҳои дарсии насли нав ва мувофиқан роҳнамои омӯзгор офариданд, ки «Алифбо» аз ҷумлаи онҳост.

«Алифбо» китоби нахустини рӯйимизии мактабии синфи I буда, вай ягона манбаъ, сарчашма ва воситаест, ки наомӯзон аз рӯйи он хондану навиштанро ёд мегиранд. «Алифбо» дари илму донишро ба рӯйи наомӯзон боз мекунад. Муваффақияти донишомӯзии талаба, аз як тараф, ба омӯзгор вобаста бошад, аз тарафи дигар, аз бисёр ҷиҳат ба китоби рангаи «Алифбо» вобаста аст.

Асосҳои илмӣ-педагогӣ ва методии китоби дарсии

«Алифбо»-и наشري охир

Асосҳои илмӣ-педагогӣ ва методии «Алифбо» (муаллифони М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, И. Абдуллоев) аз инҳо иборатанд:

1. Инкишоф ва пешрафти имрӯзаи илми забони тоҷик ва методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ.

2. Хулосаҳои психологӣ ва синнусолии мактабии хурдсол.

3. Ягонагӣ ва ҳамоҳангии вазифаҳои таълиму тарбия.

4. Дуруст ҷо ба ҷо гузоштани ҳарфҳо, ҳиҷо ва калимаҳо дар саҳифаҳои китоби «Алифбо».

5. Ба ҳисоб гирифтани ва истифодаи адабиёти бадеии бачагона ва эҷодиёти шиғории халқ.

6. Ба назар гирифтани нақша ва аломатҳои шартӣ дар омӯзш.

Дар зер ҳар яке аз ин асосҳои илмӣ педагогӣ ва методии китоби «Алифбо»-ро шарҳ медиҳем.

1. Фонетика дар бораи овозҳои нутқ баҳс мекунад. Асоси методи таълими саводно роҷаъи таҳлили овозӣ таҳлил медиҳад. Аз ин ҷиҳат, методи таҳлил ва таркиби овозӣ методи асосии таълими савод ба шумор меравад. Инкишофи нутқи мураттаби хонандаи хурдсол дар «Алифбо» мақоми алоҳидаро ишғол мекунад.

2. «Алифбо» ҳамчун китоби дарсии нахустини навоҷӯзон дар асоси ба назар гирифтани хусусиятҳои психологӣ ва синну соли онҳо тартиб дода шудааст. Чун қоида навоҷӯзон дар ин синну сол бозиро дӯст медоранд. Аз ин хотир, муаллифон қариб дар ҳар саҳифаи китоби «Алифбо» бозихҳои гуногуни таълимӣ ҷой додаанд. Диққати талабагонро расмҳои ранга ҷалб мекунад, ки онҳо дар китоб фаровонанд.

3. Талабагон аз «Алифбо» баробари ёд гирифтани хондану навиштан тарбия низ меёбанд, ки ин алоқамандии таълиму тарбияро таъмин менамояд. Талабагон аз саҳифаҳои аввал бо расми Нишон, Парчам, Суруди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муҷассамаи Исмоили Сомонӣ, расми қаҳрамонон - С. Айни, Б. Гафуров, Э. Раҳмон, М.

Гурсунзода, Н. Махсум, Ш. Шотемур. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шинос мешаванд.

4. Яке аз масъалаҳои мушкилтарини методӣ дар таълифи алифбонигорӣ ҷобачогузории ҳарфҳо ва тартиби омӯختани онҳо мебошад. Ҳангоми ҷобачогузории ҳарфҳо дар «Алифбо» омилҳои зерин ба ҳисоб гирифта шудаанд:

- иштироки овозу ҳарфҳо дар калимасозӣ;

- осонии мушкилии талаффузи овоз ва навишти ҳарфи

- заминаи як овозу ҳарф барои омӯختани овозу ҳарфи минбаъда;

- таъмини хониши мураттаб.

Ана, ба ҳамин омилҳо таъя намуда, муаллифон дар китоби «Алифбо» омӯхтани ҳарфи садоники «о»-ро дар ҷойи аввал, баъди «о» садоники «а»-ро гузоштаанд. Зеро ин ду садоник лабӣ буда, ҷиҳати талаффуз ва навишт наздиканд. Ҳарфи «о» унсурӣ (элементи) асосии ҳарфи «а»-и дастнависро ташкил медиҳад. Талабаҳо ба ҳарфи «о» унсурӣ «а» (i)-ро илова намуда, тарзи навишти «а»-ро ба асосӣ аз худ мекунад. Овозҳои садоники «о, а» нисбат ба дигар садоникҳо дар ҳиҷою калимасозӣ бештар иштирок мекунад. Пас аз ду садоник дар «Алифбо» ҳарфи садоники «л»-ро гузоштаанд, зеро бо ҳамсадои «л» аниқҳои кушодаи ло ла ҳосил кунанда мешавад. Яке аз қоидаҳои асосии алифбонависӣ низ машқи хониши аниқҳои кушода аст. Ҳарфҳои минбаъда вобаста ба осонии дуворӣ пайҳам гузошта шудаанд.

5. Дар «Алифбо» намунаҳои бехтарини назму наср, мазмунӣ афсонаҳо дар шакли расм, асарҳои бадеии бачагона ва фолклор, ҷиҳтону зарбулмасалҳо оварда шудаанд.

6. Истифодаи нақша ва аломатҳои шартӣ дар ҷараёни таълим яке аз дастовардҳои методика дар соҳаи охири мебошад. Истифодаи аломатҳои шартӣ аҳамияти иҷтимоӣ дорад ва тақозои замон аст.

ОБЪЕКТИ

Дар синфи як, ки ханӯз навомӯзон калимаю ҷумлаҳоро хондаю навишта наметавонанд, дар ин маврид истифодаи аломатҳои ҷабди баҳо муҳим аст. Бо ин мақсад дар китоби «Алифбо» аломатҳои зерин ҷой дода шудаанд:

аломати ҷумла: ;
 калимаҳои ҷумла: — — ;
 аломати калима: ;
 аломати ҳичо: ;
 аломати овозу ҳарф: о.

Барои фарқ кардани ҷумла, калима, ҳичо, овозу ҳарфҳо дар давраҳои аввали саводомӯӣ аз ҳамин аломатҳо истифода бурда мешаванд.

Дар аксари саҳифаҳои «Алифбо» доираҷаҳҳои беранг, сабз, сурх аксбӣ шудаанд, ки овозу ҳарфҳоро ифода мекунанд. Ранги сабзи доирача садоннокҳо ва сурх ҳамсадохоро мефаҳмонанд.

Савол ва ҷавоб:

1. Асосҳои илмию методии китоби «Алифбо»-ро номбар кунед ва шарҳ диҳед.
2. Алифбои наشري баъди солҳои 2004-умро аз назар гузаронда, онд ба ҷобачогузори овозу ҳарфҳо, расмҳои фикратонро дар шакли кори курсӣ нависед.

Мавзӯи 8. Омода намудани кӯдакони ба мактаб. Вазифаи омӯзгори синфи 1

Нақша:

1. Муайян кардани роҳҳои омодакунии кӯдакони ба мактаб.
2. Мавҷудияти нофаҳмиҳо бобати тайёр намудани кӯдакони ба мактаб.
3. Андешаҳо, мавҷудияти мушкилот ва вазифаҳои тайёр кардани кӯдакони ба мактаб.
4. Вазифаи муаллим бо талабагонии синфи 1 дар мактаб.

Омода намудани кӯдакони синни калони томактабӣ ба мактаб вазифаи муҳимтарини муассисаи томактабӣ ва синни маҳсуб меёбад. Ҳангоми қабули кӯдак ба синфи якум омӯзгор аз рӯйи пурсишномаи суҳбат ташкил намуда, сатҳи ба мактаб тайёр будани уро муайян мекунад. Пурсишномаи ҷумлаи буда метавонад: ном ва номи падар, модар ё дигар аъзои оила, синну сол, суроға, донишҷӯи фарқияти таълим аз мева, шаклҳои геометрӣ, ҳисобкунӣ, фаслҳои сол, кироати шеърҳои нақли афсонаҳо, шинохти баъзе ҳарфҳои ҷойи ва ғайра.

Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки мушкилот асосан дар якतरафаи омодакунии кӯдакони ба мактаб мебошад ва сабабҳои он маҳз дар давраи томактабӣ пайдо мегардад. Тайёр будани кӯдакони ба мактаб на танҳо дар муҳайё кардани либоси мактабӣ ашёи таълимӣ, балки дар донишҷӯи кироати кироати кардани шеърҳои нақли афсона, шинохти ҳарфҳо, талаффузи овозҳои садоннокҳо ҳамсадо, донишҷӯи ҳисоб, мустаҳкамии саломатии рӯҳӣ ва ҷисмонӣ, таъмини рушди маънавия, ташаккул додани шахсият, қобилияти зехнӣ, ҳосил намудани ҳиссиёти муносибӣ ҳар яке онҳоро муайян мегардад.

Мутаассифона, барвақт саводнок гардондани кӯдакони синни томактабӣ (омӯзондани хондану навиштан, додани тасаввуроти мураккаби математикӣ), ки бештар китобҳои «Алифбо» ва «Математика»-ро истифода мекунанд, дар кӯдакистонҳо (хусусан дар шаҳрҳо) истифодаи барномаи таълими синфи якум мушоҳида мегардад. Ин гуна падидаҳои номатлуб бо ҳошии падару модарон ва бо мақсади дар мактаб осонтар шудани раванди таълим рӯй медиҳанд. Оқибат ин ба хастаҷавӣ, ҳошии ба мактаб наравтан, расондани таъсири манфӣ ба саломатии кӯдак, гум шудани шавқу ҳавас ба омӯзиш ва ғайра мегардад. Зеро фаъолиятҳои дар боло зикршуда танҳо дар синфи якум омӯзонда мешаванд ва он мутобиқи

барномаҳои таълимӣ ба зиммаи омӯзгори синфҳои як дар мактаб ғузопта мешавад.

Аксарияти кӯдакон то ба мактаб омадан чунин ақида доранд: «дӯстони нав пайдо мекунам», «чӯзвдон, китобу дафтар мегирам», «либоси мактабӣ меپӯшам» ва ғайра.

Аз ин рӯ, ба мураббиён, омӯзгорон, волидон лозим аст, ки кӯдаконро бо мақсаду вазифаҳои мактаб, донишмӯзӣ тариқи суҳбати гуворо ва фаҳмо шинос намоянд. Дар «Ғушаи волидон» сенарияи «Мактаббозӣ», расмҳои ғуногун аз ҳаёти мактаб, сайру гашт дар мактаб ва ғайра ҷой дода мешаванд. Иҷрои нақшаи ҳамкории кӯдакистон, волидон ва мактаби вобастаишуда бояд зери назорати доимӣ қарор дода шавад.

Дар шароити Тоҷикистон алҳол аксарияти кӯдакон ба кӯдакистон фаро гирифта намешаванд, бахусус дар дехот кӯдакон бе тайёрии зехнӣ ба мактаб меоянд ва яке аз сабабҳои суҳтхонии талабагон низ ҳамин аст. Аз ин сабаб тайёр намудани кӯдакон ба мактаб асосан ба дӯши волидон меафтад. Барои рафъи мушкилоти мазкур маърифати педагогии волидонро баланд бардоштан лозим меояд.

Дар назди мактаб ё ҳукумати маҳаллӣ аз ҳисоби омӯзгорони пешқадам, кумитаи падару модарон, намояндагони мақомоти идораҳои давлатӣ лекторҳои интихоб намуда, оид ба баланд бардоштани донишҳои педагогии волидон курсу семинарҳо ташкил кардан бамаврид аст.

Дар масъалаи омода кардани кӯдакон ба мактаб андешаҳои ғуногун мавҷуданд. Як гурӯҳи одамон омодагии кӯдак ба мактабро вазифаи падару модар, дигарӣ – кӯдакистон ва сеюмӣ – мактаб мешуморанд. Яъне оид ба тайёр намудани кӯдакон ба мактаб саволҳои ғуногун пайдо мешаванд, аз ҷумла:

-киҳо масъуланд?

-кадом мушкилоти мавҷуд аст?

-кадом воситаҳо истифода мешаванд?

Вакте ки кӯдак ба дунё меояд, ӯ аввалин суҳан ва ғуногунонириро аз волидон, махсусан аз модар меомӯзад, пас аз он дар кӯдакистон ва мактаб инкишоф меёбад. Кӯдак бештари вақтро дар оила мегузаронад ва тарбия меёбад. Иориси асосии кӯдак, шахси муноси ғамхори ӯ падару модаранд. Омӯзгори аввалини тифл модар аст, зеро ӯ дар ғуногунӣ модар тарбия меёбад. Шунидани аллаи модар, ғуногунӣ ширину гувороро тифлак аз модар меомӯзад.

Кӯдак дар кӯдакистон забон меомӯзад, суруд меҳонад, навиҷар мекунад, месозад, ҳисобро ёд мегирад, нутқашро инкишоф медиҳад ва тавассути бозӣ дар он ҳислатҳои неку ғайрҳона ташаккул меёбад.

Дар инкишофи зехнӣ ва шахсии кӯдак ҳам волидон ва ҳам мураббиён нақши муҳим мебозанд. Вазифаи волидон дар оила, мураббиён дар кӯдакистон бо назардошти қонуниятҳои инкишоф ва вазифаҳои тарбиявӣ дар ҳар як ғуногун сол бояд дар ҳамкорӣ ба роҳ монда шавад.

Омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ, бахусус омӯзгорони синфи якум то мактаб омадани кӯдакон метавонанд моҳи август дар мактаб бо онҳо машғулиятҳои амалӣ гузаронанд ва, ба ин тарик, навомӯзгорно ба таълим тайёр кунанд (шинос шудан бо тарзи нишаст дар паси мизу курсӣ, доштани қалам, дафтар, риояи одоби муошират) ин қори саводомӯзиро хангоми таҳсил осон мегардонад.

Ҳамкории ҳамдигарфаҳмӣ байни оила – кӯдакистон – мактаб – ҷомеа бояд ба таври ҳоса, мақсаднок ва мунтазам бошад. Танҳо дар натиҷаи ҳамкории ҳамдигарфаҳмӣ волидон нуксонҳои ҷойдоштаро дар қори тарбия ва тайёр кардани кӯдак ба мактаб бартараф менамоянд.

Пас, тайёр кардани кӯдакон ба омӯзиш вазифаи оила, кӯдакистон ва мактаб мебошад. Дар давраи омодагӣ ба мактаб омӯзгорон, мураббияҳо ва падару модарон назифадоранд талабагони ояндаро ҳам аз ҷиҳати таъмини ашён таълимӣ, ҳам педагогии психологӣ ва ҳам зехнӣ (инкишофи нутқ, тафаккури мағикӣ, тасаввуроти ибтидоӣ оид ба забону ҳисоб) омода созанд. Вале дар ин

давра аз **китобҳои дарсӣ** истифода бурдан тавсия дода намешавад.

- Дар оморасозии кӯдак ба мактаб мушқилоти зерин мавҷуданд:

- дар сатҳи паст қарор доштани татбиқи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳа, бахусус оморасозии кӯдак ба мактаб;

- нокифоя будани кӯдакистон (тибқи маълумоти омории Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ 9%-и кӯдакон ба кӯдакистон фаро гирифта шудаанд);

- паст будани сатҳи маълумотнокӣ ва донишҳои педагогии аксарияти волидон оид ба нигоҳубин ва инкишофи кӯдак, махсусан дар деҳот;

- ба дараҷаи кофӣ набудани ҳамкорию ҳамдигарфаҳмӣ байни волидон, мураббӣён ва омӯзгорон;

- мавҷудияти тарс аз мустақилият, набудани озодандешӣ дар оила;

- кам будани маводу тавсияҳои методӣ ва барномаҳо барои падару модарон доир ба оморасозии кӯдак ба мактаб;

- бухрони иқтисодии оилаҳо (қои қори доимӣ надоштани аксарияти волидон ва дар муҳоҷирати меҳнатӣ будани онҳо).

- Воситаҳои тайёр кардани кӯдакон ба мактаб инҳоянд:

- волидон бояд оид ба сатҳи тайёрии кӯдак ба омӯзиш, ба ҳолати рӯхно ҳиссиёт, ташаққули тафаккури мантиқӣ, дараҷаи фикрронӣ, инкишофи нутқ, одоби муоширати онҳо бештар аҳамият диҳанд;

- падару модарон метавонанд ба кӯдакони худ бозичаҳои гуногун ва китобчаҳои серрасми ба синну соли онҳо мувофиқ муҳайё намоянд. Дар натиҷаи иҷрои бозӣ бо бозичаҳо, мушоҳидаи расмҳо ё тамошои филмҳои тасвирӣ дар кӯдакон тафаккури мантиқӣ пайдо шуда, дараҷаи

фикрронӣ ва нутқи даҳонии онҳо инкишоф ёфта, тавассути суҳбат бо атрофиён захираи лугавиашон ғанӣ мегардад.

- барои модарони ҷавон оид ба нигоҳубин ва инкишофи кӯдакони синни барвақт (аз рӯзи таваллуд то 3-сола), томактабӣ (3-6-сола) ва омодагӣ ба мактаб (6-7-сола) мебояд бо иштироки мутахассисони варзидаи соҳаи маориф ва тандурустӣ барномаи доимоамалкунанда таҳия карда, дар телевизиони «Баҳористон» намоиш дода шавад.

Паси ҳар мушқилот мушқилотест. Азбаски фаъолияти пешбарандаи кӯдаки синни томактабӣ бозист, ӯ танҳо ба тарқиқи бозӣҳои гуногуни эҷодӣ, нақшофарӣ, дидактикӣ, серҳаракат ва монанди инҳо ба мухити ғирду атрофи тавассути дастгирии калонсолон ворид мешавад.

Кӯдаки шаш-ҳафтсола ба мактаб меояд, паси мизу курсии талабагӣ мешинад ва зери назорати омӯзгор қарор мегирад. Акнун дар шароити нав – дар мактаб фаъолияти пешбарандаи навомӯзон таълим мешавад: таълими хониш, машқи хатнависӣ, ҳисоббарорӣ ва фаҳмидаи ҳал карда тавонистани масъалаҳои таълимӣ. Барои он ки гузариш аз як намууди фаъолият ба фаъолияти дигар, яъне аз бозӣ ба таълим бенуқс бошад, омӯзгор вазифадор аст, ки ҷараёни дарсхоро ба воситаи бозӣ ва истифодаи ашёи аёни дар асоси таъя ба ҳаракатҳои амалӣ ба роҳ монанд. Дар ҷараёни бозӣ талаба фаъолияти хуб нишон дода, кӯшиш мекунад, ки дар мусобика ба ғалаба ноил шавад. Бозӣ ҳамчун фаъолияти амалӣ ҳисси мустақилият ва меҳнатдӯстии кӯдакро инкишоф дода, дӯстии рафоқатро мустаҳкам менамояд, шавқи онҳоро ба омӯзиш зиёд мекунад.

Ба ин тарик, барои ба мактаб омода намудани кӯдакон чи дар кӯдакистон мураббияҳо, чи дар шароити хона волидон, чи дар мактаб омӯзгорон ва аҳли ҷомеа бояд дар ҳамкорӣ саҳмгузор бошанд. Танҳо дар асоси кӯдакони аз ҷиҳати психологӣ, педагогӣ ва ҷисмонӣ инкишоф додану дар онҳо фаъолияти таълимӣ пайдо кунондан метавон ба мактаб қабул кард.

Савол ва супориш:

1. Роҳҳои тайёр намудани кӯдакон ба мактабро фаҳмонед.
2. Дар омодагии кӯдакон ба мактаб кадом мушкилот мавҷуд аст?
3. Воситаҳои тайёри ба мактаб кадомҳоянд?
4. Омӯзгор бо талабагони синфи 1 бояд чӣ гуна муносибат кунад?

Мавзӯи 9. Омода намудани кӯдакон ба таълими савод

Накша:

1. Тайёр намудани кӯдакон ба таълими савод - вазифаи кӯдакистон ва мактаб.
2. Шиносоӣ бо ҷумла.
3. Шиносоӣ бо калима. Машғулияти амалӣ.
4. Шиносоӣ бо таркиби луғавии ҷумла. Машғулияти амалӣ.
5. Шиносоӣ бо сохти овозии калима. Машғулияти амалӣ.

Вазифаҳои асосии тайёр намудани кӯдакон ба таълими савод асосан аз сохтани ҷумлаҳои ду-секалимадор, ба калимаҳо ҷудо кардани ҷумла, ба ҳиссаҳо ҷудо кардани калимаҳои ду-сеҳиҷодори ҳичоқушода (ҳо-на, А-но-ра) ва баръақс аз ҳичоҳо тартиб додани калима, ки дар кӯдакистон ва мактаб омӯзонда мешаванд, иборат аст. Ҳамчунин кӯдаконро ба таҳлили овозии калима аз рӯи модел (варақчаҳои хоначадор) шинос кунонда мешаванд. Дар натиҷаи иҷрои машқҳои амалӣ тасаввуроти кӯдакон оид ба ҷумла, калима, ҳичо, овозҳои нутқ мустаҳкам мегардад, аммо таърифи назариявӣ ва забонӣ дода намешавад. Дар зер оид ба шиносони умумӣ бо ҷумла ва таркиби луғавии он, калима ва сохти овозии он маълумоти ибтидоӣ медиҳем.

1. Шиносоӣ бо ҷумла

Барои кӯдаконро бо мафҳуми ҷумла шинос кунондан машқҳои аз нутқ ҷудо кардани ҷумла гузаронда мешаванд.

Барои ин аз ҳикояҳои хурди иборат аз 2-3 ҷумла истифода кардан бамаврид аст. Ҳикоя аз рӯи расмҳои мазмундор тартиб дода мешавад.

Барои он ки ҷумла маъно дошта бошад, мураббӣ (омӯзгор) супориш медиҳад: Бодикқат гӯш кунед, ҳозир ман ҷумла мегӯям: «Зӯҳро месарояд». Дар ин ҷумла дар бораи кӣ гуфта шудааст? Дар бораи Зӯҳро чӣ гуфта шудааст? ва монанди инҳо.

Дар натиҷаи иҷрои ин гуна машқҳо кӯдакон оид ба аз ҷумлаҳо иборат будани нутқ (матни ҳикоя) шинос мешаванд. Онҳо ба таври амалӣ дар бораи ҷумла маълумот мегиранд, аммо аз ҷиҳати грамматикӣ ба кӯдакон чизе ёд дода намешавад.

2. Шиносоӣ бо калима

Дар гуруҳи тайёри ба мактаб бо кӯдакон кор аз рӯи ҷумла ва калимаҳои таркиби он иҷро карда мешавад. Дар натиҷа, кӯдакон аз калимаҳо иборат будани ҷумларо мефаҳманд.

Барои муайян кардани фарқи калима аз ҷумла ва шайхамонии калимаҳо дар ҷумла мураббӣ (омӯзгор) метавонад аз машқ – бозии зерин истифода барад.

Машғулият

Мураббӣ (омӯзгор):

- Ман якчанд калима талаффуз мекунам. Шумо биҷӯед, ки онҳо ҷумларо ташкил медиҳанд, ё не. Гӯш кунед: мешавад, нур, Оғтоб. Ман ҷумла гуфтам?

Кӯдакон ҷавоб медиҳанд:

- Не.

Мураббӣ (омӯзгор):

- Дуруст, ин ҷумла нест. Дар бораи чӣ гуфта шудааст, шимедонем. Инҳо танҳо калимаҳои алоҳидаанд.

Калимаҳоро пайҳам тарзе талаффуз кардан лозим аст, ки маъно пайдо шавад. Гулсара, дар бораи «Офтоб» ҷумла бишӯ.

Гулсара ҷумла мегӯяд:

- Офтоб нур мепошад.

Хулосаи мураббия (омӯзгор): Ҷумла аз калимаҳо иборат аст. Дар ҷумла ҳар як калима ҷойи худро дорад. Калимаҳо дар ҷумла пайҳам омада, аз ҳамдигар ҷудо ҷойгир мешаванд. Ҳамин ҷумла дар нақша ин тавр тасвир меёбад:

— — — — —. Дар нақша ҳар як калима якнафарӣ аз кӯдакон метавонанд бозӣ кунанд. (Бозии «Калимаҳои зинда»).

Ин бозиро дар давраи тоалифбо ҳам васеъ истифода кардан тавсия дода мешавад.

3. Шиносоӣ бо ҷумла ва ҷудо кардани калимаҳо аз ҷумла

Дар ҷараёни нутқи алоқанок кӯдакон, пеш аз ҳама, ба мазмун ва маънии нутқ, ки аз дигарон мешунаванд, ё худашон мегӯянд, диққат медиҳанд.

Дар машғулиятҳои аввал томақтабӣ аз ҷумла ҷудо кардани калима ва бо калимаҳо тартиб додани ҷумларо, ки ба воситаи асбобҳои аёни – расмҳо, бозичаҳо гузаронда мешаванд, меомӯзанд.

Машғулият

Машқҳои ҷумласозӣ аз рӯи бозичаҳо чунин сурат мегирад:

Мураббия (омӯзгор): - Доир ба ҳар яке ин бозичаҳо ҷумла гуфтан мумкин. Гуш кунед, ман доир ба ана ин зочан дар кат хобида ҷумла мегӯям: «Зоча меҳобад». Ў аз кӯдакон хоҳиш мекунад, ки онҳо низ доир ба бозичаи дигар (хирсақ) ҷумла гӯянд.

Кӯдакон: - «Хирсақ мешинад». Ҷумларо ҳама якҷоя талаффуз мекунанд.

Мураббия (омӯзгор): - Акнун гуш кунед, ман ин ҷумларо ҷӣ тавр талаффуз мекунам. Баъди талаффузи ҳар як калима каме меистам, барои он ки шумо калимаҳои ҷумларо ҳисоб карда тавонед: «Хирсақ ... мешинад». Ман

ҷонд калима гуфтам? Ў алади калимаҳои таркиби ҷумларо аз 2-3 кӯдак мепурсад ва баъд саволҳо медиҳад:

1) Калимаи яқум қадом? (Хирсақ).

2) Калимаи дуҷум – ҷӣ? (мешинад).

3) Агар ҳар ду калимаро якҷоя талаффуз кунем (Хирсақ мешинад.), ҷӣ ҳосил мешавад? (Ҷумла). Барои ҷӣ? Маъно пайдо шуд.

Дар охир, мураббия (омӯзгор) мефаҳмонад, ки ин ҷумла аст, на калима. Дар ин ҷумла 2 калима ҳаст. Инро дар нақша нишон медиҳем:

— — — — —.

Минбаъд кӯшиш намудан лозим аст, ки кӯдакон аз ҷумла ҷудо кардани калимаҳо ва бо калимаҳои додашуда сохтани ҷумларо мувофиқи нақша ва бенақша мустақилона иҷро намоянд.

4. Шиносоӣ бо сохти овозиш калима

Дар машғулиятҳои инкишофи нутқи шифоҳӣ кӯдакон талаффузи овозҳо ва суръати нутқро ба низом медароранд: калимаро баланд ё паст, бо суръати тез ё суст талаффуз мекунанд. Ин машқҳо бобати тайёрии ба омӯзиши таҳлили овозиш калима аҳамиятноканд.

Машғулият

Мураббия (омӯзгор) мегӯяд:

- Ман калимаҳо талаффуз мекунам. Шумо бодиккат гуш кунед, ки онҳо ҷӣ тавр садо медиҳанд. Ў калимаҳоро бо суръати суст ва кашиннок талаффуз мекунад: хххооннна, ооолллу. Кӯдакон талаффузи калимаҳоро бодиккат шунида мефаҳманд, ки онҳо ҳарҳела садо медиҳанд ва аз овозҳои гуногун иборатанд.

Ҳангоми омӯзиши таҳлили овозӣ дар кӯдакон маҳорати пайҳам кашиннок талаффуз кардани овозҳои калима, ҷудо кардани овозҳои зарурӣ аз калима ба вучуд оварда мешавад (хххона, хооона, хоннна). Ин тарзи талаффуз воситаи асосии муайян кардани таркиби овозӣ ва пайҳамоии овозҳои калима мебошад. Барои таҳлили

овозӣ калимаҳои дорои ҳамсадои санорӣ (л, м, н)-ро интихоб кардан бамаврид аст.

Мураббия (омӯзгор) мегӯяд:

- Акнун ҳозир калимаи «олу»-ро яқоя талаффуз мекунем. Ман бо овози баланд баён мекунам. Шумо бо овози паст талаффуз кунед: ооолллу. Канӣ, ҳисоб кунед, дар калимаи «олу» чанд овоз шунида мешавад. Бале, 3 овоз. Кадом овозхоро шунидед? (Овозҳои о, л, у). Ин овозҳо дар калимаи «олу» чӣ тавр садо медиҳанд? Канда - канда, аз ҳамдигар ҷудо, ё пайҳам монанди занҷир - пайваста? (Пайҳам шунида мешаванд).

Ҳангоми калишнок ва фаҳмо талаффуз кардани ҳамаи овозҳои калима, пайҳамонии овозҳо дар калима бараъло шунида мешавад: о- дар ҷои яқум, л- дар ҷои дуюм, у- дар ҷои сеюм.

Ҳангоми иҷрои ин гуна машқҳо кӯдакон дар бораи калима ҳамчун раванди овозӣ, ҳаракати овозҳо дар калима, ботартиб ҷойгиршавии овозҳо, микдор ва ҷойи овоз дар калима тасаввуроти ибтидоӣ мегиранд.

Саволу супориш:

1. Вазифаи тайёр кардани кӯдакон ба саводомӯзӣ (то мактабӣ) аз чӣ иборат аст?
2. Оид ба шиносӣ бо элементҳои нутқ машғулиятҳои амалӣ гузаронед.

Мавзӯи 10. Таълими савод ва давраҳои он

Нақша:

1. Давраи тоалифбо ва вазифаҳои он (сухбат, лугатомӯзӣ, шеърэҷдкунӣ, шиносӣ бо унсурҳои нутқ).
2. Давраи алифбо. Ҳамгирии хонишу хат дар саводомӯзӣ.
3. Дарҳастҳои педагогӣю методӣ дар давраи алифбо.
4. Давраи баъди алифбо ва вазифаҳои ин давра.

Вазифаҳои аввалиндараҷаи таълими савод ба талабагон ёд додани хондану навиштан мебошад. Дар баробари ин инкишофи тафаккур ва нутқи талабагон, ғани ғирдондани захираи лугавӣ ва пайдо кунондани малакаҳои ибтидоии машқи хат ва каллиграфия яке аз вазифаҳои муҳими ин давра ба шумор меравад. Навомӯзон сохти забони тоҷикиро аз худ намууда, бо унсурҳои нутқ, (ҷумла, калима, ҳичо, овоз, ҳарф) ва ба носитаи хат ифодаёбии онҳо, ба тарзи баёни нутқ ва ҷумлабандӣ шинос мешаванд.

Таълими савод дар синфи як то охири декабр давом мекунад ва он ба се давра тақсим мешавад: тоалифбо, алифбо, баъди алифбо.

а) Давраи тоалифбо ва вазифаҳои он

Давраи тоалифбо ҳамагӣ 20 соат давом мекунад ва вазифаи он оморасозии навомӯзон ба давраи алифбост.

Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки ба синфи як кӯдакон аз оилаҳои гуногун, бо тайёри ва инкишофи гуногун меоянд. Ҳар яке дорои ҳислат ва рафтору кирдори ҳоси худ мебошад. Дар ин давра муҳимтарин вазифаи омӯзгор муттаҳид намулдани кӯдакон атрофи мақсади ягона, муайян кардани ҷойи ҳар як талаба дар синф, ҷамъ намулдани маълумот дар бораи зехн, инкишофи нутқ ва ба хондану навиштан омода будани талабаҳост. Талабагонии ҷинсашон хурд, заиф, сустбину сустшунаво дар партаҳои пеш ғинонда мешаванд.

Омӯзгор дар охири моҳи август саволнома тартиб дода, дар он оид ба тайёрии ҳар як шогирди ояндааш маълумот ҷамъ меорад.

Воситаҳои ба саводомӯзӣ тайёр намулдани талабагон аз инҳо иборатанд:

1. Сухбат, ҳикоягӯӣ, китобхонӣ

Рӯзҳои аввали таҳсил дар мактаб давоми 20 соат аз рӯйи ашёи гуногун ва расмҳои китоби «Алифбо» сухбат

гузаронда мешавад. Баъди нишон додани расм ба навомӯзон имконият додан лозим, ки онҳо аз рӯи мазмуни расм фикрашонро бо ёрии саволҳо ё мустақилона баён кунанд. Сухбат аз рӯи расм воситаи муҳими инкишофи нутқ ва тарбияи зебоии талабагон мебошад.

Қисми зиёди навомӯзон афсона накл мекунанд. Омӯзгор китобчаҳои серрасми завқовар оварда меҳонад, накл мекунад, аз рӯи мазмуни ҳикояҳои хондашуда саволу ҷавоб мегузаронад.

2. Лугатомӯзӣ

Захираи лугавии навомӯзон хеле суст аст. Бобати ғайи гардондани захираи лугавӣ машҳои лугатомӯзӣ мавқеи асосиро ишғол мекунад. Аввалин лугатҳои ёд меодагӣ аз нишон додани дасти рост, дасти чап, пеш, қафо ва ғайра иборатанд. Минбаъд омӯзгор ба талабагон ин ё он ашё ё расми онро нишон дода, дар борааш маълумот медиҳад. Масалан: кафтар - номи дигараш кабутар, хелҳои он, чӣ меҳӯрад, чӣ тавр ҳаракат мекунад, чӣ фонда меоварад ва монанди инҳо. Ба воситаи сухбат навомӯзон на танҳо бо номи ашё, инчунин бо аломату ҳислат ва ҳаракаташон шинос мешаванд.

Хели дигари лугатомӯзӣ аз рӯи китобҷаҳост. Ҳамин ки омӯзгор ин ё он ҳикояро хонд, калимаҳои нофаҳморо мефаҳмонад.

3. Азёд кардани шеърҳо

Тарзи азёдкунии шеърҳо омӯзгор ин тавр иҷро мекунад: шеъри интихобнамудаашро бо овози баланд хонда, дар бораи мазмуни он аз рӯи расмҳои мувофиқ сухбат мегузаронад. Масалан, дар шеър сухан дар бораи кӣ ё чӣ меравад? Вай чӣ кор мекунад? Шумо ҳам меҳохед ҳамин барин шавед? ва ғайра.

Баъди сухбат азёдкунии шеър оғоз меёбад. Ҳар як мисраи байти шеър аз тарафи омӯзгор хонда мешавад, талабагон аз қафои ӯ такрор мекунанд. Баъди азёд

кардани 4 мисраъ онро аз нав такрор кардан лозим. Ҳамин тавр, тамоми матни шеър азёд кунанда мешавад.

4. Шинос кардани талабагон бо унсурҳои нутқ (чумла, калима, ҳичо, овозу ҳарфҳо) ва аломатҳои шартии онҳо

Яке аз вазифаҳои аввали давраи тоалифбо ба таври амалӣ шинос намудани талабагон бо чумла, калима, ҳичо, овозу ҳарфҳо ва аломатҳои шартии онҳост.

а) **Кор бо чумла.** Мақсади шинос намудани талабагон бо чумла аз он иборат аст, ки онҳо чумларо аз матни алоқанок фарқ карда тавонанд. Омӯзгор аз рӯи расм ё ашё сухбат гузаронда, як чумлаи онро интихоб мекунад: «Бачаҳо себ мечинанд». Баъд мефаҳмонад, ки ман як чумла гуфтам. Акнун кӣ дар бораи модараш, падараш, баррачааш чумла мегӯяд? Омӯзгор мегӯяд, ки ҳам саволҳои ман ва ҳам ҷавобҳои шумо чумлаанд. Мо дар бораи ягон ашё, воқеа накл карда, аз нақламон як чумлаашро интихоб мекунем. Чумларо бо мазмуни ҳикоя ё накл муқоиса намуда мефаҳмем, ки накл аз якчанд чумлаҳои бо ҳам алоқаманд иборат аст. Аз байни онҳо танҳо як чумлаашро ҷудо мекунем.

Баъди муқоиса мебинем, ки чумла назар ба матн хурд аст. Инро ба воситаи аломати шартӣ нишон медиҳем:

матн: _____

б) **Кор бо калима.** Пас аз он ки талабагон мафҳуми чумларо аз худ карданд, омӯзгор онҳоро бо калима шинос мекунад. Ӯ аввал чумлаҳои иборат аз 2, баъдтар 3-4 калимадор интихоб намуда, ҳар як калимаи чумларо алоҳида-алоҳида талаффуз мекунад. Барои фарқ кардани калимаро аз чумла бозии «Калимаҳои зинда» ёри мерасонад. Омӯзгор баъди иҷрои бозии таълими дар тахтаи синф аломатҳои чумла ва калимаро нишон медиҳад: _____ (чумла); _____ (калима).

Баробари бо калима шинос шудан навомӯзон бояд калимаҳои ҷумларо ботартиб баён карда тавонанд. Масалан, ҷумлае гӯед, ки аз 3 калима иборат бошад. (Фасли тирамоҳ омад). Калимаҳоро ботартиб номбар кунед. Калимаи 1-ум кадом аст? (фасл). Калимаи 2-юм (тирамоҳ), 3-юм (омад). Ҷумлаҳое, ки бо мақсади ҷудо кардани калимаҳо интиҳоб мешаванд, бояд бе пайвандак, бе пасоянд, бе пешоянд (яъне ҳамаи калимаҳои ҷумла маънодор) бошанд.

в) Кор бо ҳичо. Кор бо ҳичо дар давраи тоалифбо як андоза душвор аст, зеро ҳичо нисбат ба калима хурд буда, метавонад аз як овози садонок иборат бошад. Барои шинос намудани талабагон бо ҳичо омӯзгор аз тарзҳои зерин истифода мебарад:

- калимаро талаффуз карда, онро ба ҳичоҳо ҷудо менамояд. Дар калима ҷанд ҳичо бошад, ҳамон қадар ағуштонашро боло мебардорад: хо-на.

- баробари талаффузи ҳар як ҳичо омӯзгору хонандагон сарашонро ба тарафи чап ва рост ҳам мекунанд: ло-ла.

- баробари талаффузи ҳар як ҳичо омӯзгор дар болои миз бо ағушт мезанад: ло-ла.

- омӯзгор дасташро зери манах (ҷог) монда, ҳичоҳоро талаффуз мекунад. Ҷанд боре ки манах ба даст расад, ҳамон қадар ҳичо ҳаст: ло-ла.

- омӯзгор дастонашро ба тарафи чапу рост ҳам мекунад: ло-ла.

Барои фарқ кардани ҳичо аз калима бозни «Ҳичои зинда» ёрӣ мерасонад. Омӯзгор баъди иҷрои бозӣ дар тахтаи синф аломатҳои калима ва ҳичоро нишон медиҳад: _____ (калима); □□□□ (ҳичо). Талабагон муқоиса намуда, аз калима хурд будани ҳичоро амалан мебинанд.

г) Кор бо овозу ҳарфҳо. Дар давраи тоалифбо талабагон бо таркиби овозӣ ва сохти овозини калима шинос кунанда мешаванд. Калимаҳо аз овозҳои пайҳамомада иборатанд. Барои омӯзондани таҳлили

овози нақшаи калима ва доирачаҳо ҳамчун инфодакунандаи овозу ҳарфҳо ёрӣ мерасонанд. Доирачаҳои ғар нақшаи калима инъикосёбанда бо микдори овозҳои калимаи таҳлилшаванда бояд мувофиқат кунанд: □□□□□□ - хона. Ҳар як овоз шакл дорад, ки онро ҳарф меномем. Овозҳо бо ҳарфҳо навишта мешаванд. Мо ба ҳарф нигариста, овози онро талаффуз мекунем. **Овоз бо ҳусусиятҳои худ аз ҳарф фарқ дорад. Мо овозро талаффуз мекунем ва мешунавем, ҳарфро менависем, мебинем ва мехонем.** Барои хонандагонро бо овозҳои нутқ шинос кунондан дар давраи тоалифбо аз бозҳои таълимии «Ҷақлиди овозӣ», «Овозҳо, саф кашед!», «Доирачаҳо тоҳибони худро мекобанд» истифода кардан бамаврид аст.

Ба ин тарик, мазмуни асосии дарсҳои давраи тоалифборо 3 ҷавҳари он ташкил медиҳад:

1. Инкишофи нутқ (афсона, суҳбат аз рӯйи расм).
2. Ҷудо кардани унсурҳои нутқ (ҷумла, калима, ҳичо, ҳарф) ва ба воситаи нақшаю аломатҳои шартӣ нишон додани онҳо _____, _____, □□□□, О).

3. Машки ҳатҳои гуногун, ки дар саҳифаҳои аввали китоби «Алифбо» ва дафтари машки хат (давраи омодагӣ ба саводомӯӣ: нуктаҳо, хатҳои моил, ҷангакдор ва дигар унсурҳои ҳарф) мавҷуданд.

б) Давраи алифбо

Дар таълими савод давраи алифбо, ки 130 соатро фаро мегирад, мавқеи асосиро ишғол мекунад. Вазифаи ин давра омӯхтани ҳамаи 35 ҳарф, хондану навиштан ва дар ин замина инкишоф додани нутқи даҳонист. Мазмуни кори омӯзгорро нақлу суҳбат аз рӯйи расмҳои «Алифбо» ва дигар маводи дидактикӣ, ёд додани тарзи дурусти талаффузи овозҳо ва навиштани ҳарфҳо, хондани ҳарфҳо дар ҳичо, калима, ҷумла ва матнҳо ташкил медиҳанд.

Методи фаъолияти омӯзгор методи таҳлил ва таркиби овозист.

Овозу харфҳо пайваста бо ҳичою калимаҳо ёд дода мешаванд. Талабаҳо баъди шунидану ёд гирифтани талаффузи овоз ва ҷиҳати шакли ҷопию дағнависе харф онро бояд дар ҳичою калимаҳо бихонанд ва бинависанд. **Аз ин ҷост, ки талабагон дар ҷараёни як дарс овозро талаффуз мекунанд, бо шакли ҷопию дағнависе харф шинос мешаванд, мехонанд, менависанд.** Хар як овозу харф ҳамон вақт дуруст азхудкарда ба ҳисоб меравад, ки агар он дар калима бо ҳамроҳи харфҳои дигар хондаю навишта шавад.

Ин аст афзалияти таълими хамгиро, ки хонишу навиштро бо ҳам мепайвандад.

Дар бобати ҳосил кунондани малакаи хониши дуруст нақши ҳичо аҳамиятнок аст. Хангоми хониш талабагон бо ҳичоҳои қушода ва баста, калимаҳои як-ҷорҳичодор сарқор мегиранд. Нишон додану хондани ҳичоҳои қушодаи **ло, ла, на, мо, ма** ва калимаҳое, ки аз ин ҳичоҳо сохта мешаванд (ло-ла, ло-на, ма-на), дар давраи аввали саводомӯзӣ хеле мувофиқанд.

Барои он ки талабагон ба таркиби (сохти) овози калима хубтар шинос шаванд, онро бегалат хонанд, омӯзгор аз тарзҳои зерин истифода мебарад:

- тартиб додан ва хондани калимаҳо аз харфҳои алоҳида;
- истифодаи бозихон таълимӣ, нишон додани расмҳо, хониши калимаҳо ва монанди инҳо;
- хондани калимаҳои ба ҳам монанд ва ҳамоханг (хӯр-шӯр, асо-расо, хона-лона-шона-дона);
- иваз кардани яке аз овозу харфҳои калима (муш – мош);
- аз ҷап ба рост ва аз рост ба ҷап хондани калимаҳо (зоғ-ғоз, зӯр-рӯз, нома-амон);
- ба як ҳичо иваз кардани ҳичои дигар (за-мин, за-бон, за-фар; қарам, қа-лон, қа-ду);

- тартиб додани ҳичою калимаҳо аз қубчаҳои харфу ҳичодор;

- аз қатори талабаҳо ва харфҳои аввали номи онҳо тартиб додани ҳичо ва калимаҳо (Ақбар, Нур, Одил, Расул – калимаи **анор**).

Аҳамияти истифодаи ин тарзҳо боз дар он аст, ки дар ҷараёни гузарондани машғулиятҳо ҳуди талабаҳо иштирок мекунанд.

Дархостҳои педагогиро методи дар давраи алифбо

Дар назди таълими савод якҷанд дархости педагогиро методӣ гузошта мешавад:

1. Мавзӯи дарс муайян, фаҳмо ва пурра ифода ёбад: «Омӯхтани овоз ва харфи ...», зеро «омӯхтан» ҳам ба омӯзгору ҳам ба талабаҳо дахл дорад, яъне талабаҳо дар ҷараёни дарс бояд фаъол бошанд, зеро роҳбарии омӯзгор худашон мустақилона омӯзанд.

2. Мақсади дарс пешакӣ дар нақша ифода ёфта бошад: «Ақнун мо талаффузи овозро машқ мекунем», «Ҳозир мо бо харфҳои ҷопию дағнависе шинос мешавем», «Ақнун навишти харфҳоро дар алоҳидагӣ ва калима машқ мекунем» ва монанди инҳо. Хар як мақсади гузошташуда фавран баъди иҷрои он ҷамъбаст карда мешавад.

3. Омӯзгор дар дарсҳои саводомӯзӣ ва илқишофи нутқ аз маводи гуногуни дидактикӣ (калима, ҷумла, ҳикоя, ифсона, расмҳои алоҳидаю мазмундор.) истифода мебарад. Маводи дидактикиро пешакӣ интихоб намуда, ба хар як нахзан дарс мутобиқ бояд кунанд.

4. Синфро аз воситаҳои аёни сербор қардан лозим нест. Хар як асбоби аёни мавриди истифодаи худро дорад.

5. Фаъолиятнокии аҳли синф ва талабагони алоҳида дар дарсҳои таълими савод яке аз талабҳои муҳими дидактикӣ аст. Дар дарс бояд бештар талабагон фаъолият намоянд: хонанд, нависанд, нақд кунанд. Машқи хат ва қушнависӣ қисми асосии дарсҳои давраи алифбо.

6. Ба инкишофи нутки даҳони талабагон бештар эътибор додан лозим: онҳо маъноӣ матнӣ хондашонро фаҳманд, бо ёрии саволҳо нақл кунанд, то андозае муҳокима ронанд, озодгӯфтору озодандеш бошанд, аз рӯйи расмҳо ҷиҳҳои тасвирёфтаро номбар кунанд, ба савол ҷавоб гардонанд, ба расмӣ мазмундор сарлавҳа гузоранд, мазмунӣ онро нақл кунанд.

7. Дар дарсҳои таълими савод такрори мавзӯҳои гузашта шарт аст, зеро агар хонанда овозу ҳарфи гузаштаро надонад, ҳарфи навро дар калима хонда наметавонад.

8. Дар ҳар дарс тайёрии талабаҳоро аз назар гузаронда, тарзи нишастан, ҳестан, доштани ручка, пурсиданро таъкид кардан лозим.

9. Равиши дарсҳои саводомӯзиро бояд хушхӯлӣ фаро гирад. Дар дарс истифодаи калимаю ибораҳои «офарин», «боракалло», «хеле хуб», «бисёр нағз» ва монанди инҳо шавӣ талабаҳоро оварда, онҳоро ба иҷрои супориш сафарбар менамоянд. Супоришҳо набояд душвор ва аз ҳад осон бошанд. Ба талабаи синфи як бо рақам баҳо гузошта наметавонад.

в) Давраи баъди алифбо

Давраи баъди алифбо давоми мантиқии давраи алифбо буда, 10 соатро фаро мегирад ва аз рӯйи вазифа, мазмун ва методҳои кори худ фарқ мекунад.

Вазифа ва мазмунӣ кори омӯзгор дар ин давра аз он иборат аст, ки суръати хониш ва навишти талабагонро тақмил диҳад.

Дар давраи баъди алифбо ба талабагон бештар мустақилият дода мешавад. Онҳо матнҳои хурдро хонда, аз рӯйи мазмунӣ расмҳо фикрашонро озодона баён мекунанд. Омӯзгор дар ибтидои омӯхтани ҳар як матн суҳбати мукаддимаӣ ташкил карда, худаш матнро аз аввал то охир меҳонад. Кӯшиш кардан лозим, ки сифати хониши талабагон тақмил дода шавад. Ба ҳамин мақсад

дар саҳифаҳои «Алифбо» матнҳое дода шудаанд, ки аксарият асарҳои бадеиянд.

Бобати бедор намудани ғаъолияти фикрии талабагон омӯҳҳои омӯзгор ва тарзи гузориши онҳо нақши муҳим мебозанд. Барои англизиши фикр саволҳои **Чӣ тавр?**, **Барои чӣ?**, **Чаро?**-ро додан лозим аст. Ин саволҳо талабаҳоро ба фикркунӣ водор месозад. Хониши баланд (овозӣ) дар ин давра давом меёбад. Талабагонӣ алоҳида бо овози баланд меҳонанд, аммо дар муҳокимаронӣ ҳама ғаъолана иштирок мекунанд. Ғайр аз ин, боз аз хониши якҷоя низ истифода бурдан лозим аст. Хониши якҷоя барои дар хотир нигоҳ доштан ёри мерасонад. Дар хониши якҷоя ҳама иштирок мекунанд.

Дар баробари матнҳои «Алифбо» омӯзгор метавонад аз китобчаҳои бачагона низ истифода барад. Дар давраи баъди алифбо кор бо овозу ҳарфҳо, навиштани калимаю ҷумлаҳо давом мекунад. Дар ин давра талабагон калимаю ҷумлаҳоро бояд аз ҳарфҳои ҷонӣ ба дастӣ ҷағрадонда навиштанро ёд гиранд. Барои он ки талабагон мустақилона навиштани калимаю ҷумлаҳоро сарфаҳм раванд, танҳо рӯбардоркунӣ кифоя нест, навиштани калимаҳоро аз рӯйи расмҳо, нутқи муаллим, аломатҳои шартӣ калимаю ҷумла низ бояд машқ кард.

Савол ва супориш:

1. Вазифаҳои давраи тоалифборо шарҳ диҳед.
2. Аз муқоваи «Алифбо» то саҳ. 22 маводро таҳлил намуда, хулосаи худро оид ба вазифаҳои давраи тоалифбо дар шакли гузориш омода созед.
3. Вазифаҳои таълимию тарбиявии давраи алифборо шарҳ диҳед.
4. Дар ҷараёни таркиби овозӣ кадом тарзҳо истифода мешаванд?
5. Дархостҳои педагогӣю методӣ дарсҳои алифборо номбар кунед.
6. Вазифаҳои давраи баъди алифборо шарҳ диҳед.

Мавзӯи 11. Намунаи нақшаи дарси саводомӯзӣ

Мавзӯи дарс: «Таълими овоз ва ҳарфи «Г». Машқи ҳарфҳои г, Г ва пайвасти онҳо дар ҳичою калима»

Мақсади дарс: а) шиносони талабагон бо ҳарфҳои г, Г ва машқи талаффузи овози он;

б) инкишофи нутқи шифоҳӣ ва лугавии талабагон;

в) ёд гирифтани тарзи навишти ҳарфҳои г, Г дар алоҳидагӣ ва ҳичою калима.

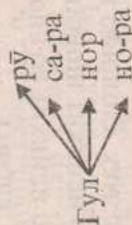
Маводи намоишӣ: ҳарфу ҳичоҳои алоҳида (синфӣ ва талабагӣ), ҳарфҳои ҷопио дастнависи г, Г, доирачаҳои ранга, оиначаҳо, расмҳои «Хонаи ҳайвонот» ва «Ҷамъоварии хосили ғалла», ҷадвали ҳарфҳои ҳамсадо, расмҳои гунҷишк, гург, гов, гӯсфанд, гӯсола, саг, гӯгирд, гурба, гул, гандум; ҳичоҳои га, ги.

Равиши дарс:

1. Тайёр намудани талабагон ба дарс.
2. Такрори овозу ҳарфҳои омӯхташуда ва хондани матни мавзӯи дарси гузашта.
3. Фаҳмондани мавзӯи нав:
 - а) Аз тарафи яке аз талабагон нақли мазмунӣ расми афсонаи «Хонаи ҳайвонот»;
 - б) Интиҳоби калимаи (гург) ва талаффузи он.
 - в) Таҳлили овозии калимаи гург.
4. Ҷудо намудани овози г, талаффуз ва мустаҳкам кардани он ба воситаи бозӣ (оинача).
5. Шиносӣ бо ҳарфи ҷопӣ ва дастнависи г, Г. Муқоисаи ҳарфҳои ҷопио дастнавис ва мавқеи истифодаи ҳар яке он.

6. Ёд додани тарзи навишти ҳарфи дастнависи Г (хурд).

7. Кор бо ҷадвали ҳичо ва хониши калимаҳои саҳифаи китоб.

8. Сухбат аз рӯи расми мазмундори «Ҷамъоварии хосили гандум», иҷрои машқи дамгирии «Даравгарон».

9. Ба хотир овардани овозу ҳарфи г (ҷопио дастнавис).

10. Ёд додани тарзи навишти ҳарфи дастнависи Г (калон).

11. Сухбат аз рӯи расми саҳифаи китоб.

12. Хондани матни «Гулрӯ ва Гулнора». Сухбат аз рӯи мазмунӣ матн.

13. Кор бо лугат.

14. Хондани калимаҳои дастнависи **Гул-но-ра**, **гул**, **гулдон** ва машқи навишти онҳо.

15. Машқи лаҳзаӣ варзишӣ (дамгирӣ).

16. Иҷрои бозии дидактикии «Калима созад!»

17. Машқи навиштани ҷумлаи «Гулрӯ, гул дар гулдон».

18. Ҷамъбасти дарс.

Савол ва супориш:

1. Ҷор-панҷ нақшаи дарси омӯхтани овоз ва ҳарфҳоро тартиб диҳед.
2. Оид ба мавзӯҳои давраи пас аз алифбо нақшаи дарс тартиб диҳед.

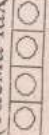
Мавзӯи 12. Таҳлили овозию ҳарфӣи калима - ҷавҳари асосии саводомӯзӣ

Накша:

1. Андешаҳо оид ба таҳлили овозию ҳарфӣ.
2. Тарзҳои омӯзиши таҳлили овозию ҳарфӣи калима.
3. Усулҳои ба садонӯку ҳамсадо ҷудо кардани овозҳои нутқ.
4. Баъзе душвориҳо дар таҳлили овозии калима.

Таҳлили овозию ҳарфӣи калима яке аз ҷавҳари асосии дарсҳои саводомӯзӣ ба шумор меравад.

Ба андешаи Д.Б. Элкони таҳлили овозӣ (фонетикӣ)-и калима ин муайян кардани сохти овозӣ, микдор ва тартиби ҷойгиршавии овозҳо дар калима мебошад. Калимаҳо аз овозҳои пайихамомада, ба қавли Т. Хаскашев, аз «занҷири овозҳо» иборатанд. Талабагон ба талаффузи омӯзгор гӯш карда, калимаҳоро буррою фаҳмо такрор мекунанд ва дар бораи калима ҳамчун раванди овозӣ ва пайихамоии овозҳои калима маълумоти ибтидоӣ мегиранд. Омӯзгор талабагонро бо таҳлили овозӣ шинос карда мефаҳмонад, ки калима аз овозҳо иборат аст, овозҳо пайихам талаффуз шуда, дар калима зиёд ё кам буда метавонанд.

Барои омӯзондани таҳлили овозӣ нақшаҳои (тасмачаҳои) таркиби овозии калима ва доираҷаҳо ёрӣ мерасонанд. Аз ин рӯ, ҳангоми машқи таҳлили овозӣ аз нақша самаранок истифода кардан бамаврид аст. Доираҷаҳои дар нақшаи калима (тасмача) инъикосёбанда бо микдори овозҳои калимаи таҳлилшаванда бояд мувофиқат кунанд.

Ҳангоми таҳлили овозӣ ба тартиби ҷойгиршавии овозҳои калима эътибор бояд дод. Масалан, калимаҳои **нома** ва **амон**ро гирем. Овози якуми калимаи **нома** кадом аст? (Овози **н**). Ҳамин овоз дар калимаи **амон** дар ҷойи чандум аст? (Дар ҷойи чорум). Дар калимаи якум дар

кадом дуюму сеюму чорум кадом овозҳо меоянд? (Овозҳои **о, м, а**). Ҳамин овозҳо дар калимаи дуюм дар калимаи чандум омадаанд? (Дар ҷойҳои сеюм, дуюм ва сеюм). Калимаҳоро омӯзгор муқоиса карда мефаҳмонад, ки кадом аз овозҳои яхела иборатанд (**н, о, м, а - а, м, о, н**), кадом ҷойгиршавии овозҳо дар калимаҳо гуногунанд, яъне дар калимаи дуюм (**амон**) овозҳо баръакс ҷойгиранд. Баробари ивазшавии ҷойи овозу ҳарфҳо дар калимаи якум он дигар мешавад.

Дар таҳлили овозӣ талабагон бояд овозҳои калимаро шиноснон ва пайихам талаффуз кунанд. Ин тарзи талаффуз имкон медиҳад, ки талабагон ҷойи овоз ва пайихамоии онро дар калима ба осонӣ муайян карда метавонанд. Агар мақсад ҷудо намудани овози нав аз калимаи бошад, он гоҳ танҳо ҳамон овозро кашиннок талаффуз мекунем: **ооолу, оооху**. Ё аз калимаи **мӯза** овози «ӯ»-ро ҷудо кунем, он гоҳ **мӯӯза** талаффуз мекунем. Пас аз ҷудо кардани овоз талабаҳо тарзи талаффузи (артикулятсияи) овозро дар онҷаҳо мушоҳида менамоянд. Ба ин восита худӣ талабагон тарзи талаффузшавии овозро муайян мекунанд, ки он садоннок аст, ё ҳамсадо.

Дар талаффузи овозҳои садоннок узвҳои нутқи овозсоз монеъ намешаванд, бинобар ин овоз ором, озод талаффуз мешавад: **о, а, и, э, у, ў**. Омӯзгор талаффузи ин овозҳоро бо ҷароғаки сабзи раҳнамо монанд мекунанд, яъне «Роҳ кушода аст, марҳамат баро!».

Дар вақти талаффузи овозҳои ҳамсадо ҳатман ягон узви овозсоз ба талаффузи овоз ҳалал мерасонад, ки ин ҳолатро худӣ талабагон дар оинаҷаҳо мушоҳида мекунанд: **а, к, п, б, х**. Талаффузи ҳамсадо ба ҷароғаки сурхи раҳнамо монанд аст, яъне роҳи овоз як муддат манъ мешавад.

Нақшаи таҳлили овозию ҳарфӣи калима дар таълими хат низ муҳим аст.

Ба ин тарик, машқи таҳлили овозию ҳарфӣи калима аз давраи тоалифбо то охири саводомӯзӣ давом меёбад ва он бобати хошиши дуруст ва бегалатнависӣ замина мегузорад.

Дар таҳлили овозии калима баъзе дупворихо мавҷуданд.

Дар забони тоҷикӣ қариб ҳамаи харфҳо як овоз доранд. Овозҳо бо як харф ишора шаванд ҳам, вале баъзе харфҳо, аз ҷумла йотбарсарҳо (е, ё, ю, я) аз ду овоз иборат буда, бо як харф навишта мешаванд. Барои мисол, харфи «е»-ро гирием. Харфи дуовозан **е** дар аввал, мобайн ва охири калима баъди садонокҳо ду овоз (йе): **ем, моё, бачае**; дар мобайну охири калима баъди ҳамсадоҳо танҳо як овоз – (э)-ро ифода мекунад: **себ, дарахте**.

Ба омӯзгор зарур аст, ки дар ҷараёни таҳлили овозии калима ба овози «э», ки ду ҳел талаффуз ва навишта мешавад (э ва е), дар навишту хониш аҳамият диҳад. Ба талабагон фаҳмондан лозим, ки харфи **е**, ҳарчанд дуовоза аст, дар байн ё охири калима пас аз ҳамсадоҳо э (яковоза) талаффуз мешавад. Барои таҳлили овозӣ калимаҳоеро интихоб намудан лозим аст, ки харфҳои йотбарсар (дуовоза) надошта бошанд. Зеро дар калимаи таҳлилшаванда миқдори овозҳо бо харфҳо бояд мувофиқат кунанд.

Агар баробари талаффузи ҳар як овоз харфи он дар қолаби калима гузошта шавад, ин таҳлили харфист:

О	О	О	О
х	о	н	а

→ таҳлили овозӣ

→ таҳлили харфӣ

Савол ва сунориш:

1. Таҳлили овозию харфӣ чӣ маъно дорад?.
2. Калимаҳои «шона», «қалам», «чорӯб», «чашм»-ро таҳлили овозию харфӣ кунед.

Мавзӯи 13. Мавқеи бозихои таълимӣ ва машқҳои дамгирӣ дар дарсҳои саводомӯзӣ

Нақша:

1. Аҳамияти бозихои таълимӣ дар дарсҳои саводомӯзӣ.
2. Бозихои таълимӣ давраи тоалифбо ва шарҳи иҷрои онҳо.
3. Бозихои таълимӣ давраи алифбо ва шарҳи иҷрои онҳо.
4. Аҳамияти машқҳои дамгирӣ дар дарсҳои таълими савод.
5. Истифодаи саҳнаҷаҳои хурд, чистон, тезгӯякҳо дар дарс.

Аҳамияти бозихои таълимӣ дар дарсҳои саводомӯзӣ

Ҳангоми ба мактаб омадан рафтор ва мазмуни фаъолияти мактабии хурдсол ба кулӣ тағйир меёбад. Агар фаъолияти пешбарандаи ҷудакӣ синни томактабӣ бозӣ бошад, дар муҳити нав – дар мактаб фаъолияти пешбарандаи ӯ таълим ба шумор меравад. Ба қавли муҳаккиқон, В.В. Давидов ва Д.Б. Элкони «Вакте ки ҷудак қадамҳои аввалини худро ба мактаб мегузорад, мазмуни фаъолияти ӯ тағйир меёбад: вай аз бозӣ ба фаъолияти азхудкунии таълимӣ (таълими хонишу хат, ҳисоб, донишҳои воситаҳои ҳалли онҳо) мегузарад». Барои он ки гузариш аз як намуди фаъолият ба фаъолияти дигар – аз бозӣ ба таълим бенуқс бошад, ҷиҳатҳои рӯҳию синусоли талабагонро ба эътибор бояд гирифт. Онҳоро аз мушқилиҳои таълим тарсондан раво нест. Дар ҷараёни дарс-бозӣ талабагони хурдсолро мунтазам рӯҳбаланд меболад қард, ҳарчанд ки онҳо суғ ё миёнаҳонанд. Талаба бояд зимни ҳаракатҳои амалӣ дар ҷараёни таълим иштирокчи фаъол бошад. Ин шарт асоси гузариш аз як фаъолият ба фаъолияти дигар – аз бозӣ ба таълим ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, ҷараёни дарсҳои саводомӯзӣ ва

грамматикаю имлоро ба воситаи бозихои таълими ва истифодаи ашъи аёни ба роҳ мондан зарур аст.

«Кӯдак то синни 10-солагӣ ҳазлу шӯхиро дӯст медорад ва серҳаракат аст. Ин аз ҷиҳати биологӣ қонунист. Вай бо ҳама ва ҳар чиз бозӣ мекунад ва дар бозӣ бисёр ҷизҳоро ёд мегирад, ҷаҳони ихотакардаашро дарк менамояд. Маҳз дар бозӣ кӯдак нузукиҳои забони модарино меомӯзад» (А.М. Горкий).

Дар натиҷаи ташкили дурусти бозӣ он ба ташаккули ҳамаҷонибаи талаба ва саломатигаш таъсири мусбӣ расонда, ӯ ба тавоноии ухлабароияш боварӣ пайдо мекунад. Инчунин дар ҷараёни бозӣ ҳар як хонанда кӯшиш менамояд, ки бо калонсолон саволу ҷавоб кунад.

Дар бозӣ мусобиқа мавқеи асосиро ишғол мекунад. Зеро ҳар як талаба ғаъолияти хуб нишон дода, кӯшиш менамояд, ки ба талаба ноил шавад. Таҷрибаи баъзе аз раёношиносону педагогоҳ (Д.Б. Элқонин, Р.И. Жуковская) собит менамояд, ки дар ҳолати ташкили дурусти бозӣ талабагон бисёр ҷизҳоро мефаҳманд, дар онҳо дониш, малака ва маҳорат ҳосил мешавад. Зимни ҷараёни бозӣ дар навомӯз қобилияти эҷодӣ, мустақилият, дарккунӣ ва муносибатҳои иҷтимоӣ ба вучуд меояд.

Аҳамияти дигари бозӣ ин аст, ки мувофиқи мазмуни он талабагон дар иҷрои нақшо бевосита иштирок мекунад. Дар бозӣ талабагон нақшҳои хӯҷаин ва хизматгор, фармондеҳу фармонбардор ва монанди инҳоро ғаъолана иҷро менамоянд. Бозӣҳое, ки талабагон иҷро мекунад, ду мақсад доранд: а) вақтхушӣ; б) таълимӣ. Бозӣҳои таълимӣ дар ҷараёни дарс ё берун аз дарс ташкил ва гузаронда мешаванд. Бозӣ ҳамаҷун ғаъолияти амалӣ ба хиссиёти шогирдон таъсири мусбӣ мерасонад, яъне он хисси мустақилият ва меҳнатдӯстии талабагонро инкишоф дода, дӯстиву рафоқатро мустаҳкам мекунад, шавқашонро ба илмомӯзӣ зиёд менамояд.

Машқҳои дамгирӣ ва бозӣҳои дорон аҳамияти таълимию тарбиявӣ, ки дар ҷараёни саводомӯзӣ истифода

мешаванд, ба кори таълим тобеъанд. «Агар кӯдак ҳарфро дар хотир дошта натавонад, уро маҷбур кардан лозим нест, ки ҳарфро аз ёд намояд. Таълимдихии маҷбурӣ шавқи мактабҷаро нисбаг ба омӯзиш хомӯш мегардонад. Намомӯз бояд ҳарфро ба воситаи бозӣ ва усулҳои гуногун (асният, маводи дидактикӣ) аз бар кунад». (Л.К. Назарова «Обучение грамоте на основе учёта индивидуальных особенностей учащихся», М., Просвещение, 1965, 27 стр.).

Дар вақти иҷрои бозӣҳои таълимӣ ва машқҳои дамгирӣ талабагон бо ашъи хониш, синфхона ва монанди инҳо шинос шуда, ба ин восита дар онҳо худшиносӣ, мушмуомилагӣ, муросо ва муносибат ба ҳамдигар, меҳнатдӯстӣ ва одоби муошират барин хислатҳои наҷиб тарбия меёбанд.

Бозӣҳои таълимӣ ҳам дар давраи тоалифбо ва ҳам дар омӯзиши овозу ҳарфҳои алифбо ва дарсҳои забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ васеъ истифода мешаванд. Дар давраи тоалифбо бозӣҳое, ки барои аз худ намудани овозҳои калима кӯмак мерасонанд, истифода мешаванд. Дар нақши овозу ҳарфҳо, ҳичо, калимаю ҷумлаҳо худӣ талабаҳо бозӣ мекунад.

Бозӣҳои таълимӣ давраи тоалифбо

Барои талабагонро бо овозҳои нутқ, соҳи овозии калима, муайян намудани миқдор, тартиби ҷойгиршавӣ ва ҷойи овоз дар калима шинос қунондан, шавқовару бехтар гузарондани лаҳзаҳои дарси саводомӯзӣ дар давраи тоалифбо аз бозӣҳои таълимӣ «Таклиди овозӣ», «Овозҳо, саф кашед!», «Доираҷаҳо соҳибони худро меқобанд», «Ҳичоҳои зинда», «Калимаҳои зинда» васеъ истифода кардан айнӣ мудаост. Дар зер намунаи ду бозии давраи тоалифборо меорем:

1. Бозии «Овозҳо, саф кашед!»

Мақсади бозӣ:

а) муайян кардани миқдори овозҳои калима;

б) тартиби ҷойгиршавии овозҳо дар калима;
в) ҷойи овоз дар калима.

Шарҳи бозӣ: -Номи кӣ бо овози «м» сар мешавад? (Номи ман - Мансур). - Мансур, ба назди тахтаи синф биё. Номи кӣ бо овози «о» сар мешавад? (Номи ман - Олима). Олима, ту ҳам ба назди тахта биё. Акнун ту Мансур не, овози «М» хастӣ; ту, Олима, - овози «О». Вақте ки овози «ммм»-ро талаффуз кунам, овози «М» як қадам ба пеш меояд. Шумо, бачаҳо, ин овозро ҳама баробар талаффуз карда меистед. Баробари талаффузи овози «ooo» (аз тарафи омӯзгор) «ин овоз» низ ба назди «овози М» омада меистад. Дар давоми талаффузи овози «М» овози «О»-ро ҳамроҳи «М» пайваста талаффуз мекунем.

Бозиро сар мекунем. «Овози М», як қадам ба пеш! (ммм). «Овози О» дар назди «овози М» ист! (мммооо). Бисёр хуб. Мо чӣ хондем? - Ммммооо.

Азизонам, мо чанд овозро ҳамроҳ кардем? (Ду овозро). Дар ҷойи аввал, кадом овоз меистад? Дар ҷойи дуюм - чӣ? «Овозҳо», дар ҷояшон пинед. Офарин! Мо пайваста ду овозро талаффуз карда, машқи хонишно иҷро намудем. Инро дар нақша нишон медиҳем:

О О

2. **Бозии «Калимаҳои зинда»**
Мақсади бозӣ: Шиносоӣ бо:

- а) калимаҳои ҷумла;
- б) нақшаи ҷумла;
- в) тартиби ҷойгиршавии калимаҳо дар ҷумла.

Иҷрои бозӣ: Омӯзгор се талабаро ба назди тахта даъват намуда мегӯяд: Шахноза, Рухшона ва Парвина дар нақши калимаҳо бозӣ мекунед. Азизонам, аз рӯи расм ҷумла фикр кунед. Пас аз шунидани якчанд ҷумла омӯзгор як ҷумлаи иборат аз се калимаро интихоб мекунад: «Ҳалима китоб мехонад». Ба ҳар як нафари назди тахтаи синф даъватшуда омӯзгор номи калимаҳоро мегузорад: Шахноза, номи ту - «Ҳалима», Рухшона, номи ту -

«китоб», Парвин, номи ту - «мехонад». Вақте ки номатонро талаффуз мекунам, ҳар сеяшон бо навбат дар як саф меистед. Омӯзгору шогирдон калимаҳои ҷумларо якҷоя пайҳам талаффуз мекунанд. Баробари шунидани номи ҳар як калима «калимаҳо» (талабаҳо) аз ҷаи ба рост дар саф меистанд. Ана, дар саф се калима пайдо шуд. Бо сулориши омӯзгор ҳар як калима номи худро аз рӯи тартиби дар саф истода бо овози баланд номбар мекунанд: «Ҳалима китоб мехонад». Пас аз иҷрои бозӣ мувофиқи шавзуъ омӯзгор ҷунин савол медиҳад:

1. Дар саф чанд калима хаст? (3 калима).
2. Калимаҳо чӣ тавр ҷойгир шудаанд? (Калимаҳо бо тартиб ҷойгир шуда, ба ҳамдигар намечаспанд).
3. Дар ҷойи аввал кадом калима меистад? (Ҳалима).
4. Калимаи дуюмро номбар кунед. (китоб).

5. Дар ҷойи сеюм кадом калима ҷойгир аст? (мехонад). Ҳамин 3 калима пайҳам омада, як ҷумларо ташкил додаанд. Ин ҷумла аз 3 калима иборат аст, - мегӯяд омӯзгор ва онро дар нақша ин тавр нишон медиҳад:

Акнун аз рӯи расм ҷумлаҳои се-ҷоркалимадор фикр кунед ва ҷойи калимаҳоро дар ҷумла муайян намоед.

Хулосаи омӯзгор: Ҷумла аз калимаҳо иборат аст. Калимаҳо дар ҷумла аз ҳамдигар ҷудо ҷойгир мешаванд.

Ин бозӣ дар давраҳои аввали саводомӯзӣ ҳам мавқеи асосиро ишғол мекунад. Минбаъд кушиш кардан лозим аст, ки талабагон аз ҷумла ҷудо кардани калимаҳо ва бо калимаҳои додашуда сохтани ҷумларо мустақилона иҷро намоянд.

Бозии таълими давран алифбо

Давран алифбо марҳилаи асосӣ ва давомдори саводомӯзист. Дар ин давра бозҳои таълими барои избаркунии таҳлили овозӣ, аз калима ҷудо намудани овозҳо ва тарзи талаффузи онҳо ба воситаи оинача, шиносӣ бо ҳарфҳо, инчунин барои нишон додани усули хониши ҳиҷо ва калимаҳо истифода мешаванд. Зидда аз

ин, бозиҳои таълимӣ барои инкишофи нутки даҳони талабагон аҳамиятноканд. Тавассути иҷрои бози овозӣ мекунанд, менависанд, калимаҳоро таҳлил инкишоф медиҳанд.

Дар давраи алифбо бозиҳои таълимӣ бо мақсадҳои зерин гузаронда мешаванд:

- а) шиносӣ бо овозу ҳарфи нав;
- б) мустаҳкам намудани овозу ҳарфи нав;
- в) мустаҳкамкунии машқҳои хониш.

Чанде аз бозиҳои таълимӣ давраи алифборо аз дастури «Мавқеи бозиҳои таълимӣ дар дарсҳои забони модарӣ» (М. Лутфуллоев, И. Абдуллоев, Д., 2008) ҳамчун намуна пешниҳод менамоем.

1. Бози-афсонаи «Хонаи ҳайвонот»

Мақсади бози:

- а) интиҳоби калимаи зарурӣ ва аз он ҷудо намудани овози нав;
- б) инкишофи нутки даҳонии талабагон.

Нақли мазмун афсона:

Будааст. Дар ҷангал гург, рӯбох, хирс, шер, паланг, лаклак, зебое сохтаанд. Ҳайвонҳо дар байни ҷангал хонаи доное ништааст. Ҳайвонҳо хунук хӯрда, ба хона даромада, гарм шудан меҷӯянд, вале Зог-посбон онҳоро ба хона роҳ намедихад. Хирси хунукхӯрда ба хона наздик мешавад. Зог аз ӯ мепурсад: - Эй, Хирспахлавон, ба хона дароман меҷӯӣ? Майлаш, лекин аввал биғӯй, ки номат бо кадом овоз шуғӯ мешавад?

Хирс дар ҷояш истода, ба фикр фуру меавад, вале овози аввали номанро гуфта наметавонад. - Аммо мо, - омӯзгор ба шогирдон муроҷиат карда мегӯяд, - овозҳоро аз калима ҷудо карда метавонем. Биёед, ба Хирс ёри расонем, то ки хона даромада гарм шавад. Талабагон овози аввали калимаи «хирс» - х-ро талаффуз мекунанд ва

Хирс ба хона медарояд. (Омӯзгор расми хирсро дар ҷангалӣ расми хона мечаспонад).

Ҳамин тавр, хангоми омӯзондани овозҳои л (лаклак), г (гур), ф (фил), п (паланг), ш (шер) ва ғайра аз бози мазкур истифода намудан бамаврид аст.

2. Бози «Ҷойи ман дар кучост?»

Мақсади бози:

- а) мустаҳкам намудани овози нав омӯхташуда;
- б) муайян кардани ҷойи овоз дар калима.

Тарзи иҷрои бози: Пас аз омӯختани овозу ҳарфи нав (масалан, овозу ҳарфи д омӯзгор мегӯяд: - Ман калимаҳоро номбар мекунам, ки овози д доранд. Шумо бодикат гӯш карда, ҷойи овози «д»-ро дар калимаҳо (аввал, мобайн, охир) муайян кунед: дафтар, дору, дандон, каллид, кӯдак, додар, падар, дуд, сафед, сафедор, дутор, куду.

Омӯзгор шарти бозиро фаҳмонда, калимаҳои ҷавкузикрро номбар мекунад ва мегӯяд:

- 1) Агар шумо овози д - ро дар **аввали калима** шунавед, ҷанмиҳоро биғӯшед.
 - 2) Бори дигар ҳамаи ин калимаҳоро такрор мекунад: Агар шумо овози д - ро дар **байни калима** шунавед, даст бардоред.
 - 3) Бори сеюм такрор мекунад: Агар овози д-ро дар **охир калима** шунавед, як бор карсак занед.
 - 4) Бори охир такрор мекунад: Агар овози д-ро дар як калима ду **маротиба** шунавед, ду бор карсак занед.
- Бозиҳои зикршуда бештар дар давраи аввали саводомӯзӣ истифода мешаванд.

3. Бози «Ҷарроҳии калима»

Мақсад: Машқи хониши ҳарфи нав дар калимаҳо.

Ҷараёни бози. Бачаҳои азиз, навақас мо дар бораи ҷӣ суҳбат кардем? (Дар бораи хирс). Бале, дар бораи хирс аз китоби «Алифбо» ҷумлаҳо низ хондем.

Омӯзгор: - Калимаи **хирс** касал мешавад.

Талабагон:- Чарроҳӣ кардан даркор! «Чарроҳе» (талабае) ба назди тахтаи синф омада, аз калима ҳарфи с - ро гирифта, ба ҷояш ҳарфи а-ро мегузорад.

Омӯзгор:- Канӣ, бигӯед, кадом калима ҳосил шуд? (ҳира).

Талабагон:- Калимаи хираро меҳонанд ва маънои калима аз ҷониби омӯзгору талабагон шарҳ дода мешавад.

Омӯзгор:- Боз кӣ чарроҳӣ мекунад?

Талабагон:-Ман, - меӯяд «чарроҳ»-и дуҷум. Вай аз калимаи хира ҳарфи х -ро гирифта, ба ҷояш ҳарфи з мегузорад. Бо супориши омӯзгор талабагон калимаи зираро меҳонанд ва оид ба зира маълумот медиҳанд.

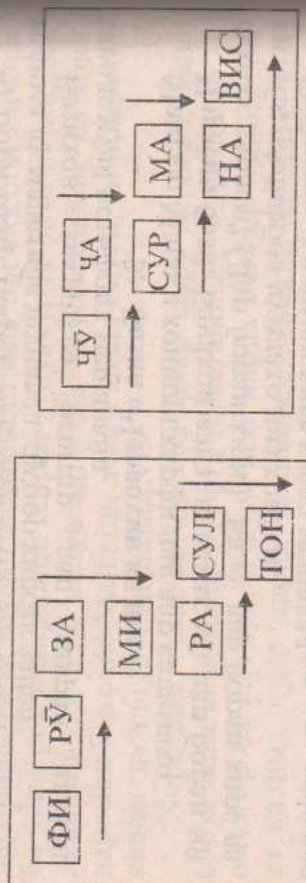
«Чарроҳ»-и сеюм дар калимаи зира ҳарфи р - ро бо ҳарфи н иваз мекунад. Талабагон калимаи нав – зинаро меҳонанд ва маънои калимаро шарҳ медиҳанд.

«Чарроҳ»-и чорум аз калимаи зина ҳарфи а-ро гирифта, аз ҳамсинфонаш меурсад:- Кадом калима ҳосил шуд? (зин).

Омӯзгор: Офарин, азизонам! Мову шумо бо ёрии «чарроҳон» калимаи хире-ро чарроҳӣ намуда, бо иваз кардани ҳарфҳои хире-ро чарроҳӣ гуногун сохтему хондем. Ба хотир биёред, кадом калимаҳоро хондем? (Хира, зира, зина, зин).

4. Бозии «Занҷири калимаҳо»

Мақсади бозӣ: Машқи хониши калимаҳо.

Иҷрои бозӣ: Калимаи аввал пурра хонда мешавад. Инда ҳиҷои охири калимаи якумро бо ҳиҷои аввали калимаи дуҷум, ҳиҷои охири калимаи дуҷумро бо ҳиҷои аввали калимаи сеюм, ҳиҷои охири калимаи сеюмро бо ҳиҷои аввали калимаи чорум ва монанди инҳоро ҷун шир пайваст карда, калимаҳо хонда мешаванд: Фируза, Ҷамира, Расул, Султон; ҷўча, ҷасур, сурма, мана, навис.

Аз рӯи супориш талабагон бо калимаҳои дар боло номбаршуда ибораю ҷумлаҳо месозанд. Ба монанди «Ҷўчаи ҷасур»; «Мана сурма».

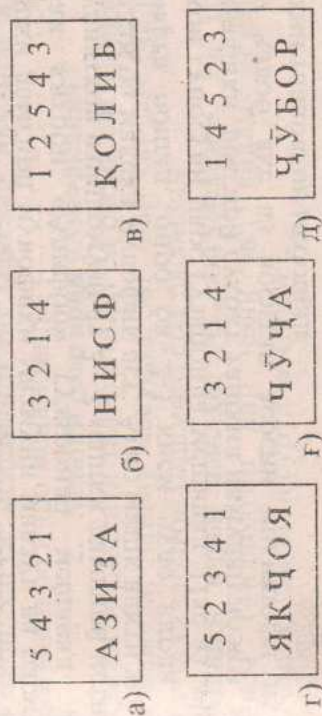
5. Бозии «Рақам ва ҳиҷо?»

Тартиби иҷрои бозӣ. Дар бозӣ рақамҳо гирифта мешаванд. Ҳар як рақамро бо ҳиҷои дилхоҳатон ифода карда метавонед. Масалан, бо рақами 1 ҳиҷои «Моҳ»-, бо 2 «-тоб», бо 3 «Оф»-, бо 4 «ки»-, бо 5 «-дор»- ро ифода кунед. Ҳиҷоҳоро бо яқдигар ҷамъ кунед, калима ҳосил мешавад. Акнун бозӣ мекунем.

$1 + 2 = \text{Моҳтоб}$	$4 + 2 = \text{китоб}$
$3 + 2 = \text{Офтоб}$	$4 + 2 + 5 = \text{китобдор}$

6. Бозии «Хондани калима аз рӯи тартиби рақамҳо»

Мақсади бозӣ: Инкишофи малакаҳои бегалатхонии калимаҳо.

Ичрои бозӣ: Талабагон аввал калимаро хонда пас аз он харфҳои онро ба тартиби зобчагузоштан ракамҳои болои харфҳо (1, 2, 3, 4, 5) мувофиқ кунанда калимаи нав месозанд меҳонанд. Дар натиҷаи иҷрои ин машқ талабагон ба он одаг мекунаанд, ки дар калима аввал харфро бинанд, ҷойи онро муайян кунанд, баъд аз рӯйи тартиби ракамҳо овози ҳар як харфро пайнаҳам талаффуз намуда, калимаро хонанд: а) Азиза, б) синф, в) Қобил, г) якҷоя, г) ҷӯча, д) ҷорӯб.

Истифодаи ин тарзи хониш барои инкишофи малакаҳои дурустхонӣ боғалатнависии талабагон аҳамият дорад.

Машқҳои дамири дар дарсҳои таълими савод

Азбаски талабагони синфи як зуд хаста мешаванд, омӯзгорон дар ҷараёни дарсҳои саводомӯзӣ баробари иҷрои бозҳои таълимӣ аз машқҳои дамири низ самаранок истифода мекунаанд. Зеро машқҳои дамири аҳамияти таълимию тарбиявӣ дошта, навомӯзон хастагиро хис намекунаанд.

Дар натиҷаи иҷрои машқҳои дамири талабагон оид ба омӯзиши овозу харфи нав маълумот мегиранд, суруд меҳонанд, дар рӯҳияи меҳнатдӯстӣ тарбия меёбанд. Машқҳои дамири ба инкишофи ҷисмонӣ ва фикрии мактабӣ хурдсол низ таъсири мусбат мерасонанд. Ҳар як машқи дамири мувофиқи мазмуни мавзӯ ва расмҳои саҳифаи китоби «Алифбо» гузаронда мешавад. Дар машғулиятҳои саводомӯзӣ аз 2 - 3 машқи дамири истифода кардан ба мақсад мувофиқ аст. Агар машқ вақти зиёдро мегирифта бошад, онро ба 2-3 қисм ҷудо карда, дар лаҳзаҳои гуногуни дарс гузаронда мешавад. Пас аз иҷрои ҳар як машқи дамири суҳбат ташкил намудан лозим, зеро саволу ҷавоб яке аз воситаи асосии инкишофи нутқи шифохии талабагон мебошад.

Дар зер намунаи як машқи дамириро меорем, ки дар се лаҳзаи дарси саводомӯзӣ иҷро карда мешавад.

МАШҚИ ДАМИРИ «АНГУРКАНИ»

1. Суҳбат аз рӯйи расми «Дар тоқзор» («Алифбо», сах.86)

Омӯзгор суҳбатро аз дарёфти ҷавоби ҷистон оғоз мекунад:

Очааш қачу қилеб,
Бачааш канду асал.

- Бале, ҷавоби ҷистон тоқ ва ангур мебошад. Шумо дар ин расм кадом манзараро мебинед? — Дуруст. Ин боғи ангур аст. Дарахти ангур ҷӣ ном дорад? (Тоқ). Боғи ангурро боз ҷӣ гуфтан мумкин? (Тоқзор). Офарин. Дар тоқзор талабагон ҷӣ кор мекунаанд? (Талабагон ангур мекананд). Ба онҳо ҷӣ роҳбарӣ мекунад? (Омӯзгор, боғбон).

- Дар ҷистони боло «Очааш» ҷиро мефаҳмонад?

- «Очааш» дарахти ангур (тоқ) мебошад.

- «Бачааш» - ҷӣ?

- «Бачааш» меваи дарахт — ангур аст.

- Ангур ҷӣ гуна маза дорад?

- Ангур ширин аст.

- Аз ангур ҷӣҳо тайёр мекунаанд?

- Шарбат, мавиз, мураббо.

Баъди шунидани ҷистон ва саволу ҷавоб оид ба ангур дар дарахти он талабагон ба лаҳзаи асосии дарс — хонишу навиштан шурӯъ менамоянд. Баъди хонишу машқи хат, ки талабагон хаста мешаванд, бо мақсади дамири қисми дуюми машқро иҷро менамоянд.

2. Машқи дамири «Ангуркани»

Омӯзгор диққати талабагонро ба расми саҳифаи китоб ҷилб намула, даъват мекунад, ки дар кандан (ҷидан)-и ангур ба талабагон (одамон) ёри расонанд.

Машқи иҷрои амалҳо: Аз ҷой меҳезем. Ба тоқзор меравем. (Талабагон дар ҷойи ист кадам мезананд). Ҳангоми қадамзании суруд меҳонем:

Ангуре мо ширин аст,
Қанду асал барин аст.

Ба тоқзор расидем. Сабаду қайчихоро мегирем. Акнун ангур мечинем. Бо дасти чап (дастхоро ба боло бардошта) хушай ангурро медорем, бо дасти рост (ду ангуштро монанди қайчӣ карда) аз беҳи хӯша мебарем. Хушай кандашудан ангурро беозор дар сабад мегузорем. (Талабагон 3-4 маротиба хаму рост мешаванд). Ана, сабадҳо аз ангур пур шуд. Хӯшаҳои ангурро ба қуттиҳо меандозем. Кор ба анҷом расид. Акнун бармегардем. Баъди иҷрои амалҳо талабагон дар бозгашт низ ҳамон суруди авваларо месароянд. Расидем. (Шогирдон дар ҷойҳои худ мешинанд).

Боз ба лаҳзаи асосии дарс, яъне хонишу машқи хат мегузарем. Баъди фаҳмондани мавзӯ дар охири дарси саводомӯзӣ қисми сеюми машқи дамгирӣ ба иҷро мерасад.

3. Сухбат аз рӯи машқи дамгирӣ «Ангурканӣ»

Бо максоди инкишоф додани нутқи даҳонӣ ва захираи лугати талабагон аз рӯи машқи «Ангурканӣ» чунин сухбат гузарондан мумкин:

- Азизонам, шумо ба кучо рафтед?
- Мо ба тоқзор рафтем.
- Шумо дар боғ чӣ кор кардед?
- Мо ангур чидем.
- Ангурро канда, дар чӣ гузоштед?
- Ангурро дар сабадҳо гузоштем.
- Боғ худ ба худ месабзад? (Не).
- Тоқзорро кӣ сабзондааст? (Боғбон).

— Бале, боғбон дарахтонро об медихад, аз шохчаҳои хушкшуда ва бесамар тоза намуда, беҳи ниҳолхоро нарма мекунад. Кадоме аз шумо дар оянда боғкор шудан мехоҳед? Бисёр нағз. Боғпарварӣ кори хайр ва ғоиланок аст. Боғбононро ҳама хурмат мекунад.

Ба ин тарик, хангоми иҷрои машқи мазкур талабагон на фақат дар рӯхияи меҳнатдӯстӣ тарбия меёбанд, балки суруд меҳонанд, ҳаракат (машқи варзишӣ) мекунанд, бо

рини саволҳо мазмунӣ кори иҷрокардaro накл менамоянд, аз қору бори боғпарварӣ боҳабар мешаванд.

Барои шавқовар намудани дарсҳои саводомӯзӣ истифодаи ҷистону зарбулмасалҳо, шеър ва тезгӯяҳо низ аҳамиятноканд. Машқи хониши тезгӯяҳо барои талаффузи буррои овозҳо, дарёфти ҷавоби ҷистон бошад, баъдати инкишофи фикри талабагон мадад мерасонанд.

Мувофиқи мазмунӣ баъзе матнҳои «Алифбо» истифодаи саҳнаҷаҳои хурд шавқи талабагонро ба таълим мебад намуда, ҳар яке бесаброна меҷаҳад дар саҳна нақшо рофарад. Дар натиҷаи нақшофарӣ нутқи шифоҳии талабагон инкишоф ёфта, барои нақли мазмунӣ матн баъдина мегузорад, ҳатто хонандагони шармгин ба суҳан мебароянд.

Ба ин тарик, омӯзгор ҳамон вақт ба муваффақият ноил мегардад, ки агар ӯ:

а) дар ҳар дарси саводомӯзӣ аз таҳлили овозии калима, ҷадвалҳои хичою калима мунтазам истифода барад;

б) то кадом андоза ба таълим тайёр будан ва фаъолияти азхудкунии ҳар як хонандаро донад;

в) дар ҷараёни дарсҳо аз мондашавии талабагон зуд оғай ёфта, онҳоро аз як фаъолият ба фаъолияти дигар — аз фаъолияти таълимӣ ба бозӣ ва баръакс аз бозӣ ба таълим гузаронда, аз бозӣҳои гуногуни дидактикӣ, машқҳои шавқовару лаҳзаҳои дамгирӣ самаранок истифода барад.

Савол ва супориш:

1. Дар бораи аҳамияти бозӣҳои таълимӣ маълумот диҳед.
2. Бозӣҳои давраи тоалифбо ва алифборо номбар кунед ва шарҳ диҳед.
3. Аз дастури таълимии «Мавқеи бозӣҳои таълимӣ дар дарсҳои забони модарӣ» (М. Лутфуллоев, И. Абдуллоев) истифода карда, яқинд бозии дидактикиро иҷро намоед.

БОБИ Ш МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ИБТИДОИИ ЗАБОНИ МОДАРӢ

Мавзӯи 14. Забони модарӣ ва ҷузъҳои таркибии он

Накша:

1. Хониш ва вазифаҳои таълимию тарбиявӣ он дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ ва муосир.

2. Грамматикаю имло ва вазифаҳои таълимию тарбиявӣ он.

Забони тоҷикӣ аслиҳаи падару модарон барои тарбияи фарзандон, машғулият дар кӯдакистонҳо ва ҳамчун фанни таълим дар мактабу донишгоҳҳост.

Забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ ҳамчун фанни марказӣ таълим дода мешавад. Доираи ин фан васеъ аст. Вақте ки забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ меӯем, мо таълими савод, хониш, грамматикаю имло, машқи хат ва инкишофи нутқро дар назар дорем. Ана ҳаминҳо қисмҳои таркибии забони модариро ташкил медиҳанд. Барои он ки мавқеъ ва вазифаҳои таълимии ин фан ниҳог дошта шаванд, қисмҳои таркибии забони модарӣ ба таври тому яқлухт ва ҳамгиро бояд дарс дода шавад: яқлухтии таълими забони модарӣ аз яқлухтии табиати унсурҳои худӣ забон (нутқ) бармеояд.

Таълими забони модариро дар алокаи ду ҷузъи таркибии он: а) хониш ва инкишофи нутқ; б) грамматика, имло, машқи хат ва инкишофи нутқ мебинем.

Дар ҷузъҳои таркибии таълими забони модарӣ, ки бо ҳам монанду ду ҷоя аст, бар болои онҳо шиорест, ки он **инкишофи нутқ** мебошад. Барои он ки инкишофи нутқ мустақкам бошад, таълими ин ҷузъҳо бояд баробар ба роҳ монда шавад. Азбаски ин ҷузъҳо вазифа, усул, тарз ва воситаҳои таълими хоси худро доранд, бинобар ин дар бораи ҳар яки он алоҳида маълумот медиҳем.

а) Хониш ва вазифаҳои таълимию тарбиявӣ он

Аз давраҳои қадим одамон зарурияти хонишно дарк карда, онро яке аз роҳҳои асосии донишомӯзии менимориданд. Дар бораи вазифаҳои хониш фаҳмиши қорхела буд. Дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ вазифаи хонишно танҳо аз китобхоншавии шогирдон медонистанд. Дар солҳои 60-уми асри XIX мавқеи хониш байни фанҳои дигари таълим то андозае муайян шуд. Дар ин қор К.Д. Ушинский, Д.И. Тихомиров, Н.А. Корф, В.Н. Вахтёров ва дигарон хизмат кардаанд. Онҳо тарафдори хониши шуурона, яъне хонише, ки талабагонро ба фикр кардан водор месозад, буданд. Ин гуна хонишно онҳо хониши ҷӯхӣ номиданд. Д.И. Тихомиров таъкид мекард: «Мактаб вазифаҳои маорифпарварии худро вақте иҷро мекунад, ки агар талабагон дар равиши дарсҳо хонанду фикр кунанд, хонанду ҳис кунанд, хонанду дарк кунанд ва мазмунҳои ҷиҳи қондаашонро аз худ намоёнд». (Выработка умения читать самостоятельно. 1909, сах. 39).

Чанде гузашта В.П. Шереметевский мақолаи «Сухане дар химояи каломии зинда», ки доир ба хониши эзоҳӣ навишта буд, яқтарафа маънидоли дарсҳои хонишно сарзаниш карда, нақши асарҳои бадеӣ ва аҳамияти тарбиявӣ онҳоро таъкид намуд. Ӯ хонишно **мактаби каломии зинда** номид, пешниҳод кард, ки ибораи «хониши эзоҳӣ» ба «хониши шуурона» табдил дода шавад. Яъне дар дарсҳои хониш на нақли омӯзгор, балки саволу ҷавоби байни талабагону омӯзгор мавқеи муҳими ишғол менамояд.

Методист Ц. Балталов тарафдори хониши тарбиявӣ буд. Ӯ вазифаи омӯзиши фанни «Забони модарӣ»-ро дар он медид, ки ба талабагон ҳам таълим ва ҳам тарбия дода шавад.

Соли 1922 Н.К. Крупская дар мақолаи барномавии худ «Вазифаҳои мактаби дараҷаи якум» навишта буд: «Мактаб бояд, пеш аз ҳама, дар кӯдак қунҷовӣ, ҳозирҷавобӣ ва фаъолиятнокиро бедор намояд. Вазифаи дуҷуми тарбиявӣ

дар мактабҳои дараҷаи аввал ин аст, ки муҳаббати кӯдакро нисбат ба китоб, илму фан, ҷустуҷӯ ва дарёфти ҷавоби ҳар савол бедор кунад. Вазифаи сеюм, ба таври гуруҳӣ хондан, зиндагӣ ва кор карда тавонистани кӯдакон мебошанд».

Ҳамин тавр, вазифаҳои мактаб дар солҳои аввали Ҳокимияти Шӯравӣ як андоза муайян карда шуданд. Соли 1923 мактабҳои шӯравӣ ба барномаҳои комплексӣ (дастачамъона) гузаштанд. Қорӣ гардидани барномаи комплексӣ ҳато буд: омӯхтани як қатор масъалаҳои табиат ва ҷамъият пешниҳод мешуд, ки ба синну сол, фаҳмиши мактаббачагони хурдсол мувофиқат намекард, фанҳои таълимӣ моҳияти худро гум карда буданд.

Дар асоси қарорҳои КМ солҳои 1931-1932 дар мактабҳои ибтидоӣ фанҳои таълимӣ барқарор гардиданд.

Солҳои 40-50-ум бобати муайян намудани вазифа, мазмун, роҳ ва воситаҳои хониш солҳои пурмахсул ба шумор мерафтанд. Барномаю китобҳои хониш аз ҷиҳати сифат ва мазмун беҳтар гардиданд. Хониши эзоҳӣ дар барнома «Хониш ва инкишофи нутқ» номида шуд, ки ин ба инкишофи ҷамаҷонибаи мактабӣ хурдсол мувофиқат менамояд.

Пас аз солҳои 90-уми асри XX Давлати пуриктидори шӯравӣ пош хӯрд, ба ҷойи он давлатҳои мустақил пайдо шуданд.

Давлати навбунёди мо дар назди мактабу маориф вазифаҳои худро гузошт. Мухимтарин вазифаҳои хониш дар ин давра аз инҳо иборатанд:

- ёд додани маҳорати хониши дуруст, раво, шуурона ва ифоданок, инкишофи нутқ, тарбияи мактабӣ хурдсол дар рӯҳияи мукаддасоти давлати миллӣ, ватану ватандорӣ, худшиносии миллӣ, ифтихор аз миллату забони модарӣ, покиза нигоҳдории муҳити зист, эҳтироми касбу ҳунар, сулҳу ошӣ;

- ташаккули тасаввуроти маънавию зебоишисандӣ;

- ривочи майлу рағбат ба китобу китобхонӣ, ҳамчун ҷиришмаи дониш, бедор намудани шавку ҳаваси талабагон ба омӯхтани забонҳои хориҷӣ;
- вусъати зеҳн, ақлу хирад, ҳамдигарфаҳмӣ ва ғайра.

б) *Грамматикаю имло ва вазифаҳои таълими тарбияви он*

Грамматика назарияи забон аст, ки нутки навишторӣ ва гуфтории талабагонро ба низом медарорад. Талабагон дар синфҳои ибтидоӣ доир ба унсурҳои грамматика ва имло маълумоти муайян гирифта, малака ва маҳорати бегалатнависиро аз худ мекунанд. Он дониши грамматикаю имлоие, ки талабагон мегиранд, қисми таркибии курси забони модарӣ дар синфҳои боло мебошад. Зимни омӯхтани маводи грамматикаю имлоӣ талабагон ба унсурҳои асосии забон (овозу ҳарф, калима, ҷумла) муносибати шуурона мекунанд, яъне дар баёни фикр ба меъёри забони адабӣ риоя менамоянд, соҳиби нутқи гуфторию навиштории дуруст мегарданд.

Ҳаги босаводона навишташуда ба баъзе қоидаҳои грамматика вобаста аст. Вазифа аз он иборат нест, ки талаба гуяду нависад, балки он аст, ки дуруст гуяду бегалат нависад, тарзи ифодаи фикрашро идора карда менамояд.

Асоси саводноқнавий дар дарсҳои грамматика ва имло гузошта мешавад.

Талабагон хангоми омӯхтани маводи грамматикаю имлоӣ таҳлилу таркиб, муқоиса, ҳулосабарорию ҷамъбасткуниро ба кор мебаранд. Методика ин далаҳои психологиро дар мавқеаш нишон дода, бо ҳамин дар инкишофи тафаккури зеҳнии талабагон кӯмак мерасонад.

Таълими грамматика ва имло талабаро вазифадор менамояд, ки ӯ дар кори амалии шифоҳӣ ва хаттиаш инфуҳумҳои грамматикӣ ва қоидаҳои имлоро хис намояд. Аллоқамандии назария бо амалия аз он иборат аст, ки

хангоми омӯхтани грамматика ва имло **таҷрибаи ҳаёӣ** ва **нутқи талабагон** ба кор бурда мешавад. Вобаста ба таҷрибаи ҳаёии талабагон омӯзонидани қоидаҳои грамматика имконият медиҳад, ки онҳо маводи таълимиро шуурона фаҳманд ва дар нутқашон истифода намоянд.

Мавзӯҳои грамматикӣ ва имло бо якдигар зич алоқаманданд. Агар талаба мавзӯи гузашгаро надонанд, мавзӯи навро намефаҳмад. Масалан, талаба, пеш аз он ки қоидаи грамматикӣ сифатро омӯзад, бояд исмиро донанд. Зеро сифат аломату хусусияти исм мебошад. Аз ин рӯ, зарурияти **такрори пай дар пай** мавзӯҳо лозим аст ва ин шартӣ пешгирӣ кардани фаромӯшкунӣ мебошад. К.Д. Ушинский таъкид карда буд: «Педагог хуб на барои он такрор мекунад, ки гузашгаро ба хотир орад, балки барои он такрор мекунад, ки ба воситаи маводи гузашта маводи навро боз ҳам мустаҳкамтар гузарад.» (Сборник сочинения, том VI, стр. 328).

Савол ва супориш:

1. Тасаввуроти Шумо дар бораи забони модарӣ ва аҳамияти таълимию тарбиявӣ он чӣ гуна аст?
2. Ду ҷузъи таркибии таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоиро шарҳ диҳед.
3. Вазифаҳои хонишро дар мактабҳои куҳнаи тоҷикӣ ва русӣ бигӯед.
4. Аҳмияти грамматика бобати саводноктардонии хонандагон дар чист?

Мавзӯи 15. Сифатҳои хониш ва тақмили онҳо

Накша:

1. Хониш ва сифатҳои он.
2. Хониши интихобӣ, баланд, хомӯшона - воситаи асосии мустаҳкамкунии сифатҳои хониш.

Тамоми фаъолияти омӯзгор дар ҷараёни хониш барои тақмили сифатҳои хониш нигаронда мешавад. Сифатҳои

хониш аз дурустии хониш, суръати хониш, хониши шуурона ва ифоданок иборатанд. Дар зер ҳар якero шарҳ дода мешавад.

Дурустии хониш

Ин сифати хониш дар ҷойи аввал меистад, зеро ҳамаи фаъолияти талабагон аз хониш сар мешавад ва он аз ҳар ҷиҳат бояд дуруст ва бегалат бошад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки галат хондани калимаҳо бештар дар синфи як мушоҳида мешавад. Зеро талабаи синфи як ҳанӯз малакаи зарурии хондан надорад. Агар талаффузи овозҳо ва хондани онҳо дар калима аз аввал дуруст ва пай дар пай давом кунад, аз тарафи талабагон галатхонии калимаҳо то охири соли таҳсил ҳотима меёбад.

Хониши нодурусти калимаҳо бештар дар мавридҳои зерин рӯй медиҳад, ки талаба:

- ҳарфи аввали калимаро дида, онро таваккалан мехонад. Ҳол он ки ин таҷриба бештар барои калонсолон асос аст.

- калима ё ҳиссаи алоҳидаи онро такроран мехонад (мак-мактаб). Сабаби ин тарзи хониш он аст, ки талабаи калимаро яқбора хонда наметавонад. Роҳи ислоҳи онро мебоист аз аввал таъкид кард.

- дар хониши калимаҳои овозхояш сустталаффузшавандаи д, т, х ва калимаҳои ҳамсадои такрордор галат содир мекунад. Роҳи ислоҳи ин нуқсон хониш истифодаи таҳлили овозию ҳарфӣ, бо овози баланд ва бурро талаффуз кардани калима аст.

- таъсири лаҳҷа боиси галатхонии калима мегардад. Роҳи ислоҳи тарзи хониш дар ин маврид тақлид ба талаффузи омӯзгор мебошад.

- калитзабонӣ: талаба овозҳои **р, л, к, ш, з**-ро дар калимаҳо дуруст талаффуз карда наметавонад, дар натиҷа калимаро галат мехонад. Ин нуқсон забониرو бо роҳи хониши тезгӯякҳо метавон ислоҳ кард.

- баъзан нафаҳмидани маъноӣ калима ҳам сабаби нодурустхонӣ мегардад.

Роҳи асосии ёд додани хониши дуруст самараномӣ чараёни дарс мебошад: хониши намунавӣ ва дуруст омӯзгор, бештар хондани талабагон дар ҳар дарс, ислоҳ саривактӣ ҳар гуна хониши нодуруст муҳимтарин тарзи воситаҳои омӯхтани хониши бегалат ба шумор меравад. Дар ҳар дарси забони модарӣ аз се як қисми талабаҳои ҳамаи матн, аз се ду қисм 50%-и матн ва ҳамаи талабаҳои синф як бандӣ (сарҳатӣ) бояд хонанд.

Илова бар ин, омӯзгор метавонад дарсҳои дигар ба монанди грамматика ва имло, табиатшиносӣ, математика ва дигар фанҳои таълимиро барои ин мақсад истифода кунад. Талабагон қоида ва машқҳои китоби дарсин забони модарӣ, матнҳои табиатшиносӣ, шартӣ математикаро на танҳо маънидод кунад, бинависанд, ҳама намоянд, балки боз бегалат ҳам бихонанд.

Хониши равон (суръати хониши)

Талабагон дурустии хониширо ривҷ дода, ҳамзамон матнҳоро бояд равон бихонанд. Зеро хониши равон бобати дарки маъноӣ ҷумла ва матн нақши муҳим мебозад. Суръати хониш асосан дар синфи 2 тақмин меёбад.

Роҳи асосии ривҷи хониши равону бурро бештархонӣ бошад ҳам, боз 3 роҳи дигари он тавсия дода мешавад:

- пеш аз он ки талабагон ин ё он матнро бо овози баланд хонанд, аввал онро як бор ҳомӯшона мехонанд. Зеро ин тарзи хониш суръати талабагонро ба хондан зиёд мекунад;

- пеш аз хониши матн ба ҳар як талаба вақт муқаррар кардан лозим аст;

- матнро аввал талабагонӣ пешкадам, баъд миёнахону суствхон бихонанд;

- иҷрои сахнача, ё нақли пёлакии мазмуни матн боиси хониши равон мегардад.

Хониши шууроно

Мақсади асосии хониши дурусту равон барои таъмини хониши шууроно замина мегузорад. Хониши шууроно роҳи, хониширо меноманд, ки талабагон маъноӣ ҷизи ҳамаи матнро мефаҳманд. Ин сифати хониш, яъне фаҳмида хондан вақте муяссар мегардад, ки агар талабагон:

- маъноӣ ҳар як луғати калимаҳои матнро фаҳманд;
- алоқа ва муносибати калимаҳоро дар ҷумла донад;
- муносибати фикр дар матнро дарк карда тавонанд.

Вобаста ба ин омилҳои хониши шууроно инҳоянд:

1) **Фаҳмида хондани маъноӣ ҳар як калимаи матн на танҳо вазифаи омӯзгору талаба аст, ҳамчунин вазифаи муаллифони китобҳои дарсӣ низ мебошад.** Яке аз шартҳои асосии тартиб додани китоби дарсӣ ҳам хамин аст, ки он ба забони равони оммафаҳм навишта шавад. Агар дар матн калимаҳои душворфаҳм дучор оянд, маъноӣ онҳо дар зери матн шарҳ дода мешаванд. Шарҳи маъноӣ калимаҳо ба мазмуни матн ва вазифаи хониш вобаста аст. Масалан, агар калимаҳои шарҳталаб вобаста ба афсона бошад, ҳамзамон дар чараёни нақли мазмуни афсона маъноӣ он калимаҳо шарҳ дода мешавад. Агар мақсад хониши равон ҷиҳоднок бошад, он гоҳ маъноӣ калимаҳо дар аввал пеш аз нақл шарҳ дода мешавад.

2) Омилҳои дигари фаҳмидани маъноӣ матн ба он вобаста аст, ки талабагон то ҷи андоза маъноӣ пурраи ҷумларо мефаҳманд. Омӯзгор вазифадор аст, ки ҳангоми хониш ба алоқаи калимаҳо дар ҷумла диққат дода, оҳанги талаффуз (интонация)-ро ба назар гирад ва амалӣ нишон диҳад.

3) Масъалаи асосии хониши шууроно **фаҳмидани маъноӣ тамоми матн ва бо забони худ баён кардани он мебошад.** Барои осон шудани дарки мазмуни матн омӯзгор метавонад расмҳои китоб ва дигар воситаҳои аёниро пешниҳод намояд, ду-се савол ё нақша тартиб диҳад. Талабагон матнро ҳомӯшона ё бо овози баланд хонда, ба саволҳои муаллим ҷавоб меёбанд, ҷавобҳоро бо лафзи худ

баён мекунанд, ҳамчунин аз иҷрои сахнаҷаҳо истифода мебаранд.

Хониши шуурона дар синфи 3 такмил меёбад.

Хониши ифоданок

Ифоданокӣ хониш муҳимтарини сифатҳои хониш мебошад ва дар синфи 4 такмил дода мешавад. Талабагон, то агар хониши дуруст, раво, шууронаро зина ба зина аз худ накунанд, матнро ифоданок хонда наметавонанд. Аз ин ҷиҳат дар хониши ифоданок тамоми сифатҳои хониш таҷассум мегардад. Омӯзгор ба тарзи хониши талаба назорат карда, ба он диққат медиҳад, ки оё ӯ ба ист (пауза) риоя мекунад, задаи мантикиро мефаҳмад, оҳанги талаффуз, имою ишора (мимика)-и ӯ чӣ гуна аст.

Тарз ва роҳҳои омӯхтани хониши ифоданок инҳоянд:

- хониш ва тарзи гуфтори намунавӣ муаллим;
 - хониши намунавии талабагони пешқадам;
 - шунавондани гуфторҳои адабию бадеии радиою телевизион, ки пешакӣ сабт карда шудаанд.
- Ғайр аз ин, боз ҳелҳои хониши интиҳобӣ, овозӣ, ҳомӯшона мавҷуданд.

Хониши интиҳобӣ

Омӯзгор аз матни додашуда як банд ё қисми матнро барои хондан месупорад. Талабагон ҳамон қисмро аз матн ёфта, бо овози баланд мехонанд. Аҳамияти ин ҳели хониш дар он аст, ки хонандагон барои ёфтани банди зарурӣ матнро аз аввал ҳомӯшона мехонанд. Супориш водор месозад, ки онҳо матнро на рӯякӣ, балки шуурона хонанд. Ба ин восита, ҳамаи сифатҳои хониш мустақкам карда мешаванд.

Хониши овозӣ (баланд)

Ин ҳели хониш хонишест, ки матн аз тарафи омӯзгор ё талабагон бо овози баланд хонда мешавад. Хониши овозӣ бештар ҳоси хонандагони синфҳои ибтидоӣ, махсусан синфи I мебошад ва якҷанд бартарӣ дорад:

1) Хониши дуруст, раво ва ифоданоки омӯзгор ва талабагони пешқадам намунаи ибрат мегардад.

2) Талабагон мазмунни умумии матнро хубтар дарк менамоянд.

3) Омӯзгор тарзи хониши ҳар як талаба ро муайян карда метавонад.

4) Талабагон хониши яқдигарро шунида, камбудихоро таъкид мекунанд.

5) Масъулиятшиносии талаба ба хониши дуруст зиёд мегардад.

Хониши ботинӣ (ҳомӯшона)

Ин ҳели хониш бобати фаҳмидани маънои матн аҳамият дорад. Дар синфҳо, китобхонаҳо, хонаҳои худ, ҷойҳои ҷамъиятӣ одамон аз хониши ҳомӯшона истифода мебаранд. Муҳимияти ин ҳели хонишро ба назар гирифта, талабагон ҳанӯз аз синфҳои ибтидоӣ ба он одат кунанда мешаванд.

Камбудии хониши ҳомӯшона дар он аст, ки омӯзгор бурро, раво ва бегалат хондани шогирдонро, муайян карда наметавонад. Барои пешгирии ин камбудӣ омӯзгор аз баъзе тадбирҳои истифода мебарад, ки инҳоянд:

- талабагонро огоҳ мекунад, ки матнро аввал ҳомӯшона, баъд бо овози баланд мехонем. Касе, ки ҳомӯшона бегалат хонад, бо овози баланд ҳам бегалат мехонад;

- дар тахтаи синф якҷанд савол менависад. Баъд таъкид мекунад, ки талабагон матнро ҳомӯшона хонда, ба саволҳо ҷавоб диҳанд;

- мазмунни қисми аввали матнро накл карда, таъкид менамояд, ки талабагон матнро ҳомӯшона хонанд ва давомии хикояро накл кунанд;

- байни мизҳо гашта, хониши ҳомӯшонаи талабагонро назорат мекунад.

Ҳамин тавр, дар синфҳои ибтидоӣ хониши ҳомӯшонаю овозӣ дар баъзе маврид яқдигарро пурра мекунанд.

Савол ва супориш:

1. Сифатҳои хонишро номбар карда, роҳ ва тарзҳои тақмили онҳоро шарҳ диҳед.
2. Матнро аз китоби «Забони модарӣ»-и синфи 3 интихоб намоед, 4 сифати хонишро дар он татбиқ кунед.
3. Бартариҳои хониши овозӣ аз хониши ботинӣ дар чист?

Мавзӯи 16. Матнҳои бадеӣ ва тарзи хониши онҳо

Накша:

1. Хониши асарҳои бадеӣ ва баназаргирии масъалаҳои муҳими он.
2. Омӯштани асарҳои бадеӣ ва шарҳи марҳилаҳои он.
3. Хониши эҷодиёти даҳониҳои халқ ва хелҳои он.
4. Мақолаҳои илмӣ оммафаҳм ва аҳамияти онҳо ба бобати омӯзиши илмҳои гуногун.

Барномаи забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ хониши асару мақолаҳои гуногунро тавсия медиҳад, ки онҳо ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд:

- 1) Матнҳо аз асарҳои бадеӣ.
- 2) Мақолаҳои илмӣ оммафаҳм.

а) Асарҳои бадеӣ

Дар синфҳои ибтидоӣ бештар жанрҳои хурди асарҳои бадеӣ, аз қабили ҳикоя, очерк, шеър, тарона, афсона, ҷисмонӣ зарбулмасал, масалу тезгӯяҳо омӯзонда мешаванд.

Ҳангоми хондани асарҳои бадеӣ бештар ба масъалаҳои зерин аҳамият додан зарур аст:

1. Порчаҳои бадеӣ. Ҳар як асари хурди бадеӣ ё порчаи адабӣ, ки дорои мазмунӣ муайян аст, аз 3 қисм таркиб меёбад:

- а) қисми аввал (муқаддима);
- б) қисми асосӣ (мазмунӣ воқеа);
- в) қисми охир (хотима).

Дар қисми аввал иштирокдорони воқеа муаррифӣ мешаванд ва он барои фаҳмидани маъно муҳим аст. Қисми асосии воқеаро мазмунӣ он ташкил медиҳад. Дар мазмун саргузашти қисме ҷиҳе тасвир меёбад. Қисми охир низ аҳамиятнок аст. Талаба аз мазмунӣ ҷиҳе хондаш хулоса мебарорад.

2. Дарки фикри асосии асар. Фикри асосӣ бе фаҳмидани мазмунӣ асар аз худ карда намешавад. Ҳамакӣ ба мазмун чанд савол дода, ҷавоби талабаҳоро шунида, хулоса мебарорем.

3. Аҳамияти тарбиявии асар. Аз рӯйи мазмунӣ воқеа омӯзгор ба талабагон мурочиҷаг мекунад:

- Ҷаро шумо ин тавр фикр мекунад?
- Дар ин кор кӣ гунаҳкор аст?
- Рафтори қадоме аз иштироккунанда ба шумо маъқул аст? Ҷаро?

- Кирдори қадомӣ онҳо маъқул нест? Барои ҷӣ?

- Агар шумо ба ҷойи он мешудед, ҷӣ кор мекардед?

4. Шинос намудани талабагон бо воқеаҳои тасвир. Онҳо ба забони асар баъзе ҷиҳзҳои шарҳ медиҳем. Масалан, дар ҷисмонӣ зер қураи Замин (глобус) ба тарбуз монанд карда шудааст.

Ҷисмонӣ

Мисли тарбуз лӯндаву аммо наӯяд аз замин,

Бе Замин, аммо намешуд шакли вай тарбуз барин.

Ҷар ту ҳастӣ боҳабар аз илму олам, ҷист он?

Бе ҳамон ҳаргиз надонӣ, рӯйи олам инчунин.

Илова ба ин дар ҷисмонӣ мазкур метавон аз машҳои лугавӣ-мантиқӣ истифода кард. Ҷаро қалмаи «Замин» дар мисраи якум бо ҳарфи «з» (хурд) ва дар мисраи дуюм бо ҳарфи «З» (қалон) оғоз ёфтааст? (Дар мисраи аввал заминӣ қишр (исми ҷинс) ва дар мисраи дуюм қураи Замин-номи сайёра (исми ҳос) мебошанд).

Дар вақти омӯхтани асарҳои бадеӣ марҳилаҳои зерин ба назар гирифта мешаванд:

1. Сухбати муқаддимавӣ.
2. Аз тарафи омӯзгор хондани матн.
3. Ба қисмҳо ҷудо карда хондани матн аз тарафи талабагон ва таҳлили пешакии ҳар қисм.
4. Тартиб додани саволҳо ё нақша.
5. Нақли мазмуни матн мувофиқи нақша (саволҳо).
6. Хониши ифоданоки қисмҳои алоҳидаи матн.

Дар зер ҳар яке аз ин марҳилаҳоро мухтасар шарҳ медиҳем.

1. Сухбати муқаддимавӣ. Омӯзгор номи мавзӯро дар тахтаи синф менависад, дар атрофи мавзӯ суҳбат мегузаронад (2-3 дақиқа). Ҳангоми суҳбат худӣ аниқ, расм ё ҳӯса, нақлу ривоятҳо, ҷистону зарбулмасалҳоро истифода кардан бамаврид аст.

Мақсади суҳбати муқаддимавӣ омода намудани талабагон ба омӯхтан ва фаҳмидани мазмуни матн мебошад.

2. Аз тарафи омӯзгор хондани матн. Баъди суҳбати муқаддимавӣ хониши матн шуруъ мешавад. Матнро бори аввал қӣ мехонад? Ба ин савол методист М.И. Оморокова ҷавоб медиҳад, ки матнро бори аввал худӣ омӯзгор мехонад. Чунки инро хусусияти ҳоси асари бадеӣ талаб мекунад.

Дар назди хониш 2 мақсад гузошта мешавад:

- а) намунаи ибрат шудани хониши омӯзгор;
- б) аз тарафи талабагон дарки мазмуни матн.

Барои амалӣ шудани ин мақсадҳо омӯзгор пеш аз хондан таъкид менамояд, ки талабагон китобхоро пӯшида, дар гӯшае гузоранд.

Агар матни хониш аз адабиёти классикӣ гирифта шуда бошад, муаллим пас аз хондан ва саволу ҷавоб мазмуни матнро нақл менамояд. Вале агар матн аз адабиёти муосир бошад, мазмуни матнро талабагон нақл мекунанд.

3. Ба қисмҳо ҷудо карда хондани матн ва таҳлили ҳар қисм. Баъди хондан ва саволу ҷавоб ба қисмҳо ҷудо карда хондани матн ва таҳлили ҳар қисм шуруъ мегардад. Талабагон китобхоро мекушоянд, яке мехонад, дигарон қӣ мебаранд ва айни замон ғалатҳои содиршударо ба назар мегиранд. Ҳамин ки талаба то ҷойи муайяншуда хонд, омӯзгор ӯро бозмедорад ва аз ахли синф мепурсад, ки кадом калимаҳоро ғалат хонд. Баъд омӯзгор ба талабаи хондагӣ оид ба қисми хондаш чанд савол медиҳад. Омӯзгор бо мақсади ҷалб кардани диққати ахли синф метавонад ҷавоби саволҳоро аз каси дигар пурсад. Ҳамин тавр, бо супориши омӯзгор 5-6 кас матнро қисм-қисм мехонанд ва мазмуни пораи хондашонро мувофиқи саволҳо бозгӯй мекунанд.

4. Тартиб додани саволҳо ё нақша. Савол ё нақша бобати ботартиб баён намудани фикр муҳим аст. Дар синфи 1 ва аввали синфи 2 аз савол бештар истифода мешавад. Пас аз он ҷойи саволро нақша мегирад. Оид ба мазмуни ҳар як қисми мавзӯ нақша тартиб дода мешавад.

Азбаски дар синфҳои ибтидоӣ тартиб додани нақша мушкул аст, аз нақшаҳои суратӣ истифода мешавад. Омӯзгор 2-3 расмро, ки мувофиқи мазмуни матн даҳонӣ тасвир кардааст, баён мекунад. Таҳминан, талабагон мегӯянд, ки агар ман расмом мебудам, осмони софро тасвир менамудам, ки дар он кабӯтарон парвоз мекунанд.

Омӯзгор: Ба расмат чӣ ном мегузоштӣ?

Талаба: Ман ба расмам «Кабӯтарони сулҳ» ном мегузоштам, ё худ «Осмони соф». Омӯзгор яке аз ин номҳоро дар тахтаи синф менависад ва тартиб додани нақшаро давом медиҳад. Нақшаи суратӣ фантазияи (тахайюлотӣ) талабагонро бой намуда, нутқашонро инкишоф медиҳад.

5. Нақли мазмуни матн. Дар ин марҳила талабагон тамоми мазмуни матнро ботартиб нақл карда, онро ба инзом медароранд. Ин корро дар асоси саволҳо ё нақшае,

ки пешакӣ тартиб дода шудааст (дар марҳилаи 4), иҷро мекунад.

Нақли муратбаи мазмуни матро аз рӯи нақша аввал омӯзгор шуруъ мекунад, баъд ғаёлон давом медиҳанд, суҷхонон ба анҷом мерасонанд. Дар ҷараёни нақл талабагонро ҳалал расондан лозим нест. Расмҳои китоби дарёӣ, ки асоситарин лаҳзаҳои воқеа аҳамиятноканд, мекунад, барои кушодани мазмуни воқеа аҳамиятноканд. Талабагон ба саволҳои омӯзгор таъя карда, мазмуни расм ва рангҳои онро идрок менамоянд. Баъзан мазмунро нақл карда, омӯзгор дар тахта лаҳзаҳои асосии воқеа ро расм тасвир мекунад, ё расмҳоро мечаслонад. Истифодаи расмҳо ба пурратар фаҳмидани мазмуни матн ва шавқоварии раванди дарки маъно боис мегардад.

6. Хониши ифодаҳои қисмҳои алоҳидаи матн. Вақте ки талабагон хониши дурусту равони калимаю ҷумлаҳои матро машқ карданд, мазмунро фаҳмиданд, ба хониши ифоданок омода мешаванд.

Хониши эҷодиёти даҳони халқ

Адабиёти бадеӣ ду ҳел мешавад: а) шифохӣ; б) ҳаттӣ (китобӣ).

Дар ҷомеа аввал адабиёти шифохӣ, яъне фольклор пайдо шудааст. Одамон ғаму шодӣ, орзуи худро ба таври даҳонӣ дар нақлу ривоят, афсона, суруду тарона ва рубоихо баён мекарданд.

Фольклор аз авлод ба авлод, аз насл ба насл, аз аср ба аср гузашта, то замони мо омадааст.

Адабиёти даҳонӣ моли халқ аст ва ба халқ хизмат мекунад. Ин адабиёт ҷиҳати забон ва тарзи баён аз адабиёти китобӣ фарқ мекунад. Забони асарҳои халқӣ содаю фаҳмо буда, мардум онро зуд аз худ мекунад. Дар забони асарҳои халқӣ лаҳҷаю шева бештар истифода мешаванд.

Афсона яке аз жанрҳои қадимаи эҷодиёти даҳонии халқӣ тоҷик мебошад. Дар афсонаҳои қадим одамон дар бораи ҳодисаю воқеаҳои ҳаёлангез ва аз ҳақиқат дур эҷод мекарданд. Дар онҳо дева ачина ва дигар ашӯе, ки халқ парастии мекард, амал менамуданд. Афсонаҳо ба ду намуд ҷудо мешаванд: *тиллимотӣ ва ҳаҷвӣ*.

Дар афсонаҳои тиллимотӣ (сеҳрангез) аз қору амалиёти ҳодисаҳои хайратангез, ки бештар дар тасаввуроти одамон пайдо мешуданд, нақл мекунад. Қаҳрамонони ин гуна афсонаҳо дева ачина ва пахлавонони ҷасур мебошанд. Дар навиштаҷот аввали номи қаҳрамони афсона бо ҳарфи калон сар мешавад.

Намуди дигари афсонаи халқӣ ин афсонаи ҳаҷвӣ мебошад. Дар ин гуна афсонаҳо ҳаёти халқ ба таври ҳақиқӣ тасвир меёбад, яъне зулм, фиребу найранг нишон дода мешаванд. Хусусияти асосии афсона гуфтану шунидан аст.

Зарбулмасал аз ҷумлаи он намудҳои фольклор аст, ки дар зинаи нисбатан баланди тафаккури бадеии халқ инъикос меёбад ва дар ҳаёти маънавии мардум аҳамияти муҳим дорад. Зарбулмасал диққати аҳли илму адабро ҳамеша ба худ ҷалб мекунад, дар он ҳислатҳои гуногуни одамон тасвир ёфта, шахсони бекор, бахил, бесавод мазамат карда мешаванд. Мисол:

1. Шаҳси беватан – булбули бечаман.
2. Одами бесавод монанди кӯр аст.
3. Пушаймонӣ ҷӣ суд, ки дар аввал хато кардӣ.

Чистон як намуди асосии эҷодиёти даҳонии халқ аст, ки дар он хусусияти ҳоси ягон ашӯ ё ҳодиса тасвир карда мешавад. Чистонҳои халқӣ тоҷикӣ бештар дар шақли порчаҳои думисраъ ва чормисраъӣ эҷод мешаванд. Мисол:

Чист он лӯъбати писандида,
Атласи ранг-ранг пӯшида.

3. Шутури куланги бедум,
На ҷав ҳурад, на гандум.
Об ҳурад зи дарё,
Қор кунад ба мардум.

Тезгӯяк барои талафузи буррои овозҳо ва сайкали маҳорати суҳангӯӣ аҳамият дорад. Омӯзгор метавонад дар ҳолати ҳастагии талабагон аз тезгӯякҳо истифода кунад. Мисол:

1. Ин тешача, чӣ тешача,
Ин тоқчача, чӣ тоқчача.

3. Аспам лойолуд,
Ёли аспам лойолуд.

Масал. Дар масал рафтори одамон дар мисоли ҳайвонҳо ва парандагон нишон дода мешавад. Бинобар ин омӯзгор ҳангоми омӯзиши масал аз методи муқоиса истифода карда, амали мусбабу манфии иштирокдоронро ба ғаълияти одамон муқоиса менамояд. Талабагон дар охир аз мазмуни масал ҳуҷоса мебароранд.

Шер ва Барзагов (Масал)

Боре Шер хост, ки Барзаговро лӯқмаи ҷон кунад. Аммо аз қудрат ва бузургии он ғарсида, роҳи хиларо пеш гирифт. Шер ба назди Барзагов омад ва гуфт:

-Ба меҳмони ман биё.

Барзагов пешниҳоди Шерро қабул кард ва бегоҳ ворида хонаи Шер шуд. Аммо ӯ шерҳои бисёрро дид, ки

а) гуруснагӣ азми қиём доштанд. Барзагов инро дида, зуд ӯ ба гурез овард.

Шер гуфт:

-Барои чӣ мегурезӣ?
-Фаҳмидам, ки ин даъват на барои меҳмонӣ, балки мурдани ман аст, - гуфт Барзагов.

Луқмони Ҳаким

б) Мақолаҳои илмӣ оммафаҳм

Як қисм матнҳои китоби дарсии «Забони модарӣ» тарҳи таърихӣ («Шӯриши Восеъ»); ҷугрофӣ («Қўли Сарез»); табиӣ («Товус»); анатомӣ ва физиологӣ («Зарари тамоку») доранд, ки онҳоро мақолаҳои илмӣ оммафаҳм меноманд. Хусусияти ин матнҳо аз он иборат аст, ки дар онҳо ахбори илмӣ бо забони сода, фаҳмо ифода меёбад. Мақсади дар китобҳои дарсӣ ҷой додани ин гуна мақолаҳо дар он аст, ки ба мактабиёни хурдсол дар бораи табиат, ҳифзи саломатии инсон маълумот додану онҳоро дар руҳияи қаҳрамонию далерӣ, меҳнатдӯстӣ ва монанди инҳо тарбия қардан аст. Аз тарафи дигар, омода намудани талабагонӣ хурдсол ба омӯзиши илмҳои гуногун дар синфҳои минбаъда замина мегузорад.

Дар мақолаҳои илмӣ оммафаҳм тамоми ҷараёни воқеа ба воситаи шахси сеюм нақл кардаю навишта мешавад.

Дар ҳониши мақолаҳои илмӣ оммафаҳм суҳбати муқаддимаӣ нақши муҳим мебозад. Омӯзгор дар ин лаҳзаи дарс аз расму тасвирҳо, нақшаю харитаҳо, ҳўсаи ҳайвоноту парандагон истифода мебарад. Нақшаи дарсҳои ҳониши мақолаҳои илмӣ оммафаҳм чунин аст:

1. Суҳбати муқаддимаӣ.
2. Ҳониши намунавии омӯзгор ё яке аз талабагонӣ пешкадам.
3. Ҳониши давоми мақола ва таҳлили ҳар як қисм аз тарафи талабагон.
4. Тартиб додани саволҳо ё нақша.

5. Накли шифоҳии мазмуни мақола аз тарафи талабагон.
6. Хулосабарорӣ аз мазмуни матн.

Саволу супориш:

1. Барнома кадом жанрҳои асарҳои бадеиро пешниҳод мекунад?
2. Хусусияти фарқкунандаи хониши асарҳои бадеиро номбар кунед.
3. Яке аз асарҳои бадеиро, ки дар китоби дарсӣ мавҷуд аст, интихоб намоед ва нақшаи омӯхтани онро тартиб диҳед.
4. Хусусияти мақолаҳои илмӣ оммафаҳро шарҳ диҳед.
5. Аз китобҳои «Забони модарӣ» мақолаҳои илмӣ оммафаҳро синф ба синф ишора кунед.

Мавзӯи 17. Мавзӯҳои грамматикаю имло ва ҷобачогузории онҳо

Нақша:

Барномаи забони модарӣ ва тарзи ҷобачогузории мавзӯҳои грамматика ва имло.

Алокаи байни мавзӯҳои грамматика ва имло дар омӯзиши забони модарии синфҳои 1-4.

Дойраи маводи грамматикаю имло дар синфҳои ибтидоӣ васеъ буда, хусусиятҳои асосии забонро фаро мегирад. Талабагон бо овоз ва харфҳо, таркиби калима, ҳиссаҳои нутқ, ҷумлаҳои сода ва аъзоҳои ҷумла шинос шуда, оид ба калимаҳои гуногунмаъно, ҳаммаъно, муқобилмаъно машқҳои зиёди амалӣ иҷро менамоянд.

Маводи грамматика ва имло, ки дар барномаю китобҳои дарсӣ ҷой дода шудаанд, мувофиқи қобилият ва доираи фаҳмиши талабагонанд.

Барномаи забони модарӣ талаб мекунад, ки дар синфҳои 1-4 ҳамаи маводи қисмҳои таркибии грамматикаю имло (овозиносии, сарф, наҳв) ва нутқи алоқанок яққоя дар алоқамандӣ таълим дода шаванд. Мисол, дар синфи 2-юм маводи асосии грамматикаю имло «Овоз ва харф» бошад ҳам, талабагон дар бораи калимаҳои ифодакунандаи ашё, ҳаракат ва аломати ашё маълумот мегиранд, доир ба ҷумла ва нутқи алоқанок машқҳои зиёди амалӣ иҷро мекунанд. Ё худ маводи асосии синфҳои 3 ва 4 калима, ҳиссаҳои нутқ, ҷумла бошанд ҳам, қор бо овозу харфҳо ва нутқи алоқанок давом меёбад. Ҳамаи қисмҳои зикршуда бо ҳам алокаи зич доранд, ки дар зер яққоя нишон медиҳем.

Овоз ва харфҳо

Талабагони синфҳои 1 ва 2 доир ба овозу харф маълумот мегиранд. Онҳо талаффузи буррои овозҳо ва тарзи дурусти навишти унсурҳои харфхоро дар калимаю ҷумла ва матн машқ намуда, дониш, малакаю маҳорати зарурӣ ҳосил мекунанд. Ин фаъолият то охири синфи 4-ум давом меёбад. Талабагон дар бораи садоноку хамсадохо, имлоӣ йотбарсарҳо маълумот мегиранд.

Талабагон бояд мавқеи истифодаи **й**-и (заданок), мавриди **ба** и мубаддал гаштани **й** (заданок)-ро донанд, задаро дар калима дуруст гузоранд. Дар забони тоҷикӣ ҳам овози **у** ҳасту ҳам **ӯ**. Бо роҳи муқоиса талабагон фарқи ин овозхоро дар калимаҳои **сум-сӯм**, **гул-гул**, **бур-бӯр**, **хурд-хӯрд** ва монанди инҳо, ки маънои калимаро дигар мекунанд, дарк намоянд, талаффузи дурусти овози **ӯ**-ро дар калимаҳо машқ кунанд; ба талаффузи йотбарсари «е» дар аввал, байн ва охири калима пас аз садоноку хамсадохо риоя намоянд.

Барнома дар синфи 2-юм хамсадоҳои такрор ва сустталаффузшавандаи **д**, **т**, **х**-ро пешниҳод мекунад ва омӯзиши он дар синфҳои 3 ва 4 идома меёбад.

Калима

Барномаи синфҳои ибтидоӣ ҳам омӯхтани воҳиди лугавӣ (лексикӣ) ва ҳам воҳиди грамматикӣ калимаро пешниҳод менамояд. Машқҳои лугатомӯзӣ ба маводди грамматикӣ имлоӣ таъя мекунад. Талабагон матни асарҳои бадеӣ ва мақолаҳои илмӣ омӯшаҷӯро хонда мефаҳманд, ки калима вобаста ба мазмуни ҷумла ва нутқи алоқанок маъноҳои гуногунро ифода менамояд. Калимаҳо метавонанд аз ҷиҳати маъно ҳаммаъно, гуногунмаъно ва муқобилмаъно бошанд. Талабагон лугатҳои омӯхтаро дар нутқи дахонию хаттӣ истифода мебаранд. Омӯзиши ин фаъолият ханӯз аз давраҳои аввали саводомӯзӣ оғоз меёбад. Масалан, Лола лола мечинад.

Таркиби калима

Маънои грамматикӣ калимаро талабагон дар синфи 3 баъди бо мавзӯҳои таркиби калима ва хиссаҳои нутқ шинос шудан дарк мекунанд. Онҳо бо мафҳумҳои реша, калимаҳои ҳамреша, пасванд, пешванд шинос мешаванд. Омӯзиши мавзӯи «Таркиби калима» дар синфи 4-ум идома меёбад.

Хиссаҳои нутқ

Барнома дар синфи 3-юм асосан омӯхтани 4 хиссаи нутқ – исм, феъл, сифат, пешояндҳоро тавсия медиҳад. Дар синфи 4-ум ҷонишин ва пайвандаки «ва» илова мешавад. Талабагон ханӯз дар синфи 2-юм бо калимаҳои ифодакунандаи ашё, ҳаракату аломати ашё шинос шуда, ба онҳо гузоштани саволҳои **Чӣ?**, **Чӣхел?**, **Кӣ?**, **Кӣҳо?**, **Чӣ кор мекунад?**, **Чӣ кор кард?**, **Чӣ гуна?**, **Кадом-ро ёд гирифта буданд**. Акнун дар синфи 3-юм мефаҳманд, ки калимаҳои ифодакунандаи ашёю одамон – исм, ҳаракати одамону ашё – **феъл**, аломати одамону ашё – **сифат** мебошанд.

Исм

Талабагони синфи 3-юм бо ашёи зиёд ҳамчун **исм** шинос шуда, саволҳои мувофиқ мегузоранд. Онҳо

пасвандҳои сермахсули исмҳои **-ҷӣ**, **-гар**, **-зор**; пасвандҳои ҷамъбандии **-он**, **-ён**, **-гон**, **-ҳо**; имлои исмҳои хосро меомӯзанд.

Таълими исм дар синфи 4-ум давом мекунад.

Феъл

Феъл монанди исм дар нутқ хеле зиёд кор фармуда мешавад. Талабагон дар синфи 3-юм бо таъриф, саволҳои замонҳои феъл шинос мешаванд.

Омӯзиши мавзӯи «Феъл» дар синфи 4-ум давом меёбад. Ҳар ҷо ки **исм** ҳаст, дар паҳлуаш **феъл** меояд. Вақте ки шахс фикрро баён кардани мешавад, аз исм сар мекунад ва ба давомаш феълро меорад (Офтоб баромад). Сифат ва лугар хиссаҳои нутқ баъд ҳамроҳ мешаванд. Мисол, «Офтоб баромад» ин ҷумлаест, ки аз исм (Офтоб) ва феъл (баромад) таркиб ёфтааст. То агар савол надихем, ки «**Чӣ гуна Офтоб?**» талаба наметавонанд, ки Офтоби дурахшон ё оламоро. Барои ҳамин ҳам минбаъд мувофиқи пешниҳоди барнома пас аз хиссаи нутқи «Исм» хатман «Феъл» омӯхта мешавад, баъд «Сифат».

Сифат

Сифат ҳамчун хиссаи нутқ дар инкишофи нутқи талабагони синфи 3-юм ва бой гардондани захираи лугавии онҳо мавқеи махсусро ишғол мекунад. Баробари бо қоида ва саволҳои сифат шинос шудан талабагон дар бораи аҳамияти сифат дар нутқ, бо роҳи дар алоқамандӣ бо исм омӯзондани сифат тасаввурот пайдо мекунанд. Онҳо бо пасвандҳои сифатҳои **-ӣ**, **-гӣ**, **-ин** шинос шуда, дар бораи бандҳои изофии **и** ҳамчун воситаи алоқии исму сифат маълумот мегиранд. Ҳамчунин бо сифатҳои ҳаммаъно (калон, бузург, азим); муқобилмаъно (баланд – паст, сафед – сиёҳ, ғафс – бориқ) шинос мешаванд.

Таълими мавзӯи «Сифат» дар синфи 4-ум давом меёбад.

Пешояндҳо

Талабагон дар синфи 3-юм бо пешояндҳои ба, аз, дар, то ҳамчун калимаҳои алоҳида шинос мешаванд, дар бораи имлои пешояндҳо тасаввурот пайдо мекунанд.

Таълими мавзӯи «Пешояндҳо» дар синфи 4-ум давом меёбад.

Чумла

Талабагони синфҳои 1 ва 2 аз нутқ ҷудо кардани чумла, риояи оҳанги талаффузро ёд мегиранд. Онҳо дар охири чумла кор фармудани атомати нуқта, дар аввали чумла навиштани харфи калонро аз худ мекунанд. Дар синфҳои 3 ва 4 талабагон ба мафҳуми чумлаҳои ҳикоятӣ, саволӣ, амрӣ, аъзоҳои чумла, мавқеи пайвандаки «ва» шинос шуда, мавриди дар охири чумла гузоштани аломатҳои нуқта, савол ва ҳитобро ёд мегиранд. Ҳамчунин талабагон оид ба дар чумла суҳан дар бораи кӣ (чӣ) меравад ва бо истилоҳҳои «мубтадо» ва «хабар» шинос мешаванд, оид ба саръазои чумла будани мубтадою хабар фаҳмиш пайдо мекунанд. Гайр аз саръазо боз аъзоҳои пайрав низ мавҷуданд. Аъзоҳои пайравро ба ҳелҳо ҷудо накарда меомӯзанд.

Савол ва супориш:

1. Барномаи забони модарии синфҳои ибтидоиро ҳонда, мазмуни қисмҳои забон – овозу харф, калима ва чумларо муайян кунед. Аз синф ба синф чӣ тавр мураккаб шудани ин маводро нишон диҳед.
2. Барои чӣ мавзӯҳои грамматикаро имло дар синфҳои ибтидоӣ ба таври омехта омӯхта мешаванд?
3. Шумо дар бораи тақмили минбаъдаи мавзӯҳои грамматика ва имло ва ҷобачогузориҳои онҳо чӣ пешниҳод доред?

Мавзӯи 18. Таҳлил ва таркиб – методи умумии таълими грамматика ва имло

Накша:

1. Методи таҳлилу таркиб - ҷавобгӯии тамоми талаботи дарс.
2. Ягонагии таҳлилу таркиб дар таълими грамматика ва имло.
3. Аҳамияти савол бобати фаъолгардонии тафаккури мантиқии талабагон.
4. Саволгузориҳо ва ҳелҳои он.
5. Баъзе ҳагоҳо дар саволгузориҳо.
6. Тапшиқи кори мустиқилона дар ҷараёни дарсҳои забони модарӣ.

Грамматика ва имло бояд методе дошта бошад, ки ба дидактика (назарияи таълим) таъяс намуда, тамоми раванди таълимиро фаро гирад. Ҷараёни таълим аз фаъолияти байни талабагону омӯзгор иборат аст. Таҷриба нишон медиҳад, ки дар дарс фаъолияти талабагон нисбат ба омӯзгор зиёд аст. Онҳо амалҳои гуногунро ба ҷо меоранд. Ба монанди: таҳлили грамматикӣи дахонӣ ва ҳаттӣ, ҳулоса баровардан, аз ёд кардани қоидаҳои грамматикӣ, рӯнависии қалимаю ҷумлаҳо ва матнҳои алоқаманд бо супориши грамматикӣ, имлоҳои таълими, қорҳои гуруҳию фардӣ ва монанди инҳо. Модоме ки қорҳои талабагон ин қадар зиёданд, бинобар ин дар таълими грамматика ва имло методе зарур аст, ки бояд ҳамаи ин фаъолияти талабагонро фаро гирад ва ба талаботи ҷараёни дарс ҷавоб дода тавонад. Бинобар ин солҳои охир дар таълими грамматика ва имло методи таҳлил ва таркиб рӯйи қор омад. Методи мазкурро К.Д. Ушинский ихтироъ карда, методистон Н.С. Рожественский, А. Эшонҷонов, Е.Н. Петрова, Д.Н. Богоявленский, В.И. Яковлева қонибдорӣ намуданд.

Барои аз худ кардани ин ё он мавзӯи талабагон аввал қорҳои ба таҳлил вобастаро ба ҷо меоранд, баъд таркиб

мекунад, яъне доир ба таъриф хулосаи муайян мебароранд. Масалан, хангоми таълими мавзӯи «Сифат» методи таҳлилу таркиб дар ҷумлаи «Боди форам баҳори мевазад.» ба таври зайл сурат мегирад:

1. Баъди хондани ҷумла онро ба калимаҳо ҷудо мекунад (таҳлил).

2. Талабагон аз ин ҷумла исм, феъл, сифатро меёбанд (таркиб).

3. Ба калимаи «форам» савол гузошта, аломату хусусияти онро муайян мекунад (таҳлил).

4. Талабагон мебинанд, ки калимаи «форам» бо кадом калима алоқаманд аст (таркиб) ва монанди ин.

Таҳлил ба ҳиссаҳои алоҳида ҷудо кардани ашъи бутун буда, таркиб баръакси он, яъне якҷоякунии ҳиссаҳои ашъи.

Талаба кадом супоришро иҷро кунад, аз таҳлилу таркиб истифода мебарад. Барои он ки мазмун яклухт ва фикри асосии дар расм ифодаёфта муайян шавад, саволгузори ёри мерасонад. Омӯзгор якчанд савол дода, диққати аҳли синфро ба мақсади муайян равона мекунад. Ба воситаи саволҳо чизҳои дар расмбуда ва муносибати якдигарии онҳо равшан мегардад, яъне аз таҳлил тадричан ба таркиб мегузарем. Зеро муайян кардани алоқамандии чизҳо таркиб мебошад. Дар ин маврид ҳар як кас метавонад мазмуни асосин расмро дуруст фахмад ва нақл кунад. Нақли алоқаноки талаба чизҳои беҳуда набуда, фикри асосист.

Ҳамин тавр, таҳлилу таркиб барои фаҳмидани мазмун, дарки шууронаи таърифҳо, муайян кардани мақсади асосӣ муҳим аст. Ягонагии онҳо асоси инкишофи қобилият ва тафаккури талабагон мебошад.

Таҳлил ва таркиб методи асосии таълим буда, бо ёрии он тамоми маводи грамматика ва имло омӯхта мешавад. Омӯзгор метавонад дар таълими мавзӯҳои ҷудогона аз усул ва тарзҳои дигари таълим низ истифода кунад, ки муҳимтаринашон инҳоянд: суҳбат ва кори мустакилона.

а) Суҳбат ва мақеи он дар таълими грамматика ва имло

Суҳбат ин саволу ҷавоби байни одамон мебошад. Он ҳамчун методи таълим аз давраҳои қадим маълум аст. Суҳбат талабагонро ба фикркунӣ, таҳлилу таркиб намудан ба хулосабарорӣ водор менамояд. Дар асоси методи суҳбат иннаҳои зерини фаъолияти амалии омӯзгору талабагон гузошта мешаванд:

1. Талабагон дар бораи мисолҳои пешниҳодкардаи омӯзгор ақидаҳо меронанд. Дар таълими ҳамгиро ин мисолҳо асосан дар матнҳои хониш мавҷуданд. Вале омӯзгор метавонад аз калима ё ҷумлаҳои алоҳида низ истифода кунад.

2. Мисолҳо мувофиқи саволҳои омӯзгор таҳлил карда мешаванд, яъне омӯзгор мепурсад, талабагон ҷавоб медиҳанд. Мақсади саволҳо аз он иборат аст, ки диққати аҳли синфро ба мавзӯи нав ҷалб карда, талабагон ба омӯхтани коида ва хулосабарорӣ омода шаванд.

3. Талабагон мустакилона хулоса мебароранд, хулосаи онҳо мебошад ба мавзӯи наздик бошад.

4. Омӯзгор хулосаҳои талабагонро ба шакл мебарорад ва онҳо таърифи мавзӯи омӯхташавандаро аз китоб меомӯнадад ва муқоиса мекунад.

5. Омӯзгор нишон медиҳад, ки таърифи нав омӯхташуда дар амал чӣ тавр татбиқ мешавад.

Дар методи суҳбат ҳар як масъала ба талабагон дар шакли савол пешниҳод мегардад. Аз ин ҷиҳат, тамоми раванди фикр ба савол ва тарзи гузориши он вобаста аст. Агар омӯзгор саволро дар дараҷаи паст (номуайян) гузорад, фикр дар шакли ғайрифавол менамояд. Масалан:

а) Дар расм чиро мебинед?

б) Дехконон чӣ кор мекунад?

в) Бача чӣ кор мекунад?

г) Ду каси дигар чӣ кор карда истодаанд?

Барои ба ин саволҳо ҷавоб додан фикр кардан шарт нест, худ тафаккур ҳам лозим нест. Баръакс, агар саволҳо

тархи (характери) педагогӣ дошта бошанд, яъне дар дараҷаи миёна ва боло гузошта шаванд, тафаккури талабагон на танҳо бедор мешавад, инчунин ғаёли мегардад. Масалан:

- Мазмуни расм дар бораи чӣ накл мекунад?
- Воқеа дар кучо мегузарад?
- Чаро ту ин тавр фикр мекунӣ?
- Воқеа дар кадом фасли сол тасвир ёфтааст?
- Ба накламон чӣ гуна сарлавҳа гузоштан мумкин аст?
- Аз мазмуни расм ба чӣ хулоса меоед? Ва монанди инҳо.

Сухбат ҳамчун методи пахншудаи таълим хангоми омӯхтани мавзӯи нав, такрору мустаҳкамкунии мавзӯё кор фармуда мешавад.

Саволгузори се хел мешавад. Дар зер онро шарҳ медиҳем.

Хелҳои савол	Ҷавобияти талабагон	Шарҳи саволҳо
Дараҷаи паст	Савол танҳо ҷавоби «ха» ё «не»-ро талаб мекунад.	Саволҳои дараҷаи паст аз талабагон талаб мекунанд, ки ахбори шунда ё хондашонро ба хотир биёранд. Мисол: Пойтахти шаҳри Душанбе аст? Ҷавоб: - ҳа ё не.
Дараҷаи миёна	Талабагон бояд мавзӯро аз худ кунанд.	Саволи дараҷаи миёна аз талабагон дарки ахбор (мавзӯ) ва истифодаи онро талаб мекунанд. Мисол: Омӯзгор дар боран зӯрӣ, чакконӣ, воҳиманокӣ ва моҳирона ба дарахт баромадани паланг накл карда, ба талабагон савол медиҳад: - Агар паланг шуморо таҳдид кунад, барон халосӣ ёфтан ба болон дарахт мебароед? Ҷавобҳо қабул карда мешаванд.

Дараҷаи боло	Талабагон бояд фикр кунанд, таҳлил намоянд, мулоҳиза ронанд, хулоса бароранд.	Саволҳои дараҷаи боло аз талабагон талаб менамоянд, ки дар бораи ахбори (мавзӯи) азхудкарда фикр кунанд, онро таҳлил намуда, мулоҳиза ронанд, дар асоси мазмуни матн нақша тартиб диҳанд, аз мазмун хулоса бароранд. Мисол: Ба фикри шумо, Муш ба Шер чӣ мегӯяд? Барои ба ин савол ҷавоб додан хонанда бояд донанд, ки то ҳамин қисм аз матни афсона чиро хондааст, баъд дар асоси қисми (банди) хондааш ба савол ҷавоб мегардонад: «Агар ту маро сар диҳӣ, ман ба ту неки мекунам» (аз афсонаи «Неки»).
--------------	---	--

Омӯзгор талабагонро дар вақти ҷавоб додан ба саволҳои дараҷаи миёна ва боло руҳбаланд мекунад. Чунки ин хели саволҳо талабагонро ба фикркунию ҷодқорӣ водор менамоянд.

Саволгузори ба гуруҳҳои зерин ҷудо мешавад:

- Саволҳои **риторикӣ**. Омӯзгор ба талабагон савол дода, худаш ҷавоб мегардонад.
- Саволҳои **бебаҳо**. Мақсади саволҳои бебаҳо аз он иборат аст, ки хангоми ҷавобгардонӣ талаба душворӣ мекашад, омӯзгор ё ҳамсинфон ба ӯ ёрӣ мерасонанд. Аз ин ҷиҳат, саволи бебаҳоро саволи ёридиҳанда низ меноманд. Ғайр аз ин, дар дарс талаба ба талаба низ савол медиҳад. Саволи талаба ба талаба барои мустаҳкам намудани мавзӯҳои гузашта ва дар онҳо парваридани ҳисси рақобат ва кунҷковӣ нисбат ба илмомӯӣ аҳамияти беандоза дорад. Омӯзгор бояд ба тарзи саволгузории талабагон назорат кунад.

- Саволҳои **бебаҳо**. Дар саволҳои бебаҳо омӯзгор ба талабагон баҳо мегузорад, бинобар ин ҷавоби ин гуна саволҳо пухтатару васеътар мешавад. Хангоми ҷавобгардонӣ талабаро саросема накарда, ба он одат

кунондан лозим, ки пеш аз ҷавобдихӣ аввал фикр кунад, баъд ҷавоб диҳад.

Дар вақти саволдихӣ баъзеи омӯзгорон ба хатоҳои зерин роҳ медиҳанд:

- дар як вақт саволи зиёд додан;
- ба ғайрон бештар савол додан;
- аз саволҳои душвор шуруъ кардан;
- саволҳои ба мавзӯ номувофиқ додан;
- додани саволҳои якхела;
- ба таври фармон савол додан, ки талабагон меҳаросанд;
- саволҳои бечо. Яъне маълум нест, ки савол ба ахли синф, гуруҳ ё талабаи алоҳида дахл дорад;
- дуруст ё нодуруст будани ҷавоби саволро насанҷидан;
- ба талабагон барои фикркунӣ имконият надодан;
- ба ҷавобҳои талабагон этибор надодан.

б) Масъалаи кори мустақилона дар таълими грамматика ва имло

Кори мустақилона барои аз худ кардани асосҳои дониш ба талабагон ёрӣ мерасонад, қобилияти фикрии онҳоро метезонад, дараҷаи ғайрифаъолияти мустақилонаи талабагонро баланд бардошта, дар онҳо малакаҳои меҳнати фикрӣ тарбия менамояд.

Н.К. Крупская гуфтааст: «Одаме, ки худаш хонда наметавонад ва танҳо гуфтаҳои муаллимро аз худ мекунад, ноуҳдабарост. Мо насли наврасро тавре таълим диҳем, ки худаш мустақилона бо донишҳо мусаллаҳ гардад. Ин яке аз он вазифаҳои ӯ, ки бояд мактаб ҳал кунад».

Кори мустақилона ғайрифаъолияти дарккунии талабагонро сайқал дода, онҳоро ба ҳаёти мустақилона тайёр мекунад.

Аз кори мустақилона ҳамчун қисми ҷудонашавандаи дарс дар вақти баёни мавзӯи нав, мустаҳкам намудани донишҳои ҳосилкарда, такрор ва ҷамъбасти мавзӯи,

санҷиши вазифаи хонагӣ метавонем истифода барем. Чунинчи:

1. Агар мо дарсро аз кори мустақилона сар кунем, талабаи хуб мебахшад. Масалан, омӯзгор дар синфи 2-юм, пеш аз он ки талабагонро бо тартиби харфҳои синос кунад, иннал ба онҳо якчанд калима пешниҳод менамояд ва таъкид мекунад, ки калимаҳои доданишдаро бо тартиби алфавит рӯбардор намоянд. Дар ин маврид кори мустақилона барои аз худ намудани мавзӯи нав ёрӣ мерасонад.

2. Мустаҳкам намудани донишҳои ҳосилкарда асосан бо роҳи таъкили кори мустақилона ба вуҷуд меояд.

Маълум аст, ки дар таълими грамматика ва имло машқҳои гуногун иҷро карда мешаванд: рӯбардоркунӣ, имлоҳои таълими, таҳлили грамматикӣ, ба саволҳо ҷавоб навиштан, фикр кардани калима, ҷумла, нақли ҳагӣ ва ҳелҳои гуногунӣ иншо.

Омӯзгор ҳангоми мустаҳкамкунӣ аз як-ду намуни ин машқҳо истифода мебарад, ки иҷрои онҳо аз талаба мустақилинро талаб мекунад.

3. Бо роҳи таъкили кори мустақилона омӯзгор метавонад вазифаи хонагиро санҷад. Бо ин мақсад муаллим ба монанди вазифаи хонагӣ супориш медиҳад, талабагон мустақилона иҷро менамоянд. Масалан, ба хона вазифаи супорида будем, ки номҳои асбобу анҷоми рӯзгорро аз рӯи тартиби алфавит нависанд. Дар оғози дарс омӯзгор ба ҳамин монанд машқ месупорад, ки ҷизҳои дар синф бударо аз рӯи тартиби алфавит нависанд.

4. Таъкили кори мустақилона бобати такрор ва ҷамъбасти мавзӯи низ аҳамият дорад. Ин шакли кори мустақил одатан дар охири дарс гузаронда мешавад. Дар ин маврид истифодаи бозихҳои таълими кӯмак мерасонад.

Дар таълими грамматика ва имло метод ва тарзҳои гуногуни ғайрифаъолият мавҷуд бошанд ҳам, онҳо бо яқдигар мантқан алоқаманданд. Дар натиҷаи интиҳоби дурусти методҳо онҳо яқдигарро пурра ва мукамал менамоянд.

Савол ва супориш:

1. Барои чӣ мо таҳлил ва таркибро методи асосии таълими грамматика ва имло меномем? Он аз методи таҳлил ва таркиби овозӣ, ки хоси давраи саводомӯзист, чӣ фарқ дорад?
2. Оид ба зинаҳои суҳбат, корҳои гуруҳӣ, ҳелҳои саволпузори ва хатоҳои дар саволпузори ҷиҳо гуфта метавонед?
3. Кори мустақилона ва мавқеи онҳоро шарҳ диҳед.
4. Намунаи консепти дарси забони модарӣ таҳия кунед, ки кори мустақилона дар аввал оварда шуда бошад.

Мавзӯи 19. Таълими ҳамгирон забони модарӣ ва аҳамияти он

Нақша:

1. Аҳамияти таълими ҳамгиро бобати инкишофи нутқи гуфторию навишторӣ.
2. Ҳамгиронии дохилифанӣ ва байнифанӣ.
3. Зарурияти таълими ҳамгирон фанҳои ҷиҳати мазмуну мухтало ба ҳам наздик.
4. Намунаи нақшаи дарсҳои ҳамгиро.

Педагог ва методисти рус К.Д. Ушинский таълими ҳамгирон забони модариро ҳеле барвақт таъкид карда буд: «Таълими ибтидоии забони модарӣ аз 3 машғулияти таркибии ба ҳам яклухт иборат аст:

- таълими аёӣ;
- машҳои омодагии хат;
- машҳои овозино тайёрӣ ба хониш.

Ҳамаи ин 3 машқ бояд дар як вақт дар ҳар дарс яке дигареро иваз карда, ҳамроҳ гузаронда шаванд». (Родное слово. Новосибирск, 1999, сах.304). Мутаассифона, ин таъкиди методисти бузургро на дар замони худаш фаҳмиданд ва на дар замони шӯравӣ.

Вақте ки ҳамаи қисмҳои (таълими савод, хониш, грамматикаю имло, хусни хат) бо номи умумии як фан омехта дарс дода мешаванд, мақсаду вазифаҳои дидактикӣ ва тарбиявӣ он дучанд меафзоянд. Аз ин рӯ, «Забони модарӣ»-ро ба фанҳои алоҳида ҷудо кардану аз рӯи барномаву китобҳои ҷулоғона дарс додан зурурият надорад, зеро мақсаду вазифаи фанни мазкур инкишоф додани малакаҳои хониши босифат, маданияти суҳанронӣ ва машқи бегалатнависии талабагон аст.

Дар барномаи таълимӣ ишора ёфтааст: «Забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ фанни умумӣ, тому яклухт буда, қисмҳои саводомӯзӣ ва инкишофи нутқ, хониш ва инкишофи нутқ, грамматика, имло ва инкишофи нутқ, ҳамагунӣ машқи хатро фаро мегирад. Ба ин маънӣ, инкишофи нутқ асоси омӯзиши забони модариро дар синфҳои ибтидоӣ ташкил медиҳад». Аз ҳамин хотир, байни ин қисмҳои ҷудой нагузошта, таълими пайваста ё ҳамгиронии онҳоро қорӣ намудем. Ин ҷунин маъно дорад, ки дар ҳар як дарси забони модарӣ, дарсҳои хох тоқанд ё ҷуфт, хох бо номи хониш мегузаранд, ё грамматика ва имло, ҳамаи унсурҳои (хониш, грамматикаю имло, хат, инкишофи нутқ) мавҷуданд. Яъне мо ба талабагон забон меомӯзонем, на қисмҳои алоҳидаи онро.

Дар таълими ҳамгирон забони модарӣ аксарияти дарсҳои аз хониши мағнҳо шурӯъ мешаванд. Матн яқчанд вазифаро анҷом медиҳад: хондан, суҳбат, нақли мазмунӣ матн, тартиб додани нақша, машқи омӯхтани қоидаҳои грамматикӣю имлоӣ, лугатомӯзӣ, инкишофи нутқ. Омӯзгор дар баробари хонандани матн зимни он қоидаи зарурии грамматикаю имлоро мегузарад. Яъне ӯ аз дигар ҷой ҷумлаҳои пароканда намекобаду ҳамаи матнро барои омӯзиши грамматика ва имло истифода мебарад.

Таълими ҳамгиронии фанҳои гуфта, яқчоя ё ҳамгиро омӯзондани ду ва зиёда фанҳои аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа ба ҳам наздикро меномем.

Таълими ҳамгироро бо алокаи байни фанҳо ва дарсҳои омехта якхела доништан хатост. Масалан, дар китобҳои дарсии забони модарии синфҳои ибтидоӣ бештари мавод аз табиатшиносӣ экология (олами набототу ҳайвонот, ҳифзи саломатӣ муҳити зист), таърих (қаҳрамонони ҳалқи тоҷик), математика (бозихон дидактикии «Хондани калима аз рӯйи тартиби рақамҳо», «Рақам ва ҳиҷо» 100+барг, 10+лез ва ғайра), физика (барқ ва аҳамияти он), география (роҳҳои кишвар) ҷойгиранд. Ин маънои ҳамгироиро надишта, алокаи байни фанҳост. Дар ҷараёни дарсҳои ҳамгироии «Забони модарӣ» мувофиқи мазмун мавзӯ ва матнҳои китоб аз алокаи байни фанҳо истифода карда мешавад. Ё худ дарси омехта яке аз ҳелҳои дарс буда, дар худ тамоми унсурҳои дарсҳои дигар (баёни мавзӯи нав, дарсҳои такрор, санҷиш, мустаҳкамкунӣ, дониш, маҳораг ва малака)-ро фаро мегирад. Вале дар таълими ҳамгиро на лаҳзаҳои дарс, балки фанҳои тому яклухт ба ҳам омада, дар шакли ҳамгиро(омехта) дарс дода мешаванд, ки ҳар як мавзӯ мақсад ва вазифаи дидактикии муайян дорад. Дар ин шакли таълим фанҳо ҳамдигарро пурра карда, моҳияти дидактикию тарбиявии дарс меафзояд.

Зарурияти таълими ҳамгироро мо дар гуногунорангии лаҳзаҳои дарс мебинем. Дикҳати талабагонии синни хурди мактабӣ ғайриихтиёрӣ буда, онҳо тоқати вақти зиёд гуш кардану навиштан надоранд. Дарси якрағ талабаро дилгир мекунад. Аз ин рӯ, дар раванди таълими фанни «Забони модарӣ» лаҳзаҳои дарс бояд зуд-зуд иваз шаванд. Ба ин маънӣ, мувофиқи табиати мактабии хурдсол бояд дар дарс аз як намуни фаъолият ба фаъолияти дигар – аз хониш ба навишт ва бараъс аз навишт ба хониш гузаранд. Ҳамчунин барои шавқмандгардонии талабагон ба таълим байни ивазшавии лаҳзаҳои хонишу навишт аз бозихон таълимӣ ва машқҳои дамгирӣ самаранок истифода кардан манфиатнок аст: **хониш + бозии таълимӣ + навиштан + машқи дамгирӣ.**

Хатнависӣ нисбат ба хониш дар ҷараёни дарс як индоза душвор буда, вақти зиёд ва машқро талаб мекунад. Мо инро дар мисоли таълими савод меорем. Дар сурати ба шари алоҳида омӯзондани хондану навиштан (як соат хондан ва як соат машқи ҳат) навомӯзон дар давоми 35 дақиқаи дарс матни хурди саҳифаи «Алифбо»-ро такрор ба такрор мехонанд ва матн азёд мешавад. Дар дарси навиштан бошад, бараъс дар давоми 35 дақиқа талабагон ба таври кифоя маҳорати хатнависии дуруст пайдо карда наметавонанд. Аз тарафи дигар, панҷаҳои дастӣ мактабии хурдсол зуд ҳаста мешаванд. Тачрибаи нишон медиҳад, ки ин тарзи таълим ба самаранокии дарсҳои саводомӯзӣ ва шавқмандии талабагонии синфи як ба омӯзиш ҳалал мерасонад. Ҳамаи инро ба назар гирифта, муаллифон дар китоби «Алифбо» матнҳои барои хониш ва машқи хатро ба таври омехта (ҳамгиро) ҷойгир намудаанд. Дар ин ҳолат талабагон барои хондан вақти камтар сарф карда, аз ин ҳисоб бештар менависанд.

Накшаи дарси забони модарӣ (Намуна)

Ҳар омӯзгор мувофиқи дониш, малака ва хунари куниш мекунад дарси худро ҷолиб ва шавқовар гузаронад. Солҳои охир дар ин самт тadbирҳои зиёде ба кор бурда мешаванд, ки баргузори дарси интерактивӣ (фаъолияти ҷӯяи омӯзгору талабагон) яке аз онҳост.

Дар зер намунаи нақшаи дарси интерактивӣ оварда шудааст. Омӯзгорон метавонанд зимни дарсгузарӣ аз ин намуна истифода баранд.

Ҳавасмандкунӣ ва эълони мавзӯи нав – 10%

Мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта – 20%

Омӯзиши мавзӯи нав – 50%

Баҳодиҳӣ – 10%

Ҷамъбаст – 10% вақти дарсро мегирад.

Тақсимои вақт дар нақша тахминӣ буда, омӯзгор метавонад мувофиқи маводи дарс ин ё он лаҳзаро кам ё зиёд кунад.

Хавасмандкунӣ ва эълони мавзӯи нав (10 дақиқа)
Дар лаҳзаи аввали дарс диққати талабагон ба мавзӯи омӯхташаванда, хавасманд намудани онҳо, нишон додани зарурати мавзӯӣ равона мешавад.

Ақидаи Карнеги Дейл онд ба дарк ва бахотиргирии мавзӯӣ
Гӯш кунам- 20%
Бинам- 30%
Бинам ва шунавам- 50%
Баҳс кунам- 70%
Биомӯзам- 90%

Мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта (15 дақиқа)

Мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта лаҳзаи муҳими дарс буда, он на танҳо самаранокӣ омӯзиши мавзӯӣ, хавасмандкунии талабагонро зиёд мегардонад, балки дар шуури онҳо пайдарҳамии мантиқӣ ва усулхоёро, ки дар рафти дарс истифода шудаанд, ба вучуд меоварад.

Омӯзиши мавзӯи нав (45 дақиқа)

Омӯзиши мавзӯи нав лаҳзаи асосии дарс аст, ки дар ин лаҳзаи дарс омӯзгор супориш ва тарзҳои интерактивиро интихоб мекунад, ки хангоми иҷрои онҳо талабагон дониш, малака ва маҳорати зарурӣ мегиранд. Дар вақти интихоби супоришҳо мазмуни зеринро, ки аз ҳикмати чинӣ бармеояд, ҳамчун шoir ба назар гирифтани омӯзгор бамаврид аст:

“Ман мешунавам ва фаромӯш мекунам,
Ман мебинам ва дар хотир мегирам,
Ман иҷро мекунам ва мефаҳмам”.

Баҳодиҳӣ (10 дақиқа)

Баҳодиҳӣ лаҳзаи муҳими хавасмандгардонӣ дар дарс мебошад. Баҳодиҳӣ бояд воқеӣ, одилона ва бегаразона бошад. Танҳо дар ин вақт он метавонад чун воситаи хавасмандгардонӣ хизмат кунад, дар акси ҳол сабаби асосии канораҷӯӣ аз фан, дилхунукӣ ва гум кардани шавқу ҳавас ба фан мегардад. Бинобар ин, махсусан дар ин лаҳза омӯзгор бояд бодиккат буда, усулҳои худбаҳодиҳӣ, баҳогузории коллективона ва гурӯҳиро истифода кунад.

Баҳодиҳӣ аз баҳогузорӣ фарқ дорад. Агар мақсади баҳодиҳӣ хавасмандгардонӣ бошад, пас баҳогузорӣ ченаки дониш аст. Бинобар ин баҳо ба дониш, малака ва маҳорати талаба мебояд ҳаққонӣ гузошта шавад, обрӯи омӯзгор ҳам дар баҳогузории ҳаққонӣ зоҳир мегардад.

Ҷамъбасти мавзӯӣ (10 дақиқа)

Дар охири дарс натиҷаҳо ҷамъбаст карда мешаванд. Дар лаҳзаи охири дарс муаллим аз талабагон мепурсад: Ба онҳо чӣ маъкул шуд? Чӣ маъкул нашуд? Ниҳоят, қайдҳои онҳоро ба назар мегирад. Дар охир мавзӯи гузаштаро ҷамъбаст намуда, барои мустақилона ва аминтар аз худ кардани маводи омӯзишӣ талабагонро шавқманд меенамояд. Пас аз ҷамъбаст вазифаи хонагӣ супорида мешавад.

Намунаи нақшаи дарси ҳамгиро аз фанни “Забони модарӣ” дар синфи 3-юм

Муаллим нақшаи дарсро, ки дар он супориш ва машқҳои амалӣ ба тарзи зерин ҷо ба ҷо гузошта мешавад, тарҳрезӣ мекунад. Инро дар мисоли намунаи як дарси ҳамгиро аз фанни “Забони модарӣ” нишон медиҳем.

Боби 3. Одобӣ ҳамида. Исм

Мавзӯ: Мӯчиби тандурустӣ. Машқҳои амалӣ онд ба исмҳои ҳаммаъно (саҳ. 56-57)

Мақсади дARS: То охири дARS талабагон бояд: матнро хонда, мазмунанро накл карда тавонанд; мавзӯро бо ҳаёт муқоиса карда, мисолҳо биёранд; речаи хурокуҳиро донанд ва риоя кунанд; исмҳои ҳаммаъноро аз матн ёфта тавонанд; исмҳои ҳаммаъноро дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода кунанд; луғатҳоро шарҳ дода, дар навиштани истифода баранд.

Танкили дARS: аҳли синф, фардӣ, дукаса, кор дар гуруҳҳои калон.

Маводи таълимӣ: китоби дарсӣ, ҷадвали исмҳои ҳаммаъно ва қоидаҳои таомхӯрӣ, расми "Ойлаи мо дар сари дастархон".

Ҷараёни дARS:

Фаъолияти омӯзгор	Фаъолияти талабагон	Тарзи гузаронидани фаъолият	Вакт
Зинаи якум			
-аз талабагон хоҳиш мекунад, ки қоидаҳои таомхӯрӣро нависанд.	- супоришно аввал мустиқилона иҷро мекунад, баъд баърои муқоиса ва илова кардан бо ҳампартан ҳамфикр мешаванд; -қоидаҳоро ба ҳотир оварда, мазмунҳои онҳоро муқоиса мекунад ва менависанд.	Кори мустиқилона. Кори дукаса	Ба ихтиёри омӯзгор

128

Зинаи дуюм

дар тахтаи синф шиноши зеринро менависад: "Тандуруст" гуфта, ҷиро мефаҳмед? Калимаҳои ҳаммаънои "тандуруст"-ро номбар кунед; барои фикркунӣ нақт ҷудо мекунад; ҳаракат мекунад, ки фикри ҳаман талабагонро фаҳмад; -ҳамаи ҷавобҳо қабул карда мешаванд; -фикрҳоро ҷамъбаст намуда, ба савол ҷавоб медиҳад.	- пас аз фикр кардан ба савол ҷавоб медиҳанд ва менависанд.	Кори мустиқилона
--	---	------------------

Зинаи сеюм

- талабагонро бо сарлавҳаи матн шинос намуда, супориш медиҳад, ки матнро ҳомӯшона ва бодикқат хонда, калимаҳои нофаҳморо дар дафтар нависанд. Омӯзгор савол медиҳад: Шумо мӯҷиби тандурустиро дар чӣ мебинед?	- матнро мустиқилона хонда, калимаҳои нофаҳморо дар дафтар менависанд, ҷавоби дурӯстро дар давра мегиранд	Кори мустиқилона. Кори дукаса
---	---	-------------------------------

129

а) бепарвой; б) пурхӯрӣ; в) камхӯрӣ; г) гуруснагии аз ҳад зиёд; ғ) ғам. - омӯзгор ба кори талабагон назорат мекунад, дар мавридҳои зарурӣ кӯмак мерасонад.		
Зинаи чорум		
-аз талабагон хоиш мекунад, ки луғатхоро ба ҳамаи хушро шарҳ диҳанд ва исмҳои ҳаммаъ- норо аз матн нависанд; -вақт ҷудо мекунад; -назорат мебарад; -ҳамаи талаба- гонро ба кор ҷалб мекунад; -супоришро ҷамъбаст намуна, луғатҳои нофаҳморо шарҳ медихад.	- талабагон муво- фиқи қобилията- шон луғатҳои до- дашударо ба ҳам- дигар мефаҳмо- нанд ва исмҳои ҳаммаъноро менависанд.	Кори дукаса
Зинаи панҷум		
-проблемагузори мекунад; Саволу супориш: Муҷиби тандурустӣ дар чӣ будааст ва чиро ба он илова карда	-дар гуруҳҳо маз- мун матнро муҳо- кима мекунанд; -фикрашонро ме- нависанд ва дар гуруҳ баён меку- нанд;	Кори гуруҳӣ

метавонед? Ҷавобхоро нависед: ба гуруҳҳо тақсир мекунад; -маҷро муайян мекунад; -сахми ҳар тала- баро дар иҷрои Супориш қайд менамояд; -назорат мебарад; -фикру ақидаҳоро ҷамъбаст мекунад.	-аз таҷриба ва иҷроӣ фаъолияти зинаи 1 истифода карда, қалимаҳои ҳаммаъноӣ “тандурустӣ”-ро менависанд.	
Зинаи шашум		
-аз рӯйи мазмун ермаги савол медихад; Шумо дар як рӯз ҷидд маротиба хӯрок мехӯред?	-ба савол ҷавоб медиханд;	Кор бо ахли синф
Зинаи ҳафтум		
-аз талабагон хоиш мекунад, ки мазмун мухтасари пастро нависанд; Иловаи омӯзгор: -бо ёрии қалонсо- лон речаи хӯрок- хӯрии худро со- ианд ва баъд шарҳ диҳанд; -дар бораи зару- рати хӯрок, мик- дори он, зарари риоя накардани речаи хӯрокхӯрӣ	-пастро менависанд; -дар ҳона бо ёрии падару модар метавонанд речаи хӯрокхӯрии худро тартиб диҳанд.	Кор бо ахли синф

метавонад маълумот диҳад.			
Зинаи ҳаштум			
-ба воситаи саволу ҷавоб мавзӯро мустаҳкам намуда, ҷамъбааст мекунад. Ба талабагон му- вофиқи фаъолият баҳо медиҳад.	-ба саволҳо ҷавоб медиханд; - аз рӯи мазмуни матн хулоса мебароранд.		

Омӯзгор ҳамон вақт самарани хуб ба даст меорад, ки шогирдонро ба дарс моил гардонда тавонад. Барои ин дар педагогика усулҳои гуногуни ҳавасмандгардонӣ ҷой доранд. Танҳо истифодаи мақсаднок ва бамаврид зарур аст.

Савол ва сунорини:

Тасаввуроти шумо дар бораи зарурияти таълими ҳамгиро.

Фарқи таълими ҳамгиро аз алокаи байни фанҳо ва дарсҳои омехта дар чист?

Ба таври ҳамгиро таълимдихӣ гуфта, чиро дар назар доред?

Кори амалӣ: Аз китобҳои дарсии «Алифбо» ва «Забони модарӣ» мавзӯро интихоб намуда, нақшаи дарси ҳамгиро таҳия кунед.

Мавзӯи 20. Сохти дарсҳои забони модарӣ ва хелҳои он

Нақша:

1. Дарс ва сохти умумии он.
2. Қамбулҳои дарси забони модарӣ.
3. Қоидаҳои грамматикӣ-имлоӣ ва марҳилаҳои фикрондан.
4. Хелҳои гуногуни дарси забони модарӣ.

Ҳар як дарс, аз ҷумла дарсҳои грамматика ва имло мақсади муайян доранд. Омӯзгор ҳамон вақт мақсади дарсро муайян менамояд, ки агар мавзӯ ва вазифаи онро интихоб кунад. Мақсад, мавзӯ, равиш ва сохти умумии дарс инчоя дар нақша ва консептҳои дарси омӯзгор навишта мешаванд. Равиши дарс аз лаҳзаҳои гуногун иборат аст. Омӯзгор вазифадор аст, ки то оғози дарс мақсади ҳар як нақшаи дарс ва алокаи байни лаҳзаҳоро муайян кунад. Мо бояд лаҳзаҳои дарсро ҷунон иваз кунем, ки талабагон ҳам ин он маълумоти навро соҳиб шаванд ва ҳам дам гиранд.

Дарс қолиби муайян нест. Дар ҷараёни дарс баъзе лаҳзаҳои он тағйир меёбад, баъзе лаҳзаҳо нагузашта мемонад, ҳатто баъзан омӯзгор аз нақшаи нишондодаш зиёдтар мегузарад. Аммо сохти умумии дарс, ки омӯзгор пешакӣ муайян карда буд, мемонад. Дар нақшаи дарс бояд бештар ба саволҳо ва намунаҳои гуногуни корҳои мустақилона эътибор дода шавад. Аз ин ҷиҳат, қамбулҳои асосии дарси забони модариро дар синфҳои ибтидоӣ қайд менамоем:

1. Дар нади ҳар як мавзӯи дарс мақсади аниқ гузошта намешавад, агар шавад -- якрағу якхела.
2. Алокамандии қоидаҳои грамматикӣ ва имлоӣ, алокаи байни лаҳзаҳои дарс ба назар гирифта намешаванд.

3. Дар чараёни дарс бештари фаъолиятро худӣ омӯзгор иҷро мекунад, қисми зиёди вақт бо суҳбатҳои оддӣ подаркор мегузарад. Аз ин рӯ, талабагон бекор мемонанд.

4. Аз усулҳои интерактивӣ (фаъолияти якҷоя), аз ҷумла қорҳои гуруҳӣ истифода карда намешавад.

5. Ақсари омӯзгорон мавзӯи ҳаррӯзаро нотаом мемонанд, яъне ҳулосабарорӣ ва ҷамъбаст намекунанд ва боз камбудҳои дигар.

Дар мактабҳо фанҳои таълимӣ вобаста ба ҳаёт тадрис мегарданд. Таълими забони модарӣ низ аз ин қоида истисно нест. Бинобар ин бештар аз қорҳои эҷодии талабагон истифода кардан лозим. Яъне маҳсули қори эҷодии онҳоро ҳамчун мисол истифода намуда, ба сифати ҳабару мақола дар рӯзномаҳои деворӣ ҷоп кунондан баманфиат аст.

Дар фаҳмондани қоидаҳои грамматикӣ-имлоӣ муаллим аз марҳилаҳои гуногун истифода мебарад:

1. Фаҳмондани маводи нави грамматикӣ-имлоӣ.

2. Машқҳои мустақкам намудани донишҳои омӯхташуда, ҳосил кунондани малақаю маҳорат, дар таҷрибаи ҳаёт истифода кардани дониш.

3. Такрор ва ба тартиб даровардани маводи омӯхташуда.

4. Ба ҳисоб гирифтани дониш, малақа ва маҳорати талабагон ба воситаи қорҳои санҷишӣ (ба таври дахонии ҳатӣ).

5. Таҳлили қорҳои ҳатӣ.

Вобаста ба марҳилаҳои дарс омӯзгор аз ҳелҳои гуногуни дарс истифода мекунад. Ҳар як ҳели дарс ва мақсаду вазифаи онро фарқ кардан лозим аст.

Ҳелҳои дарси забони модарӣ аз инҳо иборатанд:

1. *Дарси омӯхтани мавзӯи нав*

Барои он ки сохти дарси фаҳмондани маводи нав боиси инкишофи ҳаматарафаи талабагон гардад, омӯзгор мавзӯ ва мақсади дарсро дар назди талабагон гузошта, онро бо маводи гузашта ва таҷрибаи ҳаётии онҳо вобаста

мекунад ва талабагонро барои омӯхтани мавзӯи нав шавқманд ва тайёр менамояд. Барои омӯхтани маводи нав мисолҳои зиёде оварда мешавад. Ҳулосае, ки аз мисолҳо мебарояд, бояд ба ҳиссаҳои хурд ҷудо карда шавад. Масалан, баъди таҳлили мисолҳо дар бораи мавзӯи «Сифат» ҷунин ҳулоса мебарорем:

Сифат ҳиссаи нутқ аст.

Ба сифат саволҳои **Чӣ хел?**, **Чӣ гуна?**, **Қадам?** мегузорем.

Сифат ба исм алоқаманд мешавад.

Бандаки изофии **-и** исму сифатро алоқаманд мекунад ва бо исм ҳамроҳ навишта мешавад.

Баъзе сифатҳо аз ҷиҳати маъно муқобиланд.

2. *Дарси мустақамкунии дониш, малақа ва маҳорат*

Дар таълими забони модарӣ дарси мустақкам намудани дониш, малақаю маҳорати талабагон мавқеи муҳимро ишғол мекунад. Дар ин ҳели дарс асосан қор аз рӯйи машқҳои китоби дарсӣ гузаронда мешавад. Вале бо мақсади гуногунии лаҳзаҳои дарс ва шавқовар гузаштани он омӯзгор аз намудҳои қорҳои интихобкардаи худ низ истифода мебарад. Дар сохти дарси мустақамкунии машқи иҷроӣ қорҳои ҳатӣ ҳеле муҳим аст. Мақсад аз он иборат аст, ки талабагон доир ба маводи омӯхташон дониши муқаммал ҳосил намоянд.

3. *Дарси такрор*

Як қисми дарсҳои забони модарӣ ба такрори мавзӯҳои гузашта бахшида мешавад. Мақсади ин гуна дарсҳо такрор ва ба тартиб даровардани мавзӯҳои алоҳидаи грамматикаю имло мебошад. Дарсҳои такрорӣ дар аввали соли таҳсил, охири нимсолаи як, охири соли таҳсил, охири ҳар як боби мавзӯи қалон гузаронда мешаванд. Дар дарси такрор мавзӯи нав омӯзонда намешавад.

4. Дарси санҷиши доиши

Дониши талабагон аз фанни «Забони модарӣ» ҳам ба таври ҷифоҳӣ ва ҳам хаттӣ санҷида мешавад. Омӯзгор метавонад баъди омӯхтани ин ё он қоидаи грамматикӣ-имлоӣ ё мавзӯи калон дониши талабагонро бо роҳи гирифтани корҳои хаттӣ (имло, нақли хаттӣ, иншо) бисанҷад.

5. Дарси таҳлили корҳои хаттӣ (Қор бо ғалатҳои имлоӣ)

Пас аз гирифтани қори хаттӣ омӯзгор онро санҷида, ғалатҳои имлоии содиркардаи талабагонро ислоҳ мекунад ва баҳо мегузорад. Натиҷаи баҳои корҳои хаттӣ талабагон дарси оянда маълум карда мешавад, ки мо онро дарси таҳлили корҳои хаттӣ, ё қор бо ғалатҳои имлоӣ ва ислоҳи онҳо меноҳем. Дар ин ҳели дарс омӯзгор аввал дар бораи корҳои хуб иҷрошуда маълумот дода, баъзеи онҳоро нишон медиҳад, баъд корҳои нисбатан пурғалатро. Талабагони ғалат содиркарда бо навбат дар тахта тарзи дурусти калимаҳои ғалатшударо менависанд. Қор аз рӯйи ғалатҳои имлоӣ як тарзи қори фардӣ бо талабагони суҷхон маҳсуб меёбад.

6. Дарси омехта

Дар таълими забони модарӣ сохти гуногуни дарс мавҷуд бошад ҳам, баъзан дар як дарс аз ҳамаи он намунаҳои дар боло номбаршуда каму беш истифода мебарем, ки дар натиҷа дарс шакли омехтаро мегирад.

Ба омӯзгор лозим аст, ки хусусиятҳои ҳар як дарсро донанд. Ин имкон медиҳад, ки ӯ вобаста ба вазифаю мақсади дарс аз усулҳои гуногуни омӯзиш истифода барад ва равиши дарсро самаранок ташкил намояд.

Супориш:

1. Дар бораи ҳелҳои дарсҳои забони модарӣ маълумот диҳед.
2. Оид ба ҳар як ҳели дарси забони модарӣ нақшаи дарси намунавӣ таҳия кунед.

Мавзӯи 21. Таҳлили грамматикӣ-имлоӣ ва ҳелҳои он

Нақша:

1. Аҳамияти таҳлили грамматикӣ бобати азҳудқунии доиш, малака ва маҳорат.
2. Талабот ба ҷумлаҳои таҳлилшаванда.
3. Шарҳи ҳелҳои таҳлили грамматикӣ-имлоӣ ва тарзҳои таҳлил.

Таҳлили грамматикӣ барои аз ҳуд намулдани маводи грамматика ва имло, ҳамчунин такрор ва мустаҳкамқунии мавзӯ аҳамиятнок аст. Таҳлил имкон медиҳад, ки талабагон донишҳои ҳосилкардаи худро дар нутқи ҷифоҳӣ ва хаттӣ истифода кунанд, ба сохти грамматикӣ забон сарфаҳм раванд.

Таҳлили грамматикӣ бобати ҳосил кардани нутқи дурусти бадеӣ ва фаҳмою бурро ёри мерасонад. Барои таҳлил омӯзгор калимаҳои алоҳида, ҷумлаҳои сода ва матнҳои якҷуғро интиҳоб мекунад. Ҷумлаҳои таҳлилшаванда бояд ба талаботи зерин ҷавоб диҳанд:

1. Ҷумла аз ҷиҳати маъно ба талабагон фаҳмо бошад.
2. Ҷумла мазмуни таълимию тарбиявӣ дошта, аз ҳаёт гирифта шавад.
3. Ҷумлаҳо бояд хурд бошанд.
4. Ҷумлаҳои гирифта шаванд, ки мубтадою хабар дошта бошанд.
5. Ҷумлаҳои содаи яктаркиба ва мураккаб гирифта намешаванд.

Дар синфҳои ибтидоӣ ҳангоми таҳлил аввал мазмуни ҷумларо шарҳ дода, баъд бо ёрии савол мубтадою хабар ва аъзоҳои пайрав ёфта мешаванд. Пас аз он ба ҳар як аъзои ҷумла саволи мувофиқ мегузорем.

Таҳлили грамматикӣ - имлоӣ 3 ҳел мешавад:

- 1) Таҳлили фонетикӣ (овозӣ).
- 2) Таҳлили морфологӣ (сарфӣ).
- 3) Таҳлили синтаксисӣ (наҳвӣ).

Ба таҳлили овозӣ таҳлили овоз ва харфҳо дохил мешаванд. Дар ин маврид калимаҳои алоҳидаро ба овозу харфҳо ҷудо карда, ҷигунагии ҳар як овоз номбар карда мешаванд. Масалан, садонуку ҳамсадо, ҳамсадоҳои такрор, ҳамсадоҳои сустталаффузшаванда, фарқи овоз аз харф ва ғайра.

Дар таҳлили морфологӣ калимаҳо аз ҷиҳати маъно ва ҳиссаҳои нутқ (исм, феъл, сифат, ҷонишин, пешояндҳо, пайвандаки «ва») муайян карда мешаванд.

Дар таҳлили синтаксисӣ таҳлили ҷумла ва аъзоҳои он, алоқаи калимаҳо дар ҷумла, ҳелҳои ҷумла ба назар гирифта мешаванд. Яъне дар таҳлили синтаксисӣ мо мубтадою хабар, аъзоҳои пайрави ҷумла (ба ҳелҳо ҷудо накарда), алоқаи калимаҳо дар ҷумла, ҷумлаҳои хабарӣ, саволӣ ва амрӣро муайян мекунем. Дар вақти таҳлили ҷумла аввал мубтадо, баъд хабарро муайян кардан бехтар аст. Барои ин аз саволҳои синтаксисӣ истифода бурдан лозим. Барои муайян кардани мубтадо саволи дахлдори он ва хабари ҷумла пурра талаффуз карда мешаванд (Кӣҳо омаданд?) - Бачаҳо. (Чӣ нарм шуд?) - Замин. Дар ёфтани хабари ҷумла низ аввал мубтадо, баъд саволи хабар ба забон гирифта мешаванд. (Замин чӣ шуд?) - нарм шуд...

Дар вақти таҳлили аъзоҳои ҷумла аломатҳои шартии зерин ишора мешаванд:

Мубтадо: _____

Хабар: _____

Аъзоҳои пайрав: ~~~~~

Ҳар се хели ин таҳлил дар якҷоягӣ таҳлили грамматикиро ташкил медиҳанд ва бо тарзҳои гуногун гузаронда мешаванд: шифохӣ, хаттӣ, бонақша, бенақша, фардӣ.

Дар таълими грамматика ва имло таҳлили даҳонию хаттии ҷумла аҳамиятноканд. Дар таҳлили даҳонӣ ҳар як ҷумла ба тариқи шифохӣ таҳлил карда мешавад, ки инро

мо бештар хангоми гузаштани мавзӯи нав ва мустақамкунии он ба кор мебарем.

Худи ҳамин таҳлиро метавонем ба таври хаттӣ иҷро кунем. Дар ин маврид талабагон таҳлиро мустақилона менависанд. Масалан, ҷумлаи «Бачаҳо ба сахро рафтанд»-ро дар синфҳои 3 ва 4 таҳлили морфологӣ мекунем. Баъди ҳондани ҷумла талабагон онро дар дафтарҳо навишта, ба таҳлили хаттӣ шурӯъ менамоянд:

Ҷумла: Бачаҳо ба сахро рафтанд.

Таҳлил: Бачаҳо – исм, исми ҷамъ, исми ҷинс...;

ба – пешоянд;

сахро – исм, исми танҳо, исми ҷинс;

рафтанд – феъл, феъли ҷамони гузашта, шахси 3-юми шумораи ҷамъ.

Ҳамин тарзи таҳлиро дар ҷадвал низ овардан мумкин аст.

Ҷумла	Ҳиссаҳои нутқ	Савол	Шумора	Замон	Бандаки изофӣ
Офтоби оламоро баромад.	Исм сифат феъл	Чӣ? Чӣ ҳел? Чӣ кор кард?	танҳо — танҳо	— — гузашта	и — —

Ҳамаи намунаҳои таҳлиро ҳам фардӣ ва ҳам гуруҳӣ иҷро кардан мумкин аст.

Ғайр аз ин дар синфҳои ибтидоӣ оид ба лугат таҳлиҳои гуногун гузаронда мешаванд: лугавию мантиқӣ, лугавию муқоисавӣ, лугавию лексикӣ (маъноӣ), лугавию имлоӣ.

Дар таҳлили мантиқӣ бештар ба мантики калимаҳои таҳлилшаванда саруқор дорем: чормағз (чор+мағз), сартарошхона (сар+тарош+хона).

Таҳлили муқоисавӣ (Лола - лола, Садбарг - садбарг).

Ин тарзи таҳлил аҳамияти имлоӣ низ дорад.

Таҳлили лексикӣ (Офтоб - Хуршед, Шамс; калон - бузург, азим; сиёҳ - сафед, шаб - рӯз).

Тахили имлой (таачуб, таалук).

Савол ва ҷуъриш:

1. Чаро таҳлили грамматикӣ қисми муҳими дарсҳои забони модарӣ дониста шудааст?
2. Қадам қадам ҳаҷми таҳлили грамматикӣро кӯчонед?

3. Дар назди ҷумлаҳои таҳлилаванда чӣ гуна талаботи гузошта мешавад?

4.Фикри Шумо оид ба таҳлили мубтадо ва хабар.

Маъзӯи 22. Воситаҳои аёни дар таълими грамматика
ва имло

Накша:

1. Аёният воситаи асосии бавучудорӣ, инкишофи нутқ ва дарки маъно.

2. Кор аз рӯи расмҳо ва маводи дидактикӣ.

Яке аз шартҳои муваффақиятнокӣ аз худ намудани овозу ҳарфҳои истифодаи аёният мебошад. Ба асбоби аёни хӯса (шакл), расмҳои ҳарҳела, варақаҳои суратдор, ҳарфҳои алоҳида, модели ҳичо ва калимаҳои ҷумлаҳо, дигар маводи дидактикӣ камарзӣш дохил мешаванд. Асбобҳои аёни востӣ мӯҳими таъмини қори мустақилона ва фаъолияти амалии талабагон буда, тавассути истифодаи аёният лаҳзаҳои дарс гуногун ва шавқовар мегузаранд.

Ба воситаи нишон додани расм омузгор фикрҳои нодурусти талабагонро ислоҳ мекунад. Он чиро, ки фаҳмондан душвор аст, ба воситаи аёният бо осонӣ фаҳмонда мешавад.

Дарсе, ки ба воситаи аёният ва намоиши сахнача мегузарад, завоқар ва диққатҷалбкунанда аст. Асбоби аёни барои фаҳмондан ва азхудкунии мавзӯ кӯмак мерасонад.

Дар вақти интихоби асоби аёни сунну сол ва дараҷаи дониши талабаҳо ба назар гирифта мешаванд. Асоби аёние, ки худӣ талабагон дар дарсҳои санъат ва меҳнат

140

шійер мекунанд, истифода бурдан бамаврид аст. Ин
имконият медиҳад, ки талабагон назарияро бо амалия
ялтибиқ намоянд.

Дар интихоби асбоби аёни китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ, рӯзномаю маҷаллаҳои педагогӣ ёри мерасонанд.

Кор аз рӯйи расмҳо

Кор аз рӯи расмҳо асосан бо роҳи суҳбат гузаронида мешавад. Суҳбат ё нақл аз рӯи расм ҳамон вақт самара мебахшад, ки агар барои фаҳмондани мавзӯи дарс мувофиқ кунонда шавад ва он бобати мустаҳкамкунонии мавзӯӣ хизмат намояд. Аз ин ҷиҳат, дар китоби «Алифбо» бештар аз 360 расм ҷойгиранд. Суҳбат аз рӯи ин расмҳо имкон медиҳад, ки талабаҳо дар бораи ашёи зиёде ғасаввурот пайдо кунанд.

Расм воситаи муҳими бӣ гардондани захираи лугавӣ, инкишофи тафаккур ва нутқи талабаҳост. К. Д. Ушӣнскӣ гуфтааст: «Агар шумо ба синфе дароед, ки аз талабагон як калима ҳам шунидан мумкин набошад, корро аз нишон додани расм оғоз кунед, он гоҳ ахли синф ба суҳан мебарояд» (Родное слово, Новосибирск, 1999, сах. 304). Дар синфҳои ибтидоӣ аз расмҳо ҳамчун воситаи инкишофи нутқи шифоҳино ҳаттӣ истифода мебаранд. Талабагон ба расм нигоҳ карда, аз рӯи мазмуни он ҷумлаҳо тартиб медиҳанд, ки дар асоси ҳамин ҷумлаҳо фаҳмондани қоидаҳои грамматикӣно имлоӣ хеле мувофиқ аст. Дар зер як лаҳзаи дарсро бо намоиши расмҳо пешниҳод менамоем.

Мавзӯи дарс: Пешояндҳо (синфи 3).

Омӯзгор 4 расмро дар девор оварта, таъкид мекунад, ки аз рӯи мазмуни онҳо ҷумлаҳо тарғиб диҳанд ва ҷор ҷумлаи тартибдодаи талабагонро мувофиқи расмҳо ба ҷари ҳар яке менависад:

1. Талабагон ба мактаб мераванд.
2. Талабагон аз мактаб меоянд.
3. Талабагон дар мактаб дарс меомӯханд.

141

4. Талабагон то мактаб савора мераванд.

Талабагон чумлаҳои тартибодани худро дар зери расмҳо дида, рӯхбаланд мегарданд ва ба омӯхтани мавзӯи нав омода мешаванд.

Дар лаҳзаҳои гуногуни дарс мувофиқи мавзӯ аз расм истифода карда мешавад.

Маводи дидактикӣ

Маводи дидактикӣ ва истифодаи он барои мустаҳкамкунии мавзӯ нақши муҳим мебозад, ҳамчунин воситаи муҳими таъмини қори мустақилонаи талабагон мебошад. Дар таълими грамматика ва имло аз ҷараёни суратдори алоҳида ва мазмундор истифода кардан бамаврид аст. Ҳангоми омӯзондани мавзӯи нав, мустаҳкамкунӣ ва такрори мавзӯ аз маводи дидактикӣ истифода кардан мумкин.

Дар баробари асбобҳои аёнию маводи дидактикӣ омӯзгор метавонад аз воситаҳои гуногуни техникӣ барқии таълим: компютер, магнитофон, диафилм, фита ва монанди инҳо самаранок истифода барад. Ин воситаҳо вақти дарсро сарфа намуда, сифатнокии онро баланд мебардорад.

Савол ва ҷувориб:

1. Қадом асбобҳои аёни, маводи дидактикӣ ва воситаҳои таълими техникӣ мебошанд?
2. Аҳамияти онҳоро дар таълими забони модарӣ шарҳ диҳед.

Мавзӯи 23. Таълими имло ва вазифаҳои омӯхтани он

Нақша:

1. Вазифаи таълими имло аз чӣ иборат аст?
2. Сабабҳои рӯй додани ғалатҳои имлоӣ қадомҳоянд?
3. Роҳҳои пешгирии ғалатҳои имлоӣ – чӣ?
4. Тарзҳои ислоҳи ғалатҳои имлоӣ.

Имло (орфография) тарзи бегалатнависи калима дар забони адабиёт. Табиати омӯхтани имло ин аст: ҳар як калима, пеш аз он ки навишта шавад, аввал бояд дуруст, бурро, ғалҳо талаффуз карда шавад. Дар натиҷа, талаба калимаро ҳам талаффуз мекунад, ҳам мешунавад ва ҳам шакли онро мебинад.

Вазифаи асосии таълими имло саводнок кунондани талабагон аст. Талабагон бояд ғалҳанд, ки на танҳо барои худ, инчунин барои дигарон ҳам менависанд, ҳаги онҳоро ғайри худашон дигарон низ меҳонанд. Бинобар ин онҳо бояд босаводона, бегалат, зебо ва хоно нависанд. Роҳи асосии бегалатнависӣ истифодаи таҳлили овозино ҳарфии калима тавассути ҷараёни ҳонаҷадор аст.

Барои он ки ғалатҳои талабагон мунтазам таъкид карда шавад, сабабҳои рӯй додани онҳоро доништан лозим.

Сабабҳои рӯй додани ғалатҳои имлоӣ, пешгирии ва ислоҳи онҳо

Қор бо ғалатҳои имлоии талабагон қисми асосии ғалатҳои омӯзгори синфҳои ибтидоист. Ғалатҳои имлоӣ дар шаклҳои гуногун зохир мегарданд: партофтани ҳарф (пила), навиштани ҳарфи ҷиёдатӣ (ҳамма), ба ҷойи ҳарф навиштани ҳарфи дигар (сабат), ҷудо ё ҷаҷоя навиштани калима ё қиссаи он (ҳам роҳ: боакли худ), ҳурд ё қалон навиштани ҳарфи аввали калимаю ҷумла (Дарёи ҷараён) ва ғайра. Омӯзгор бояд сабабҳои рӯй додани ғалатҳои имлоӣ, роҳҳои пешгирии онҳо, тарзҳои гуногуни ислоҳи ғалатҳои имлоиро донанд.

а) Сабабҳои рӯй додани ғалатҳои имлоӣ шоянд:

1. Надонишони қадони имло.

Ҳар як мавзӯи грамматика ва имло баробари қондаи грамматикӣ (ҳисаҳои нутқ ё аъзоҳои ҷумла,...) боз қондаи имлоӣ низ дорад. Масалан, қондаи грамматикӣ исми ҳос: «Номи одамон, шаҳрҳо, дарёҳо... исми ҳосанд».

Қоидаи имлоии ҳамин мавзӯ: «Дар аввали исмҳои хос ҳарфи калон навишта мешавад». Таҷриба нишон медиҳад, ки талабагон қоидаи грамматикиро аз ёд донанд ҳам, қоидаи имлоро дуруст сарфаҳм намераванд, яъне оид ба мавзӯ (исмҳои хос) мисол оварда наметавонанд. Дар натиҷа, талабагон ба ғалат роҳ медиҳанд. Надонишони қоида сабабҳои гуногун дорад:

- талаба ба дарс наомадааст;
- ӯ дар дарс буд, вале гӯш накардааст;
- омӯзгор ҳамон мавзӯро нагузаштааст;
- мавзӯро омӯзгор фаҳмонда натавонистааст ва ғайра.

2. Набудани малакаи зарурӣ

Қоидаҳои грамматикӣ ба азёд қардан вобастаанд, аз ин ҷиҳат ин он қадар душвор нест. Вале қоидаҳои имлоӣ ба ғайри азёдқунӣ боз машқро талаб мекунанд. Машқ бояд шуурона иҷро шавад. Талаба пеш аз иҷрои машқ бояд аввал маънои калимаю ҷумларо дарк намояд. Малакаи азхудқунӣ аз дониши ҳақиқӣ ба амал меояд. Ҳамин гуна малакаро методист Н.А. Корф «Малакаи ақлона» номида буд. Таҳкурсии малакаи зарурии имло асосан дар синфҳои ибтидоӣ гузошта мешавад. Машқхоро аз ҳелҳои содааш (рӯбардорқунӣ, имлоҳои таълими) оғоз қарда, то машқҳои эҷодӣ (нақлу иншо) давом додан лозим аст.

3. Нафаҳмидани маънои калима, дуруст навиштан баъзе овозҳои он

Сабаби дигари содир шудани ғалатҳои имлоӣ ба тарзи талаффузи калимаҳо (шева) вобаста аст. Талабагон, чи тавре ки калимаро талаффуз мекунанд, ҳамон тавр менависанд: китоб – китов, ман – мун ва монанди инҳо. Ё худ дар натиҷаи нафаҳмидани маънои калима ба ғалат роҳ медиҳанд.

4. Нуқсонии забон

Баъзе талабагон овози «р»-ро талаффуз қарда натавониста, ба ҷойи он овози «л» ё ба ҷойи овози «с» овози «ш» ва монанди инҳо талаффуз мекунанд ва ҳамон хел менависанд (ба ҷойи рӯбоҳ-лӯбоҳ, соғ-шоат).

5. Суст будани ғайриимлоӣ талаба

Баъзе ғалатҳои имлоӣ ба ғайриимлоӣ қисматно соҳибаи асаб ва зеҳни талабагон вобаста аст. Дар натиҷаи сустнависӣ талаба саросема шуда, дар навишти калима ғалат мекунанд.

6) Роҳҳои пешгирии ғалатҳои имлоӣ

Баробари муайян қардани сабабҳои рӯй додани ғалатҳои имлоӣ роҳҳои пешгирӣ намудани онҳоро низ доништан зарур аст, ки аз инҳо иборатанд:

1. Истифодаи самараноки ҳар як лаҳзаи дарс шарти асосии пешгирии ғалатҳост. Кӯшиш қардан лозим, ки талабагон дар ҳар дарс бештар нависанд. Агар дониш аз ҳолиш бошад, саводнокӣ аз бештар навиштан аст.

2. Талаба маънои калима ё ҷумлаҳои менавишташро бояд бифаҳмад.

3. Талаффузи дурусту алабии калимаҳо бойси хоною бегалат навиштани талабагон мегардад.

4. Истифодаи тарзи муқоиса: баланд-баландӣ, сӯм-сӯм, банд-бандак, даҳ-даҳон ва монанди инҳо.

5. Таҳлили ҷумлаю калимаҳо, ҷудо қардани таркиби калима, истифодаи калимаҳои душворнавис, таҳлили овозию ҳарфӣ, таҳлили ҳиссаҳои нутқ ва аъзоҳои ҷумла.

6. Худислохқунӣ. Дар ислоҳи ҳар як ғалат талабагон мустиқилу ғайри бешанд. Онҳо ба ягон имлоӣ бегалат ингоҳ қарда, ғалатҳои содир қардашонро мустиқилона ислоҳ мекунанд. Ба худислохқунӣ имлои таълими бииш ёрӣ мерасонад. Ё худ рӯйхати «Имлои калимаҳои душворнавис» ба монанди: калимаҳои ҳамаҷони тақрирдор, ҳамаҷони сӯстталаффузшавандаи д, т, х, ҳарфҳои ь, ӣ, ў, исмҳои хос аҳамият дорад.

7. Қори омӯзгор бо дафтари талабагон. Дафтар оинаи қори талабаю омӯзгор аст. Бинобар ин ҳар як қори ҳатти талабагонро дуруст санҷида, баҳо гузоштан лозим. Талаба бояд ғалати содирқардашро фаҳмад ва ислоҳ

кунад. Муаллим ғалатҳои талабагонро дар синф, дар назди ҳуди талаба ва дар хона метавонад ислоҳ кунад.

8. Овехтани рӯйхати «Имлои ин калимаҳоро ёд гиред!». Дар рӯйхат калимаҳои душворнавис навишта мешаванд. Рӯйхати мазкурро баъди ҳар 10-15 рӯз иваз кардан лозим аст.

9. Ба хотир овардани қондаи имло. Талаба қондаи исмҳои хосро ба ёд оварда, аввали исмҳои хосро бо ҳарфи калон менависад.

10. Ба ҳичоҳо ҷудо кардани калима. Ин роҳи пешгирии ғалати имлоӣ ҳангоми аз сатр ба сатри дигар гузарондани ҳиссаи калима ҷро карда мешавад.

11. Муҳокимаронӣ. Дар вақти имлои ин ё он калимаро пурсидани талаба омӯзгор тарзи дурусти навишти ҳамаи калимаро ба муҳокимаи умум мегузорад. Онҳо имлои калимаро бо роҳи ба хотир овардани қоида ё ҷудо кардани таркиби калима мефаҳманд.

Ҳамаи ин корҳо имконият медиҳанд, ки мо ғалатҳои имлоии талабагонро пешгирӣ намоем. Бо вучуди ин, талабагон дар навишт ғалат содир мекунанд.

в) Тарзи ислоҳи ғалатҳои имлоӣ

Омӯзгор ғалатҳои имлоиро бо тарзҳои зерин ислоҳ менамояд:

1. Аз болои ҳарфи ғалатшуда хат зада, дар болои он тарзи дурустагро менависад: моқаб...

2. Агар талаба ҳарфро партофта бошад, омӯзгор аломати «v» гузошта, дар болои он ҳарфи заруриро

менависад: тил $\overset{v}{\text{В}}$...

3. Агар талаба ҳарфи зиёдати навишта бошад, омӯзгор аз болои он хат мезанад: дарёо/...

4. Агар талаба дар ҷумла ягон калимаро партофта бошад, муаллим дар ҷойи зарурии аломати «v» қашида, онро менависад: $\text{—} \overset{v}{\text{В}}$ —.

5. Омӯзгор баъзан зери ҳарфи ғалатшуда ё калима як латча мекашад, вале ислоҳ намекунад. Ба он ишора нигоҳ карда, ҳуди талабагон ислоҳ менамоянд: толаба; китов.

6. Омӯзгор ба зери калимаи ғалатшуда як хати рост кашида, ба ҳамон монанд калимаеро дар ҳошияи дафтар, ростӣ ҳамон сатр менависад: одина..... | Одил

7. Агар талаба ҳичо ё ҳарфи калимаро ҷудо ё якҷоя навишта бошад, аломатҳои заруриро мегузорем: бо (акли худ; бачаи бо) $\overset{v}{\text{Акл}}$.

8. Дар калимаҳои ҳарфи к, х, ч, ў, й, г - дор омӯзгор ба ҳарфи ғалатшуда думча ва хатча илова накарда, онро хат мезанад ва дар болои ҳарф тарзи дурустагро менависад:

к ў й й г х ч ў к
калам, муза, моҳи, ғалла, роҳ, ғав, бўз, қалон

9. Агар ҷумла аз сархат сар шавад, дар пеши он ин аломатро мегузорем: Z _____.

Ҳамаи ислоҳот ва ишорахоро омӯзгор дар дафтарҳо бо ранги сурх хоно ва фаҳмо менависад. Баҳо дар миёнҳои зери матн бо рақам гузошта мешавад.

Савол ва супориш:

1. Вазифаи асосии таълими имло дар чист?
2. Сабабҳои рӯй додани ғалатҳои имлоиро номбар кунед.
3. Роҳҳои пешгирии ғалатҳои имлоӣ кадомҳоянд?
4. Ғалатҳои имлоии талабагонро бо кадом тарзҳо ислоҳ кардан мумкин аст?

Мавзӯи 24. Корҳои хаттӣ ва тарзи гузарондани онҳо

Нақша:

1. Маълумот дар бораи ҳелҳои кори хаттӣ.
2. Рӯйнавис ва ҳелҳои он.
3. Имлоҳои таълими ва тарзи гузаронидани онҳо.
4. Имлои санҷиш ва таҳлили он.

Дар синфҳои ибтидоӣ ҳелҳои гуногуни қори хаттӣ истифода мешаванд, ки ҳамаи онҳоро мо ба ду гурӯҳ ҷудо мекунем: таълими ва санҷишӣ.

1. Қорҳои хаттиё, ки мақсад аз мустаҳкам намудани ин ё он мавзӯ аст, қорҳои хаттӣ таълими номида мешаванд.
2. Қори хаттиё, ки бо мақсади санҷиши дониши талабагон гузаронда мешавад, қорҳои хаттӣ санҷишӣ меноманд.

Қорҳои хаттӣ ҳелҳои гуногун дошта, ҳар қадом бо тарзи махсус гузаронда мешавад. Қисме аз қорҳои хаттиро нишон медиҳем:

- рӯйнавискуни;
- имлоӣ таълими;
- имлоӣ санҷиш;
- нақли хаттӣ;
- иншо.

1. Рӯйнавис ва ҳелҳои он

Омӯзгор аз рӯйнавис ҳамчун қори хаттӣ қариб дар ҳар дарс истифода мекунад. Ин ҳели қори хаттӣ барои ҳосил намудани малақаю маҳорат, мустаҳкамкунии қоидаҳои имло ва ҳушнавӣ аҳамият дорад. Дар таълими имло аз 2 ҳели рӯйнавис – одӣ ва эҷодӣ истифода мешавад.

а) Дар рӯйнависи одӣ талабагон машқҳои додашударо аз китоб ё тахтаи синф айнан менависанд. Аҳамияти ин машқ дар он аст, ки дастӣ талабагон ба тозаю хушхат ва босуръатнависӣ одат мекунад.

б) Дар рӯйнависи эҷодӣ бошад, баробари рӯйбардор қардани матн талабагон ягон қори эҷодии дигареро низ иҷро менамоянд: ба ҷойи нуктаҳо гузоштани ҳарф ё калимаи зарурӣ, аз қавс озод қардани саволҳо, ҷурра қардани аввал ё охири ҷумла, ба калимаҳо гузоштани савол, дар охири ҷумла гузоштани аломати зарурӣ, дар ҷумла ба ҷойи расмҳо навиштани номи ашё ва монанди инҳо. Ин тарзи рӯйнавис тафаккури эҷодии талабагонро инкишоф медиҳад. Талабагон аз рӯйнавис ҳам дар синфу ҳам хона истифода мебаранд.

2. Имлоӣ таълими ва ҳелҳои он

Имло шакли пахншудаи машқҳои имлоӣ буда, ифодаи графӣ (харфӣ) талаффузи калима ва ҷумлаҳо мебошад.

Имлоӣ таълими ҳамчун машқ дар ҳар дарси забони модарӣ гузаронда шуда, тарҳи омӯзишӣ (таълими) дорад. Ин ҳели имло хангоми фаҳмондани мавзӯи нав, тақрору мустаҳкамкунии давоми 5-8 дақиқа гузаронда мешавад. Омӯзгор ба ин ҳели имло баҳои алоҳида намегузорад.

Ба имлоӣ таълими ҳелҳои зерини машқҳо дохил мешаванд:

- таъкидӣ;
- шарҳдиҳӣ;
- эзоҳӣ;
- ҳудамро месанҷам;
- интиҳобӣ;
- лугат;
- эҷодӣ;
- озод;
- ҳомӯш (беовоз).

а) Имлоӣ таъкидӣ

Имлоӣ таъкидиро ҳамчун машқи имлоӣ дар ҳар дарс истифода мекунад. Барои он имлоӣ таъкидӣ меномем, ки талаффузи имлоӣ талабагон пешгирӣ ва таъкид қарда мешаванд, то ки онҳо дар навишти имлоӣ ин ё он калима ба ғалат роҳ надиханд. Имлоӣ таъкидӣ бо се тарз гузаронда мешавад: биной, шунавоӣ ва биноӣ меноманд, ки

1. **Тарзи биной.** Барои он имлоӣ биной меноманд, ки калимаҳо ба воситаи узви биной (чашм) дида мешаванд. Тарзи гузарондани имлоӣ биной ҷунин аст:

Пас аз омӯختани ин ё он мавзӯи омӯзгор калима, ҷумла ё матнро пешакӣ дар тахта менависад. Талабагон онҳоро хонда, ҷӣ таъри навишта шудани имлоӣ заруриро мебинанд, баъд ҳамон имло байни талабагон муҳокима қарда мешавад. Пас аз муҳокимаронӣ омӯзгор болии матнро (ҷумла ё калимаро) мепошад ва худаш онро меҳонад, талабагон мустақилона менависанд. Баъди навиштани муаллим болон матнро мекушояд, талабагон имлоӣ

навишташонро бо матн муқоиса мекунад ва ғалатҳои содиршударо ислоҳ менамоянд.

2. Тарзи шунавоӣ. Шақли дигари ҳамин имлоро имлои шунавоӣ меноманд. Дар ин ҳели имло матн дар ягон ҷой навишта намешавад. Зеро он ба узви шунавоӣ вобаста аст. Имлои таъкидии шунавоӣ ин тавр гузаронда мешавад:

Омӯзгор ҷумлаҳои матнро бо овози баланд алоҳида-алоҳида 2-3 бор меҳонад, калимаҳои душворнависро мефаҳмонад, баъди он бори дигар меҳонад, талабагон менависанд.

3. Тарзи биноши шунавоӣ. Баъзан муаллим дар вақти гирифтани як имло ҳам аз намуни биноӣ ва ҳам шунавоӣ истифода мебарад. Имлои мазкур бештар дар синфҳои 2 ва 3 гузаронда мешавад. Муаллим ҳар як ҷумларо алоҳида-алоҳида дар тахта менависад (биноӣ), дар айни ҳол онро шифохӣ баён карда (шунавоӣ), таҳлил мегузаронад. Пас аз таҳлил талабагон ҷумларо менависанд.

б) Имлои шарҳдиҳӣ

Шарҳдиҳӣ як ҳели имлои таъкидӣ буда, ин тавр гузаронда мешавад:

Омӯзгор ҷумла ё 4-5 калимаи заруриро пешакӣ дар тахтаи синф навишта, болаяшро меӯнад. Айни замон ҷумла ё худ ҳамин калимаҳоро дар ҷараён навишта, ба 2-3 нафар медиҳад. Талабагон, ки ҷумлаҳоро мегиранд, вазифаи ғўяндаро иҷро менамоянд. Онҳо дар ҷойи нишаст бо навбат аввал ҷумларо хонда, баъд калимаҳои онро шарҳ медиҳанд, ҳамзамон менависанд. Дигарон низ шарҳи ҳамсинфро гуш карда, баробари он навиштан мегиранд.

Омӯзгор кори талабагонро назорат мекунад. Баъди он ки ҷумларо навиштанд, пардаро аз тахта гирифта, ба талабагон мефармояд, ки чизи навишташонро ба навиштаҳои рӯи тахта муқоиса кунанд, ғалатҳоро ислоҳ намоянд.

Тавре ки дидем, дар як дарс имлои шарҳдиҳӣ гузаронда, дар ҳамин дарс санҷида шуд.

Шарҳдиҳӣ 2 ҳел мешавад: пурра ва нопурра (интиҳобӣ).

Дар шарҳдиҳии пурра ҳамаи калимаҳои ҷумла аз як тараф пурра шарҳ дода мешаванд. Масалан: Талаба ҷумлаи «Наврӯз ба кӯҳи Нор баромад.»-ро ин тавр шарҳ медиҳад: Ҷумла аз 5 калима иборат аст. Дар ҷумла сухан дар бораи Наврӯз меравад. Дар бораи Наврӯз гуфта шудааст, ки ӯ ба кӯҳи Нор баромад. Калимаи якум «Наврӯз» – номи одам (синфи 2), исми хос (синфҳои 3-4), бо ҳарфи калон сар мешавад. Ман ба навиштан сар накардам. Дигарон низ навиштан мегиранд. «Ба» – пешоянд, аз калима ҷудо навишта мешавад (синфҳои 3-4); «кӯҳ» – номи ашё (синфи 2), исм (синфҳои 3-4); «и» – бандакӣ изофӣ (синфҳои 3-4); «Нор» – номи кӯҳ (синфи 2), исми хос (синфҳои 3-4), бо ҳарфи калон сар мешавад; «баромад» – ҳаракати ашё (синфи 2), феъл (синфҳои 3-4). Дар охири ҷумла нукта мегузорем.

Дар шарҳдиҳии нопурра (интиҳобӣ) танҳо имлои зарурӣ шарҳ дода мешавад. Масалан, омӯзгор меӯяд, ки аз ҳамин ҷумла танҳо исмҳои хосро шарҳ дех. Талаба калимаҳои «Наврӯз» ва «Нор»-ро шарҳ медиҳад, вале ҷумла пурра навишта мешавад.

Шарҳдиҳӣ ҳисси масъулият ва ҷавобгарии талабагонро зиёд мекунад. Онҳо маҷбур мешаванд, ки мавзӯҳои омӯхтаро мунтазам такрор кунанд. Бо максими тайёр намудани талабагон ба ин намуни кори ҳафти 2-3 дарси аввал ин фаъолиятро худӣ омӯзгор иҷро менамояд.

в) Имлои эзоҳӣ

Имлои мазкур ба гуруҳи имлоҳои таъкидӣ дохил шуда, аз ҷиҳати гузарондан ба имлои санҷиш монанд аст. Тарзи гузарондани имлои эзоҳӣ ин тавр аст:

Омӯзгор матн, ҷумла ё калимаҳои алоҳидаро интиҳоб намуда, аввал ҳамаашро як бор меҳонад. Баъд ҷумлаи якумро хонда, тарзи навишти дурусти калимаҳои заруриро шарҳ медиҳад. Пас аз он меҳонад, талабагон

менависанд. Баъд ба ҷумлаи дуюм мегузаранд. Дар ин хели имло машини эзоҳдиҳӣ, баён (дикта) кардан ва навиштан амал мекунад. Дар натиҷа, талабагон ба навиштани имлои санҷишӣ тайёр мешаванд.

г) *Имлои худамро месанҷам*

Дар иҷрои ин хели имло талабагон мувофиқи супориш имлои заруриро ишора мекунанд. Масалан, омӯзгор ҷумлаи якумро меҳонад, талабагон менависанд. «Ғаллазор аз дур дашти тиллоро монанд аст». Талабагон ду супоришро анҷом медиҳанд, яъне ҳар кас мустақилона кори худашро месанҷад: 1) Зери калимаҳои ҳарфи тақрирдор хат кашед. 2) Дар калимаи «ғаллазор» пасвандро ишора кунед: (-зор). Баъди анҷоми супоришҳо омӯзгор ба хондани ҷумлаи дуюм мегузарад. Баъзан имлои мазкурро ҳамчун имлои санҷиш гузаронда, он таҳлил карда мешавад.

г) *Имлои интиҳобӣ*

Тарзи гузарондани имлои интиҳобӣ ин тавр аст:

Пас аз омӯхтани ин ё он мавзӯё омӯзгор таъкид мекунад, ки имлои интиҳобӣ мегирем ва худаш матни пешакӣ интиҳобкардаашро меҳонад. Талабагон танҳо мавзӯи ҳамагон рӯз омӯхтаро, яъне калимаҳои заруриро интиҳоб карда менависанд. Масалан, баъди омӯхтани мавзӯи «Сифат» омӯзгор ҷумлаҳои зеринро меҳонад:

Саҳрои васеъ, боғҳои дилкушо ва қирҳои зебо орошта гардидаанд. Рӯйи онҳо бо алафҳои сабз, гулҳои сурх ва пахтаи сафед пӯшида шудааст. (С. Айни)

Талабагон аз ин ҷумлаҳо калимаҳои «васеъ, дилкушо, зебо, сабз, сурх, сафед»-ро интиҳоб карда менависанд. Баъд 3-4 нафар калимаҳои навишташонро меҳонанд ва шарҳ медиҳанд. Бо ҳамин роҳ имлои интиҳобиро месанҷем.

д) *Имлои лугат*

Имлои мазкур яке аз намудҳои имлои интиҳобӣ буда, ҳам аз рӯйи калимаҳои ҷудогона ва ҳам расмҳои гузаронда мешавад. Ба ин тарик, 2 намуди имлои лугатро нишон медиҳем:

1. *Имлои лугат аз рӯйи калимаҳои ҷудогона.* Омӯзгор нобаста ба мавзӯё якчанд калима интиҳоб мекунад ва ҳамагон калимаҳоро имло мегирад.

2. *Имлои лугат аз рӯйи расм.* Омӯзгор ягон расми калонро дар тахта меовезад, ки дар он ашёҳои гуногун тасвир ёфтаанд. Баъди муҳокима ё суҳбат аз рӯйи расм омӯзгор супориш медиҳад, ки талабагон номи ашёи дар расмбударо ботартиб нависанд.

е) *Имлои эҷодӣ*

Ин имло бобати инкишофи нутқи хаттӣ аҳамият дошта, талабагонро ба иншоависӣ омода месозад. Имлои эҷодӣ ҳелҳои гуногун дорад.

1. Калимаҳои додашуда ба як мавзӯё дахл доранд. Масалан, доир ба мавзӯи «Соли таҳсили нав» калимаҳо ба тарикӣ зайл оварда мешаванд:

а) сентябр, якуми, нав, соли, саршуд, таҳсили

б) мактаб, ҳама, омаданд, ба

в) талабагонро, директори, табриккард, мактаб

Аз ҳамагон калимаҳои пароканда талабагон ҷумлаҳо тартиб медиҳанд. Якуми сентябр соли таҳсили нав саршуд. Ҳама ба мактаб омаданд. Директори мактаб талабагонро табриккард.

2. Калимаи ибораҳои алоҳида дода шудаанд. Талабагон бо ҳар яке онҳо ҷумла тартиб медиҳанд. Масалан, Ватан. Модар. Киштукори баҳорӣ. Талабагон 3 ҷумла тартиб медиҳанд:

Тоҷикистон Ватани мост.

Мо ба қорҳои модарамон ёрӣ мерасонем.

Киштукори баҳорӣ саршуд.

ё) Имлои озод

Омӯзгор матнро интихоб карда, як бор аз аввал то охир меҳонад. Баъд онро ба қисм (банд)-ҳо ҷудо мекунад. Қисми якумро хонда, каме меистад. Талабагон мазмуни онро озодона менависанд. Баъд ба қисмҳои дуюму сеюм мегузаранд. Имлои озод талабагонро ба нақлнамасӣ тайёр мекунад.

ж) Имлои хомӯш (беовоз)

Ин имло низ яке аз шаклҳои кори хаттии таълими мебошад. Барои он имлои хомӯш меномем, ки ҳангоми иҷро омӯзгору талабаҳо овоз набароварда, хомӯшона фаъолият менамоянд. Усули гузарондани имлои хомӯш ин тавр аст:

Омӯзгор ашён ҷудогона ё расми онҳоро нишон медиҳад, талабагон номи ашёҳоро бо навбат менависанд. Ин хели кори ҳагтӣ шавқовар буда, завқи талабаҳоро ба омӯзиш бедор мекунад.

3. Имлои санҷишӣ ва таҳлили он

Имлои санҷишӣ воситаи асосии ба ҳисоб гирифтани саводнокии талабагон буда, пас аз омӯхтани мавзӯи бутун, дар охири нимсола ва охири соли таҳсил гузаронда мешавад.

Омӯзгор баъди омӯзондани мавзӯи матни мувофиқеро интихоб намуда, тайёри мебинад. Ӯ талабагонро аз мақсади дарс огоҳ менамояд, дафтарҳои корҳои хатиро тақсим мекунад, матни имлоро раван, бурро ва ифоданок меҳонад, таърихи рӯз (бо ҳарф), ибораи «Имлои санҷишӣ», сарлавҳаи матнро дар тахта менависад. Гайр аз ин, каллимаҳои дуворнавис, ки бори аввал вомехӯранд, дар тахтаи синф навишта мешаванд.

Равиши иҷрои имло чунин аст:

Омӯзгор ҷумлаи аввалро як бор меҳонад, баъд онро ба синтагмаҳо (қисмҳо) ҷудо карда, бори дигар меҳонад,

талабагон менависанд. Хар як қисмро аз 2 бор зиёд хондан мумкин нест. Ҳамин тавр, ҳамаи ҷумлаҳои матни имло то охир хондаю навишта мешаванд. Баъди навиштани имло омӯзгор матнро бори дигар аз аввал то охир меҳонад, талабагон ба навишташон нигоҳ карда, ғалатҳои содиршударо ислоҳ менамоянд. Дар имлои санҷиш омӯзгор ба талабагон ёри намерасонад, сустихонро бо ҷалочӣён вобаста намекунонад.

Баъди анҷоми имло супориши грамматикӣ иҷро карда мешавад. Супориш бояд аз 2-то зиёд набошад. Пас аз иҷрои супориш омӯзгор дафтарҳоро ҷамъ мекунад, месанҷад ва ба хар як кор баҳо мегузорад. Ба саводнокии на супориши грамматикӣ як баҳо гузошта мешавад. Дар баҳогузорӣ гайр аз ғалатҳои имлоӣ боз ҷиркинӣ, аз ҳад зиёд хат задагӣ, ба сатрҳои дафтар риоя накардан, хусни хат низ ба назар гирифта мешаванд. Ба талаботи меъёри баҳогузорӣ риоя карда, баҳо бояд ҳаққонӣ гузошта шавад.

Ҳангоми баҳогузорӣ инҳо ба назар гирифта намешаванд:

- ғалатҳое ки ҳоло имлои онҳоро нагузаштем;
- дар як каллима ғалати имлоии якхела дар якҷанд ҷой такрор ояд, як ғалат шуморида мешавад;
- баъзе ғалатҳое, ки саҳван содир шудаанд;

Таҳлил ва диди имло

Хар як имло (диктант) ҳамон вақт самара мебахшад, ки агар:

- ҳаматарафа таҳлил карда шавад;
- талабагон ғалати содиркарда ва сабабҳои рӯй додани онро фаҳманд ва ислоҳ намоянд.

Таҳлили имлои санҷишӣ дарси оянда гузаронда мешавад. Ин дарс «Таҳлили кори хатӣ» ё «Кор аз рӯйи ғалатҳои имлоӣ ва ислоҳи онҳо» номида шуда, дар журнали синф ҳамин тарз қайд карда мешавад. Омӯзгор дарсро аз имлои биной сар мекунад. Маводи имлои биной он каллимаҳое мебошанд, ки аксарияти талабагон ҳангоми

навиштани имлои санҷишӣ ғалат кардаанд. Баъди иҷрои имлои бинӣ бо ҳамин калимаҳо имлои эҷодӣ гузаронда мешавад, ки ин 10-15 дақиқаи аввали вақти дарсро мегирад.

Пас аз иҷрои машҳои имлоӣ омӯзгор дафтархоро тақсим мекунад, талабагон ғалатҳои содиршударо мебинанд, калимаҳои бо ранги сурх ислохшударо рӯнавис меkunанд ва бо онҳо ҷумлаҳо тартиб медиҳанд ва менависанд.

Савол ва супориш:

1. Хелҳои имлоӣ таълимиро номбар кунед.
2. Имлоҳои таълими дар ҳосил намудани малакаҳои бегалатнависӣ чӣ аҳамият доранд?
3. Доир ба ҳар як намуни имло матнҳо интиҳоб намоед.
4. Дар бораи имлои санҷиш ва тарзи гузарондани он маълумот диҳед.
5. Хангоми баҳогузори ҷиҳо ба назар гирифта намешаванд?
6. Барои ҷӣ ҳар як имло таҳлил карда мешавад?

САВОЛҲОИ ТЕСТӢ АЗ МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ МОДАРӢ

(саводомӯзӣ, таълими хониш ва грамматикаю имло)

- @1. Калимаи «дарс» хоси кадом забон аст?**
 \$A) ўзбекӣ; \$B) тоҷикӣ; \$C) арабӣ; \$D) немисӣ;
 \$E) англисӣ.
- @2. Методика дорон кадом методҳост?**
 \$A) методҳои илмӣ-таҳқиқотӣ; \$B) методи суҳбат;
 \$C) истифодаи воситаҳои айёни; \$D) методи мушоҳида ва таҳлил; \$E) методи дарсдиҳӣ.
- @3. Метод аз кадом калима гирифта шудааст?**
 \$A) аз русӣ; \$B) аз англисӣ; \$C) аз юнонӣ; \$D) аз тоҷикӣ;
 \$E) аз хоричӣ.
- @4. Барои таълими забони модарӣ дар синфи якум чанд соат ҷудо карда шудааст?**
 \$A) 320 соат; \$B) 170 соат; \$C) 272 соат; \$D) 225 соат;
 \$E) 330 соат.
- @5. Барои таълими савод чанд соат ҷудо карда шудааст?**
 \$A) 170 соат; \$B) 180 соат; \$C) 134 соат; \$D) 160 соат;
 \$E) 130 соат.
- @6. Ба дониш, малака ва маҳорати хонандагони синфи дуҷум баҳои рақамӣ аз қай гузошта мешавад?**
 \$A) аз моҳи ноябр; \$B) аз нимсолаи дуҷум; \$C) аз аввали соли таҳсил; \$D) аз моҳи октябр; \$E) баҳо гузошта намешавад.
- @7. Асосгузори методи таҳлилу таркиби овози кист?**
 \$A) Ф. Шарифзода; \$B) М. Лутфуллозода;
 \$C) В. Г. Горетский; \$D) К. Д. Ушинский; \$E) И. Абдуллоев.
- @8. Хонандагони синфи 4-ум дар нимсолаи якум давоми ду соати дарс бояд чанд калима нависанд?**
 \$A) 60-65 калима; \$B) 70-80 калима; \$C) 45-50 калима;
 \$D) 75-80 калима; \$E) 95-100 калима.
- @9. Барои давраи то алифбо чанд соат ҷудо карда шудааст?**
 \$A) 10 соат; \$B) 30 соат; \$C) 40 соат; \$D) 20 соат;
 \$E) 50 соат.

@10. Чанд хели хониш хаст?

\$A) се хели хониш; \$B) ду хели хониш; \$C) чор хели хониш; \$D) як хели хониш; \$E) панҷ хели хониш.

@11. Кадом хели хониш суръати хонишро метезонад?

\$A) хониши овозӣ; \$B) хониши интихобӣ; \$C) хониши ифоданок; \$D) хониши ботинӣ; \$E) хониши раво.

@12. Хониши афсона, тегӯяк, чистон ва зарбулмасалҳо ба кадом гурӯҳи асарҳо дохил мешаванд?

\$A) асарҳои илмӣ; \$B) мақолаҳои илмӣ оммафаҳм; \$C) эҷодиёти даҳониҳои халқ; \$D) асарҳои бадеӣ; \$E) асарҳои таърихӣ.

@13. Хониши овозӣ чист?

\$A) Бо овози баланд ҳонда мешавад; \$B) Дуруст ҳондани матн; \$C) Раво ҳондани матн; \$D) Дарк кардани мазмун; \$E) Хониши интихобӣ.

@14. Барои давраи алифбо чанд соат ҷудо шудааст?

\$A) 130 соат; \$B) 120 соат; \$C) 90 соат; \$D) 140 соат; \$E) 160 соат.

@15. Кадоме аз ин гурӯҳи калимаҳо дар таҳлили лугавию лексикӣ истифода мешавад?

\$A) чормағз, сартарош, сартарошхона, садбарг; \$B) Лола - лола, Товус - товус, Анор - анор, Садбарг - садбарг; \$C) Офтоб - Хуршед, Шамс, Меҳр; калон - бузург, азим; \$D) Офтоб - Хуршед, Шамс, Меҳр; Лола-лола; \$E) муаллим, модар, хона.

@16. Мақсади такрори охири соли таҳсил дар чист?

\$A) Ҷамъбасти ба ба хотир овардани дониши ҳонандагон оид ба грамматика ва имло; \$B) Хотиррасон намудани маводи соли гузашта ва тайёр кардани ҳонандагон ба маводи имсола; \$C) Тайёр кардани ҳонандагон ба маводи имсола; \$D) Тайёр шудан ба маводи дарс; \$E) Ҷамъбасти ягон мавзӯи бутун.

@17. Имло чист?

\$A) тарзи дурустнависиҳои шакли ҳарф; \$B) тарзи беғалатнависиҳои калима дар забони адабии ҳозираи тоҷик; \$C) тарзи навишти ҷумла; \$D) тарзи навишти ибора;

\$E) иҷро кардани машқҳои ҷумланависӣ.

@18. Имлоҳои озод ва эҷодӣ ба кадом гурӯҳи имлоҳо дохил мешаванд?

\$A) Имлоҳои санҷишӣ; \$B) Имлоҳои санҷишӣ бо супориши грамматикӣ; \$C) Имлоҳои санҷишӣ бе супориши грамматикӣ; \$D) Имлоҳои таъкидӣ; \$E) Имлоҳои таълимӣ.

@19. Матни имло бояд се вазифаро анҷом диҳад, инҳо кадомҳоянд?

\$A) таълим, тарбия, дарс; \$B) таълим, тарбия, аёният; \$C) таълим, тарбия, санҷиши дониши ҳонандагон; \$D) имло, тарбия, инкишофи ҳонандагон; \$E) воситаҳои таълим, тарбия, инкишофи ҳонандагон.

@20. Дарс чӣ гуна шакли қори таълиму тарбия аст?

\$A) иловагӣ; \$B) асосӣ; \$C) берун аз синф; \$D) берун аз мактаб; \$E) аз рӯи хоҳиш.

@21. Матнҳо, ҷумлаҳо, ибораю калимаҳо, асбобҳои аёни, расмҳо ба чӣ дохил мешаванд?

\$A) равиши таълим; \$B) тарзи таълим; \$C) методи таълим; \$D) усулҳои таълим; \$E) воситаҳои таълим.

@22. Муаллифони дастури методи «Дарсҳои хониш ва инкишофи нутқ дар синфи 1» (1971) кихоянд?

\$A) К. Д. Ушинский, М. Лутфуллозода; \$B) Ф. Икромов, К. Г. Галенкина; \$C) М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода; \$D) Э. Шарифов, Ф. Икромов; \$E) А. Эшонҷонов.

@23. Барои таълими забони модарӣ дар синфи сеюм давоми соли таҳсил чанд соат ҷудо карда шудааст?

\$A) 320 соат; \$B) 297 соат; \$C) 272 соат; \$D) 225 соат; \$E) 330 соат.

@24. Ҳонандагони синфи 3-юм охири соли таҳсил бояд дар як дақиқа чанд калима ҳонанд?

\$A) 30-35 калима; \$B) 50-55 калима; \$C) 55-60 калима; \$D) суръати хониш нест; \$E) 60-70 калима.

@25. Марҳилаи таҳлилу таркиб аз чанд лаҳза иборат аст?

\$A) аз 8 лаҳза; \$B) аз 10 лаҳза; \$C) аз 7 лаҳза; \$D) аз 5 лаҳза; \$E) аз 6 лаҳза;

@26. Хонандагони синфи 3-юм дар нимсолаи якум дар ду соати дарс бояд чанд калима навишта тавонанд?

\$A) 60-65 калима; \$B) 60-70 калима; \$C) 40-50 калима; \$D) 75-80 калима; \$E) 95-100 калима.

@27. Дарсҳои саводомӯзӣ ба чанд давра тақсим мешавад?

\$A) ба 4 давра; \$B) ба 3 давра; \$C) ба 2 давра; \$D) ба 5 давра; \$E) ба 6 давра.

@28. Чанд сифати хониш ҳаст?

\$A) 2 сифати хониш; \$B) 1 сифати хониш; \$C) 5 сифати хониш; \$D) 3 сифати хониш; \$E) 4 сифати хониш.

@29. Барнома кадом жанрҳои асарҳои бадеиро пешниҳод мекунад?

\$A) мақолаҳои илмӣ оммафаҳм, чистон, афсона; \$B) матнҳо ва асарҳои бадеӣ, ҳикоя, шеър; \$C) мақолаҳои илмӣ оммафаҳм, чистону зарбулмасал; \$D) чистону зарбулмасал; \$E) матнҳо ва асарҳои бадеӣ, мақолаҳои илмӣ оммафаҳм.

@30. Дар нақибозихо муаллим аз чанд нафар хонанда истифода мебарад?

\$A) Вобаста ба он ки дар матн чанд қаҳрамон иштирок дорад; \$B) 2 нафар; \$C) 4 нафар; \$D) 3 нафар; \$E) 6 нафар.

@31. Хониши ботинӣ чист?

\$A) бо овози баланд хонда мешавад; \$B) дуруст хондани матн; \$C) хониши равони матн; \$D) дарки мазмуни матн; \$E) хониши ояндадор буда, бо овози паст ё ботинан хонда мешавад.

@32. Мақсади суҳбати муқаддимаӣ чист?

\$A) инкишофи нутқи шифоҳии хонандагон; \$B) инкишофи нутқи хаттӣ хонандагон; \$C) ба омӯхтан ва фаҳмидани мазмуни матн омода намудани хонандагон; \$D) инкишофи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ хонандагон; \$E) шиносӣ бо матн.

@33. Кадоме аз ин гурӯҳи калимаҳо дар таҳлили луғавию маъноӣ истифода мешавад?

\$A) Чормағз, саргарош, саргарошхона, садбарг; \$B) Лола - дола, Товус - товус, Анор - анор, Садбарг - садбарг;

160

\$C) Офтоб - Хуршед, Шамс, Меҳр; калон - бузург, азим; баланд - паст; \$D) саргарош, Лола - дола, калон; \$E) азим, садбарг, чормағз.

@34. Рӯбардоркунии ҳамчун машқи имло чанд ҳел мешавад?

\$A) се ҳел; \$B) ду ҳел; \$C) панҷ ҳел; \$D) чор ҳел; \$E) як ҳел.

@35. Ба имлои санҷиш баҳои 5 дар кадом маврид гузошта мешавад?

\$A) 1-2 ғалат доштан; \$B) 3-7 ғалат доштан; \$C) зиёда аз 7 ғалат доштан; \$D) 0 ғалат доштан; \$E) 4 ғалат доштан.

@36. Имлои санҷиш бо супориши грамматикӣ ба кадом гуруҳи имлоҳо дохил мешавад?

\$A) имлои таълимӣ; \$B) иншо; \$C) имлои шарҳдӣ; \$D) имлои таъкидӣ; \$E) имлои санҷишӣ.

@37. Сохти дарси забони модарӣ чӣ ҳел аст?

\$A) қолабӣ; \$B) асосӣ; \$C) тасодуфӣ; \$D) эҷодӣ; \$E) якрағ.

@38. Воситаҳои таълим гуфта чиро мегиранд?

\$A) Мавдери меномем, ки хонанда истифода мебарад;

\$B) Мавдери меномем, ки омӯзгор истифода мебарад;

\$C) Мавдери меномем, ки ҳам омӯзгор ва ҳам хонанда барои ба даст овардани мақсади муайян истифода мебаранд; \$D) Истифодаи нақшахоро мегишем; \$E) Истифодаи ҷадвалхоро мегишем.

@39. Ҳелҳои дарс ба чанд гурӯҳ ҷудо мешаванд?

\$A) 2 гурӯҳ; \$B) 3 гурӯҳ; \$C) 5 гурӯҳ; \$D) 4 гурӯҳ; \$E) 6 гурӯҳ.

@40. Барои таълими забони модарӣ дар синфи дуюм чанд соат ҷудо карда шудааст?

\$A) 320 соат; \$B) 297 соат; \$C) 264 соат; \$D) 225 соат; \$E) 340 соат.

@41. Хонандагони синфи 4-ум дар охири соли таҳсил бояд дар як дақиқа чанд калима хонанд?

\$A) 75-80 калима; \$B) 50-55 калима; \$C) 70-75 калима; \$D) суръати хониш нест; \$E) 80-90 калима.

@42. Методи таҳлилу таркиб аз байн рафт?

\$A) ҳа; \$B) таҳлил аз таркиб ҷудо шуд; \$C) такмил ёфт; \$D) тағйир ёфт; \$E) вучуд налорад.

161

@43.Хонандагони синфи3-юм дар охири соли тахсил дар ду соати дарс бояд чанд калима навишта тавонанд?

\$A) 60-65 калима; \$B) 65-70 калима; \$C) 75-80 калима;
\$D) 50-60 калима; \$E) 70-75 калима.

@44.Дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ аз кадом воситаҳои саводомӯзӣ истифода мекарданд?

\$A) Роҳбари форсӣ, Ҳафтак; \$B) Ҷаҳоркитоб, Қуръон;
\$C) Таълими алифбо; \$D) Мифтоҳи таълим, Ҷаҳоркитоб;
\$E) Пораи бағдодӣ, Ҳафтак, Ҷаҳоркитоб.

@45.Омӯхтани овоз ва ҳарфи нав ба кадом марҳилаи таълими савод мувофиқ аст?

\$A) марҳилаи то алифбо; \$B) марҳилаи баъди алифбо;
\$C) таълими савод; \$D) марҳилаи алифбо; \$E) марҳилаи забони модарӣ.

@46.Ҳамаи методҳои саводомӯзӣ аз чанд гурӯҳ иборатанд?

\$A) панҷ гурӯҳ; \$B) чор гурӯҳ; \$C) ду гурӯҳ; \$D) се гурӯҳ;
\$E) шаш гурӯҳ.

@47.Сифатҳои хониш кадомҳоянд?

\$A) хониши шуурона, хониши ифоданок, дурустии хониш;
\$B) дурустии хониш, равоии хониш, хониши шуурона;
\$C) дурустии хониш, равоии хониш, хониши шуурона, хониши ифоданок; \$D) равоии хониш, хониши шуурона, хониши ифоданок; \$E) дурустии хониш, равоии хониш.

@48.Сабабҳои рӯй додани ғалатҳои имлоӣ дар чанд маврид рӯй медиҳанд?

\$A) дар 4 маврид; \$B) дар 3 маврид; \$C) дар 2 маврид;
\$D) дар 5 маврид; \$E) дар 6 маврид.

@49.Камбудии хониши ботинӣ дар чист?

\$A) Хонишест, ки бо овози баланд хонда мешавад;
\$B) Дуруст хондани матн; \$C) Муаллим аз тарзи хониши шогирдон беҳабар мемонад; \$D) Дарк кардани матн;
\$E) Хониши ояндадор буда, бо овози паст ё ботинан хонда мешавад.

@50.Методи асосии таълими грамматика ва имло кадом метод аст?

\$A) методи таҳлил ва таркиб; \$B) методи суҳбат;
\$C) методи нақл кардан; \$D) методи саволу ҷавоб;
\$E) методи ҳикоя.

@51.Кадоме аз ин калимаҳо дар таҳлили луғавию муқоисавӣ истифода мешавад?

\$A) чормағз, саргарош, саргарошхона, садбарг; \$B) Лола - лола, Товус - товус, Анор - анор, Садбарг - садбарг;
\$C) Офтоб - Хуршед, Шамс, Меҳр; калон - бузург, азим;
\$D) саргарош, Лола - лола;\$E) азим, садбарг.

@52.Ба ғалатҳои китобат чӣ дохил мешавад?

\$A) мувофиқат накардани мубтадою хабар, партофтани калимаҳои ҷумла; \$B) Мувофиқат накардани мубтадою хабар; \$C) Ғалатнависӣ; \$D) мазмуни калимаро вайрон кардан; \$E) нодуруст ва бемавҷе гузоштани аломатҳои китобат дар ҷумла.

@53.Ба имлони санҷишӣ дар кадом маврид баҳои 4 гузошта мешавад?

\$A) 1-2 ғалат доштан; \$B) 3-7 ғалат доштан; \$C) зиёда аз 7 ғалат доштан; \$D) 0 ғалат доштан; \$E) 6 ғалат доштан.

@54.Ҷаро дар аввали калимаҳои «Ҳар, Ҳарсанг, Ҳарғуш» ҳарфи калон навишта шудааст?

\$A) исми хосанд; \$B) исми ҷинсанд; \$C) ҳамчун қаҳрамони ҳикоя; \$D) синониманд; \$E) ҷуфти синонимиянд.

@55.Мултифони китоби «Забони модарӣ»-и синфи 3 кихоянд?

\$A) М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода; \$B) И.Абдуллоев, З.Абдуллоев, Б.Боронов, З.Дорғабеков;
\$C) М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, И.Абдуллоев;
\$D) Ф.Икромов, М. Лутфуллозода, И.Абдуллоев;
\$E) М. Лутфуллозода, И.Абдуллоев.

@56.Ғалатҳои имлони хонандагонро бо кадом ранг бояд ислоҳ кард?

\$A) сийё; \$B) кабуд; \$C) сабз; \$D) сурх; \$E) зард.

@57.Китоби дарсин «Забони модарӣ» бояд ба чанд талаботи дидактикӣ ҷавобгӯ бошанд?

\$A) 4 талабот; \$B) 10 талабот; \$C) 6 талабот; \$D) 8 талабот; \$E) 5 талабот.

@58.Таълими ҳамгиро кай рӯи қор омад?

\$A) пас аз солҳои 2008-ум; \$B) пас аз солҳои 60-уми асри XX; \$C) пас аз солҳои 2000-ум; \$D) пас аз солҳои 1990-ум; \$E) пас аз солҳои 1960-ум.

@59.Барои таълими забони модарӣ дар синфи чорум чанд соат ҷудо карда шудааст?

\$A) 320 соат; \$B) 297 соат; \$C) 272 соат; \$D) 225 соат; \$E) 330 соат.

@60.Хонандагони синфи 2-юм дар нимсолаи 1 дар як дақиқа бояд чанд калима хонанд?

\$A) 30-40 калима; \$B) 50-55 калима; \$C) 60-70 калима; \$D) суръати хониш нест; \$E) 10-15 калима.

@61.Муаллифи китоби «Таҳзиб-ус-сиён» кист?

\$A) С.Айнӣ; \$B) М.Қозичонов; \$C) М.Лутфуллозода; \$D) Э.Шарифов; \$E) А.Эшонҷонов.

@62.Фаъолияти пешбарандаи кӯдаки синни томактабӣ чист?

\$A) бозист; \$B) таълимист; \$C) ҳоб аст; \$D) китобхонист; \$E) навиштан аст.

@63.Дарси омехта ба кадом марҳилаи таълими алифбо рост меояд?

\$A) марҳилаи алифбо; \$B) марҳилаи то алифбо; \$C) марҳилаи баъди алифбо; \$D) таълими савод; \$E) марҳилаи забони модарӣ.

@64.Хониш дар давраи саводомӯзӣ чӣ хел аст?

\$A) хониши калимагӣ; \$B) хониши ҳарфакӣ; \$C) хониши босуръат; \$D) хониши ҳичою калимагӣ; \$E) хониши калимагӣ ва ҳарфакӣ.

@65.Қисми зиёди матнҳои хонишно чӣ ташкил медиҳад?

\$A) асарҳои илмӣ; \$B) асарҳои илмӣ-оммавӣ; \$C) асарҳои драмавӣ; \$D) асарҳои бадеӣ; \$E) асарҳои таърихӣ.

@66.Дар нақшаи дарсҳои хониши асарҳои бадеӣ чанд марҳила ба ҳисоб гирифта мешавад?

\$A) 4 марҳила; \$B) 6 марҳила; \$C) 3 марҳила; \$D) 8 марҳила; \$E) 7 марҳила.

@67.Дар мақолаҳои илмӣ оммафаҳм тамоми ҷараёни ноқеа тавассути шахси чандум нақл карда ва навишта мешавад?

\$A) шахси яқум; \$B) шахси сеюм; \$C) шахси дуюму сеюм; \$D) шахси яқуму сеюм; \$E) шахси яқум, шахси дуюм.

@68.Мақсади саволузорӣ дар чӣ зоҳир мегардад, ҷавоби дурустро ишора кунед?

\$A) муайян кардани дониши хонандагон; \$B) шавқмандии ғазолон; \$C) маҳораги фикркунӣ ва баровардани ҳулоса; \$D) ба шавқ овардани хонандагони суҷхон; \$E) шавқмандӣ.

@69.Дар адабиётҳои методӣ методи суҳбатро боз ба кадом ибора ном мегиранд?

\$A) методи нақл; \$B) методи саволу ҷавоб; \$C) методи ҳикоя; \$D) методи баёни муаллим; \$E) методи таҳлил ва таркиби овозӣ.

@70.Имлои таълими чанд хели машқро дар бар мегирад?

\$A) 3 хели машқро; \$B) 11 хели машқро; \$C) 10 хели машқро; \$D) 9 хели машқро; \$E) 6 хели машқро.

@71.Имлоҳои интиҳобӣ ва ҳомуш ба кадом гуруҳи имло дохил мешаванд?

\$A) имлои таълими; \$B) имлои санҷиш бо супориши грамматикӣ; \$C) имлои санҷиш бе супориши грамматикӣ; \$D) имлои таъкидӣ; \$E) имлои санҷиш.

@72.Ба имлои санҷиш баҳои «3» дар кадом маврид гузошта мешавад?

\$A) 1-2 ғалат доштан; \$B) 3-7 ғалат доштан; \$C) зиёда аз 7 ғалат доштан; \$D) 0 ғалат доштан; \$E) бегалатӣ.

@73.Забони модарӣ ҳамчун фанни таълимӣ кай барқарор гардид?

\$A) аввали асри XX; \$B) солҳои 40-уми асри XX;

\$C) солҳои 60-уми асри XX; \$D) то солҳои 20-уми асри XX; \$E) солҳои 50-уми асри XX.

@74.Ду ҷузъи таркибии таълими забони модарӣ кадомҳоянд?

\$A) Хониш ва инкишофи нутқ, машқи хат; \$B) Хониш ва инкишофи нутқ, грамматика, имло, машқи хат ва инкишофи нутқ; \$C) Унсурҳои грамматика, имло, машқи хат ва инкишофи нутқ; \$D) Машқи хат ва инкишофи нутқ; \$E) Машқи хат; хониш ва инкишофи нутқ.

@75.Забони модарӣ дар синфи яқум чанд давраро фаро мегирад?

\$A) 2 давра; \$B) 1 давра; \$C) 3 давра; \$D) 5 давра;

\$E) 4 давра.

@76.Миқдори калимаҳои нақли хаттиро дар охири соли таҳсили синфи 2 ишора кунед?

\$A) 20-25 калима; \$B) 35-45 калима; \$C) 30-40 калима;

\$D) 25-35 калима; \$E) 80-90 калима.

@77.Нақшаи нави омӯзиши овозу харфҳо аз чанд лаҳзи иборат аст?

\$A) аз 12 лаҳза; \$B) аз 10 лаҳза; \$C) аз 8 лаҳза; \$D) аз 7 лаҳза; \$E) аз 5 лаҳза.

@78.Хонандагони синфи 1-ум дар охири соли таҳсил дар давоми ду соат дарс бояд чанд калима навишта тавонанд?

\$A) 60-65 калима; \$B) 10-20 калима; \$C) 35-40 калима;

\$D) 30-35 калима; \$E) 25-30 калима.

@79.«Алифбо»-и ҳозираи дар заминаи таълими ҳамгиро аз кадом сол арзи вучуд дорад?

\$A) 1970; \$B) 2000; \$C) 2004; \$D) 1990; \$E) 2012.

@80. Мул्लифони китоби «Забони модарӣ»-и синфи 4 кихоянд?

\$A) М.Лутфуллозода, И.Абдуллоев; \$B) М.Лутфуллозода, Ф.Шарифзода; \$C) И.Абдуллоев, З.Абдуллоев, Б.Боронов,

1.Дорғабеков; \$D) Зиёев, У.Эрматова, Ф.Олимова, Ё.Золишоева, М.Набиев, Ш.Қосимова;

\$E) М.Лутфуллозода, Ф.Шарифзода.

@81.Риояи задаи хичой, маъноӣ ва психологӣ ҳосил кадом нфрати хониш аст?

\$A) хониши раван; \$B) хониши дуруст; \$C) хониши ифоданок; \$D) хониши шуурона; \$E) хониши ботинӣ.

@82.Хониши шуурона дар синфи чандум тақмил меёбад?

\$A) синфи яқум; \$B) синфи дуюм; \$C) аз нимсолаи дуюми синфи дуюм; \$D) синфи сеюм; \$E) синфи чорум.

@83.Танкили корҳои беруназсинфӣ дар мактаб дар кадом кӯҳ ба роҳ монда мешавад?

\$A) бо ташаббусу масъулияти муаллим; \$B) маҷбуран;

\$C) мувофиқи барнома; \$D) бо хоҳиши хонандагон;

\$E) бо хоҳиши волидайн.

@84.Ғалатҳои имлоӣ бо чанд тарз ислоҳ карда мешаванд?

\$A) 2 тарз; \$B) 3 тарз; \$C) 9 тарз; \$D) 6 тарз; \$E) 8 тарз.

@85.Зинаҳои аз худ намулдани донишҳои грамматикӣ-имлоӣ кадомҳоянд?

\$A) Мушоҳида ва дарк, фаҳмидан ва ҷамъбаст кардан, мустаҳкам намудан, ташаккули маҳорат ва малака, татбиқи донишҳо дар амал;

\$B) Ташаккули маҳорат ва малака, татбиқи донишҳо дар амал; \$C) Мушоҳида, фаҳмидан ва ҷамъбаст кардан;

\$D) Дарк, мустаҳкам намудан; \$E) Фаҳмидан ва ҷамъбаст кардан, мустаҳкам намудан татбиқи донишҳо.

@86.Ба ғалатҳои имлоӣ чӣ дохил мешавад?

\$A) Мувофиқат накардани муфтаю хабар, партофтани калимаҳои ҷумла, нодуруст истифода бурдани аъзоҳои ҷумла ва калимаҳои алоҳида, такрори беҳуда;

\$B) Партофтани харф, навиштани харфи зиёдагӣ, ҷудо ё ҷудо навиштани калимаю ҳиссаҳои он, ба ҷои як харф якҷоя навиштани калимаю ҳиссаҳои он, ба ҷои як харф навиштани харфи дигар, хурд ё калон навиштани харфи аввали калимаҳо; \$C) Шақли калимаро тағйир додан; \$D) мазмуни калимаро вайрон кардан;

\$E) Нодуруст ва бемавқеъ гузоштани аломатҳои китобат дар ҷумла.

@87. Имло ба чанд гурӯҳ ҷудо мешавад?

\$A) 4 гурӯҳ; \$B) 5 гурӯҳ; \$C) 2 гурӯҳ; \$D) 3 гурӯҳ; \$E) 1 гурӯҳ

@88. Китобҳои дарсин насли нави забони модарӣ кадом сол рӯйи қор омаданд?

\$A) 1998; \$B) 2012; \$C) 2010; \$D) 2009; \$E) 2000.

@89. Дар забони тоҷикӣ чанд овоз ҳаст?

\$A) 35 овоз; \$B) 30 овоз; \$C) 39 овоз; \$D) 32 овоз; \$E) 40 овоз.

@90. Вазифаҳои методикан таълими ибтидоии забони модариро чанд масъала муайян мекунанд?

\$A) як масъала; \$B) се масъала; \$C) чор масъала; \$D) шаш масъала; \$E) ду масъала.

@91. Муаллифони китоби «Забони модарӣ»-и синфи 2 кихоянд?

\$A) М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода; \$B) Ф. Шарифзода, М. Лутфуллозода, Б. Ғаниева, С. Куйбекова; \$C) М. Лутфуллозода, И. Абдуллоев; \$D) Ф. Шарипов, И. Абдуллоев; \$E) М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, И. Абдуллоев.

@92. Барои таълими савод чанд соат ҷудо карда шудааст?

\$A) 120 соат; \$B) 160 соат; \$C) 150 соат; \$D) 140 соат; \$E) 110 соат.

@93. Тайёр намудани хонандагон ба таълими савод вазифаи кадом муассиса аст?

\$A) кӯдакистон ва оила; \$B) мактаб ва ҷомеа; \$C) мактаб, калонсолони оила; \$D) оила ва ҷомеа; \$E) кӯдакистон, оила, мактаб.

@94. Дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ асоси таълимиро чӣ ташкил мекунад?

\$A) навиштан; \$B) ҳарфазёдкунӣ; \$C) калимасозӣ; \$D) ҳичосозӣ; \$E) ҳичосозӣ ва навиштан.

@95. Хониши ифоданок дар синфи чандум тақмил меёбад?

\$A) синфи якум; \$B) синфи дуюм; \$C) аз нимсолаи дуюми синфи дуюм; \$D) синфи сеюм; \$E) синфи чорум.

@96. Ғалатҳои имлоӣ бо чанд роҳ пешгирӣ карда мешавад?

\$A) 5 роҳ; \$B) 3 роҳ; \$C) 11 роҳ; \$D) 8 роҳ; \$E) 6 роҳ.

@97. Мақсади тақрори аввали соли хонин аз чӣ иборат аст?

\$A) Ҷамъбасти соли таҳсил; \$B) Хотиррасон намудани маводи соли таҳсили гузашта ва тайёр кардани хонандагон ба омӯхтани маводи нав; \$C) Тақрори маводи гузашта ва алоқаманд намудани он бо мавзӯи нав; \$D) Ҷамъбасти ягон мавзӯи бутун; \$E) Ҷамъбасти ва ба тартиб даровардани дониши хонандагон оид ба грамматика ва имло.

@98. Имлои санҷиш бо кадом мақсад гузаронида мешавад?

\$A) мустаҳкамкунӣ мавзӯ; \$B) ҷамъбасти дарс;

\$C) додани дониш; \$D) тақрори боби мавзӯи пурра; \$E) санҷиши дониши грамматикӣ-имлоӣ.

@99. Имлои таъкид бо чанд тарз гузаронида мешавад?

\$A) бо 3 тарз; \$B) бо 2 тарз; \$C) бо 5 тарз; \$D) бо 1 тарз; \$E) бо 4 тарз.

@100. Кадом дараҷаи саволгузорӣ бобати танаққули маҳарати фикрронӣ, ҳулосабарорӣ ва мувоҳиша кӯмак мерасонад?

\$A) дараҷаи баланд; \$B) дараҷаи паст; \$C) дараҷаи миёна; \$D) ҷалби хонандагон ба дарс; \$E) маҳорати фикрронӣ ва ҳулосабарорӣ.

@101. Омӯзиши кадом ҳиссаҳои нутқ боиси инкишофи нутқ ва ғанигардонии фонди лугавӣ кӯмак мерасонад?

\$A) исм; \$B) сифат; \$C) феъл; \$D) се ҳиссаи нутқ дар алоқамандӣ; \$E) ҷонишин.

@102. Таълими ибтидоии забони модарӣ аз чанд қисми мантиқан ба ҳам алоқаманд иборат аст?

\$A) 5 қисм; \$B) 3 қисм; \$C) 4 қисм; \$D) 2 қисм; \$E) 1 қисм.

@103. Муаллифи китоби «Дарс» кист?

\$A) Ғатҳия Икромов; \$B) Ғайзулло Шарифзода;

\$C) Ш. Рустамов; \$D) М. Лутфуллозода; \$E) М.А. Терентев.

@104. Методикан таълими ибтидоии забони модарӣ ба кадом гурӯҳи фанҳо дохил мешавад?

\$A) фанҳои филологӣ; \$B) фанҳои педагогӣ; \$C) фанҳои табиӣ; \$D) фанҳои дақиқ; \$E) фанҳои табиӣ-риёзӣ.

@105. Чор унсӯри забон кадомҳоянд?

\$A) овоз ва ҳарф, калима, ҷумла, нутқи алоқанок;
\$B) калима, ҷумла, нутқи алоқанок; \$C) калима, нутқи алоқанок; \$D) овоз ва ҳарф, калима, нутқи алоқанок;
\$E) овоз ва ҳарф, ҷумла.

@106. Ба ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи маориф чӣҳо дохиланд?

\$A) нақшаи таълимӣ, стандарт, барнома; \$B) нақшаи таълимӣ, барнома, китоб; \$C) барнома, дастур, аёният;
\$D) стандарт, барнома, дастур; \$E) аёният, китоб, дастур.

@107. Хонандагони синфи 1-ум дар охири соли таҳсил бояд дар як дақиқа чанд калима хонанд?

\$A) 30-35 калима; \$B) 20-25 калима; \$C) 18-20 калима;
\$D) суръати хониш нест; \$E) 20-30 калима.

@108. Барои тайёр кардани кӯдакон ба мактаб кӣҳо масъуланд?

\$A) аҳли ҷомеа, волидон; \$B) калонсолон, омӯзгорон;
\$C) волидон, кӯдакистон, мактаб; \$D) кӯдакистон;
\$E) мактаб.

@109. Хонандагони синфи 2-юм дар нимсолаи якум дар ду соат бояд чанд калима навишта тавонанд?

\$A) 30-35 калима; \$B) 20-25 калима; \$C) 18-20 калима;
\$D) 38-40 калима; \$E) 20-30 калима.

@110. Се ҷавҳари таълими савод кадомҳоянд?

\$A) инкишофи нутқ, унсурҳои нутқ; \$B) нутқи алоқанок, таҳлили калима; \$C) машқи хониш, нутқи алоқанок;
\$D) нутқи алоқанок, таҳлили овозио ҳарфӣ, машқи хониш; \$E) машқи хониш, таҳлили овозио ҳарфӣ.

@111. Мақсаду вазифаҳои «Алифбо» ҳамчун китоби дарсии нахустини мактаббачагони хурдсол ёд додани чист?

\$A) ёд додани хондан; \$B) ёд додани хондану навиштан;
\$C) ёд додани навиштан; \$D) ёд додани хондану навиштан ва дар заминаи ин инкишофи нутқи мураттаб; \$E) ёд додани хондан, тайёр намудани асбобҳои айёни ва истифодаи онҳо.

@112. Афсона ба чанд намуд ҷудо мешавад?

\$A) 4 намуд; \$B) 1 намуд; \$C) 3 намуд; \$D) 2 намуд;
\$E) 5 намуд.

@113. Вақте мегӯем, ки матни бадеӣ бори аввал аз тарафи муаллими хонда шавад, ҳадаф чист?

\$A) Хонандагон ба дарс диққат диҳанд; \$B) Хониши муаллим барои хонандагон намунаи ибрат гардад;
\$C) Хонандагон мазмуни умумии матнро дарк кунанд;
\$D) Мазмуни матнро дарк кунанд; \$E) хониши муаллим барои хонандагон намунаи ибрат гардад ва хонандаҳо мазмуни умумии матнро дарк кунанд.

@114. Маҳсулиятҳои беруназсинфӣ дар кучо гузаронида мешаванд?

\$A) берун аз мактаб; \$B) дар хонаи маданият; \$C) дар хона; \$D) дар мактаб; \$E) дар синф бидуни мавзӯи дарс.

@115. Бенгар ду тарзи суҳбат дар назар дошта шудааст, онҳо кадомҳоянд?

\$A) суҳбати инфиродӣ, суҳбати умумӣ; \$B) суҳбати умумӣ, нақл; \$C) суҳбати хусусӣ; \$D) суҳбати инфиродӣ, суҳбати хусусӣ; \$E) суҳбати хоса, суҳбати шахсӣ.

@116. Таҳлили грамматикӣ-имлоӣ чанд ҳел мешавад?

\$A) 2 ҳел; \$B) 4 ҳел; \$C) 3 ҳел; \$D) 5 ҳел; \$E) 1 ҳел.

@117. Муаллифи китоби «Асосҳои таълими ибтидоии забони моларӣ» кист?

\$A) Ф. Шарифзода; \$B) Ш. Рустамов; \$C) Фатҳия Икромова; \$D) Ҳ. Абдуллоев; \$E) М. Лутфуллозода.

@118. «Педагоги хуб на барон он такрор мекунад, ки гузаштаре ба хотир орад, балки барон он такрор мекунад, ки ба воситаи маводи гузашта маводи навро боз ҳам мустаҳкамтар гузарад». Ин иқтибос аз кист?

\$A) К. Д. Ушинский; \$B) Ф. Икромова; \$C) М. Лутфуллозода;
\$D) Э. Шарифзода; \$E) А. Эшонҷонов.

@119. Барои давраи алифбо чанд соат ҷудо карда шудааст?

\$A) 150 соат; \$B) 120 соат; \$C) 130 соат; \$D) 140 соат;
\$E) 160 соат.

@120.Методҳои таълим чанд хел мешаванд?

\$A) 4 хел; \$B) 7 хел; \$C) 2 хел; \$D) 5 хел; \$E) 3 хел.

@121.Дар омодагии кӯдакон ба мактаб асосан кадом омилҳо монеъ мешаванд?

\$A) сатҳи баланди маълумотнокии волидон; \$B) ҳамкори байни оилаю омӯзгорон; \$C) ҳамкори байни мактабу кӯдакистон; \$D) нокифоя будани кӯдакистон, сатҳи пасти маълумотнокии волидайн; \$E) кифоя будани кӯдакистон.

@122.Қор бо алифбои бурида дар таълими савод аз кадом дара сар мешавад?

\$A) баробари сар шудани дараи тоалифбо; \$B) баробари сар шудани дараи баъди алифбо; \$C) баробари сар шудани дараи алифбо; \$D) баробари сар шудани дараи тайёри; \$E) баробари сар шудани дараи таълими савод.

@123.Тасвири қорнаомҳои Шерак, Спитамен, Темурмалик ва монанди инҳо ба кадом гурӯҳи матнҳо муттаалиқанд?

\$A) матнҳои бадеӣ; \$B) матнҳои илмӣ; \$C) матнҳои саҳнавӣ; \$D) матнҳои ҷуғрофӣ; \$E) матнҳои илмӣ-оммавӣ.

@124.Хониши равон дар синфи чандум тақмил меёбад?

\$A) синфи якум; \$B) синфи дуюм; \$C) аз нимсолаи дуюми синфи дуюм; \$D) синфи сеюм; \$E) синфи чорум.

@125.Дар адабии методӣ дурӯстии хониширо боз бо кадом ибора ном мегиранд?

\$A) хониши равон; \$B) хониши дуруст; \$C) хониши ифоданок; \$D) хониши шуурона; \$E) хониши беовоз.

@126.Асосгузори ва ташаббускори методи таҳлил ва таркиби овозӣ кист?

\$A) Ф.Шарифзода; \$B) М.Лутфуллозода; \$C) М.А.Герентев; \$D) К.Д.Ушинский; \$E) Исмаилов Раҳматуллозода.

@127.Хелҳои таҳлили грамматикӣ-имлоӣ кадомҳоянд?

\$A) таҳлили фонетикӣ, синтаксисӣ, имлоӣ; \$B) таҳлили морфологӣ, маъноӣ; \$C) таҳлили синтаксисӣ, муқоисавӣ, фонетикӣ; \$D) таҳлили фонетикӣ, морфологӣ, синтаксисӣ; \$E) таҳлили луғавӣ, овозӣ, ҳатфӣ.

@128.Исмҳои ҳаммаъно кадомҳоянд?

\$A) дӯст-душман, сулҳ-чанг, шаб-рӯз; \$B) анор-Анор, гул-Гул, асо-Асо, нур-Нур; \$C) олам-ҷаҳон, Оғдоб-Хуршед, қор-меҳнат; \$D) троллейбус, стакан, трактор; \$E) дола, олам, сулҳ.

@129.Имлоҳои таълими чанд хел мешаванд?

\$A) 9 хел; \$B) 7 хел; \$C) 4 хел; \$D) 6 хел; \$E) 2 хел.

@130.Имлон шарҳиҳи чанд хел мешаванд?

\$A) 3 хел; \$B) 2 хел; \$C) 1 хел; \$D) 4 хел; \$E) 5 хел.

@131.Имлон эзоҳӣ ба кадом намуни имло монанд аст?

\$A) ба имлои худамро месанҷам; \$B) ба имлои санҷиш бо супориши грамматикӣ; \$C) ба имлои санҷиш бо супориши грамматикӣ; \$D) ба имлои таъкидӣ; \$E) ба имлои санҷиш.

@132.«Таълими ибтидоии забони модарӣ аз се машғулияти таркибии ба яқдигар яқлухт иборат аст. Ҳамаи ин се машғулият (машғулият) бояд дар як вақт, дар ҳар дарс яке дигарро иваз карда ҳамроҳ гузаронида шаванд». Гуяндаи ин суҳанҳо кист?

\$A) Ф. Иқромова; \$B) М. Лутфуллозода; \$C) Ф. Шарифзода; \$D) К. Д. Ушинский; \$E) А. Эшонҷонов.

@133.Конспекти дарс бояд ҷӣ гуна бошад?

\$A) кӯтоҳ, пурмазмун, муайян, мақсаднок; \$B) кӯтоҳ, далелнок; \$C) танҳо ҷиҳати таълими дошта бошад; \$D) равшан, муайян, бе далел; \$E) таълиму тарбия дар яқҷоягӣ, бе айёният.

@134.Хониши ҳикоя ба кадом гурӯҳи асарҳо дохил мешаванд?

\$A) асарҳои илмӣ; \$B) асарҳои илмӣ-оммавӣ; \$C) асарҳои саҳнавӣ; \$D) асарҳои бадеӣ; \$E) асарҳои драмавӣ.

@135.Мақсади асосии хониши шуурона ҷист?

\$A) дарк ва фаҳмидани маънои матн ва бо забони худ баён кардани он; \$B) бо овози баланд хондани матн; \$C) раван ва беовоз хондани матн; \$D) дарк кардани мазмуни матн; \$E) босуръат хондани матн.

- @136. Кадам намуди имлои таълими хонандагиро ба иншоависӣ тайёр менамояд?
\$A) имлои эзоҳӣ; \$B) лугат; \$C) имлои санҷиш ба супориши грамматикӣ; \$D) имлои таъкидӣ; \$E) имлои эҷодӣ.
- @137. Таълими ҳамгиро чист?
\$A) усули омӯзиш аст; \$B) шакли таълим аст; \$C) алокаи байни фанҳост; \$D) алокаи байни мавзӯҳост; \$E) машғулият аст.
- @138. Аввалин китобҳои дарсии «Устои аввал», «Роҳбари форсӣ», «Роҳнамои савод» кадом сол нашр шудаанд?
\$A) солҳои 1700-1760; \$B) солҳои 1800-1840; \$C) солҳои 1880-1920; \$D) солҳои 1900-1960; \$E) солҳои 1840-1880.
- @139. Микдори умумии соатҳои таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ чӣ қадар аст?
\$A) 1200; \$B) 1967; \$C) 1156; \$D) 1178; \$E) 1214.
- @140. Ҳангоми хониши матн, асосан, ба чанд сифати хониш бояд риоя карда шавад?
\$A) ба як сифати хониш; \$B) ба чор сифати хониш; \$C) ба се сифати хониш; \$D) ба ду сифати хониш; \$E) дар хониши матн ягон ҳел сифати хониш лозим нест.
- @141. Мураттиби дастури методии «Роҳбари мактаб», ки бо методи овозӣ навишта шудааст, кист?
\$A) Маҳмуд Хоча Бехбудӣ; \$B) Мухаммадрасул Расулӣ; \$C) Нисормухаммади Афғон; \$D) Исмаилюлло Раҳматуллозода; \$E) Садриддин Айний.
- @142. «... Матнро бори аввал худӣ муаллим мехонад. Ҷунки иро хусусияти ҳоси асари бадеӣ талаб мекунад». Ин сухани кадом методист аст?
\$A) Ф. Икромов; \$B) К. Д. Ушинский; \$C) М. Лутфуллозода; \$D) М. И. Оморкова; \$E) А. Эшонҷонов.
- @143. Муаллифи китоби «Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ» кист?
\$A) Ф. Шарифзода; \$B) Ш. Рустамов; \$C) Ф. Икромов; \$D) И. Абдуллоев; \$E) М. Лутфуллозода.

- @144. Муаллифи китоби «Табассуми муаллим» кист?
\$A) К. Д. Ушинский; \$B) М. Қозичонов; \$C) М. Лутфуллозода; \$D) Э. Шарифов; \$E) А. Эшонҷонов.
- @145. Муаллифони дастури методии «Мавқеи бозиҳои таълими дар дарсҳои «Забони модарӣ» кихоянд?
\$A) М. Лутфуллозода, И. Абдуллоев; \$B) М. Қозичонов, Ф. Икромов; \$C) М. Лутфуллозода; \$D) Э. Шарифов, Б. Боронов; \$E) А. Эшонҷонов, М. Раҳмонов.
- @146. Кадам ҳели хониш ба бегалатҳои қўмак мерасонад?
\$A) хониши паст; \$B) хониши интиҳобӣ; \$C) баландхонӣ; \$D) хониши ботавақуф; \$E) хониши босуръат.
- @147. Китобҳои забони модарии синфҳои ибтидоӣ аз рӯи ҷанбаҳои таълими ҳамгиро аз кадом сол маврида истифода карор гирифтаанд?
\$A) 1997; \$B) 2000; \$C) 1994; \$D) 2005; \$E) 2002.
- @148. Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ бо кадом фанҳои таълими алоқа дорад?
\$A) бо математика, психология, физиология; \$B) бо педагогика, психология, дидактика; \$C) бо педагогика, методикаи таълими математика, дидактика; \$D) бо санъат ва меҳнат, дидактикаи муосир; \$E) бо забони русӣ, психология, педагогика.
- @149. Ғалағҳои имлоии хонандагон бо чанд роҳ пешгирӣ карда мешаванд?
\$A) бо 4 роҳ; \$B) бо 6 роҳ; \$C) бо 11 роҳ; \$D) бо 9 роҳ; \$E) бо 8 роҳ.
- @150. Чанд тарзи гузаронидани имлои санҷишӣ мавҷуд ҳаст?
\$A) 4 тарз; \$B) 3 тарз; \$C) 2 тарз; \$D) 1 тарз; \$E) 5 тарз.
- @151. Муаллифони наشري охири «Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ» китоби дарсӣ барои донишгоҳҳои омӯзгорӣ кихоянд?
\$A) М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, Б. Боронов; \$B) М. Лутфуллозода, И. Абдуллозода, Ф. Икромов; \$C) Ф. Шарифзода, Э. Шарифов, Б. Ғаниева;

\$D) М.Лутфуллозода, С.Куйбекова, А.Байзоев;
\$E) М.Лутфуллозода, И.Абдуллозода, М.Чалидова.
@152.Муаллифони китоби «Таърихи методикаи забони тоҷикӣ дар мактаб» кист?

\$A) К.Д.Ушинский; \$B) М. Қозичонов; \$C) М.Лутфуллозода;
\$D) Қ.Рустамов; \$E) А.Эшонҷонов.

@153.Мазмуни таҳсилот дар чӣ зоҳир мегардад?

\$A) банақшагири, интиҳоби методи дарсдиҳӣ, арзёбӣ;
\$B) дониш, малака ва маҳорати хонандагон; \$C) нақшаи таълим, барномаи таълим ва китобҳои дарсӣ; \$D) натиҷаи дониши хонандагон, барномаи китобҳои дарсӣ; \$E) китоб, дафтар, нақшаи тақвими.

@154.Мазмуни таҳсилот дар кадом хуччати давлатӣ ифода меёбад?

\$A) стандарти давлатии таҳсилот; \$B) нақшаи таълим;
\$C) барномаи таълим; \$D) китобҳои дарсӣ; \$E) нақшаи тақвими.

@155.Стандарти давлатии таҳсилот хуччати давлатӣ буда, дар он чӣ зухур меёбад?

\$A) меёри дониш, малака ва маҳорати хонандагонро дар бар мегирад; \$B) дар он мазмуни таҳсилот, мақсаду вазифаҳои онҳо возеҳу равшан дарҷ меёбанд; \$C) тарзи таҳияи нақшаи тақвими муайян мекунад; \$D) барномаи китобҳои дарсиро арзёбӣ мекунад; \$E) шумораи хонандагонро муайян мекунад.

@156.Вазифаҳои стандарти давлатии таҳсилот аз чӣ иборат аст?

\$A) муайян кардани мақсади омӯзиши фанҳои таълим;
\$B) муайян кардани суръати хониш ва ҳаҷми навишти хонандагони синфҳои ибтидоӣ; \$C) муайян кардани ҳадди аққали меёри дониш, малака ва маҳорати хонандагон;
\$D) муайян кардани шаклҳои таҳияи нақшаи тақвими ва нақшаи дарсӣ; \$E) муайян кардани тарзи навишти конспекти дарс.

@157.Зери мафҳуми таълими ҳамгиро чиро мефаҳмед?

\$A) алоқамандии фанҳои таълими; \$B) таълими фанҳои аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа ба ҳам наздик;

\$C) алоқамандии синги фанҳои дақиқ бо гуманитарӣ;

\$D) таълими фанҳои ҷиҳати мазмуну мундариҷа аз ҳам дур; \$E) таълими тафриқа.

@158.Вазифаи тест аз чӣ иборат аст?

\$A) мушоҳида, таҳлил ва баҳоидиҳӣ ба дониш; \$B) озмоиш, санҷиш ва таҳлил; \$C) санҷиш, имтиҳон ва арзёбии дониш; \$D) таҳлил, пурсиш ва таркиб; \$E) санҷиши машқи хат.

@159.Бозихои таълими асосан дар кадом давраи саводомӯзӣ ташкил ва гузаронида мешаванд?

\$A) то алифбо ва алифбо; \$B) то алифбо, алифбо ва баъди алифбо; \$C) то алифбо ва баъди алифбо; \$D) алифбо ва баъди алифбо; \$E) дар 4 соли таҳсил дар синфҳои ибтидоӣ.

@160.Воситаҳои рои, ки ба таъсири хониш ва дарки маъно боис мегарданд, ишора кунед?

\$A) расму тасвирҳо, хониши босуръат, шеърҳои, хониши беовоз; \$B) хониши харфакӣ, сарлавҳагузорӣ, бозихои таълими, суҳбат; \$C) хониши қориазёд, ангезиши зеҳн, хониши ботавақуф, ғалатхонӣ;

\$D) нақшофарӣ, расму тасвирҳо, саволу ҷавоб, хониши ифоданок; \$E) хондану навиштан, шеърҳои.

@161.Соли 2017 наشري чандуми китоби «Алифбо аз ҷоп баромад»?

\$A) 30-юм; \$B) 33-юм; \$C) 25-юм; \$D) 15-юм; \$E) 27-юм.

@162.Дар синфи 4-ум чанд хиссаи нутқ таълим дода мешавад?

\$A) 6 хиссаи нутқ; \$B) 5 хиссаи нутқ; \$C) 4 хиссаи нутқ;

\$D) 8 хиссаи нутқ; \$E) 7 хиссаи нутқ.

@163.Мақсади тақрор дар равиши дарси харрӯза аз чӣ иборат аст?

\$A) ҷамъбасти соли таҳсил; \$B) ба хотир овардани соли таҳсили гузашта ва омода кардани талабагон ба омӯзиши маводи нав; \$C) тақрори мавзӯи дарси гузашта ва алоқаманд намудани он бо мавзӯи нав; \$D) ҷамъбасти

ягон мавзӯи бутун; \$E) ҷамъбаст ва ба тартиб даровардани дониши талабагон аз грамматика ва имло.

@164.Рӯйнавис ҳамчун кори хатгӣ чанд ҳел мешавад?

\$A) 3 ҳел; \$B) 2 ҳел; \$C) 5 ҳел; \$D) 4 ҳел; \$E) 1 ҳел.

@165.Камбудии умумӣ дар дарсҳои забони модарӣ кадомҳоянд? Ҷавоби нодурустро ишора кунед.

\$A) Мақсади дарс аниқ нест, бештар муаллим ғазолият мекунад; \$B) Муаллим аз кори мустиқилона истифодаи барад ҳам, дарсро ба таври суҳбати хушқу холи мегузаронад; \$C) Муаллим аз усулҳои гуногун истифода мекунад, вале дар мавзӯ мақсад аниқ нест; \$D) Ғазолияти муаллим аз ғазолияти талабагон бештар аст; \$E) Талабагон бештар ғазолият менамоянд, вақти дарс самаранок истифода карда мешавад.

@166.Барои давраи баъди алифбо чанд соат ҷудо карда шудааст?

\$A) 40 соат; \$B) 30 соат; \$C) 10 соат; \$D) 20 соат; \$E) Соат ҷудо карда нашудааст.

@167.Методи таҳлили овозӣ чист?

\$A) таҳлили ҷумла; \$B) ҷамъ кардани унсурҳои нутқ аз овозу ҳарф то нақл; \$C) таҳлили овозии калима; \$D) ба қисмҳои хурд ҷудо кардани унсурҳои нутқ аз нақл то овозу ҳарф; \$E) таҳлили мазмуни матн.

@168.Методи таркиби овозӣ чист?

\$A) таҳлили ҷумла; \$B) ҷамъ кардани унсурҳои нутқ аз овозу ҳарф то нақл; \$C) таҳлили ҷумла; \$D) таҳлили овозии калима; \$E) ба қисмҳои хурд ҷудо кардани унсурҳои нутқ аз нақл то овозу ҳарф.

@169.Методи таҳлилу таркиби овозӣ чист?

\$A) Методи таҳлили овозӣ умуман дар таълим лозим нест; \$B) Методи таркиб барои таҳияи китобҳои дарсӣ нолозим аст; \$C) Истифодаи ин ду метод мебошад дар алоқамандии сурат гирад; \$D) Истифодаи ин ду метод ба самаранокии таълим ҳалал мерасонад; \$E) Ҳар як метод дар алоҳидагӣ бояд истифода карда шавад.

@170.Кадом намуни хониш ба бегалатхонӣ ва дарки маъно ғунак мерасонад?

\$A) хониши ифоданок; \$B) хониши ботинӣ (беовоз); \$C) хониши шууруна; \$D) суръати хониш; \$E) хониши инҷирӣ.

@171.Ба мақолаҳои илмӣ оммафаҳм чиҳо дохил мешаванд?

\$A) ҳикоя, очерк, зарбулмасал; \$B) ахбори ҷуғрофӣ, ҷиғсон, афсона; \$C) порчаҳои бадеӣ, масал, ахбори таърихӣ; \$D) ахборӣ табиӣ, тезгӯяк, афсонаҳои тилисмотӣ; \$E) ахбори таърихӣ, ҷуғрофӣ, табиӣ.

@172.Тарзи бегалатнависии калимаро дар забони адабӣ чи меноманд?

\$A) таҳлили ҳарфии калима; \$B) имло; \$C) хушнависӣ; \$D) дурустнависии шакли ҳарф; \$E) машҳои ҷумланависӣ.

@173.Ба воситаҳои таълим чиҳо дохил мешаванд?

\$A) барномаи таълим, дафтари машқи хат, дастурҳои таълимӣ; \$B) нақшаи таълим, нақшаи тақвими, рохнамои омӯзгор аз забони модарӣ; \$C) Стандарти давлатии таҳсилот, айёният, воситаҳои дидактикӣ; \$D) ашҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, расму нақшаҳо; \$E) барномаи таълим, хушнависӣ.

@174.Ҳелҳои хониш кадомҳоянд?

\$A) хониши интиҳобӣ, овозӣ, ҳомӯшона; \$B) хониши паст, ботаввақуф, босуръат; \$C) хониши баланд, шууруна, интиҳобӣ; \$D) хониши ифоданок, овозӣ, нақли шифохӣ; \$E) бегалатхонӣ, ҳомӯшона хондан, хониши босуръат.

@175.Дарс дар синфи яқум бояд чи тавр таълим ва гузаронида шавад? Ҷавоби нодурустро ишора кунед.

\$A) истифодаи ашӣ айёни, расмҳои мазмундор; \$B) ба таври машғулият, иҷрои машҳои дамигӣ; \$C) истифодаи бозҳои таълимӣ ва гузориши саҳнаҳои хурд; \$D) ба таври мачбури ва сиёсат; \$E) ҳавасмандкунии истифодаи маводи дидактикӣ.

@176.Мақсади гузаронидани имлоҳои таълими дар чист?
Ҷавоби нодурустро ишора кунед.

\$A) омодагӣ ба имлонависӣ; \$B) санҷиши дониши талабагон аст; \$C) мустақкамкунии мавзӯи дарс аст; \$D) омодагӣ ба нақлу иншонависӣ; \$E) ҳамчун як намунаи фаъолияти мустақилона аст.

@177.Дар мактабҳои муосирӣ тоҷикӣ методи асосии таълим кадомҳоянд?

\$A) ҳарфомӯзӣ, ҳичо азёҷунӣ; \$B) ҳарфзамкунии ҳиҷохонӣ;\$C) таҳлилу таркиб, калимаҳои бутун; \$D) таҳлилу таркиби овозию ҳарфӣ дар якҷоягӣ, инкишофи нутқи алоқанок; \$E) таҳлилу таркиби овозӣ дар алоҳидагӣ, инкишофи нутқ.

@178.Омили беғалатхонӣ кадом аст?

\$A) хониши асарҳои бадеӣ; \$B) хониши босуръат; \$C) хониши ҳомӯшона; \$D) афсонахонӣ; \$E) таҳлилу овозии калима.

@179.Омили асосии беғалатнависӣ дар чист?

\$A) таҳлилу овозию ҳарфии калима; \$B) рӯйбардоржунӣ; \$C) машқи иншонависӣ; \$D) машқи имлонависӣ; \$E) ҳушнависӣ.

@180.Мазмуни таҳсилот, мақсаду вазифаҳои он дар кадом ҳуҷҷати давлатӣ дарҷ меёбанд?

\$A) дар нақшаи таълим; \$B) дар барномаи таълим; \$C) дар китобҳои дарсӣ; \$D) дар роҳнамои омӯзгор оид ба фанҳои таълим; \$E) дар Стандарти давлатии таҳсилот.

ҶАВОБҲОИ ДУРУСТИ САВОЛНОМАҲОИ ТЕСТИ АЗ МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ МОДАРИ (саводомӯзӣ, таълими хониш ва грамматикаю имло)

№ савол	Ҷавоб	№ савол	Ҷавоб	№ савол	Ҷавоб	№ савол	Ҷавоб	№ савол	Ҷавоб
1	C	37	D	73	D	109	E	145	A
2	A	38	C	74	B	110	D	146	C
3	C	39	E	75	A	111	D	147	A
4	B	40	E	76	A	112	D	148	B
5	D	41	E	77	B	113	E	149	C
6	C	42	C	78	B	114	E	150	D
7	D	43	D	79	C	115	A	151	E
8	B	44	E	80	D	116	C	152	D
9	D	45	D	81	C	117	E	153	C
10	A	46	B	82	D	118	A	154	A
11	D	47	C	83	A	119	C	155	B
12	D	48	D	84	C	120	A	156	C
13	A	49	C	85	A	121	D	157	B
14	A	50	A	86	B	122	C	158	C
15	C	51	B	87	C	123	E	159	B
16	A	52	E	88	B	124	B	160	D
17	B	53	A	89	B	125	B	161	B
18	E	54	C	90	C	126	D	162	A
19	C	55	B	91	B	127	D	163	C
20	B	56	D	92	B	128	C	164	B
21	E	57	B	93	E	129	A	165	E
22	B	58	D	94	B	130	B	166	C
23	C	59	C	95	E	131	E	167	D
24	E	60	A	96	C	132	D	168	B
25	B	61	A	97	B	133	A	169	C
26	C	62	A	98	E	134	D	170	A
27	B	63	C	99	A	135	A	171	E
28	E	64	D	100	A	136	E	172	B
29	E	65	D	101	D	137	B	173	D
30	A	66	B	102	C	138	C	174	A
31	E	67	B	103	D	139	E	175	D
32	C	68	C	104	B	140	B	176	B
33	A	69	B	105	A	141	D	177	D
34	B	70	D	106	A	142	D	178	E
35	D	71	A	107	E	143	E	179	A
36	E	72	B	108	C	144	C	180	E

БОБИ IV

МЕТОДИКАИ ИНКИШОФИ НУТҚ

Мавзӯи 25. Инкишофи нутқ – вазиған муҳими таълими ибтидоии забони модарӣ

Нақша:

1. Маълумот дар бораи нутқи гуфторӣ, навишторӣ ва ботинӣ.
2. Хусусиятҳои фарқноки нутқи навишторӣ аз гуфторӣ.

Инкишофи нутқи талабагон асоси таълими забони модариро дар синфҳои ибтидоӣ ташкил менамояд. Дар барномаи синфҳои ибтидоӣ низ «Саводомӯзӣ ва инкишофи нутқ», «Хониш ва инкишофи нутқ», «Грамматика, имло ва инкишофи нутқ», «Машқи хат ва инкишофи нутқ» номбар мешавад. Тарафҳои гуногуни таълими забонро ба назар гирифта, дар барнома боби «Грамматика ва имло» барои ҳар як синф ба чор қисм ҷудо карда шудааст: 1) овоз ва ҳарф, 2) калима, 3) ҷумла, 4) нутқи алоқанок. Омӯзгор ба ин қисмҳо на танҳо дар машғулиятҳои грамматика ва имло, инчунин дар ҳамаи дарсҳои забони модарӣ (хониш, таълими савод ва машқи хат) ҳам саруқор дорад, яъне талабагон нафақат грамматика, балки забони модариашро меомӯзанд. Аз ин хотир, ған ҳам «Забони модарӣ» номида шудааст.

Вакте ки мо инкишофи нутқ меғӯем, нутқи гуфторӣ, навишторӣ ва ботиниро дар назар дорем. Омӯзгор масъалаи инкишофи нутқро ҳамон вақт дуруст ба роҳ мемонад, ки агар ӯ монандӣ, фарқият ва алоқамандии ин ҳелҳои нутқро донад.

Нутқи гуфторӣ чист?

Нутқи гуфторӣ аз гуфтану шунидан иборат буда, таъсирнокии он ба тарзи баёни нутқ вобаста аст. Бояд

гуянда меёри забони адабии хозираи тоҷикро донад. Ӯ барои баёни фикраш имкониятҳои зеринро дорад: интонатсия (мувофиқи мазмун баланду паст талаффуз кардани овоз), имою ишора, задаи мантиқӣ, пауза (ист), миника (тағйир додани узвҳои бадан, ба монанди чашм, абрӯ, лабҳо, дастҳо). Ин воситаҳои тарзи баён нутқи гуфториро таъсирнок ва ғурмазмун мекунанд.

Нутқи гуфторӣ дар кӯдак ҳеле барвақт пайдо шавад ҳам, макони инкишофу тақмили он мактаб мебошад. Омӯзгор уҳдадор аст, ки аз рӯзҳои аввали ба мактаб омадани талаба ба инкишофи нутқи ӯ машғул шавад. Яке аз омилҳои инкишофи нутқи мактабиёни хурдсол намунаи нутқи худӣ омӯзгор ба шумор меравад. Омӯзгор бояд ба меёри талаффузи адабӣ ғурра ғиоя намояд ва ҳаминро аз талабагон низ талаб кунад. Хониши баланд, ба саволҳо ҷавоб додан, нақли мазмунӣ матнӣ хондашуда, қироати шеър ба инкишофи нутқи гуфторӣи хонанда ёрии амалӣ мерасонанд. Ҷавобҳои дахонии талабагон аз ҳамаи ғанҳо машқи нутқи гуфторианд, бахусус дар дарсҳои суруҳҳои, ки ба ғастию баландии овоз, зада дар калима аҳамият дода мешавад.

Нутқи навишторӣ чист?

Нутқи навишторӣ ифодаи ғрафикӣ (хаттӣ)-и нутқи гуфторист. Нутқи хаттӣ аз навиштагун хондан иборат аст. Талаба бояд тарзе нависад, ки хати ӯро ғайр аз худаш дигарон низ хондаю ғаҳмида тавонанд. Аҳамияти нутқи хаттӣ асосан дар хушхат ва беғалатнависист.

Нутқи гуфториро навишторӣ бо ҳам алоқаи зич дошта, яке дигареро ғурра мекунанд. Нутқи гуфториро навишторӣ хусусиятҳои фарқноки худро низ дороянд.

Дар таълими нутқи гуфторӣ бештар ба тарзи талаффуз, задаи мантиқӣ, ифоданокии нутқ диққат дода мешавад. Дар ин ҳели нутқ гуянда қувваи зиёд сарф намекунад ва суръати нутқ тезтар аст.

Дар таълими нутқи навишторӣ асосан ба ғрамматика ва имло, услуб, аломатҳои қитобат эътибор дода мешавад.

Нутки навишторӣ баръакси нутки гуфторӣ душвортар буда, вақти зиёд ва машқи панҷаҳои дастро талаб мекунад. Талаба кӯшиш менамояд, ки хангоми навишт ба имло (беғалатнависӣ), хати зебо, каллиграфия (хушнависӣ) эътибор диҳад.

Нутки ботинӣ чист?

Нутки гуфторию навишторӣ бо тафаккур алокаманданд. Аз ин бармеояд, ки шахс боз **нутки ботинӣ** ҳам дорад. Шахс, пеш аз он ки мақсадашро хох ба таври гуфторӣ, хох навишторӣ баён кунад, аввал онро ҳаматарафа фикр мекунад. Бинобар ин аз талабагон талаб кардан лозим, ки онҳо ҳар чизи гуфта ё навиштаашонро пешакӣ фикр кунанд. Хангоми накл ё иншонависӣ талабагонро саросема кардан лозим нест. Онҳо метавонанд аз сиёҳнавис истифода баранд. Зеро сиёҳнавис ин ифлоснавис нест, балки барои тозанависӣ ёри мерасонад.

Вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки дар ҳар дарси забони модарӣ нутки гуфторӣ, навишторӣ ва ботинии талабагонро баробар инкишоф диҳад.

Савол ва супориш:

1. Чӣ гуна исбот мекунад, ки инкишофи нутқ асоси таълими забони модарист?
2. Дар бораи се хели нутқ маълумот диҳед.
3. Аломатҳои фарқкунандаи нутки гуфторӣ ва навишториро номбар кунед.
4. Сахнаҷаеро интихоб намуда, бо истифодаи воситаҳои тарзи баён дар нақшҳо бозӣ кунед.

Мавзӯи 26. Инкишофи нутки гуфтории кӯдакони синни калони томактабӣ

Накша:

1. Вазифаи мураббия, омӯзгор, волидон бобати инкишоф додани нутки гуфтории кӯдакон то мактаб омадан аз ҷӣ иборат аст?
2. Воситаҳои тайёр кардани кӯдакон ба мактаб кадомхоянд?
3. Машҳои лугатомӯзӣ (бо тарзи муқоиса).
4. Кор бо калимаҳо аз ҷиҳати маъно.

Маданияти нутқ ин маҳорати дуруст ва пайҳам баён кардани фикр, муоширати байни одамон буда, ба воситаи забон (овоз-оҳангнокӣ, захираи лугавӣ, шаклҳои грамматикӣ) ифода мешавад.

Кӯдакони синни томактабӣ нутқро дар раванди муошират бо одамони онҳоро ихотақунанда аз худ менамоянд. Барои бавҷуддории нутки кӯдакон дар кӯдакистон мураббия, дар мактаб омӯзгор, дар назди волидон нақши асосиро мебозанд. Аз ин хотир, дар назди мураббия, омӯзгор, волидон (МОВ) вазифа меистад, ки онҳо ба кӯдакон:

- талаффузи дурусту фаҳмои овоз дар калима;
 - талаффузи буррои калима мувофиқи меъёри забони адабии ҳозираи тоҷик;
 - нутки гуфтории ифоданокро омӯзонанд.
- МОВ ба азхудкунии талаффузи дурусти ҳамаи овозҳои забони тоҷикӣ, талаффузи фаҳмои калима, омӯхтани оромона гуфтугӯ кардани кӯдакон бояд мунтазам аҳамият диҳанд.

Нутки гуфторӣ бо дигар самтҳои нутқ, аз ҷумла лугат, нутки грамматикӣ ва нутқи алоқанок дар як вақт инкишоф меёбад.

Дар давраи синни калони томактабӣ ва омодагӣ ба мактаб аз суҳбат, нақл, шеърэҷдкунӣ васеъ истифода карда мешавад. Мазмуни асосии қор дар давраи омодагӣ ба мактаб оид ба нутқи дахонӣ аз он иборат аст, ки **МОВ** хусусиятҳои фардии инкишофи нутқи кӯдаконро бояд ба ҳисоб гиранд.

Кӯдакони 6-7-сола ҳамаи овозҳои забони тоҷикиро дуруст, калимаҳоро фаҳмою бурро талаффуз карда метавонанд, вобаста ба мазмун овозро баланду паст талаффуз мекунанд, инкишофи нутқи зарурӣ доранд.

Вале дар ин синну сол баъзан кӯдаконе воমেҳӯранд, ки овозҳои калимаҳоро дуруст талаффуз карда наметавонанд. Онҳо овозҳои аз ҷиҳати талаффуз ба ҳам наздикро омехта: ба ҷойи **с - ш, в - ф, з - с, р - л, д - т, г - к** ва монанди инҳо талаффуз мекунанд. Барои нутқи кӯдаконро дуруст кардан **МОВ** вазифадоранд, ки ба хурдсолон артикулятсияи (тарзи талаффузи) овозҳои нутқро омӯзонанд. Масалан, ҳангоми ёд додани талаффузи овозҳои «с» ва «ш» дар калимаи **соат**, ки «шоат» талаффуз мекунанд, артикулятсияи ин овозҳо дар муқоиса тавассути оинача, ё **рӯ** ба **рӯ** нишон дода мешавад. Вақте ки мо овози «с»-ро талаффуз мекунем, забон дар миёнҷои дандонҳои болою поён ҷо мегирад, дар талаффузи овози «ш» бошад, забон дар ковокии дахон меистад ва овоз ба воситаи ҳаво аз зерин талаффуз ба ҳам наздик машқ кунонида мешаванд.

Ин гуна қорҳои амалӣ ба кӯдакони кундзехи ва инкишофи шунавоиашон суғуст низ аҳамиятноканд.

Лугатомӯзӣ

Педагогикаи томактабӣ бойгардонии лугати кӯдаконро яке аз вазифаҳои муҳими инкишофи нутқи меҳисобад. Дар синни томактабӣ кӯдак бояд лугатҳоро аз худ кунад, ки ба ӯ имконияти бо ҳамсолону калонсолон муошират карданро диҳад, намоишномаҳои телевизионро то андозае фаҳмад.

Инкишофи лугат раванди тӯлонии азхудкунии захираи лугавӣ мебошад. Дар синни 6-7-солагӣ захираи лугати кӯдак то се-сеюм ҳазор калимаро фаро мегирад. Минбаъд қор аз рӯйи бой гардондани захираи лугавӣ давом меёбад. Дар ин синну сол кӯдакон номи ашёи барояшон навро дар раванди фаъолияти харрӯза бо осонӣ аз бар менамоянд. Инкишофи лугати кӯдакон дар асоси дошиши азхудкарда оид ба ашё, сифат ва хусусияти ҷиҳзҳо, муқоисаи ашё ба вучуд меояд. Ба монанди:

1. Интиҳоби ашё барои муқоиса. Кӯдакон бояд малтакаи муқоисаи ашёро аз рӯйи аломатҳо (ранг, шакл, калонии хурдӣ) дошта бошанд.

2. Муқоисаи ашё аз рӯйи фарқият ва монандӣ. Дикқати кӯдакон аз муқоисаи ашёи бутун (муайян кардани ранг, шакл, бузургӣ) мунтазам ба муқоисаи қисмҳои хурди ашё, яъне аввал фарқият, баъд монандии онҳо равона карда мешавад.

3. Таносуби фаъолияти нутқи **МОВ ва кӯдакон.** Фаъолияти нутқӣ бояд бештар ба ихтиёри кӯдакон гузашта шавад. **МОВ** бошанд, фаъолияти тафаккур ва нутқи кӯдаконро ангезиш медиҳанд.

Машғулият

Намунаи машғулиятро оид ба муқоисаи ашё дар гурӯҳҳои омодагӣ ба мактаб меорем.

Кӯдакон ҷузвдон ва борхалтаро муқоиса мекунанд.

МОВ: – Ҳоло мо ду ашёро муқоиса мекунем. (Ҷузвдону борхалтаро бари якдигар мегузоранд). Акнун азизонам, ин ду ашёро аз рӯйи тартиб муқоиса мекунем. Дар ҷойи яқум ҷист? (Ҷузвдон). Дар ҷойи дуюм-чӣ? (Борхалта). Пас, мо ҷиҳоро муқоиса мекунем?

Эҳсон: – Ҷузвдону борхалтаро. Ин – ҷузвдон, индиш – борхалта.

МОВ: – Дуруст. Инҳо ба кӣ лозиманд?

Субхон: – Чузвдон ба талаба даркор аст. (Ү дар чузвдон китобхояшро мегузорад).

Махина: – Борхалта ба очаам, момоям лозим аст. Дар борхалта хар чиз меандозанд.

МОВ: – Кани, муқоиса кунед, борхалта аз чузвдон бо чӣ фарқ мекунад.

Фахриддин: – Чузвдон ранги сиёҳ дорад, борхалта ранги кабуд. Ранги онҳо ҳархела аст.

МОВ: – Дар миёнҷойи чузвдону борхалта чихоро мебинед?

Кӯдакон: – Дар чузвдон кулфак ҳасту дар борхалта не. Баъд МОВ ба кӯдакон пешниҳод мекунад, ки онҳо дастаҳои чузвдону борхалтаро муқоиса кунанд. Акнун ба дастаҳо нигоҳ кунед, онҳо аз якдигар чӣ фарқ доранд? (Бачаҳо ҷавобҳои гуногун медиҳанд).

МОВ: – Мо фарқиати чузвдону борхалтаро муайян кардем. Акнун биёед, ки онҳо чӣ монандӣ доранд? Чузвдону борхалта барои чӣ лозиманд?

Олимҷон: – Дар чузвдон китобу дафтар мегузоранд ва ба мактаб мераванд.

Махмуд: – Падари ман, дар даст борхалта, ба бозор меравад.

Бахрулло: – Дар борхалта ҳам китоб меандозанд. Ман дидам.

Мунаввар: – Дар чузвдон ва борхалта хар чиз гузоштан мумкин аст.

МОВ: – Дуруст. Ҳам чузвдон, ҳам борхалта барои кашондани ҷизҳои гуногун лозиманд. Байни онҳо боз чӣ монандӣ ҳаст? Чузвдону борхалтаро чӣ тавр медоранд?

Гавҳар: – Ҳардуяш ба ҷоркунча монанданд. Аз дастаашон медоранд.

МОВ: – Дуруст. Мо чузвдону борхалтаро хуб муқоиса кардем, фарқиат ва монадиҳои онҳоро муайян намудем. Акнун саволи душвортар медиҳам. Аз рӯи кадом аломат

дарҳол доништан мумкин аст, ки ин чузвдону инаш борхалта?

Фирӯз: – Чузвдон сиёҳ аст, борхалта кабуд. Аз рӯи рангаш фарқ мекунем.

МОВ: – Ҳама ҳамин тавр фикр мекунад? Ранги борхалта ҳам сиёҳ буда метавонад?

Кӯдакон: – Ҳа. Мо борхалтаи сиёҳ дорем.

МОВ: – Чузвдонро аз шакли берунаш дарҳол доништан мумкин аст?

Анӯшервон: – Мумкин. Дар чузвдон кулфак ҳасту дар борхалта не, дастаҳояшон ҳам фарқ мекунад.

МОВ: – Ҳамаи қисмҳои чузвдонро ба хубӣ дида метавонем. Чузвдон дар миёнҷояш кулфак, аз боло даста дорад. Шакли борхалтаро низ ба осонӣ муайян кардан мумкин аст. Вай кулфак надорад. Барои ҳамин борхалта аз чузвдон фарқ мекунад. Аммо рангҳо метавонанд гуногун нею якхела бошанд.

Ҳамин тавр, мураббӣ, (омӯзгор, волидон) ҷавобҳои кӯдаконро тасдиқ мекунад.

Кор бо каллимаҳо аз ҷиҳати маъно

Сермаъноии каллимаҳо инкишофи нутқи шифоҳии кӯдаконро таъмин менамояд, ба ҷой гардонидани захираи лугавӣ ва тафаккури мантиқии онҳо кӯмак мерасонад.

Шарҳи мазмунӣ каллимаҳои сермаъно бобати тайёр намудани кӯдакон ба мактаб аҳамияти махсус дорад, зеро мавзӯи мазкур дар барномаи синфҳои ибтидоӣ дарч ёфтааст.

Барои кӯдакони гуруҳи омодагӣ ба мактаб машҳои луғавиро дар шакли зерин додан мумкин аст: интиҳоби ибора, ҷумла ва каллимаҳои синонимӣ (ҳаммаъноӣ). Кӯдакон ҷумлаҳо мегӯянд: Аҳмад омад. Об омад. Баҳор омад. Пода омад. МОВ диққати кӯдаконро ба ҷумлаҳо ҷалб намуда мегӯянд, ки як каллимаро якчанд маротиба тақрор кардану шунидан дилгиркунаанда аст ва иваз

кардани яке аз калимаҳои онро пешниҳод менамоянд. Чумлаи «Об омад»-ро боз ҷи тавр гуфтан мумкин? Кӯдакон аз рӯи мазмуни ҷумла калимаҳоро иваз мекунанд (Об ҷорӣ шуд. Об равон шуд). Кӯдакон ба хулоса меоянд, ки ҳамаи калимаи «омад» дар ҷумла ба шаклҳои гуногун як маъноро ифода мекунанд.

Байни машқҳои амалии кор бо калимаҳо аз ҷиҳати маъно муқоисаи калимаҳои зидмаъно ҷойи махсусро ишғол менамояд. Аз матни ҳикоя ё афсона калимаҳои «хурд, кӯтоҳ, паст, омад»-ро интихоб карда, ба кӯдакон супорида мешавад, ки ба ҳар яке он калимаҳои аз ҷиҳати маъно муқобилро интихоб намоянд: хурд-калон, кӯтоҳ-дароз,...

Вобастакунии тарзҳои гуногуни кор бо калимаҳо аз ҷиҳати маъно барои тақмили машқҳои лугавӣ ва инкишофи нутқи алоқанокӣ кӯдакон мусоидат мекунад.

Мавзӯи 27. Нутқи мураттаб ва мавқеи он дар таълими забони модарӣ

Нақша:

1. Нутқи мураттаб чист?
2. Мавқеи нутқи алоқанок дар дарсҳои забони модарӣ.
3. Нақли хаттӣ ва тарзи иҷрои он.
4. Иншо ва ҳелҳои он. Тарзи гузаронидани иншо.
5. Таҳлили нақли хаттӣ ва иншо.

Дар байни ҷумлаҳои нутқи алоқанок аз ягон ҷиҳат алоқаи мантиқӣ дида мешавад. Масалан: «Баҳор омад. Ҳаво гарм шуд. Сабза дамид». Дар ҷумлаи якум дар бораи **баҳор**, дуҷум дар бораи **ҳаво**, сеҷум дар бораи **сабза** сухан меравад. Мо дар байни ин 3 ҷумла алоқаи мантиқиро мушоҳида мекунем ва барои дуруст фаҳмидани ин алоқа байни ҷумлаҳо савол мегузорем. Савол воситаи муҳими муайян кардани алоқаи байни ҷумлаҳост. Дар ин се ҷумла

ҳар як ҷумлаи минбаъда ҷумлаи пешро аз ҷиҳати мазмун нурра мекунад.

Дар байни ҷумлаҳои **Бачаҳо ба тамошо рафтанд. Ҳочагӣ ҳосили фаровон гирифт** савол гузошта наметавонем. Чунки ҳосили фаровон гирифтани ҳочагӣ бо тамошо рафтани бачаҳо дахл надорад. Ин ду ҷумла мантиқан бо ҳам алоқаманд нестанд ва нутқи мураттабро ташқил карда наметавонанд.

Таъриф: Ду ва зиёда ҷумлаҳои мантиқан бо ҳам алоқаманд, ки дар як мавзӯи муайян гуфта шудаанд, нутқи мураттаб (алоқанок)-ро ташқил медиҳанд.

Дар дарсҳои забони модарӣ нутқи алоқанок мавқеи асосиро ишғол мекунад, ки аз инҳо иборатанд:

- омӯхтани грамматикаро фаҳмо мегардонад;
- ба донишҳои грамматикӣ ва нутқи хаттӣ дахлони талабагон кӯмак расонда, саводи имлоияшонро тақмил медиҳад;

- муошхирати талабагонро таъмин менамояд;

- маҳсули кори эҷодӣ ва мушоҳидаҳои талабагон мебошад;

- воситаи ҳамгироии дарсҳои грамматикаю имлоро бо хониш барқарор мекунад.

Нутқи алоқанок амалиёти талабагонро фаъол мегардонад. Онҳо метавонанд хангоми навиштани нақли хаттӣ ё иншо ба ҷойи шахси сеюм худашон, яъне шахси якум ва ба ҷойи иштирокунандагон одамони ба худашон наздикро гузоранд. Мисол: «Заррини хурдакак сари дастархон нишасту даст ба себи хубонӣ бурд. Аммо табассуми падарашро дида, андаке хичолат кашид ва себро ба ҷояш гузошт ...»

Нутқи талаба: «Ман сари дастархон нишастаму даст ба себи хубонӣ бурдам. Аммо табассуми падарамро дида, андаке хичолат кашидам ва себро ба ҷояш гузоштам ...».

Ё худ дар мавзӯи «Феъл» тартиб додани ҳикояча (иншо): омад, рафтем, бозӣ кардем, ҷидем, дам гирифтем.

«Баҳор омад. Мо сайруташт рафтем. Он ҷо хеле бош кардем, лола чидем, дам гирифтем». Баъди навиштани хикояча талабаҳо феълҳоро номбар мекунад.

Аксарияти машқҳои марбути нутқи алоқанокро, ки тарҳи таълими доранд, ҳамчун қисми таркибии машғулиятҳои грамматикӣ имлоӣ дар ҷараёни ҳаман дарсҳои забони модарӣ меомӯзонем.

Барои қисми дигари машқҳои оид ба нутқи алоқанок, ки тарҳи санҷиш доранд, дарсҳои алоҳида бахшида мешаванд. Ба ин гуна машқҳо нақли ҳаттӣ ва иншон санҷиш дохиланд. Пеш аз гирифтани нақли ҳаттӣ ва иншон санҷиш аз қорҳои ҳатти таълими истифода кардан бамаврид аст.

Нақли ҳаттӣ ва тарзи гузарондани он

Нақли ҳаттӣ воситаи муҳими инкишофи нутқи алоқанокӣ талабагон маҳсуб меёбад, ки дар ҳаг ифода мешавад. Дар гузарондани нақли ҳатти таълими 3 тарзи қор пешниҳод мегардад.

Тарзи аввал. Баъди хондани матнӣ ҳикоя ва саволу ҷавоб омӯзгор дар тахтаи синф ҳам саволу ҳам ҷавобҳоро менависад, талабагон танҳо ҷавобҳоро рӯйнавис мекунанд. Ин фаъолият онҳоро ба тарзи дуҷуми нақлнависӣ тайёр менамояд.

Тарзи дуҷум. Омӯзгор дар тахта саволу ҷавобҳоро менависад. Пас аз он ки талабагон саволу ҷавобҳоро хонданд, ҷавобҳоро пок мекунад. Талабагон ба саволҳо нигоҳ карда, мустиқилона ҷавоб менависанд. Ин фаъолият талабагонро ба тарзи сеҷуми навиштани нақли ҳаттӣ тайёр мекунад.

Тарзи сеҷум. Омӯзгор матро меҳонад, нақл мекунад. Баъд дар тахта нақша ё саволҳоро менависад. Талабагон пас аз шундани мазмуни ҳикоя ба нақша ё саволҳо ҷавоби ҳаттӣ менависанд. Нақшаи нақл дар дафтар навишта намешавад.

Баъд аз гузарондани ҳар як нақли ҳатти санҷишӣ рӯзи оянда таҳлили нақли ҳаттӣ гузаронда мешавад. Дар мавриди таҳлил бештар ба ғалатҳои услубӣ (маъноӣ) ва имлоӣ эътибор додан лозим аст.

Нақли ҳаттӣ талабагонро ба иншонависӣ тайёр мекунад. Омӯзгор дар ҷараёни гузаштани мавзӯё метавонад аз ин ду намууди қори ҳаттӣ (нақл ва иншо) истифода кунад. Масалан, дар мавзӯи «Гирамоҳ» талабагон аввал нақли ҳаттӣ менависанд. Баъди гузаштани якҷанд рӯз онҳо дар ҳамин мавзӯё, яъне «Гирамоҳ» иншо менависанд.

Иншо ва ҳелҳои он. Тарзи гузарондани иншо

Иншо яке аз шаклҳои қори эҷодист. Дар навиштани иншо талаба як андоза озод аст. Ӯ метавонад мувофиқи мазмуни мавзӯё ва нақшаи иншо ҷумлаҳоро мустиқилона пай дар пай, бо ҳам алоқамандона нависад.

Дар синфҳои ибтидоӣ якҷанд ҳели иншо гузаронда мешавад: иншо аз рӯии расм, дар мавзӯи озод, аз рӯии мавзӯё, аз мушоҳидаи муҳити атроф. Иншоҳои мазкур тарҳи таълимию санҷишӣ доранд. Иншо, ки бо мақсади тайёр кардани талабагон ба иншонависӣ гузаронида мешавад, иншоӣ таълими ном дорад. Ба иншоӣ таълими баҳо гузошта намешавад.

1. Иншо аз рӯии расм (таълими)

Иншонависӣ аз рӯии расм яке аз роҳҳои бехтарини инкишофи нутқи навиштории талабагон мебошад. Ин намууди иншо каме душвортар аст. Агар дар матн иншо бадеӣ мазмун, пайдарҳамии фикр, калимаҳои зарурӣ мавҷуд бошанд, дар расм танҳо мазмун дида мешавад. Аз рӯии мазмуни расм суҳбат гузаронда, ба он сарлавҳа мегузорем. Талабагону омӯзгор якҷоя нақшаи иншо тартиб медиҳанд. Пас аз он талабагон ба расм нигоҳ карда, чизи дидаашонро мувофиқи нақша менависанд.

Дар синфҳои ибтидоӣ иншо аз рӯйи як расм ва гуруҳи расмҳо гузаронда мешавад. Дар як расм танҳо лаҳзаи ягон воқеа тасвир ёфтаасту ҳалос. Ба дасти ҳар як талаба ё ду нафар як расм дода мешавад. Лаҳзаҳои дигарро худӣ талабагон фикр карда, пурра менамоянд ва менависанд.

Иншоनावисӣ аз рӯйи гуруҳи расмҳо (8-10 расм) ба мазмуни онҳо вобаста аст. Тарзи кор аз рӯйи гуруҳи расмҳо ин тавр аст: Талабагон расмҳоро пайҳам мебинанд. Ин имконият медиҳад, ки онҳо ба мазмуни умумии расмҳо шинос шаванд.

Аз рӯйи мазмуни ҳар як расм омӯзгор дар тахта саволҳоро менависад, талабагон мувофиқи саволҳо иншо менависанд.

Иншоनावисӣ аз рӯйи расмҳо дар синфҳои алоҳида аз сода ба мураккаб сурат мегирад.

Дар синфи 1 иншоनावисӣ ба таври рӯбардор гузаронида шуда, ҳелҳои гуногун дорад:

- омӯзгор доир ба мазмуни расм савол тартиб дода, дар тахта менависад. Талабагон ба расм нигоҳ карда, дар асоси саволҳо нақл мекунанд. Омӯзгор аз нақли талабагон 2-3 ҷумларо дар тахта менависад, талабагон рӯбардор менамоянд;

- омӯзгор матн ва саволҳоро дар тахта менависад. Талабагон онҳоро хонда, калимаҳоро аз ҷиҳати маъно таҳлил мекунанд. Баъд муаллим матнро пок мекунад. Талабагон дар асоси саволҳои дар тахта навишташуда мазмуни матнро аз фикри худ мустақилона менависанд;

- омӯзгор дар тахта танҳо саволҳоро менависад. Баъди таҳлили даҳонии матн талабагон мувофиқи саволҳо иншо менависанд.

Тавре мебинем, иншоनावисӣ зина ба зина мураккаб шуда, талабагон ба мустақилона навиштани иншо омода мешаванд.

Мисол, навиштани иншо аз рӯйи расмҳои «Ду бузича», ки дар он як мазмун дар ду расм тасвир ёфтааст. Дар

расми якум дар болои тахтаи рӯйи об рӯ ба рӯ омадани ду бузича дар ҳолати шохзанӣ; дар расми дуюм бошад, ба об афтидани бузичаҳо (Расмҳо дар китоби дарсии «Санъат ва меҳнат» барои синфи як инъикос ёфтаанд).

Саволҳо:

1) Бузичаҳо дар кучо рӯ ба рӯ омаданд?

2) Ба бузичаҳо чӣ ҳодиса рӯй дод?

3) Тақдирӣ онҳо чӣ шуд?

4) Дар бораи оқибати ҳаёти бузичаҳо шумо чӣ фикр доред?

Ҷавобҳо: Ду бузича дар болои тахта (кӯпрӯк) рӯ ба рӯ омаданд. Ҷанги шохзанӣ сар шуд. Ҳар ду ба об афтиданд. Ба саволи чорум ҷавобҳо гуногун мешаванд.

Дар синфи 2 низ талабагон аз рӯйи як расм ва гуруҳи расмҳо иншо менависанд, вале тарзи иншоनावисӣ каме душвортар мешавад.

Мисол, навиштани иншо аз рӯйи расмҳои «Мактаб ва талабагон». Ин мазмун дар 3 расм инъикос меёбад. Расми якум: Талабагон ба мактаб мераванд. Расми дуюм: Талабагон аз мактаб меоянд. Расми сеюм: Талабагон тӯббозӣ мекунанд.

Аз рӯйи ҳар як расм саволу ҷавоб карда мешавад. Ин имконият медиҳад, ки талабагон мазмуни ҳар як расмро алоҳида-алоҳида аз худ намоянд. Ҷунончи:

Савол ба расми якум: Талабагон ба кучо мераванд?

Ҷавоб: Талабагон ба мактаб мераванд.

Савол ба расми дуюм: Талабагон аз кучо меоянд?

Ҷавоб: Талабагон аз мактаб меоянд.

Савол ба расми сеюм: Талабагон чӣ кор мекунанд?

Ҷавоб: Талабагон тӯббозӣ мекунанд.

Ҷавобҳо дар тахта навишта намешаванд. Вале омӯзгор баъзе калимаҳоро аз ҷиҳати маъно ва имло (дурустнависӣ) шарҳ медиҳад. Баъди анҷоми ин фаъолиятҳо талабагон аз рӯйи ин се расм иншо менависанд.

Дар синфи 3 иншонависӣ аз рӯи расм монанди синфи 2 аст, вале каме васеътар гузаронда мешавад.

Дар синфи 4 иншо аз рӯи расм тарҳи нисбатан мустақил дорад. Тамоми фаъолиятро худӣ талабагон иҷро мекунанд: аз рӯи мазмуни расм нақша тартиб медиҳанд, калимаҳои заруриро интихоб менамоянд, баъзе лаҳзаҳои дар расм тасвирнашударо пурра мекунанд. Бинобар ин расмҳое истифода мешаванд, ки дар онҳо танҳо воқеа (аввал, мобайн ё охири он) инъикос гардидаасту ҳалос, Мисол, аз расми «Писарбача поездро начот дод» фақат дар сари роҳи поезд ҷузвдонашро боло бардоштани бачае акс ёфтааст. Омӯзгор мегӯяд, ки дар расм қисми мобайни воқеа тасвир ёфтааст. Шумо онро аз назар гузаронда, қисмҳои аввалу охирашро илова кунед, нақша тартиб дода, иншо нависед.

Ҳангоми навиштани **иншои санҷишӣ** омӯзгор бояд ба лаҳзаҳои зерин эътибор диҳад:

1. Хомӯшона аз назар гузарондани мазмуни расм.
2. Муайян кардани ашёи дар расм тасвирёфта.
3. Сухбат аз рӯи мазмуни расм.
4. Тартиб додани нақшаи иншо.
5. Мустиқилона навиштани иншо.
6. Ҷамъ кардани дафтарҳо.
7. Баҳогузорӣ ва таҳлили иншоҳои талабагон (рузи оянда).

2. Иншо дар мавзӯи озод (таълимӣ)

Ин хели иншо дар синфҳои ибтидоӣ кори хаттии аз ҳама душвор ба шумор меравад. Бо вучуди душворӣ дар мавриди дуруст ташкил намудани иншо ва тайёри ба он талабагон иншоҳои хуб эҷод мекунанд. Дар гузарондани иншо ба интиҳоби мавзӯи эътибор додан лозим. Ба монанди: «Як воқеа аз ҳаёти ман», «Бозии шавқовар», «Дар боғ», «Ман ба падару модарам ёрӣ медиҳам», «Модари меҳрубони ман», «Падари ман» ва монанди инҳо.

Дар иншое, ки ягон саргузаштро тасвир мекунад, нақшаи он, ки аз қисмҳои аввал мобайн ва охири воқеа иборат аст, пешниҳод мегардад.

Намунаи як дарси ҳамин иншоро, ки мақсади он ба иншонависӣ тайёр кардани талабаҳост, меорем.

Мавзӯ: «Як воқеа аз ҳаёти ман»

Мақсад: - шинос намудан ва омодаасозии талабагон ба тарзи тартиб додани ҳикоя ва нақшаи он;

- аз тарафи талабагон машқи навиштани иншо.

Равиши дарс:

Баёни мавзӯи дарс (Омӯзгор ҳикояро интихоб мекунад).

Аз тарафи омӯзгор хондани ҳикоя ва тартиб додани нақшаи он.

Омӯзгор аввали воқеаро меҳонад ва дар тахта менависад:

а) Аввали воқеа. Талабагон аз рӯи шундидашон дар бораи аввали воқеа нақл мекунанд.

Баъд омӯзгор қисми асосии ҳикояро хонда, лаҳзаҳои дутоми онро менависад:

б) Мазмуни воқеа.

Пас аз он қисми охири ҳикояро хонда, менависад:

в) Хотима (Хулоса).

Омӯзгор дар охир ҷамъбаст мекунад: Ҳар як ҳикоя аз 3 қисм иборат аст. Талабагон ин қисмҳоро аз тахта меҳонанд. Омӯзгор мепурсад: - Кадоме аз ин қисмҳо шавқовар аст? Баъд ӯ фикри талабагонро тарафдорӣ карда, таъкид менамояд, ки қисми ҳеле муҳим ва завқовари ҳикоя мазмуни он аст. Зеро дар ин қисм ҳамаи мазмуни воқеа навишта мешавад. Бинобар он ба ҳамин қисми ҳикоя бештар эътибор додан лозим. Вале ҳикоя бояд аввалу охир дошта бошад.

3. Нақли дахонии талабагон.

Бо супориши омӯзгор талабагон воқеаҳои дида ё шундидаи худро нақл мекунанд. Ҳангоми нақл ба ҳамин 3

лахзаи нақша таъя менамоянд. Фикрҳои нодурусти талабагон ислоҳ карда мешавад. Ҳар як талаба аз ҳаёти худ ягон воқеаи хотирмонро мувофиқи нақша иншо менависад. Дар охир, баъди навиштани иншо дафтарҳо чамъ карда мешаванд.

3. Иншо аз рӯи мавзӯ (санҷишӣ). Ин хели иншо дар синфҳои 3 ва 4 гузаронда мешавад. Ҳангоми иҷрои он аз мавзӯи калон ягон мавзӯъчастро интихоб менамоем. Масалан, мавзӯи «Саъва ва дӯстони ӯ» аз афсонаи «Саъва ва Фил», «Далерии Рустам» аз китобчаи «Ҳарифон», «Комил ва ниҳолҳои ӯ» аз китобчаи «Ниҳолҳо» ва монанди инҳо.

Тарзи гузарондани иншо аз рӯи ҳикояҳои хондагӣ ин тавр аст: Аввал доир ба мазмуни ҳамаи ҳикоя (афсона) нақша тартиб дода мешавад. Нақшаро талабагон бо ёрии омӯзгор месозанд, баъди он мазмуноро мувофиқи нақша мустакилона менависанд. Омӯзгор иншоҳои талабагонро месанҷад.

Дарси оянда корҳои хатиро таҳлил карда, омӯзгор баҳои ҳар якеро дар журнали синф мегузорад.

Ҳангоми санҷиши иншоҳои талабагон ғалатҳои зерин ба ҳисоб гирифта мешаванд:

1. Мувофиқат накардани мубтадо бо ҳабаб.
2. Кандашавии фикр, набудани алоқа байни ҷумлаҳо.
3. Нодуруст ҷо ба ҷо гузоштани аъзоҳои ҷумла.
4. Мувофиқат накардани мазмуни иншо ба мавзӯи он.
5. Ғалатҳои имлоӣ.

Савол ва сулориш:

1. Фарқи нутқи мураттаб аз номуруттаб дар чист?
2. Аҳамияти нутқи мураттаб бобати ҳамироии дарсҳои грамматикаю имлоро бо хониш фаҳмонед.
3. Зинаҳои (тарзҳои) нақли хаттиро шарҳ диҳед.
4. Роҳҳои алоқаманд намудани нақли хаттиро бо иншо дар мавзӯи «Аввали баҳор» нишон диҳед.

5. Хелҳои иншоро фаҳмонед. Яке аз матнҳои китоби дарсии «Забони модарии синфи 3»-ро интихоб намуда, дар асоси мазмуни он иншо нависед.

Мавзӯи 28. Таҳияи намунаи нақшаи силсиладарсҳо

Дарси 1

Мавзӯи дарс: Хонадони хушбахт

Мақсади дарс: -хондан ва фаҳмидани мазмуни матни мавзӯӣ;

- тарбияи одоби муомилаю муошират;
- аҳамияти китобу китобхонӣ.

Равиши дарс:

1. Хониши намунавии омӯзгор.
2. Сухбати омӯзгор аз рӯи мазмуни матн:
 - аҳли хонаводаи шогирдон;
 - машғулият ва касбу кори онҳо;
 - чароги илму дониш дар оила;
 - мавқеи китоб дар хонаводаҳо;
 - хонаводаи Мухаммадҷосиф.
3. Ба қисмҳо ҷудо кардани матн ва хондани ҳар як қисм аз ҷониби талабаҳо.
4. Нақли мазмуни ҳикоя аз рӯи нақшаи додашуда.
5. Машқи дамгирӣ ё бозии таълими.
6. Исмҳои хосро алоҳида навишта, шарҳ дода, савол гузоштан.

7. Кор аз рӯи лугатҳо.

8. Аз матн навиштани ду ҷумла, ки микдори калимаҳо ба нақшаҳои зерин мувофиқат намоянд:

9. Ҷамбасти дарс ва эълони баҳо. Шумо одоби муомиларо чӣ тавр мефаҳмед?

10. Сулориши вазифаи хонагӣ.

Дарси 2

Мавзӯи дарс: Мактуби Мухаммадфарид ба падари худ
Мақсади дарс: – хондан ва шарҳи одоби муошират;
 – машқҳои луғатомӯзӣ.

Равиши дарс:

1. Сухбат аз рӯи мавзӯи гузашта.
2. Аз тарафи талабагон хондани матни дарси гузашта.
3. Санҷиши вазифаи хонагӣ ва ба назар гирифтани фаъолияти талабагон.
4. Аз тарафи омӯзгор хондани матни мавзӯи нав. Саволу ҷавоб аз рӯи мазмуни матн.
5. Ба қисмҳо ҷудо карда хондани матн аз ҷониби талабагон.
6. Нақли мазмуни матн мувофиқи нақша ё саволҳо аз тарафи талабагон.
7. Машқи дамгирӣ ё бозии таълимӣ.
8. Луғатомӯзӣ: Шарҳи синонимӣ калимаҳои мактуб (нома, хат), пешгар (барвақтар), ҷасорат (чуръат, ғайрат), ҷашм (дида), омӯзгор (устод, муаллим), арҷманд (азиз, муътабар); калимаҳои муқобилмаъно: тобистон - зимистон; бисёр - кам; хурсанд - хафа, зик, ғам.
9. Тартиб додани ҷумлаҳо бо калимаҳои мактуб, омӯзгор, падар, дониш.
10. Аз матн хондани ҷумлаеро, ки калимаҳои мактуб ва хат истифода шудааст.
11. Ҷамъбасти дарс ва эълони баҳо.
12. Супориши вазифаи хонагӣ

Дарси 3

Мавзӯи дарс: Машқи навиштани мактуб
Мақсади дарс: - ёд додани тарзи нигориши мактуб;
 - тарбияи одоби муошират;
 - машқи навиштани мактуб (иншои хурд).

Равиши дарс:

1. Аз тарафи талабагон хондани матни «Мактуби Мухаммадфарид ба падари худ».
2. Ба се ҷиз аҳамият додан:
 –аввали мактуб;
 –мазмуни мактуб (хохиши Мухаммадфарид аз падар);
 –охир мактуб.
3. Навиштани мактуб. Талабаҳо ҳар яке аз ҳешон ё дӯстони худ (падар, модар, бародар, хохар, дӯст...) -ро интихоб карда, ба ӯ нома менависанд.
4. Аз тарафи талабагон хондани мактуби навиштаашон.
5. Машқи дамгирӣ ё бозии таълимӣ.
6. Навиштани матн (аз китоб) ва ба исмҳо гузоштани саволҳои **Чӣ?** ва **Кӣ?**
7. Таъриф. Хулосаи талабаҳо ва хондани таърифи исм аз китоб.
8. Ҷамъбасти дарс.
9. Супориши вазифаи хонагӣ.

Савол ва супориш:

1. Ҷузъҳои таркибии нақшаи муфассалро эзоҳ диҳед.
2. Оид ба исм, феъл, пешояндҳо ва ҷумла мавзӯи интихоб намуда, нақшаи таквими бисозед.
3. Се-чор мавзӯи интихоб намуда, нақшаи муфассал тартиб диҳед.

Мавзӯи 29. Истифодаи усули интерактивӣ (фаъолияти якҷоя) дар дарсҳои забони модарӣ*

Нақша:

1. Интерактив (фаъолияти якҷоя) ва аҳамияти он дар омӯзиш.
2. Ақидаҳо оид ба гуруҳбандӣ.
3. Аҳмияти корҳои гуруҳӣ ва душвориҳо дар ташкили он.
4. Фаъолияти омӯзгор хангоми кор дар гуруҳҳо.
5. Ташкили тарзҳои гуруҳбандӣ.

«Интерактив» аз калимаи англисӣ **interact** гирифта, «**inter**» маънояш **якҷоя**, **воридшавӣ** ва «**act**» маънояш **амал**, **фаъолият**, **кор** мебошад. Яъне «интерактив» ин **фаъолияти якҷоя** дар омӯзиш аст. Мувофиқи ин тарзи омӯзиш дар дарс бояд ҳамкорӣ ё фаъолияти якҷояи педагогӣ ташкил карда шавад. Ҳамкорӣ байни омӯзгору талабаи алохида ва гуруҳи талабагони синф, талаба ва талаба, як талаба ва гуруҳи талабагон дар ҷараёни дарс мебошад.

Меёрҳои асосии ташкили фаъолияти якҷоя дар таълим ин имкони дар талабагон ба вучуд овардани муҳокимаронӣ, баҳс, пешниҳоди озодаи мавзӯ, фаъолиятҳои амалии талабагон, ташаббускорӣ, иҷрои корҳои фардӣ, дукаса, ҷоркаса, гуруҳӣ ва аҳли синф, гуруҳбандӣ, бозигҳои таълимӣ, хучуми фикрӣ, демократии таҳсил, ҳамчунин иҷрои корҳои гуногуни хаттиро, ки фаъолияти якҷояро талаб мекунанд, мебошад.

Фаъолияти якҷоя талабаро ба фикр кардан равона мекунад.

Тавассути ин тарзи фаъолият таълим тавре ба роҳ монда мешавад, ки омӯзиш талаботи худӣ талаба гардад.

*Эзоҳ: Солҳои охир дар таълими фанҳо аз забонҳои хориҷӣ баъзе тарзҳои ворид гардидаанд, ки нусхаи тоҷикии онҳо ханӯз муайян нашудааст. Бинобар он мо аз асли онҳо истифода бурдаем.

Яке аз тарзҳои он ташкили муҳокимаронӣ, андешаҳои озодаи талабагон, гузориши масъала, ҳал ва натиҷаи он ба шумор мераванд. Ин кор дар ҳолати иҷрои фаъолиятҳои зерин амалии мегардад:

- масъалагузорӣ;
- ҷустуҷӯҳои амалӣ;
- таҳқиқот.

Барои ҳалли масъала (мушқилот) талаба шахси бефаъол, мушоҳидачӣ набува, таҳқиқотчӣ аст. Ӯ эҷод мекунад, донишхоро дар шакли тайёр ёд намегирад, балки бо мақсади ба даст овардани дониш худаш фаъолона кӯшиш менамояд, худро мачбур мекунад, ки мушқилоти (масъалаи) дар наздаш гузоштаро мустақилона ҳал намояд.

Ҳаракатҳои ҷустуҷӯии талабагони хурдсол одӣ бошанд ҳам, онҳо тарҳи (характери) таълимӣ доранд. Ба монанди фикру андеша, мушоҳидаю муҳокима, исбот, ҳулосабарорӣ, натиҷагирӣ ва монанди инҳо. Масалан, талабаи синфи 4 бо имлои **й** шинос аст, таърифро ҳам аз китоб азёд кардааст: Ӯ медонад, ки садоники **й** танҳо дар охири калима меояд. Акнун якҷанд калима пешниҳод мекунем, ки дар онҳо **й** (заданок) дар натиҷаи калимасозӣ ба **и** (беада) мубаддал гаштааст (хавлӣ - хавли мо, моҳӣ - моҳича). Акнун дар назди талаба вазифаи муайян кардани ин таърифро мегузорем.

Омӯзгор: - Ба ин калимаҳо диққат диҳед: лаълӣ - лаълини гулдор; Шодӣ - Шодигул; моҳӣ - моҳича.

Дар ин калимаҳо шумо чиро мушоҳида кардед? Дар қатори якум **й** (заданок) ҳасту дар дуюм нест.

Ҷаро дар қатори якум бо **й** навишта шудаанду дар қатори дуюм бо **и**?

а) Дар охири калимаҳои сутуни якум **й** (заданок) навишта мешавад.

б) Дар калимаҳои сутуни дуюм, азбаски харфи **н** танҳо дар охир меояд, бинобар ин дар байни каліма **н** ба **и** (безада) табдил меёбад.

Дар кадом маврид **н** (заданок) ба **и** (безада) мубаддал мегардад? Ана, хамин гуна саволҳо масъаларо (проблемаро) ба вучуд меоранд.

Яке аз ташкили фаъолияти якҷоя кор дар гуруҳхост. Омӯзгор метавонад ба мактабиёни хурдсол ба таъри фардӣ, дукаса, чор-шашкаса, бо аҳли синф дарс гузарад. Вақте ки омӯзгор нақшаи дарсро тартиб медиҳад, мувофиқи мавзӯ бояд лаҳзаҳои дарс, ҳамаҷунин ташкили фаъолиятро дар ҳар лаҳза ба назар гирад. Дар ин қисм аз гуруҳбандии талабаҳо истифода кардан бамаврид аст.

Дар гуруҳбандӣ аҳамият ва душворииро мавҷуданд:

Аҳамият	Душворӣ
- барои фикрронӣ, ҳалли мушкилот (проблема) ва эҷодкории талабагон кӯмак мерасонад;	- нодуруст шинондани талабагон дар гуруҳҳо, ки на ҳама тахтай синфро ба хубӣ мебинанд;
- ҳамаи талабагон, аз ҷумла суҷхонон ҳам дар дарс фаъоллона иштирок мекунанд;	- қисме аз талабагони бартаридошта ба дигарон имкони ҷавоб доданро наме-диҳанд, яъне худна-моӣ мекунанд;
- талабагон масъулиятро ҳис мекунанд;	- омӯзгорон ташкили кори гуруҳиро мушкил ва нолозим мешуморанд;
- шавқмандиро ба вучуд меорад;	- кор дар гуруҳҳо идоракунии синфро душвор мегардонад, яъне мағал зиёд
- талабагон андешаҳои худро ба ҳамдигар баён мекунанд, ба яқдигар ёрӣ мерасонанд, ба ин восита дар синф муҳити ҳамдигарфаҳмӣ муҳайё мегардад;	
- нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ талабагон инкишоф меёбад;	
- дар талабагон фаъолияти мустакилона пайдо мешавад;	

- вақт самаранок истифода мешавад;	мешавад, ки омӯзгорон инро намехо-ҳанд.
- кор бо талабагони қобилияти гуногундошта осон мегардад;	
- ба талабагон имкон дода мешавад, ки онҳо маводи омӯхташонро дар амал татбиқ намоянд, хулоса бароранд.	

Фаъолияти омӯзгор ҳангоми кор дар гуруҳҳо

Дар гуруҳбандӣ омӯзгор нақшаи асосиро иҷро мекунанд. Вақте ки у дар дарс талабагонро ба гуруҳҳо ҷудо мекунанд, бо кадом гуруҳ зиёдтар кор карданро бояд пешақӣ муайян намояд, саволу супоришҳо тартиб диҳад. Омӯзгор назди ҳар як гуруҳ омада мебинанд, ки оё онҳо супоришро дуруст фаҳмидаанд. Ҳамаи ин корҳоро омӯзгор ҳангоми тартиб додани нақшаи дарс муайян менамояд.

Дар кори гуруҳӣ мусобиқа ҷой асосиро мегирад зеро ҳар як гуруҳ дар мусобиқа меҳодад пешсаф бошад. Аз ин хотир, гуруҳҳо қорро боҳавас иҷро мекунанд. Гуруҳе, ки супоришро аз ҳама пеш ва дуруст иҷро кард, голиб мебарояд. Кори голиб қадр карда мешавад.

Гуруҳбандӣ вобаста ба мавзӯ танҳо дар лаҳзаҳои зарурӣ ташкил карда мешавад, на ҳама вақт.

Ду намууди гуруҳбандиро нишон медиҳем:

1) Ба талабагон супориши яқхела дода мешавад ва онҳо яқҷоя фаъолият мекунанд.

2) Ба талабагон супориши хархела медиҳем. Онҳо супоришро дар гуруҳҳои алоҳида мустакилона иҷро мекунанд.

Ин тарзи фаъолият ба талабагон имкон медиҳад, ки дар вақти иҷрои супориш фаъол бошанд. Таҷриба нишон медиҳад, ки ҳангоми кор дар гуруҳҳо ҳатто талабагони шармгину суҷхон низ ба суҳан мебароянд.

Ташкили тарзҳои гуруҳбандӣ

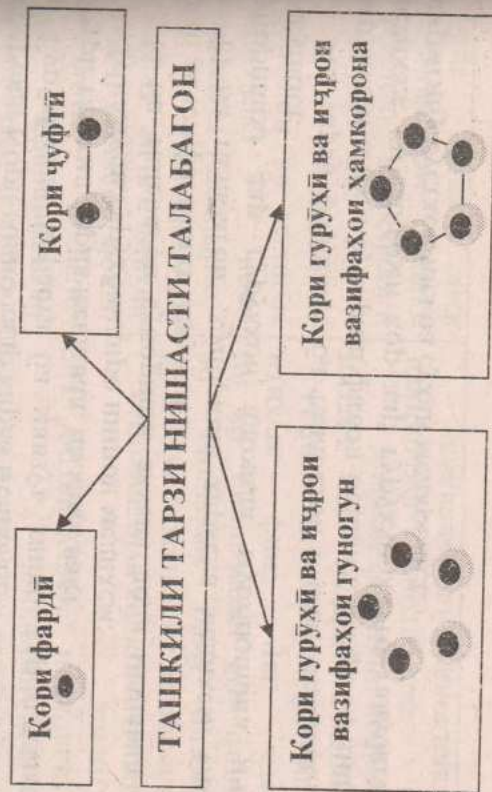
Тарзи 1. Гуруҳҳо аз рӯйи ҷойи нишаст ташкин мешаванд. Яъне талабагон метавонанд бо ҳампахлу рӯ ба рӯ шинанд.

Тарзи 2. Гуруҳҳои интиҳобӣ. Талабагон аз 1 то 4, (5, 6) ҳисоб мекунанд. Ҳар як талаба ба назди талабаи рақами якхеладошта омада, гуруҳро ташкил медиҳад. Барои ташкили гуруҳ боз аз расмҳои якхела истифода кардан мумкин аст. Масалан, барои 5 гуруҳ 5-тоӣ расми гулҳои ҳархела: садбарг, лола, бобуна, сӣёхгӯш, меҳчагулро метавон интиҳоб кард.

Тарзи 3. Гуруҳҳои дӯстӣ. Талабагон метавонанд шахсонро интиҳоб кунанд, ки бо онҳо хоҳиши кор кардан доранд.

Тарзи 4. Зина ба зина зиёд намулдани мислдори гуруҳҳо. Талабагон метавонанд, аввал дукаса, баъд ба назди ҷуфти дигар рафта, чоркаса кор кунанд.

Тарзи 5. Гуруҳҳоро омӯзгор интиҳоб мекунад. Аъзоёни гуруҳ аз рӯйи қобилият ва ҷинс ҷудо карда мешаванд. Ҳангоми иҷрои супоришҳо аъзоён ва шумораи талабагонро дар гуруҳ иваз кардан мумкин аст.

Савол ва супориш:

Маънои «интерактив»-ро шарҳ диҳед. Тарзҳои ташкили усули интерактивии таълим ва омӯзиш кадомҳоянд?

Ҷиҳати мусбӣ ва манфии гуруҳбандиро номбар кунед. Ташкили тарзҳои гуруҳбандӣ кадомҳоянд?

Мавзӯи 30. Асосҳои инкишофи малакаҳои тафаккури интиқодӣ

Накша:

1. Мафҳуми «интиқод» ва маънои истилоҳи «тафаккури интиқодӣ».
2. Аҳамияти тафаккури интиқодӣ дар ҳалли мушкилот.
3. Хусусиятҳои шахси дорои тафаккури интиқодӣ.

«Интиқод» аз қалмаи арабӣ «нақд» гирифта, маънояш эрод, рад, муқобил мебошад. Маънои истилоҳи тафаккури интиқодӣ санъати муҳокимаронӣ буда, рад ё инқор кардани фикри яқдигар аст.

1. Тафаккури интиқодӣ як намуди **фаъолияти ақлонист**, ки барои ҳулосабарорӣи дуруст имкон медиҳад.

2. Тафаккури интиқодӣ ин **ҷустуҷӯи ақидаи солим** аст. Шахси дорои тафаккури интиқодӣ фикрҳои нав пешниҳод мекунад, далелҳо меорад, қарорҳои оқилона қабул мекунад. Ин гуна шахс дорои хислатҳои хоси худ аст. Мисол, талабаи тафаккури интиқодидошта аз математика қобилияти фаҳмондани роҳи ҳалли масъаларо дорад, ғалатҳоро мустақилона меёбад.

3. Пас, тафаккури интиқодӣ ин **фикрронии мустақилона** аст. Дарсҳое, ки ба воситаи тафаккури интиқодӣ мегузаранд, ҳар як талаба ақида, ҳулосабарорӣ, фаҳмиши худро озодона пешниҳод мекунад, фарқ надорад, ки ақидаи ӯ дуруст аст, ё нодуруст.

4. Тафаккур ҳамон вақт интиқодӣ мешавад, ки он **хусусияти фардӣ** (шахсӣ) дошта бошад. Талаба дар пешниҳоди ақида, фикрронӣ озод аст.

Тафаккури интиқодӣ ба инкишофи ҳамаҷарафаи шахс, ҳамкорӣ дар ҳалли мушкилот ва омӯзиш мусоидат мекунад. Шахси дорои тафаккури интиқодӣ роҳи ҳалли мушкилотро худаш меёбад, онро бо дилелҳо асоснок мекунад.

Ба ин гуна шахсон чунин ҳислатҳо хосанд:

- ақидаи шахсии худро дошта, дар ақидаашон устуворанд;
- аз байни ақидаҳои гуногун фикри дурустро интиҳоб мекунанд;
- мушкилотро худашон мустақилона ҳал менамоянд;
- бо овардани дилелҳо баҳс мекунанд.

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки тафаккури интиқодӣ ин **ҷараёни мураккаби ҳамгирони ақидаҳо ва мулоҳизаронист**, яъне шахс оқибатҳои амалӣ шудани мақсадро фикр мекунад, онро маъкул мешуморад, ё намешуморад, фикрҳоро муқоиса менамояд ва ғайра.

Саволу супориш:

1. Тафаккури интиқодӣ чист?
2. Хусусиятҳои шахси тафаккури интиқодидоштаро номбар кунед?
3. Оид ба фаъолияти ақлонӣ, ҷустуҷӯи ақидаи солим, фикрронии мустақилона, хусусиятҳои фардӣ доштани шахс, ки марбути тафаккури интиқодиянд, мисолҳо биёред.

Мавзӯи 31. Саволу супоришҳои тестӣ ва аҳамияти онҳо
бобати азхудкунии дониш ва санҷиш

Накша:

1. Тестҳои кушода ва пӯшида, шарҳи онҳо.
2. Талабот ба тест.

“Тест” аз забони англисӣ гирифта, маъноаш санҷиш, интиҳон аст. Саволу супоришҳои тестӣ бобати баланд бардоштани шавқу ҳаваси хонанда ва донишҷӯ оид ба мустаҳкамкунии мавзӯҳои омӯхташуда ва санҷидани дониш мусоидат мекунад. Супоришу саволҳо барои кушодани мазмуну мундариҷаи мавзӯ аз донишҷӯ (талаба) дониши мукаммалро талаб менамояд.

Супоришҳо бояд тарҳи (характери) ҷустуҷӯӣ, мантиқӣ ва эҷодӣ дошта бошанд.

Барои ёфтани ҷавоб дар охир калид дода мешавад, ки дар он аз ҷавобҳои пешниҳодшуда танҳо ҷавобҳои дуруст интиҳоб мегарданд.

Тест 2 хел мешавад: кушода ва пӯшида.

Тести кушода

Талабагон ҳангоми иҷрои саволу супоришҳои тести кушода як ё якчанд калима (ракам, ҳарф, ибора, ҷумла) менависанд. Тести кушода низ ду хел мешавад:

- а) пурранамоӣ;
- б) ҷавоби озод.

Пурранамоӣ. Дар ин хели тест талабагон ба савол мустақилона ҷавоб дода метавонанд. Мисол:

Ҷумла: Онҳо якҷоя ... он сӯй давиданд.

Супориш: Ба ҷойи нуқтаҳо пешоянди мувофиқ гузоред.

Ҷавоб: А) аз; Б) дар; В) ба; Г) то.

Ҷавоби озод. Вобаста ба супориш талабагон ҷавобҳоро озодона навигшта метавонанд. Супориш бояд тарзҳои дода шавад, ки он танҳо як ҷавоби дурустро таъмин намояд. Мисол:

Таъриф: Исм ҳисси нутқест, ки _____ ашёю одамонро мефаҳмонад.

Супориш: Ҷумларо пурра кунед. Дар ҷойи ҳолӣ ҷавоби дурустро интиҳоб намоед.

Чавоб: А) амалу ҳолат; Б) аломат; В) ном Г) хусусият.
Дар ин хели тест талабагон танҳо як ҷавоби дурустро интихоб мекунанд.

Тести пӯшида

Дар тести пӯшида ба савол ё супориш ҷавобҳои зиёде пешниҳод мешаванд. Талабагон танҳо ҷавоби дурустро интихоб мекунанд.

Супоришҳои тести пӯшида гуногунанд:

- интихоби ҷавоби дуруст;
- мувофиқа.

Шарҳи тести интихоби ҷавоби дуруст.

- Ба ҳар як супориш 2 намуни ҷавоб пешниҳод мешавад.

Талабагон якero интихоб мекунанд: «ҳа» ё «не»; «дуруст» ё «нодуруст».

ҳа	не	хона, кабуд, лола, кафтар
ҳа	не	калон, санг, дарахт, бед
ҳа	не	об, абрнок, замин, хок
ҳа	не	лойолуд, сард, хоксор, меҳрубон

Супориш: Сатре, ки ҳамаи калимаҳо сифатанд, муайян кунед. Ҷавоби дурусти «ҳа»-ро давра кашед.

Ин намуни тест бо мақсади муайян кардани сатҳи дониши талаба оид ба мавзӯи тартиб дода мешавад.

- Талабагон аз ҷавобҳои пешниҳодшуда танҳо як ҷавоби дурустро интихоб менамоянд.

Савол: Алифбои забони тоҷикӣ аз чанд ҳарф иборат аст?

Супориш: Ҷавоби дурустро ишора кунед.

- 33; Б) 28; В) 35; Г) 39.

Савол: Овозҳои ҳичсосз кадомҳоянд?

- Овозҳои ҳамсадо; В) танҳо йотбарсарҳо;

- Овозҳои садонок. Г) ҳамаи ҷавобҳо дуруст аст; Савол: Калимаи «ОСИЁБ» аз чанд овоз иборат аст? А) 5; Б) 7; В) 6; Г) 4.

Савол: Аз калимаҳои зерин аломати ашёро ишора кунед.

- мактаб; Б) Асо; В) омад; Г) фарбеҳ.

- Мувофиқа.** Калимаҳо дар ду сутун навишта мешаванд. Мувофиқи супориш талабагон аз сутуни дуюм калимаҳои заруриро интихоб намуда, бо калимаи сутуни аввал дар алоқамандӣ ибора месозанд.

Исм	Сифатҳо
Булбули	а) хушбӯй б) хушхон в) бадрӯй г) беовоз

Супориш: Аз сутуни дуюм сифатеро интихоб карда, бо исми сутуни якум ба воситаи пайконак (тирча) иборати мувофиқ созед.

Бартарии ин намуни тест дар он аст, ки ба дониш, малака ва маҳорати талабагон баҳои аниқ дода мешавад.

Талабот ба тест:

- Муайян будани мақсади саволу супоришҳои тестӣ.
- Матни супориш аз 8-10 калима зиёд набошад.
- Супориш бояд кӯтоҳ, аниқ, фаҳмо бошад.
- Саволу супоришҳо аз сода ба мураккаб ҷо ба ҷо гузошта шаванд.
- Саволу супоришҳо тарзе интихоб шаванд, ки ҷавобҳо ба воситаи фикрронии ақлонӣ ба даст оянд.
- Ҷавобҳои дурусту нодуруст омехта ҷойгир бошанд.

Бо мақсади худназоратии азхудкунии дониш, малакаи маҳорати талабагон дар мавзӯи «Асосҳои инкишофи малакаҳои тафаккури интиқодӣ» саволи зеринро пешниҳод менамоем: **Тафаккури интиқодӣ чист?**

а) Ҷавоби «ха» ё «не»-ро дар ҷадвали зер ишора кунед.

1.	ха	не	- фикрронии мустақилона аст.
2.	ха	не	- хусусияти ҷамъиятӣ дорад.
3.	ха	не	- фикрронии иҷтимоӣ аст.
4.	ха	не	- далелҳо меоранд.
5.	ха	не	- омӯзгор талабаро ба ҷустуҷӯи мустақил даъват менамояд.
6.	ха	не	- омӯзгор дониши тайёр медиҳад.
7.	ха	не	- талабагон дар дарс масъулиятро хис мекунанд.
8.	ха	не	- талабагон донишҳои гирифтаро ба ҳаёт алоқаманд мекунанд.

б) Ҷумлаҳоро пурра кунед.

1) Тафаккури интиқодӣ як намуди _____, ки барои ҳулосабарории дуруст ба рафтори шахс имкон медиҳад.

2) Шахси дорои тафаккури интиқодӣ _____ худаш меёбад, бо далелҳо асоснок мекунад.

3) Тафаккури интиқодӣ ин _____.
Ҷавобҳо (калид) - и саволи «Тафаккури интиқодӣ чист?»

№ супориш	Ҷавобҳои дуруст
а)	«Ха» – 1,4,5,7,8. «Не» – 2,3,6.
б)	1) ғайриинтиқодӣ 2) роҳи ҳалли мушкилотро 3) ҷустуҷӯи ақидаи солим аст.

Супориш:

Кори амалӣ:

Дар мавзӯи дилхоҳ тестҳои кушода ва пӯшида таҳия кунед.

Мавзӯи 32. Инкишофи малакаҳои хониш ва ҳаф ба тарзу усулҳои интерактивӣ

Накша:

1. Аҳамияти тарзу усулҳои интерактивӣ барои инкишофи малакаҳои хониш ва дарки маъно (ИНСЕРТ, МДД).
2. Истифодаи тарзу усулҳои интерактивӣ барои инкишофи малакаҳои нутқи ҳаттӣ (кластер ҳамчун шакли навишторӣ ва ҳелҳои он, диаграммаи Венн, рӯзномаи дубахша, эссе, синквейн ва истифодаи онҳо).

1) Аҳамияти тарзу усулҳои интерактивӣ барои инкишофи малакаҳои хониш ва дарки маъно

Барои инкишофи малакаҳои хониш ва дарки маъно танҳо хониши матн кифоя нест. Бояд хониши шууронаро машқ кард. Барои инкишофи малакаи хониши шуурона омӯзгор метавонад аз масъалаҳое, ки бойси ташаққули тафаккур ва дарки маъно мегарданд, истифода кунад. Мисол, баъди хониши матн ҷунин саволҳои водорҷунаида, ки аз талабагон фикр карданро талаб мекунад, додан мумкин аст:

1) Дар ин қисми ҳикоя (афсона) кадом фикр (лаҳза) фаҳмо нест?

2) Баъди хондани матн чӣ гуна фикру ақидаҳои нав пайдо шуданд?

3) Ба муаллифи ҳикоя чӣ гуна савол медодед? ва монанди инҳо.

Хониши шуурона имкон медиҳад, ки талаба пас аз хониши ифоданоки матн баҳс кунад, санҷати

суханвариашро сайқал диҳад. Танҳо баъди иҷрои хамин гуна фаъолиятҳо талабагон ба дарки маъно сарфаҳм мекунанд.

Барои инкишофи малакаҳои хониш ду тарзи (стратегияи) асосӣ пешниҳод мешавад.

а) Усули ИНСЕРТ

INSERT (INCEPT) аз забони англисӣ гирифта шуда, чунин шарҳ дода мешавад:

I – Interactive (хамкорӣ);

N - Noting (мулохиза);

S – System (қайди системавӣ);

E – Effective (бocамap);

R – Reading (хондан);

T – Thinking (фикр карлан).

Дар усули ИНСЕРТ ба мазмуни матн аломат гузошта, маълумоти нав қайд карда мешавад. Иҷрои ин усулро қалам ба қалам нишон медиҳем.

Қалами 1. Фаъолгардонии донишхон азхудкардаи талабагон

Омӯзгор мавзӯро дар чуфтҳо ё гуруҳҳои хурд муҳокима намуна, ба талабагон пешниҳод мекунад, ки дар бораи ашё ё қаҳрамони хикоя чиро медонанд, ё чӣ гумон доранд, давоми 2-3 дақиқа дар дафтар нависанд. Ақидаҳо дар тахтаи синф ё ҷараҳҳои ҷуғрофӣ навишта мешаванд.

Қадами 2. Хонши матн бо истифодаи ИНСЕРТ

Ҳангоми омӯхтани мавзӯи нав дар ҷадвал нишонаҳои зерин гузошта мешаванд:

«V» - медонам (чизеро, ки пеш аз хониши матн медонистам);

«+» - аҳбори нав (чизи хондашуда бароям нав аст);

«-» - иштибоҳ (агар дар маълумоти нав шубҳа ё ғалате ёфт шавад);

«?» - нофаҳмо (чизи хондашуда фаҳмо нест).

Чалвали ИНСЕРТ

V медонам	+	ахбори нав	—	?
			шубҳа	нофаҳмо

Ҳангоми хониши матн ҳамаи нишонахоро истифода кардан шарт нест. Талабагон аломатхоро интихобан дар калима, ҷумла, ё банд (сархат) метавонанд гузоранд. Муҳим он аст, ки талаба маводи ба худаш пештар маълумро бо маводи нав алоқаманд кунад, ахбори ноаниқро ҷудо карда тавонад.

Қадами 3. Чамъбаст ва ба тартиб доравардани
маълумоти гирифташуда

Матни хондашуда дар ғуруҳҳо ۶ ҷуфтҳо муҳокима карда мешавад. Барои муҳокимаронӣ саволҳои зерин додан мумкин:

1. Аз мазмуни матн дар бораи кӣ ё чӣ маълумот гирифтед?
2. Аз матн чӣ чизи нав фаҳмидед?
3. Дар бораи чӣ бештар доништан мевоҳед?
4. Кадом саволҳо пайдо шудаанд?
5. Дар матн ҷиҳатҳои мусобино манфӣ кадомҳоянд? ва

МОНАНДИ ИНХО.

Бо мақсади ҷамъбасти мавзӯи омӯзгору талабагон ҷадвали ИНСЕРТ-ро пур мекунанд. Ин намуни фаъолиятро дар ҷуфтҳо, гуруҳҳои хурд ё фардӣ таъкил кардан мумкин аст.

б) Усули мдд

Усули МДД (Медонам, Донистан меҳонам, Донистам) маҳсули корҳои ҷустуҷӯӣ ва таҳқиқотӣ буда, бобати самаранок аз худ кардани мавзӯи нав ёрӣ мерасонад. Омӯзгор барои иҷрои методи МДД ҳамагӣ 15-20 дақиқа вақт ҷудо мекунад. Ҷадвали онро дар тахтаи синф ё вараки калон кашнда иҷрои онро қадам ба қадам нишон медиҳем.

Медонам	Донистан меҳоҳам	Донишам
---------	------------------	---------

Қадамҳои иҷрои МДД:

Қадами 1. Ангезиш (баҳаракатдорӣ)-и зехн ва қор аз рӯйи сутунчаи «Медонам».

Омӯзгор оид ба мавзӯи нав мувофиқи мақсад ва мавзӯи дарс савол тартиб дода, ба талабагон пешниҳод менамояд: Дар бораи банан чӣ медонед? Онҳо дар ҷуфтҳо, ё гуруҳҳои хурд ақидахоҷашноро муҳокима мекунанд. Омӯзгор сутуни «Медонам»-ро пур мекунад.

Медонам	Донишам меҳоҳам	Донишам
- банан номи мева; - дарозшакл аст; - рангаш сабзу зард; - мазаи харбузаро дорад; - дар Тоҷикистон намерӯяд.		

Қадами 2. Ба талабагон савол дода мешавад, ки оид ба банан чиро донишам меҳоҳанд. Қор аз рӯйи сутунчаи «Донишам меҳоҳам». Талабагон ба саволи омӯзгор - «Дар бораи банан боз чиро донишам меҳоҳед?» саволҳо пешниҳод мекунанд. Омӯзгор сутуни «Донишам меҳоҳам»-ро пур мекунад.

Медонам.	Донишам меҳоҳам	Донишам
- банан номи мева; - дарозшакл аст; - рангаш сабзу зард; - мазаи харбузаро дорад; - дар Тоҷикистон намерӯяд.	- дар кучо мерӯяд; - барои чӣ дар Тоҷикистон намерӯяд; - дарахтш баланд аст, ё паст? - баъди чанд сол ҳосил медиҳад? - аз банан чӣ хӯ тайёр мекунанд? ва ғайра.	

Қадами 3. Супориш: Матнӣ зерро хонед ва сутуни «Донишам»-ро пур кунед.

Банан

Дар Тоҷикистони зебоманзар банан мерӯяд, вале мевааш пухта намерасад. Охир, боду ҳавои Тоҷикистон муътадил аст. Банан растании гармидӯст буда, дар кишварҳои гарм мерӯяд ва мева медиҳад. Ҷойи сабзии банан Ҳиндустон, Чин ва Африка мебошад. Дарахти банан то 9 метр баланд шуда, баргҳои калон дорад, ки дарозиашон то 3 метр аст. Банан дар даҳмоҳагӣ гул мекунад. Гули банан сафед аст. Ниҳоли банан то 300 кило мева медиҳад. Ранги меваи банан зард, сабз, сурх мешавад. Баъди пухтани мева ниҳоли банан хушк шуда меафтад ва боз аз решааш месабзад.

Меваи бананро ҳамчун моддаи ғизоӣ ва доруворӣ истеъмол мекунанд. Аз банан ранг, матоъ, ришта ва дигар чизҳои дар рӯзгор заруриро тайёр менамоянд.

Пас аз хондани матн ба сутуни дуюм - «Донишам меҳоҳам» баргашта, муайян мекунем, ки талабагон ба

кадом саволҳои худ ҷавоб ёфтаанд. Он ҷавобҳои ӯро дар сутуни сеюм - «Дониш» навишта мешавад.

Медонам.	Дониш	Дониш
-банан номи мевас; - дарозшакл аст; - рангаи сабзу зард; -мазан харбузаро дорад; -дар Тоҷикистон намерӯяд.	-дар кучо мерӯяд? -барои чӣ дар Тоҷикистон намерӯяд? -дархаш баланд аст? -баъди чанд сол ҳосил медиҳад? -аз банан чӣҳо тайёр мекунанд? ва ғайра.	-банан дар кишварҳои гарм - Ҳиндустон, Чин ва Африка мерӯяд; - то 9 метр баланди дорад; -дар 10-моҳагӣ ҳосил медиҳад; -гулҳои сафед дорад; - Нисолаш то 300 кило ҳосил медиҳад; -ранги меваси банан хатто сурх ҳам мешудааст; -аз банан ранг, матоъ ва дигар чизҳо тайёр мекардаанд.

Мақсади истифодаи усулҳои ИНСЕРТ ва МДД аз инҳо иборатанд:

- аз методи анъанавӣ, ки талабагон маводи маълумро тақрир мекунанд, даст кашем. Талаба бояд худфаъолу эҷодкор бошад;
- талабаро бовар кунондан лозим, ки ӯ дар гуфтор метавонад хато кунад, зеро хатой як шакли донишомӯзист;
- аз саволу супоришҳои истифода кардан даркор. Чунки саволу супориш ба талаба бобати пайдо кардани фикру ақидаҳои гуногун имконият медиҳанд;
- барои ҷавоби пурра додан ба талаба вақти муайян ҷудо карда, сухани ӯро буридан лозим нест;
- барои баёни фикр талабаро рӯҳбаланд кардан лозим;
- аз фаъолияти яққоя (интерактивӣ) васеъ истифода карда мешавад.

2) Аҳамияти тарзу усулҳои интерактивӣ барои инкишофи малакаҳои нутқи хаттӣ

Дар ҷараёни иҷрои корҳои хаттӣ қобилияти эҷодӣ ривҷ меёбад. Нутқи хаттӣ имкон медиҳад, ки фикр навишта шуда, фаҳмогарифода ёбад. Дар қори хаттӣ омӯзгор кӯшиш мекунад, ки ба воситаи далелҳои дигарон фикри ӯро қабул кунанд. Зияда аз ин, иҷрои доимии корҳои хаттӣ малакаҳои хониш ва дарки маъноро низ таъкиқ медиҳад.

Инкишофи малакаҳои нутқи хаттӣ яке аз самтҳои муҳими бавуҷудорин тафаккуриниқодист. Вале иҷрои қори хаттӣ мушкилиҳо дорад. Зеро навиштан қувваи панҷаҳои даст, имло, хусни хати зебо ва беғалатнависиро талаб мекунад. Хатнависӣ ин фаъолияти эҷодист, ки вақти зиёдро мегирад. Бинобар ин тарзи тартиб додани матн ва тақмили он ба талабагон аз ҷиҳати зина ба зина ёд дода мешавад, ки аз 3 марҳила иборат аст.

1. **Тайёрӣ** – онд ба мавзӯ ақидаҳои пешниҳод кардани, андешаи бартаридошта навишта мешавад. Дар ин марҳила аз шаклҳои навишторӣ - кластер истифода кардан бамаврид аст, ки дар он доир ба мавзӯ ҳамаи фикру ақидаҳои дарҷ мекунанд.

2. **Сиёҳнавис** – ин намуни фаъолият тарҳи озмоишӣ дошта, фикри худро дар қоғаз навиштан аст. Талаба аз сиёҳнавис истифода мекунанд. Сиёҳнавис ин ҷиркиннависӣ набуда, барои тозанависӣ ёри мерасонад.

3. **Тозанавис** – ин марҳилаи охири тартиб додану навиштани матн аст. Дар ин марҳила фикрҳои фаҳмо баён карда мешаванд. Талаба баъди ислоҳ аз сиёҳнавис онро дар қоғаз тоза рӯнавис мекунанд.

Бо мақсади тақмили малакаҳои нутқи хаттӣ тартиб додану навиштани мазмунӣ матн манфиатнок мебошад. Мисол, дар **марҳилаи тайёрӣ** ҳар як талаба ё гуруҳ бо истифодаи кластер мавзӯи интихобкардашро муҳокима мекунанд, тарзи тартибдиҳии матнро мефаҳмад. Ба ҳамин

фаъолият така карда, марҳилаҳои дуюму сеюм ташкил карда мешаванд. Ҳар як талаба ё гурӯҳ кори худро хонда, бо якдигар муҳокима менамоянд ва бо ёрии саволҳо матни тартибдодашонро пурраю фаҳмо мекунанд.

Акнун баъзе усулҳое, ки боиси инкишофи нутқи навишторӣ ва тафаккур мегарданд, меорем.

а) Кластер ҳамчун шакли навишторӣ

Маънои **кластер** «хӯша, шоха» аст. Кластер усули ғирдоварии андешаҳои талабагон доир ба ягон мавзӯ ё мафҳум буда, дар шаклҳои гуногун тасвир меёбад. Талабагон андешаҳои худро оид ба мавзӯ ё мафҳум баён мекунанд ва менависанд.

Мақсадҳо:

- чамъ овардани андешаҳои талабагон;
- бунёди ҷустуҷӯӣ;
- инкишофи малакаҳои баёни фикр (ба таври мухтасар);
- муайян кардани фаҳмиши талабагон доир ба мавзӯ ё мафҳум.

Қадамҳои истифодаи кластер

Қадами 1. Дар миёнҳои саҳифаи дафтар, вараки (коғаз) сафед ё тахтаи синф давра кашида, дар дохили он номи мавзӯ, ки аз 1-2 калима иборат аст, навишта мешавад.

Қадами 2. Мувофиқи саволҳо дар атрофи мавзӯ аз ҷониби талабагон ақидаҳо чамъ оварда мешаванд. Дар доирачаҳои атрофи мавзеи асосӣ (мавзӯ) талабагон фикру ақидаҳоро менависанд.

Қадами 3. Бо мақсади фаъолгардонии донишҳои мавҷудаи талабагон аз рӯи кластер мавзӯ муаррифӣ карда мешавад.

Қадами 4. Дар охир натиҷаҳо муҳокима ва ҷамъбаст карда мешаванд. Дар мулоҳизаронӣ талабагон бояд озод ва худфаъол бошанд.

Хелҳои кластер

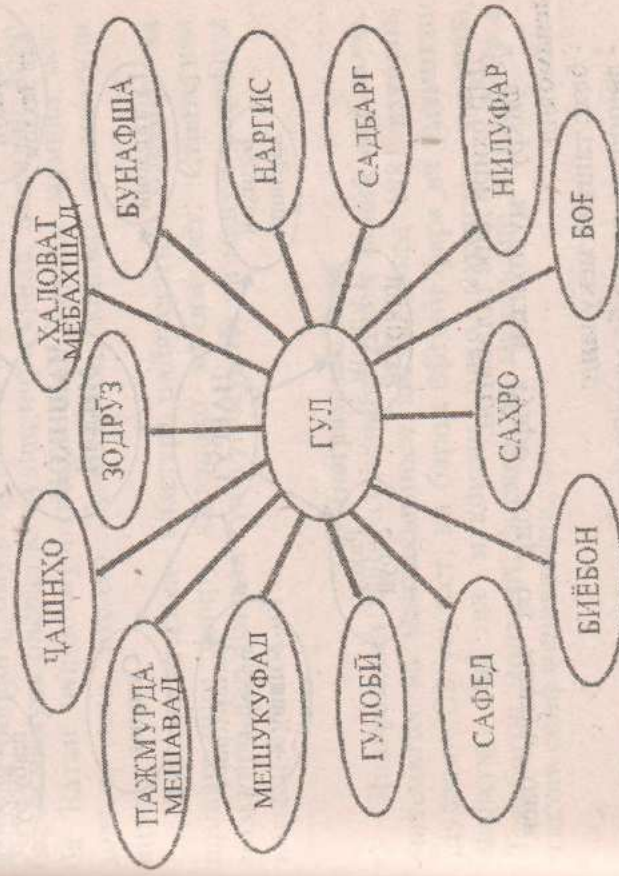
Кластер 2 хел мешавад: сода ва мураккаб.

Кластери сода ин тавр иҷро карда мешавад:

Мавзӯ: Гулгардонӣ

Савол: Дар бораи гул чӣ медонед?

Ҳамаи фикрҳои талабагон дар бораи гул ба монанди: номи гул (бунафша, наргис, садбарг, савсан, нилуфар, бобуна); ранги гул (сафед, сурх, кабуд, гулобӣ); ҷойи рӯйдан ё парвариши гул (боғ, саҳро, биёбон); амал бо гул; ҳолати он (бӯй кардан, ҳаловат бурдан, шукуфтан, пажмурда шудан); истифодаи гул (зодруз, ҷашнҳо) ғирд оварда мешаванд. Ақидаҳои талабагонро шунида, дар тахта ё коғазӣ сафед дар кластер нишон медиҳем.

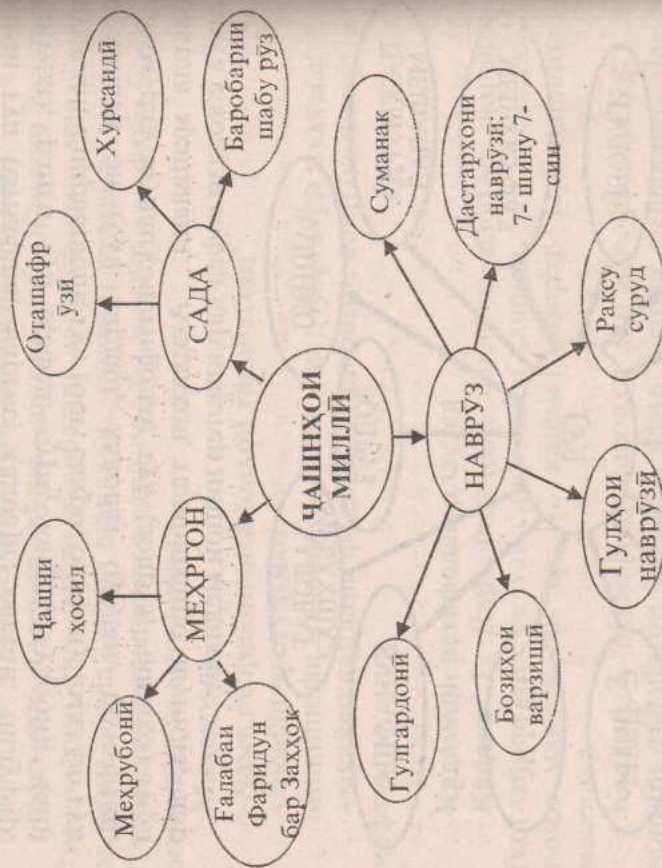

Кластери мураккаб чунин шакл дорад:

Мавзӯ: Ҷашнҳои миллий

Савол: Қадом ҷашнҳои миллиро медонед?

Аввал дар бораи **чашнҳои миллий** ҳамаи фикрҳои талабагон ҷамъ карда мешаванд: Меҳргон, Сада, Наврӯз. Баъд аломату хусусияти ҳар яке аз ин идҳоро номбар карда, аз ҳар 3 давра боз шоҳҳои нав бароварда мешаванд. Инро дар кластер нишон медиҳем.

Дар охири дарс талабагон:

- фикру мулоҳизаи худро доир ба мавзӯ баён менамоянд;
- баҳс ташкил мекунанд;
- донишҳои худро бо мавзӯи нав муқоиса мекунанд;
- байни андешаҳо робита барқарор менамоянд.

Супориш: Омӯзгор бо ҳамроҳии талабагон дар тахтанӣ синф кластери умумӣ таҳия мекунанд ва ҳамаи ақидаҳои

талабагонро менависад, вале шарҳ намедихад, ба ғалатҳо низ эътибор намедихад, чунки ислоҳи онҳо фикри талабагонро метавонад парешон кунад. Барои андешаронӣ вақти муайян ҷудо мекунанд. Дар ҳолати зарурӣ ба талабагон саволҳои водоркунанда медиҳад ва ёрӣ мерасонад.

Мақсади иҷрои кластер

Ин стратегияро пеш аз омӯختани мавзӯи нав истифода кардан бамаврид аст, зеро талабагон барои дарки маълумоти нав тайёр мешаванд.

Дар сохтани кластер фикру мулоҳизахоро маҳдуд кардан лозим нест, балки фикрхоро байни ҳам алоқаманд мебояд кард. Агар талабагон бо ин усул бори аввал шинос мешуда бошанд, омӯзгор метавонад мавзӯҳои умумиро барои намуна биёрад ва худаш иҷро кунад. Масалан, доир ба Ватан чунин мулоҳизаҳо баён кардан мумкин аст: зодгоҳ, деҳа, Модар, Тоҷикистон, кишвар ва монанди инҳо.

Дар стратегияи кластер пайвастагии мантиқӣ ва пайдарпайии фикру андешаҳо муҳим аст. Стратегияи мазкурро дар фанҳои гуногун мувофиқи мавзӯи истифода кардан мумкин аст.

б) Диаграммаи Венн

Диаграммаи Венн аз ҷониби Джон Венн 1881 ихтироъ математик ва мантиқшиноси англис соли 1881 ихтироъ шудааст. Он усутест, ки барои ёфтани фарқ ва умумияти мафҳум, ашё ва муқоисаи онҳо мусоидат мекунанд. Талабагон монандӣ, фарқиат ва муқоисаро дар дафтар ё тахтанӣ синф менависанд.

Мақсади истифодаи диаграмма:

таҳлил ва муқоиса карда тавонистани ду ва зиёда мафҳум (ашё, ҳодиса);

инкишофи малакаҳои баҳо додан ба аломату хусусиятҳои ашӯ, ҳодиса;
в) муайян карда тавониستاني хусусиятҳои фаркунанда ва монандии ашӯ, ҳодиса.

Қадамҳо:

1. Ба талабагон мавзӯро пешниҳод намоед.
2. Аз талабагон хоҳиш кунед, ки дар атрофи мавзӯ фарқият ва умумиятро муайян намоянд.
3. Талабагон дар вараки сафед ё дафтар дар марҳилаи аввал сето чоркунча ва марҳилаи дуюм ду давраи ба ҳам пайвастро, ки якдигарро мебуранд, мекашанд.
4. Онҳо дар қисмҳои чапу рости чоркунча ё давра фарқиятҳо ва дар мобайни он умумияти мавзӯи пешниҳодшударо қайд мекунанд.
5. Ҳар як намояндаи гуруҳ дар анҷоми фаъолият кори худро муаррифӣ менамояд.

Намунаҳо аз китоби дарси «Забони модарӣ»-и синфи 3 (муаллиф И. Абдуллоев, З. Абдуллоев, Б. Боронов, З. Доргабёков) оварда мешаванд.

* Диаграммае, ки талабагон пур кардани чоркунчаҳоро бе буриш иҷро мекунанд, нишон медиҳем (намуди аввал). Барои иҷрои ин фаъолият талабагонро ба 3 гуруҳ ҷудо карда, чунин супоришҳо пешниҳод мешаванд:
ба гуруҳи 1 – аломату хусусиятҳои хайвонҳои хонагӣ;
ба гуруҳи 2 – аломату хусусиятҳои хайвонҳои ваҳшӣ;
ба гуруҳи 3 – монандии хайвонҳои хонагию ваҳширо нависед.

Савол:

- 1) Кадом хайвонҳои хонагӣ ва ваҳширо медонед?
- 2) Хусусиятҳои онҳоро бо ҳам муқоиса кунед.

Аломату хусусиятҳои хайвонҳои хонагӣ	Монандии хайвонҳои хонагӣ ва ваҳшӣ	Аломату хусусиятҳои хайвонҳои ваҳшӣ
- дар хона зиндагӣ мекунанд. - ...	- зоида мешаванд; - ...	- дар саҳро зиндагӣ мекунанд; - ...

Диаграммае, ки дар он давраҳо ҳамдигарро мебуранд (намуди дуюм). Диаграммаи мазкур вақте истифода мешавад, ки талабагон пур кардани чоркунчаҳо (намуди аввал)-ро машқ карда бошанд.

Талабагонро ба 3 гуруҳ ҷудо карда, ба ҳар як гуруҳ супоришҳо дода мешавад.

Аз рӯйи нақша (диаграмма) ҷиҳатҳои умумӣ ва фарккунандаи дарахтонро нависед. (Аз матни “Нишонаи умр”)

мевадор умумӣ бемева

Намуна:

Умумӣ – об меҳӯрад, месабазд,

Фарккунанда –

Мевадор: себ, зардолу, ...

Бемева: сафедор, бед, ...

в) Рӯзномаи дубахша

Рӯзномаи дубахша ҷадвалест, ки ду бахш (қисм) дорад. Он барои дар ҳаҷт ифода ёфтани матни хондашуда имкон медиҳад.

Қадами 1. Кор аз рӯйи матн.

Вараки дафтар ба ду қисм тақсим карда мешавад. Талабагон матни ҳикояро хонда, дар рӯзнома қайдҳои худро менависанд.

Дар тарафи чапи дафтар ақидаҳое, ки диққати талабаҳо ба онҳо ҷалб ё маъкул шудааст, навишта мешаванд.

Қадами 2. Мулохизаронӣ доир ба ақидаҳо.

Дар тарафи ростӣ дафтар талабагон баъди мулохизаронӣ шарҳи ақидаҳои худро қайд мекунанд. Барои чӣ ин ақида диққати маро (яъне талабаро) ҷалб кард? Ман ба чӣ розӣ ҳастам, ба чӣ не? ва монанди инҳоро менависад.

Намунаи Рӯзномаи дубахша

Ақида	Шарҳи ақида
Зӯроварӣ накардан яроқи одамони тавоност.	Ин маънавиётӣ баланди шахсро мефаҳмонад. Одами хуб ҷангу ҷанҷол намекунад.
....	

Қадами 3. Муҳокимаи Рӯзномаи дубахша.

Дар охир талабагон дар ҷуфтҳо ё гуруҳҳо метавонанд кор кунанд. Як нафар ақида ва дигарӣ шарҳи онро меҳонад, аҳли синф (гуруҳҳо) гӯш ва баҳс ташкил мекунанд.

г) Эссе

“Эссе” калимаи латинии “exagium” (санҷиш) ва фаронсавӣ “essai” (кӯшиш, ҷустуҷӯ) гирифта шуда, ба маънои **иншои озоди хурд** меояд. Дар навиштани ин тарзи иншо талаба дар баёни фикр озод аст. Иншои хурд 5-10 дақиқа ва хурдтарин 3-5 дақиқа давом карда, баҳо гузошта намешавад.

Эссеро дар ҷуфтҳо истифода кардан мумкин. Мисол, омӯзгор пешниҳод мекунад, ки талабагон дар мавзӯи «Оид ба ин мушкилот ман чӣ фикр дорам?», ё худ аз мавзӯи нав калимаҳои асосиро интихоб карда, эссе нависанд. Омӯзгор метавонад ба талабагон чунин супориш диҳад:

- як ё ду ақидаи дар дарс омӯхтаро тасвир кунед;

- ба саволи дар тахтаи синфбуда ҷавоб нависед;
- ҳодисаҳое, ки дар омӯзиши мавзӯ диққати шуморо ҷалб кардаанд, хаттӣ тасвир намоед;
- фикру ақида ва таассуроти шахсии худро оид ба мавзӯи дарс ба хотир оред ва нависед ва монанди инҳо.

Дар анҷом, талабагон интихобан якҷанд кори хаттӣ навиштаашонро хонда, муҳокима ва хулосабарорӣ мекунанд.

г) Синквейн ва тарзи сохтани он

«Синквейн» калимаи франсавӣ буда, маънояш 5 мисраъ аст. Синквейн шеъри бекофия аст, ки барои таҳлил ва хулоса кардани маълумот (аҳбор) ёрӣ мерасонад.

Ба воситаи ин усул фикру ақидаи ҳар як шахс тавсиф карда мешавад. Аз рӯи 5 банд талабагон (иштирокдорон) фикрашонро оид ба мавзӯ баён мекунанд.

Мақсад: Талабагон фикру мулоҳизаҳои худро ба таври хаттӣ ифода намуда, хулоса мебароранд.

Қаламҳо:

Мисраи якум: Номии мавзӯ (исм аз як калима иборат аст).

Мисраи дуюм: Муайян кардани мавзӯ (дуто сифат, ки ба ҳамин исм алоқаманд бошад).

Мисраи сеюм: Амал, ки вобаста ба мавзӯ оварда мешавад (сето феъл).

Мисраи чорум: Ҷумлае, ки муносибати нависандаро ба мавзӯ муайян мекунад (як ҷумлае, ки бо истифодаи ҳамон исм, сифат, феъл сохта шудааст).

Мисраи панҷум: Калимаи ҳаммаъно (синоним)-и мавзӯ (исм).

Тарзи сохти синквейн:

1. _____
2. _____, _____
3. _____, _____, _____
4. _____, _____, _____
5. _____

Намуна аз мавзӯи “Гандум”:

Гандум

Зард, саҳт

Кишт мешавад, мерӯяд, месабзад

Гандум мерӯяд ва месабзад.

Ғалла.

Натиҷа:

Талабагон:

- мустақилона шеър эҷод мекунанд;
- фикрҳои худро баён менамоянд;
- алоқамандии мисраъҳоро шарҳ медиҳанд.

Тавсия ба омӯзгор:

Вакте ки талабагонро бо ин усул шинос мекунед, аввал ҷӣ тавр иншо шудани шеърро шарҳ диҳед, баъд якчанд намуна биёред. Талабагонро ба кори дунафарӣ ҷалб кардан беҳтар аст. Барои навиштани синквейн ба ҳар кас 5-7 дақиқа вақт диҳед. Талабагон дар гуруҳ пас аз муҳокима синквейнро мукаммал менамояд.

Нутқи навишторӣ фаҳмиши талабагонро сайқал дода, онҳоро ба мушоҳидакорӣ, донишандӯзӣ ва бегалатнависӣ ҳавасманд менамояд.

Ба ин тарик, барои инкишофи малакаҳои хониш ва хат бо усули интерактивӣ омӯзгор дар дарсҳо аз стратегияҳои гуногун, ҷунончи «Чархи ақидаҳо», «Мавзени тафсон», «Шаршара», «Хониши ботаваккуф», диаграммаҳои «Чӣ тавр?», «Барои чӣ?», «Чехраҳо», «Саволҳо ба муаллиф» ва монанди инҳоро истифода карда метавонад.

Савол ва супориш:

Калимаи «ИНСЕРТ»-ро шарҳ диҳед.

Аз ҷиҳтҳои дарсии забони модарӣ матнро интиҳоб карда, дар ҷамъбасти мавзӯи ҷадвалҳои ИНСЕРТ ва МДД-ро пур кунед.

Мақсади истифодаи ду методи болоро бобати инкишофи малакаҳои хониш ва дарки маъно фаҳмонед.

Барои инкишофи малакаҳои нутқи хатӣ аз қадимтарин (стратегияҳо) истифода кардан аҳамиятноканд?

Аҳамияти кластер, диаграммаи Венн, эссе, синквейн дар инкишофи тафаккур ва малакаҳои нутқи хатӣ дар ҷист?

Дилхоҳ калимаро дар кластери сода ва мураккаб нишон диҳед.

Дар мавзӯи дилхоҳ тарзи иҷрои диаграммаи Венн, рӯзномаи дубаҳша, эссе, синквейнро амалӣ нишон диҳед.

САВОЛҲОИ ТЕСТӢ АЗ МЕТОДИКАИ ИНКИШОФИ НУТҚ

@1. Микдори калимаҳои нақли хаттӣ ва иншоро дар охири соли таҳсили синфи 3 иншора кунед?

\$A) 25-35 калима; \$B) 20-25 калима; \$C) 35-45 калима;

\$D) 25-35 калима; \$E) 40-50 калима.

@2. Аҳамияти тарбиявӣ-педагогии нутқи алоқанок дар чист?

\$A) Талабагонро ғайрифаъл мегардонад, дарсҳои забони модариро шавқовар мекунад; \$B) Талабагонро ғайрифаъл мегардонад; \$C) Дарсҳои забони модариро шавқовару рағбатнок мекунад; \$D) Талабагон тарбия меёбанд; \$E) Нутқи инкишоф меёбад.

@3. Мақони омӯзиш ва тақмил додани нутқи хаттӣ қучост?

\$A) муассисаи таълимӣ; \$B) кӯдакистон; \$C) кӯча;

\$D) оила; \$E) мухит.

@4. Инкишофи лугати кӯдакони синни томақтабӣ бо чанд роҳ ба вучуд меояд?

\$A) бо 2 роҳ; \$B) бо 1 роҳ; \$C) бо 3 роҳ; \$D) вазифаи муассисаи таълимӣ аст; \$E) вазифаи оила аст.

@5. Тест чанд ҳел мешавад?

\$A) 2 ҳел; \$B) 1 ҳел; \$C) 3 ҳел; \$D) 7 ҳел; \$E) 5 ҳел.

@6. Ба нақли хаттӣ баҳои 4 дар кадом маврид гузошта мешавад?

\$A) Мазмун матн дуруст баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ содир нашудааст;

\$B) Мазмун матн бо каме норасоӣ баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ асосан роҳ наёфтааст; \$C) Ба хушнавӣ риоя нашудааст; \$D) Дар баён аз мазмун матн берун рафта, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ дида мешавад; \$E) Мазмун матн нопурра буда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ содир шудааст.

@7. Усулҳои «Кластер» ва «Диаграммаи Венн» ба гурӯҳи кадом ҳелҳои нутқи дохиланд?

\$A) нутқи ботинӣ; \$B) нутқи гуфторӣ; \$C) нутқи хаттӣ;

\$D) машқи хат; \$E) нутқи гуфторӣ навишторӣ.

@8. Оғози инкишофи нутқи шифоҳӣ ба кадом марҳилаи таълими алифбо мувофиқ аст?

\$A) марҳилаи алифбо; \$B) марҳилаи баъди алифбо;

\$C) марҳилаи тоалифбо; \$D) таълими савод; \$E) марҳилаи забони модарӣ.

@9. Нутқи чист?

\$A) гуфтугӯи ду нафар; \$B) якдигарфаҳмии мардум;

\$C) воситаи алоқа, ки хусусияти фикрӣ ва ғиссиётӣ дорад; \$D) ҷумлаҳои содда; \$E) ибораҳои изофӣ.

@10. Дар гузаронидани нақли хаттӣ таълими дар синфҳои ибтидоӣ чанд тарзи кор пешниҳод карда мешавад?

\$A) ду тарзи кор; \$B) се тарзи кор; \$C) чор тарзи кор;

\$D) панҷ тарзи кор; \$E) як тарзи кор.

@11. Ба иншо баҳои «5» дар кадом маврид гузошта мешавад?

\$A) Мазмун матн дуруст баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ содир нашудааст;

\$B) Мазмун матн бо каме норасоӣ баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ асосан роҳ наёфтааст; \$C) Ба хушнавӣ риоя нашудааст; \$D) Дар баён аз мазмун матн берун рафта, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ дида мешавад; \$E) Мазмун матн нопурра буда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ содир шудааст.

@12. Ба нақли хаттӣ дар кадом маврид баҳои 3 гузошта мешавад?

\$A) Мазмун матн дуруст баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ содир нашудааст; \$B) Мазмун матн бо каме норасоӣ баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ асосан роҳ наёфтааст; \$C) Харфхоро хат задааст, вале мазмун дуруст

аст; \$D) Дар баён аз мазмуни матн берун рафта, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ дида мешавад; \$E) Мазмуни матн нопурра буда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ содир шудааст.

@13.Кластер чанд хел мешавад?

\$A) 1 хел; \$B) 4 хел; \$C) 2 хел; \$D) 5 хел; \$E) 3 хел.

@14.Дар синфҳои ибтидоӣ ба иншои санҷишӣ чанд баҳо гузошта мешавад?

\$A) 4 баҳо; \$B) 1 баҳо; \$C) 3 баҳо; \$D) 2 баҳо; \$E) баҳо гузошта намешавад.

@15.Рӯзномаи дубаҳна, эссе, синквейн ба гурӯҳи кадом ҳелҳои нутқ дохиланд?

\$A) нутқи ботинӣ; \$B) нутқи гуфторӣ; \$C) нутқи навишторӣ; \$D) машқи хат; \$E) хушнависӣ.

@16.Ба нақли хаттӣ санҷишӣ чанд баҳо гузошта мешавад?

\$A) 2 баҳо; \$B) 4 баҳо; \$C) 1 баҳо; \$D) 3 баҳо; \$E) баҳо гузошта намешавад.

@17.Қадоми аз омилҳои зерин ба инкишофи нутқи алоқанок ва лугатдонии талабагон кӯмак мерасонад?

\$A) нутқи алоқанок; \$B) қор аз рӯи ҷумла; \$C) ҷавоб ба савол; \$D) нутқи гуфторӣ; \$E) нутқи хаттӣ.

@18.Иншо дар синфҳои ибтидоӣ чанд хел мешавад?

\$A) 4 хел; \$B) 1 хел; \$C) 3 хел; \$D) 2 хел; \$E) 5 хел.

@19.Ба иншо баҳои 4 дар кадом маврид гузошта мешавад?

\$A) Мазмуни матн дуруст баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ содир нашудааст;

\$B) Мазмуни матн бо қаме норасоӣ баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ асосан содир нашудааст; \$C) Ба хушнависӣ риоя нашудааст; \$D) Дар баён аз мазмуни матн берун рафта, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ дида мешавад; \$E) Мазмуни матн нопурра буда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ содир шудааст.

@20.Маънои истилоҳи «тафаккури интиқодӣ» чист?

\$A) Санъати муҳокимаронӣ буда, инқори фикри яқдигар аст; \$B) нақли мавзӯ; \$C) баёни фикр; \$D) иншо; \$E) имло.

@21.Таъсириҳои нутқи гуфторӣ ба ҷӣ вобаста аст?

\$A) интонатсия, имову ишора, мимика, зада, пауза ва ғайра; \$B) пауза, нақли босуръат; \$C) имову ишора, нақл; \$D) тарзи навишт ва хониш; \$E) тарзи баён.

@22.Иншо аз рӯи мавзӯ дар кадом синфҳои гузаронида мешавад?

\$A) дар синфҳои 2 ва 3; \$B) дар синфҳои 1 ва 2;

\$C) дар синфҳои 3; \$D) дар синфҳои 4; \$E) дар синфҳои 3 ва 4;

@23.Қалимаи «Интиқод» аз кадом забон гирифта шудааст?

\$A) тоҷикӣ; \$B) русӣ; \$C) чинӣ; \$D) туркӣ; \$E) арабӣ.

@24.Методҳои «ИНСЕРТ» ва «МДД» ба гурӯҳи кадом ҳелҳои нутқ дохиланд?

\$A) нутқи ботинӣ; \$B) нутқи гуфторӣ; \$C) нутқи навишторӣ; \$D) машқи хат; \$E) нутқи гуфторӣ навишторӣ.

@25.Микдори қалимаҳои нақли хаттӣ ва иншо дар нимсолаи якуми синфи 4 ишора кунед?

\$A) 50 қалима; \$B) 35-40 қалима; \$C) 40-45 қалима;

\$D) 45-55 қалима; \$E) 80 қалима.

@26.Муаллифони китоби «Лағзи пири» кихоянд?

\$A) М.Лутфуллозода, И.Абдуллоев; \$B) Ф.Шарифзода, И.Абдуллоев;

\$C) Ф.Иқромова; \$D) Ф.Иқромова, И.Абдуллоев;

\$E) М.Лутфуллозода, Л.Иматова.

@27.Саволгузори чанд хел мешавад?

\$A) 3 хел; \$B) 7 хел; \$C) 5 хел; \$D) 2 хел; \$E) 4 хел.

@28.Чанд ҳелҳои нутқ ҳаст?

\$A) 4 хел; \$B) 5 хел; \$C) 2 хел; \$D) 1 хел; \$E) 3 хел.

@29.Қалимаи «Интерактив» аз кадом забон гирифта шудааст?

\$A) англисӣ; \$B) юнонӣ; \$C) узбекӣ; \$D) чинӣ; \$E) туркӣ.

@30. Микдори калимаҳои нақли хаттӣ ва иншоро дар охири соли таҳсили синфи 4 ишора кунед?

\$A) 50 калима; \$B) 35-40 калима; \$C) 55-65 калима; \$D) 45-55 калима; \$E) 80 калима.

@31. Дар вақти таълими нутқи гуфторӣ бештар ба чӣ аҳамият медиҳем?

\$A) тарзи талаффуз, задаи ҳиҷою мантиқӣ, ифоданокии нутқ, қиёфа; \$B) имло, услуб, аломатҳои китобат; \$C) аломатҳои китобат; \$D) имло, услуб; \$E) тарзи талаффуз, задаи ҳиҷою мантиқӣ.

@32. Инсон ба ғайр аз нутқи гуфторӣю навишторӣ боз нутқи дигар дорад, ин кадом аст?

\$A) шифохӣ; \$B) навишторӣ; \$C) ботинӣ; \$D) диалогӣ; \$E) монологӣ.

@33. Кадам ҳелҳои нақли хаттӣ дар синфҳои ибтидоӣ истифода бурда мешавад?

\$A) нақли хаттӣю муфассал; \$B) нақли хаттӣю мухтасар; \$C) нақли хаттӣ бо супориши грамматикӣ; \$D) нақли хаттӣю муфассал, мухтасар, бо супориши грамматикӣ, бо роҳи фаҳмондани аввали ҳикоя, бо элементҳои тасвир; \$E) нақли хаттӣ бо элементҳои тасвир.

@34. Маънои «интерактив» чист?

\$A) корҳои фардӣ; \$B) кори гурӯҳӣ; \$C) фаъолияти якҷоя; \$D) ҳучуми фикрӣ; \$E) бозии таълимӣ.

@35. Дар вақти таълими нутқи навишторӣ бештар ба чӣ аҳамият медиҳем?

\$A) тарзи талаффуз, задаи ҳиҷою мантиқӣ, ифоданокии образнокии нутқ; \$B) дурустии имло, услуб, аломатҳои китобат; \$C) аломатҳои китобат; \$D) имло, услуб; \$E) тарзи талаффуз, задаи ҳиҷою мантиқӣ.

@36. Барои он ки фикр дуруст баён карда шавад, ӯянда бояд чиро донад?

\$A) дуруст навиштанро донад; \$B) дуруст талаффуз кардани ҳарфҳоро донад; \$C) дуруст талаффуз кардани калимаро донад; \$D) меъёри забони адабиро донад; \$E) навишта тавонад.

@37. Иншоависӣ аз рӯи расм дар синфҳои ибтидоӣ аз кай сар мешавад?

\$A) аз нимсолаи 2-юми синфи 1-ум; \$B) аз нимсолаи 2-юми синфи 2-юм; \$C) аз нимсолаи 1-уми синфи 2-юм; \$D) аз нимсолаи якуми синфи 3-юм; \$E) аз нимсолаи 1-уми 4-ум.

@38. Аҳамияти корҳои гурӯҳӣ дар чист?

\$A) кори таълимиро душвор мегардонад; \$B) талабагон дар гурӯҳҳо мешинанд; \$C) мағал зиёд мешавад; \$E) нутқи хаттӣ инкишоф меёбад.

@39. Калимаи «Тест» аз кадом забон гирифта шудааст?

\$A) немисӣ; \$B) русӣ; \$C) франсавӣ; \$D) англисӣ; \$E) туркӣ.

@40. Нутқи мураттаб чист?

\$A) Ду ва ё зиёда ҷумлаҳои мантиқан бо ҳам алоқаманд, ки дар як мавзӯи муайян гуфта шудааст; \$B) зиёда аз 3 ҷумла; \$C) гурӯҳи калимаҳои бо ҳам алоқаманд; \$D) калимаҳои серҳиҷодор; \$E) якҷанд матн.

@41. «Агар шумо ба синфе дароед, ки аз он як калима ҳам шунядан мумкин набояд, корро аз нишон додани расм сар кунед, он гоҳ синф ба ғап медарояд». Ин иқтибос аз кист?

\$A) К. Д. Ушинский; \$B) Ф. Икромов; \$C) М. Лутфуллозода; \$D) Э. Шарифов; \$E) А. Эшонҷонов.

@42. Омилҳои асосии инкишофи нутқ ва машҳои лугавӣ кадом аст?

\$A) нутқи шифохӣ; \$B) кор аз рӯи ҷумла; \$C) нутқи алоқанок; \$D) ба саволи омӯзгор ҷавоб додани талабагон; \$E) нутқи хаттӣ.

@43. Ҷаида барои зиёд шудани таъсири нутқаш аз кадом имкониятҳои истифода мебарад?

\$A) оҳангнокӣ, имою ишора, мимиқа, ист; \$B) ист, хониши босуръат, пастхонӣ; \$C) нақли хаттӣ, хониши бошуур, баландхонӣ; \$D) тарзи талаффуз, хониши ҳиҷоӣ; \$E) имлоҳои таълимӣ, мимиқа.

@44.Сабаби маҳдудӣ ва нокифоягии захираи лугавии талабагонро муайян кунед.

\$A) надониستاني қоидаи имло; \$B) фарқ карда натавониستاني ҷумла аз калима; \$C) нафаҳмидани маънои калима; \$D) даршиканииталаба; \$E) суғ ба роҳ мондани машҳои лугатомӯзӣ.

@45.Забон воситаи чист?

\$A) ҷумласозӣ; \$B) калимасозӣ; \$C) муҳимтарин воситаи алоқа; \$D) иборасозӣ; \$E) мазафаҳмӣ.

@46.Ба маданияти нутқ кадом омилҳо вобастаанд?

\$A) пайҳамоии баёни фикр, муоширати хуб; \$B) хониши ифоданоки матн, забони адабии тоҷик; \$C) нақли шифоҳии мазмуни матн, нақли хаттӣ; \$D) талаффузи дурусти калима, муошират; \$E) нутқи гуфтории ифоданок, номураттабии баёни фикр.

@47.Ба инкишофи нутқи навиштории талабагон кадом воситаҳо ёри мерасонанд?

\$A) нақли даҳонӣ, имло, хониш; \$B) нақл аз рӯйи расм, хонишу матн; \$C) нақли хаттӣ, ҳелҳои гуногуни иншо; \$D) иншо аз рӯйи мавзӯ, нақли шифоҳӣ; \$E) хониши босуръат, имлоҳои таълимӣ.

@48.Чаро Сӯҳроб дар ҷанги тан ба тан ғолиб омаду Рустамро нақушт (аз филми дostonи «Рустаму Сӯҳроб»)?

\$A) хурмати синну сол; \$B) таъкиди модар;

\$C) бетаҷрибагӣ; \$D) камфаҳмӣ; \$E) ватандӯстӣ;

@49.Диаграммаи Венн аз тарафи кӣ ихтироъ шудааст?

\$A) К.Д.Ушинский; \$B) Д.Б.Элкони; \$C) В.Г.Горетский;

\$D) М.И.Оморокова; \$E) Джон Венн.

@50.Ба инкишофи нутқи гуфторӣ кадом воситаҳо ёри мерасонанд?

\$A) нақли мазмуни матн, хониши интиҳобӣ, хониши беовоз; \$B) нутқи омӯзгор, хониши ҳомӯшона, намунаи хониши волидон; \$C) хониши ҳамсинфон, хониши босуръат, хониши интиҳобӣ; \$D) истифодаи лаҳча,

хониши дуруст, ғалатхонӣ; \$E) хониш баланд, нақли мазмуни матн, ба саволҳо ҷавоб додан;

@51.Нутқи навишторӣ чист?

\$A) шифоҳист; \$B) ифодаи графикаи нутқи гуфторист; \$C) нақли хаттист; \$D) нутқи ботинист; \$E) суҳбати байни одамон аст.

@52.Нутқ аз кадом давраи ҳаёт оғоз меёбад?

\$A) аз 6-солагӣ; \$B) аз рӯзи аввали таваллуд;

\$C) аз 1-солагӣ; \$D) аз 6-моҳагӣ; \$E) аз 3-рӯзагӣ;

@53.Маълуми калимаи «тест» чист?

\$A) имлонависӣ; \$B) иншонависӣ; \$C) саволдихӣ;

\$D) нақлнависӣ; \$E) санҷишу имтиҳон;

@54.Шаҳси дорон тафаккури интиқодӣ қӣ гуна хусусиятҳо дорад?

\$A) Барои ҳалли мушкилот ба омӯзгор муроҷиат мекунад; \$B) Аз дарёфти ҳалли мушкилот худдорӣ мекунад; \$C) Дар ҳалли мушкилот бепарвост; \$D) Роҳи ҳалли мушкилотро худаш меёбад; \$E) Дар иҷрои супориш мустақил нест.

@55.Дар методика нутқи гуфторӣ боз бо кадом ном ифода меёбад?

\$A) навишторӣ; \$B) хаттӣ; \$C) шифоҳӣ, даҳонӣ; \$D) нақли афсона; \$E) қироати шеър;

@56.Самтҳои дар як вақт инкишоф додани нутқи гуфторӣ кадомҳоянд?

\$A) нутқи хаттӣ, ботинӣ, лугат; \$B) шеърёздкунӣ, суҳбат, нақли афсона; \$C) лугатомӯзӣ, нутқи алоқанок, нутқи шифоҳӣ; \$D) нутқи мураттаб, иншонависӣ, имло; \$E) нақли афсона, нақли хаттӣ;

@57.Китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ, асбобҳои айшӣ, маводи дидактикӣ ба қӣ дохил мешаванд?

\$A) равиши таълим; \$B) тарзи таълим; \$C) ҳуҷҷати давлатӣ; \$D) воситаи таълим; \$E) усули таълим;

@58.Мақсади истифодаи усулҳои «ИНСЕРТ» ва «МД» аз қӣ иборат аст? Ҷавоби нодурустро ишора кунед.

\$A) Талаба бояд худфаъолу эҷодкор бошад; \$B) Аз ғазолияти якҷоя васеъ истифода мешавад; \$C) Аз методи

анъанавӣ даст кашидан; \$D) Дар ақидаронӣ талаба зиёд аст; \$E) Талаба маводи дарсро такрор мекунад, дар омӯзиш мустақил нест.

@59.Калимаи «Эссе» аз кадом забон гирифта шудааст?

\$A) фаронсавӣ; \$B) англисӣ; \$C) русӣ; \$D) немисӣ; \$E) чинӣ.

@60.Мавриди истифодаи нутқи ботиниро муайян кунед?

\$A) дар назди ҳамсинфон ва ҳамсӯҳбатон; \$B) дар бозор ва назди аҳли хонавода; \$C) хангоми навиштани нақлу иншо ва дар китобхона; \$D) дар танҳои ва меҳмонӣ; \$E) дар назди омӯзгор хангоми санҷидани суръати хониш;

@61.Аз рӯйи китоби «Алифбо» ба навомӯзон бояд чиро ёд дод?

\$A) хонданро; \$B) навиштанро; \$C) хондану навиштанро дар ҳамгирӣ; \$D) хондану навиштан ва дар ин замина инкишофи нутқи мураттаб; \$E) иншонависиро;

@62.Ба инкишофи нутқи кудакони синни томактабӣ чиро ёри мерасонанд?

\$A) талафузи дурусти овозҳо, нақли ҳикоя; \$B) калимаҳои сермаъно, талафузи дурусти калима; \$C) хониши ботавақуф (занҷирӣ), имло; \$D) лугатомӯзӣ, сермаъноии калимаҳо; \$E) иншонависӣ, хониши баланд, шунидан.

@63.Пеш аз пайдоишаш нутқ чӣ гуна буд?

\$A) навишторӣ; \$B) гуфторӣ; \$C) шунавоӣ; \$D) ботинӣ; \$E) имою ишора.

@64.Аҳамияти гуруҳбандии талабагон дар чист? Ҷавоби нодурустро ишора кунед.

\$A) Талабагон шавқманд мешаванд; \$B) Дар талабагон фаъолияти мустақилона пайдо мешаванд; \$C) Вақт самаранок истифода мешавад; \$D) Кор дар гуруҳҳо барои мустақилона азхудкунии дониш ҳалал мерасонад; \$E) Мухити ҳамдигарфаҳмӣ муҳайё мешавад.

@65.Таъриф: Ҷумлаҳои бо ҳам алоқаманд... тапшиқ медиҳанд. Ибораи мувофиқро интихоб кунед.

\$A) нутқи мураттабро; \$B) ҷумлаҳои алоҳидаҳо; \$C) калимаҳои алоқамандро; \$D) нутқи номуруттабро; \$E) калимаҳои алоҳидаҳо;

@66.Забоне, ки ба пояи баланди тамаддун мерасад, он кадом забон аст?

\$A) забони оммавӣ; \$B) шева; \$C) забони давлатӣ; \$D) забони адабӣ; \$E) ҳамаи забонҳо.

@67.Дар тапшиқи гуруҳбандии талабагон аз чанд тарзи нишаст истифода карда мешавад?

\$A) 2тарз; \$B) 4тарз; \$C) 6тарз; \$D) 5тарз; \$E) аз омӯзгор вобаста аст.

@68.Чанд хели кластер мавҷуд ҳаст?

\$A) 1 хел; \$B) 4 хел; \$C) 2 хел; \$D) 6 хел; \$E) 5 хел.

@69.Муаллифи китоби «Педагогикан миллии халқи тоҷик» кист?

\$A) Ф. Шарифзода; \$B) Ш. Рустамов; \$C) Ф. Икромов; \$D) М.Лутфуллозов; \$E) И. Абдуллоев.

@70.Нутқи гуфтугӯӣ дар кӯдак кай пайдо мешавад?

\$A) дар муассисаҳои таълимӣ; \$B) дар кудакистон; \$C) дар 5-солагӣ; \$D) дар меҳмонӣ; \$E) дар айёми тифлӣ.

@71.Ба нақли хатгӣ баҳои 5 дар кадом маврид гузашта мешавад?

\$A) Мазмуни матн дуруст баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ содир нашудааст; \$B) Мазмуни матн каме нопурра баён шуда, дар навишти ҷумлаҳо ғалатҳои услубӣ ва имлоӣ асосан 1-2-го содир шудааст; \$C) Беғалат навишта шуда, дар мазмун дар пайдарҳамии фикр риоя нашудааст; \$D) Мазмуни матн пурра баён нашуда, дар навишти ҷумлаҳо баъзе ғалатҳои имлоӣ мавҷуданд; \$E) Мазмуни матн нофаҳмост, вале ғалатҳои имлоӣ содир нашудааст.

@72.Истифодаи усули Кластер дар таълим чӣ аҳамият дорад? Ҷавоби нодурустро ишора кунед.

\$A) Тафаккури мантиқии талабагон инкишоф меёбад;
\$B) Ба инкишофи тафаккури талабагон ҳалал мерасад;
\$C) Талабагон худфаъол мегарданд; \$D) Талабагон дар доираи мавзӯӣ дониши мукаммал мегиранд;
\$E) Шавқи талабагон ба омӯзиш меафзояд.

@73.Диagramмаи Венн барои гирифтани маълумоти пурра оид ба матии омӯхташаванда чӣ гуна ёри мерасонад?

\$A) Талабагон матиро меҳонанд, вале ба фаҳмидани мазмун аҳамият намедиханд; \$B) Талабагон матиро мустақилона (беовоз) хонда, мазмунӣ чизи хондашонро айнан нақл мекунанд; \$C) Мазмунӣ матиро омӯзгор нақл мекунад, талабагон гӯш мекунанд; \$D) Пеш аз хондани матн талабагон дар бораи ашӯ ё қаҳрамони асар (хикоя) ақидаҳои худро баён мекунанд. Баъд барои гирифтани маълумоти иловагӣ ба омӯзгор савол медиханд, пас матиро меҳонанд; \$E) Матиро як талаба меҳонад, аз рӯи кироати он дигарон бо навбат мазмунашро нақл мекунанд.

@74.Кадоме аз пешниҳоди зер ба ба дониши мукаммал мутааллиқанд?

\$A) Хониш ва нақли мазмунӣ хикоя; \$B) Хониши ифоданок бе нақли мазмун; \$C) Аз баёни омӯзгор нақли муфассали мазмунӣ хикоя (афсона); \$D) Бе хониши матн хикоя нақли мазмунӣ он; \$E) Хониши матн, нақли мазмун ва дар ҳаёт татбиқ кардани мақсад.

@75.Маънои «Кластер» чист?

\$A) ақидаи солим; \$B) кори мустақилона, фаъолияти якҷоя; \$C) ҳуша, шоя; \$D) кори гурӯҳӣ, мулохизакорӣ; \$E) иншоависӣ, нақли хаттӣ.

@76.Фарқи нутқ аз нақл дар чист?

\$A) Нутқ танҳо навишторист; \$B) Ин ду мафҳум аз ҷиҳати маъно гуногунанд; \$C) Нақл танҳо шифохӣ мешавад; \$D) Нутку нақл ҳаммаъноанд; \$E) Нутку нақл аз ҷиҳати маъно муқобиланд.

@77.Аз кадом ҷиҳат ба нақли хаттиро иншо як баҳо гузошта мешавад, на чун пештара ду баҳо?

\$A) Танҳо ҷиҳати галатҳои имлоӣ ба ҳисоб гирифта мешавад; \$B) Аз ҷиҳати ҳамгирии хонишу грамматика ва имло бидуни таълим; \$C) Танҳо мазмун (маъно) ба ҳисоб гирифта мешавад; \$D) Пайдарҳамии баёни фикрро ба назар гирифта, ба галатҳои имлоӣ эътибор дода намешавад; \$E) Ба хушнависӣ ва имло диққат дода мешавад.

@78.Кадам омилҳо ба инкишофи нутқи гуфторию навишторӣ боис мегарданд?

\$A) нутқи диалогӣ; \$B) нутқи монологӣ (гуфтугӯ бо худ); \$C) суҳбат; \$D) нутқи гуфторию навишторӣ дар алоқамандӣ; \$E) Кор аз рӯи ҷумла ва машқи гуфтани шунидан.

@79.Тафаккури интиқодӣ чист? Ҷавоби нодурустро ишора кунед.

\$A) Омӯзгор дониши тайёр медихад, талаба гӯш мекунад; \$B) Фикрронии мустақил аст; \$C) Талабагон далайхо меоранд; \$D) Омӯзгор талабаро ба ҷустуҷӯи мустақил даъват менамояд; \$E) Талабагон донишҳои гирифтаре ба ҳаёт алоқаманд мекунанд.

@80.Эссе чист?

\$A) нақли хаттист; \$B) иншои озоди хурд аст; \$C) имлоист; \$D) хушнависист; \$E) рӯйнависист.

ЧАВОБҲОИ ДУРУСТИ САВОЛНОМАҲОИ ТЕСТӢ АЗ
МЕТОДИКАИ ИНКИШОФИ НУТҚ

№	ҷавоб	№	ҷавоб	№	ҷавоб	№	ҷавоб
1	C	21	A	41	A	61	D
2	A	22	E	42	C	62	D
3	A	23	E	43	A	63	E
4	C	24	B	44	E	64	D
5	A	25	C	45	C	65	A
6	B	26	E	46	A	66	C
7	C	27	A	47	C	67	E
8	C	28	E	48	B	68	C
9	C	29	A	49	E	69	D
10	B	30	C	50	E	70	E
11	A	31	A	51	B	71	A
12	D	32	C	52	B	72	B
13	C	33	D	53	E	73	D
14	B	34	C	54	D	74	E
15	C	35	B	55	C	75	C
16	C	36	D	56	C	76	D
17	B	37	A	57	D	77	B
18	A	38	D	58	E	78	E
19	B	39	D	59	A	79	A
20	A	40	A	60	C	80	B

БОБИ V
МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ХАТ ВА ХУШНАВИСӢ

Нақша:

1. Хат ва пайдоиши он.
2. Дастнавис ва аспобҳои хатнависӣ.
3. Таълими хат дар мактабҳои кӯҳнаи тоҷикӣ.
4. Дастурҳои амалӣ барои таълими хат.
5. Машқи хат ва хушнависи дар мактабҳои муосир.
6. Машқи хат дар давраи толифбо. Гигиенаи хат.
7. Машқи хат дар давраи алифбо. Аҳамияти методи таҳлилу таркиб бобати бегалатнависӣ.
8. Машқи хат дар давраи баъди алифбо ва талабот ба хатнависӣ.

Мавзӯи 33. Хат ва пайдоиши он

Хат воситаи сабти нутқ буда, барои аз як ҷой ба ҷойи дигар фиристодани пайғом имкон медиҳад.

Инсон ибтидоӣ на нутқ дошту на хат. Вақте ки байни одамон барои фаҳмидани фикри якдигар талабот пайдо шуд, забон (нутқ) ба вучуд омад. Дар натиҷа, гуруҳи қабилаҳо ташкил ёфтанд. Барои он ки байни қабилаҳо робита барқарор шавад, аз нутқи овозӣ истифода кардан имконнопазир аст, чунки он замон нутқи овозиро аз як ҷой ба ҷойи дигар фиристодан мумкин набуд. Барои амалӣ гаштани ин эҳтиёҷот хат ихтироъ гардид. Хат барои ба масофаи дур расонидани нутқ хизмат мекард.

Хат ба санъати тасвири вобастагии зич дорад. Сарчашмаи пайдо шудани аввалин хат санъати тасвирист.

Хати аввалин хати аксӣ буда, дар асоси он боз хатҳои зиёди дигар пайдо шуданд. Байни онҳо хати меҳи мавқеи асосиро ишғол мекунад. Хати меҳии форсии қадим ҳанӯз аз асри VII пеш аз мелод амал мекард. Хати мазкур хати хичоӣ буда, як аломат (харф) ба як ҳамсадою як садонок (б+а, д+а) баробар аст. Ин хат 36 аломат дошт ва аз чап ба

рост навишта мешуд. Баъди хати меҳӣ хати форсии оромӣ бо забони оромӣ ба вучуд омад, ки он аз асрҳои VI пеш аз мелод то асри VII (сездах аср) арзи вучуд дошт. Баъдтар дар асри II пеш аз мелод ба хати оромӣ баъзе таъғирот дароварда, хати паҳлавӣ ба вучуд омад, ки он аз 14 ҳарф иборат буд. Хати паҳлавӣ аз рост ба чап навишта мешуд. Пас аз хати паҳлавӣ дар асри I пеш аз мелод хати авестой пайдо шуд. Китоби муқаддас-«Авесто» дар 12000 пӯсти гов бо ҳамин хат навишта шуда буд. Алифбон авестой 48 ҳарфро дар бар мегирифт, аз ҷумла 14 ҳарф барои талафузи овозҳои садонок ва 34 ҳарф барои овозҳои ҳамсадо муқаррар шуда буданд. Пас аз ихтирои ин алифбо ғалатхонӣ аз байн рафт. Ин хат аз рост ба чап навишта мешуд, яъне шакли навишти ҳарфҳои авестой ба монанди ҳарфҳои паҳлавист. Дар асри IV мелодӣ хати сугдӣ рӯйи кор омад, ки он аз хати форсии оромӣ пайдо шуда, аз 23 аломат иборат буд ва аз рост ба чап навишта мешуд.

Дар асри VII баробари паҳн гардидани дини Ислом хати арабӣ ривоч ёфт, ки он аз 28 ҳарф иборат аст. Тоҷикон бо илова кардани 4 ҳарф (п, ч, ж, г) ҳарфҳои арабиро қабул карданд. Дар Тоҷикистон хати арабӣ то соли 1928 ва лотинӣ то соли 1940 амал мекарданд. Соли 1940 тоҷикон бо иловаи 6 ҳарфи ҳоси овозҳои забони тоҷикӣ (й, ғ, к, ў, х, ҷ) дар асоси графикаи русӣ алифбои нави тоҷикиро қабул намуданд.

Мавзӯи 34. Дастнавис ва асбобҳои хатнависӣ

Аз замони қадим хат дар рӯйи товасанг, лой ва пӯст навишта мешуд. Хат аввалин маротиба дар Чин болеи қоғаз навишта шудааст. Қоғазро аз ҳама пеш дар ҷаҳон хитойҳо ихтироъ кардаанд. Дар асри миёна то пайдо шудани ҷопхонаҳо китобҳо дар шакли дастнавис тайёр карда мешуданд. Китобҳои дастнавис асосан баъди ихтирои қоғаз хеле зиёд шуданд. Навъи бехтарини қоғаз он давра дар Самарқанд истеҳсол мешуд.

Асбоби кории котиб ва хушнавис аз сиёҳӣ, қалами най, қаламтарош, мистар, қаламқатъ, абр, лос иборат буд, ки ҳамаро дар қаламдон нигоҳ медоштанд.

Мистар хаткаш аст, яъне як саҳифа қоғазӣ ғафсе, ки ба болоиш хатҳои барҷаста кашида шудааст. Онро зерӣ қоғазӣ берах гузошта зер мекунанд ва дар рӯйи саҳифа нақши хатҳои рост пайдо мешавад.

Қаламқатъ порай устухони паҳнии ҳамвор аст. Нуғи қаламро ба болои он гузошта, бо корд мувофиқи дилхоҳ мебуриданд.

Абр барои пок кардани устухони ҳарфҳои ғалатшуда ҳамчун хатпокунак ба кор мерафт.

Лос наҳи абрешимест, ки онро дар даруни сиёҳӣ мегузоштанд, то ки ҳангоми қаламро ба ранг тар кардан сиёҳӣ аз андоза зиёд наояд.

Қалами най. Қаламро аз найи сахту мустаҳкам месохтанд. Барои ин найи камбугум интихоб карда мешуд, то ки вақти тарошидан ва тайёр кардан онро ҷок карда шавад. Нуғи қаламро бо қаламтароши тез ҷунун тоза метарошиданд, ки ягон зарра лиф намонад, баъд нуғи қаламро ҷок мекарданд. Тарафи чапи ҷокро аз тарафи росташ ғафстар мегузоштанд. Нуғи қаламро ба рӯи қаламқатъ гузошта, қачнамо мебуриданд, ба тарзе ки тарафи чап аз рост кӯтохтар шавад. Ана ҳамин вақт қалам барои навиштан омода мешуд.

Котиб ё хаттот баъди сохта шудани асбобҳои хатнависӣ ба кор шурӯъ мекард. Баъди анҷоми кор навиштаҷот ба расом дода мешуд. Нақшои бузурги ҳалқи тоҷик Қамолитдини Бехзод бо нақшҳои зебо дастнависҳои хушнависонро зебу зиннат медод. Баъд аз он дастнавис ба дасти устои муқовасоз (саххоф) мегузашт. Ҷунин аст меҳнату заҳмати хаттотон барои тайёр намудани як китоби дастнавис.

Ба таври дастнавис тайёр кардани китоб хунари ва санъати воло маҳсуб меёфт. Ин хунармандонро **хаттот** меномиданд. Хаттотон шахсони одӣ набуда, онҳо

арбобони илму маърифат ва маданияти баланддошта хисобида мешуданд.

Дар асрҳои XIV-XVI санъаткорони боистеъдод ба монанди Ҳусайн ат-Тиб, Хоразм, Сўлтон Алӣ Машҳад ва дигарон китобҳои зебо ва нафис эҷод намудаанд.

Баътар ба ҷойи калами най пари қоз истифода мебардагӣ шуданд ва «перо» (пар) низ аз ҳамин калима пайдо шудааст. Перои пулодӣ аввалин бор охириҳои асри XVIII дар Англия ба вучуд омадааст.

Мавзӯи 35. Таълими хат дар мактабҳои кӯхнаи тоҷикӣ

Дар мактабҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла мактабҳои тоҷикӣ аз ҳам ҷудо таълим додани хонишу хат боиси бесаводии аксарияти талабагон мегардид. Талабагон ҳамон вақт ба навиштан оғоз мекарданд, ки агар китобхон мешуданд. Аз ин сабаб қисме аз талабагон хонишро аз худ накарда, мактабро тарк менамуданд ва қисми ками онҳо баъди душворихонӣ зиёд ба давраи хатомӯзӣ мерасиданд.

Азбаски ҷопхона набуд, омӯхтани хат дар он давра мартабаи баланд дошт. Ҳуҷҷатгузорӣ ба тариқи дастнавис ё нусхабардорӣ анҷом дода мешуд. Аз ин рӯ, талабот ба одамони саводнок, ки хати хоно ва зебо доштанд, зиёд буд. Дар натиҷа, омӯхтани хат, махсусан хушнависӣ ба яке аз касбҳои маъруф табдил ёфта буд.

Воситаҳои хатнависӣ дар мактаби кӯхнаи тоҷикӣ инҳо буданд: ранги сиёҳ, калами най, қоғази берах, сиёҳидон, қаламдон. Қаламҳо хелҳои гуногун доштанд: гафснавис ва борикнавис.

Дастурҳои амалӣ барои таълими хат

Азбаски дар мактабҳои кӯхна ба хушнависӣ аҳамияти махсус дода мешуд, мутахассисон барои таҳияи дастурҳо кӯшиши зиёде менамуданд. Аввалин ҷунин нишондоди мукамал «Сармашк»-и Ҳоҷа Миралии Табрэӣ ва

«Китоб-ул-атфол»-и Маҳмуд Ҳоҷа Бехбудӣ (солҳои 1890-1900) мебошанд.

Дар давраҳои минбаъда баробари пайдо шудани китобҳои дарсии «Алифбо» дар қисми охири онҳо аз тарафи муаллифони оид ба омӯхтани хат ҳамчун намунаи қоидаҳои хатомӯзӣ илова карда мешуданд. Намунаи ин гуна дастурро дар китоби «Алифбо»-и Мирзосайд Абдусалом дида метавонем. Машки хат дар охири китоб оварда шуда, аз 10 саҳифа иборат буд. Дар 7 саҳифаи аввал оид ба навиштани ҳарфҳои алоҳида, пайвастшавии ду ҳарф ва ҳичо мавод дода, дар 3 саҳифаи охир оид ба навиштани калима ва ҷумлаҳо машқҳо оварда шудаанд.

Нашри дастурҳо оид ба машки хат дар он замон осон набуд. Ҳарчанд ки таълим ба таври омӯзиши механикӣ (қориазёд) сурат мегирифт, бо забони модарии талабагон таҳияи ҷунин дастурҳо аҳамият дошт.

Солҳои охир доир ба таълими хат аз ҷониби омӯзгорону методистони соҳа М. Маҳмудова «Сармашк» (солҳои 1978-1985), Р. Довудов, Р. Мирзоев «Дафтари таълими савод» (солҳои 1986-2003), Б. Бойев «Дафтари таълими савод» (солҳои 2004-2009), И. Абдуллоев «Дафтари машки хат» (соли 2010 то ҳоло) таҳия гардиданд.

Мавзӯи 36. Машки хат ва хушнависӣ дар мактабҳои муосир

Се ҷавҳари таълими савод инҳоянд:

Инкишофи нутқ.

Унсурҳои нутқ (ҷумла, калима, ҳичо, овозу ҳарф).

Машки хат ва хушнависӣ.

Дар мактабҳои ҳозира омӯхтани савод асосан ёд додани хондану навиштан, дар ин замина инкишофи тафаккури мантиқӣ ва нутқ мебошад. Баробар ва дар алоқамандии яқдигар омӯзондани хонишу навишт самаранокӣ донишандӯзии талабагон боис мегардад.

Талабагон дар чараёни хониш тарзи талаффузи овоз ва хониши калимаро ёд гирифта, дар навишт машқи ҳамон харфро дар алоҳидагӣ ва калима пайваста бо харфҳои дигар иҷро мекунанд. Агар талаба калимаро бурро, равон, дуруст ва баланд ҳонад, дар навишт камтар ғалат мекунад. У ҳар қадар тозаю хушхат нависад, ҳамон қадар ба омӯзиш шавқ пайдо менамояд.

Барои дуруст ба роҳ мондани машғулиятҳои машқи хат ҳамаи шароитҳои заруриро фароҳам овардан лозим аст: дафтар, ручка, тахтаи синф, равшанӣ, бӯр, ҷобачошинунии талабагон ва монанди инҳо.

Ҳангоми хатнависӣ омӯзгор бояд ба масъалаҳои зерин эътибор диҳад:

1. Пеш аз ҳама, худӣ омӯзгор бояд хусни хати зебо дошта бошад, ба тозаю дурустнависии шакли харф ва унсурҳои он аҳамият диҳад, ба масофаи байни харфҳои алоҳида ва калимаҳо, тарзи пайвасти харфҳо дар калима риоя кунад.
2. Ҳангоми хатнависӣ ба тарзи нишастӣ талабагон, доштани ручка, гузоштани дафтарҳо аҳамият диҳад.
3. Назорат кунад, ки равшанӣ аз тарафи чап ояд.
4. Дар дарсҳои саводомӯзӣ бештари вақтро ба машқи хат масраф кардан лозим аст. Зеро хатнависӣ нисбат ба хониш душвортар буда, вақти зиёдро мегирад, бегалат ва хушнависиро талаб мекунад.

Дар давраи таълими савод онд ба машқи хат дар назди талабагон вазифаҳои зерин гузошта мешаванд. Онҳо бояд:

- дар курсӣ дуруст нишастанро риоя кунанд;
- аз ухдаи истифодаи асбобҳои хатнависӣ бароянд;
- харфҳои хурду калон, ҳичо, калимаҳои ҷудогона ва ҷумлаҳои кӯтохро навишта тавонанд;
- дар байни харфҳо, калимаҳо фосила гузоштанро риоя кунанд;
- ба тозаю дурустнависии унсурҳои харф ва пайвасти харфҳо дар калима эътибор диҳанд;

-аз рӯйи расм ва талаффузи омӯзгор калимаҳои духичодорро мустақилона навишта тавонанд.

Аз соли таҳсили 1970-1971 дар мактабҳои мо шакли нави харфҳои кириллӣ қабул шуд. Машқи он кори омӯзгору талабаҳоро як андоза осон кард. Акнун талабагон ба навишти унсурҳои харф вақти зиёд сарф намекунанд, ҳамчунин ҳангоми машқи харфҳои алоҳидаи хурду калон дастро ду-се бор нақанда, харфро якбора менависанд. Масалан, барои навиштани харфи «В»-и калон дастро ягон бор ҳам кандан лозим нест, дар навиштани харфи «В»-и калон бошад, даст дар навиштани элементҳои дуюми он «-» як бор канда мешавад.

Дар вақти навиштани шакли нави харфҳо дастро бамавриду бемаврид зер намекунем, зеро ҳамаи тарафҳои харф бо як хел ғафсию бориқӣ навишта мешаванд. Истифодаи ручкаи шарикдор суръати хатнависиро тезонда, вақтро сарфа менамояд.

Дар равиши дарси саводомӯзӣ хонишу навишт (машқи хат) ҳамгиро таълим дода мешаванд. Қисми зиёди дарсҳои таълими савод ба воситаи таҳлили овозӣ сурат мегирад. Дар асоси таҳлили овозӣ навомӯзон саводи пухта мебароранд, бегалатхону бегалатнавис мешаванд. Пеш аз навиштани ҳар як харф ва калима аввал овозҳоро буррою ғаҳмо талаффуз намудан лозим аст.

Мавзӯи 37. Машқи хат ва гигиенаи хатнависӣ дар раёндони саводомӯзӣ

а) Машқи хат дар давраи толифбо

Дар саҳифаҳои давраи тайёрии китоби «Алифбо» (М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, И. Абдуллоев) доир ба машқи хат маводи зарурӣ (нуктаҳо, хатҳои моил, ҷангалдор, доирашакл) пешниҳод шудаанд.

Мактабиёни синфи як аз ҳафтаи дуюми давраи омодагӣ, баъди ёд гирифтани тарзи нишастани дар паси мизу курсӣ, гӯш қарда тавоништан, ручкаро дуруст

доштану мувофиқи нишондод гузоштани дафтарҳо дар тахтаи синф ва дафтарҳо машқҳои аввалини хаткаширо иҷро менамояд.

Ҳангоми машқи хат омӯзгор ба талабагон мунтазам дуруст ништастан, кафаси синаро ба миз наздик накарда, пойхоро дар фарш ё поймонак гузоштанро таъкид карда меистад. Навомӯзон бояд асбоби хатнависиро бо се ангушт доранд, ангуштон аз нӯги перо ба масофаи 1-1,5 см дур ҷойгир бошанд, дафтарро каме ба тарафи чап моил гузошта, сарро рост нигоҳ доранд ва ба чап ё рост ҳам накунанд, зеро бо сари ҳам хондану навиштан ба нури чашм зарар расонда, сутунмухра қач мешавад ва боз зарарҳои дигар. Танҳо дар натиҷаи риояи дурусти гигиенаи нишасту навишт метавон соҳиби хати зебою хоно шуд.

Барои ба вучуд овардани малакаҳои аввалини хатнависӣ талабагон аз рӯйи қолаб кашидани хатро машқ мекунанд. Онҳо аввал аз болои қолаби расмҳо ва хатҳои гуногуни рости доирашакл хат мекашанд, баъд унсурҳо (элементҳо)-и харфро менависанд.

б) Машқи хат дар давраи алифбо

Дар давраи алифбо ҳамаи 35 харфи забони тоҷикӣ дар алоҳидагӣ, ҳичо, калима ва ҷумлаҳо машқ карда мешаванд. Машқи харф дар калима яке аз талабҳои асосии дидактикии таълими савод аст. Талаби дигари дидактикӣ фаҳмида ва бегалат рӯбардор кардани калимаю ҷумлаҳост. Талаби сеюми дидактикӣ аз шунид (талаффуз) бегалат навиштани калимаю ҷумлаҳост.

Ҳангоми иҷрои машқи хат ба лаҳзаҳои зерин эътибор додан лозим аст:

Аз тарафи талабагон мушоҳидаи харфи дастнавис аз китоби дарсӣ ва тахтаи синф, ки омӯзгор пешақӣ навиштааст.

Аз тарафи омӯзгор нишон додани тарзи навишти харфи дастнавис (омӯзгор шарҳ дода истода, намунаи харфро бо ишораҳо дар тахтаи синф менависад).

Машқҳои ба навиштан омода намудани талабагон (машқи харф бо қафои ручка, машқ дар ҳаво, машқ аз болои қолаби харфҳо).

Аз тарафи талабагон навиштани харф (омӯзгор дар паҳлуи талабагони алоҳида ништаста, тарзи навишти харфро таъкид мекунад).

Муқоисаи харфи навишташуда бо харфи пештараи ба он монанд: м ба л; ш ба и; т ба н; г ба ғ ва монанди инҳо.

6. Машқи харф бо риояи унсурҳояш дар ҳичо, калима ва ҷумла аз тарафи талабагон.

Талабагон дар ҷараёни машқи хат на танҳо ҳичою калима, инчунин ҳар як харфро бояд бинанд. Бинобар ин таҳлилу таркиби овозу харфҳои ҷудогонаро, дар калима мунтазам машқ кардан лозим. Дар вақти таҳлилу таркиб микдори овозу харфҳо, садонку ҳамсадоҳо, ҳичоҳои калима муайян карда мешаванд.

Талабагон ҳар як калимаи рӯнавис мекардашонро аввал талаффуз карда, аз рӯйи нақша таҳлили овозӣ менамоянд. Масалан, рӯбардор кардани калимаи «хона» лозим ояд, диққати навомӯзон ба расми хона ва нақшаи калима ҷалб карда мешавад. Талабагон расми хонаро аз назар гузаронда, аз рӯйи нақша () мефаҳманд, ки калимаи «хона» аз 4 овоз иборат аст: **х, о, н, а**. Пас аз он аз рӯйи аломати шаргӣ (доирачаҳо) овозҳои калимаро кашип дода, пайҳам талаффуз мекунанд: **хххххххххх**. Баъди аз рӯйи нақша муайян кардани овозҳои калимаи «хона» талабагон онро аз дафтари машқи хат мекунанд ва ҳар як овозро кашипнок талаффуз карда, харфхоро паси ҳам менависанд. Дар охир калимаи навишташонро бо нақша () муқоиса карда, баробарии микдори овозҳо (доирачаҳо)-ро бо харфҳои калимаи «хона» месанҷанд. Бо истифодаи методи таҳлилу овозӣ-харфӣ

навиштани калимаҳо бобати бегалагнависии талабагон мусоидат менамояд. Чунин тарзи иҷрои кор дар рӯбардор кардани ҷумла низ истифода мешавад.

1. — — — — —

Ғалла дарав омад.

в) *Машқи хат дар давраи баъди алифбо*

Барои он ки талабагон мустақилона навиштани калимаҳоро ёд гиранд, рӯнавис кардан кифоя нест. Зеро рӯбардоркунӣ доираи фаъолияти дидактикӣ, инкишофи тафаккур, нутқи навишторӣ, эҷодкорин талабагонро маҳлуд мегардонад. Бинобар ин навиштани калимаҳоро аз рӯйи расмҳо, талаффузи омӯзгор низ мебоyard машк кард. Дар ин маврид таҳлили овозию ҳарфӣ дар алоқамандӣ яклухтии фаъолияти талабаҳоро ба амал меорад. Ин имкон медиҳад, ки талабагон худашон бевосита ҳарфҳои ҷопиро ба дастнавис баргардонанд, аз рӯй модел (нақша) калимаро мустақилона нависанд. Тарзҳои мувофиқи ин кор чунин аст:

Тарзи 1. Талабагон ҳичо ва калимаҳои як-духичодорро аввал аз ҳарфҳои буридаи ҷопӣ тартиб диҳанд, хонанд, баъд талаффуз карда истода, бо ҳарфҳои дастнавис нависанд.

Тарзи 2. Ба талабагон расми чиз (мӯза)-ро нишон дода, зери расм ҳарфи аввал – «м»-ро навишта, ба ҷойи ҳарфҳои дигар нукта мегузорем, талабагон номи пурраи ашёро мустақилона менависанд.

Тарзи 3. Ҷумларо дар тахтаи синф навишта, ба ҷойи ягон калимаи он расм ё нуктаҳо мегузорем. Талабагон ҷумларо хонда, мувофиқи маъно аввал калимаи заруриро муайян мекунанд, дар ҷойи расм (нуктаҳо) калимаро гузошта, пас аз он ҷумларо рӯнавис менамоянд. Рӯд дорад. Ё ки: Рӯд ... дорад.

Тарзи 4. Омӯзгор унсурҳои одии имлоро истифода мекунанд. Ў аввал ҳичоҳои алоҳида, баъдтар калимаю

ҷумлаҳоро мад қашида талаффуз (дикта) мекунад, талабагон менависанд.

Ҳичо, калима ва ҷумлаҳоеро, ки талабагон бо ҳарфҳои дастнавис менависанд, бояд бо овози баланд хонанд.

Омӯзгор баробари маводи «Алифбо» аз калимаю ҷумлаҳои дигар ҳам истифода мебарад. Маводи дидактикӣ, ки бо максоди машқи хат кор фармуда мешавад, бояд ба талабаҳои зерин ҷавоб диҳад:

1. Ҳарфҳои калимаҳои интиҳобшударо омӯхта бошанд.
2. Маводи омӯзишӣ ба давраҳои саводомӯзӣ мувофиқат кунад.
3. Маънои калимаю ҷумлаҳои интиҳобшаванда ба мактабиёни хурдсол фаҳмо бошад.
4. Маводи омӯзишӣ ҷабҳаи таълимӣ тарбиявӣ дошта бошанд.

Савол ва ҷупориш:

Чаро дар мактабҳои куҳна ба таълими хат диққати махсус меоданд?

Воситаҳои хатнависиро номбар кунед.

Дастурҳои методии хатро номбар намоед.

Бартарии дар ҳамгирӣ таълим додани хондану навиштан дар мактабҳои ҳозира аз чӣ иборат аст?

Маъсалаҳои муҳими хатнависӣ кадомҳоянд?

Дар назди машқи хат чӣ гуна вазифаҳо гузошта мешаванд?

Вазифаҳои машқи хат дар давраи саводомӯзӣ ва гигиенаи хатнависӣ кадомҳоянд? Вазифаи муаллими синфи 1 аз чӣ иборат аст?

Таҳлилу таркиби овозӣ дар таълими хат чӣ аҳамият дорад?

Тарзҳои хатнависиро номбар кунед.

САВОЛҲОИ ТЕСТӢ АЗ МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ХАТ ВА ХУШНАВИСӢ

@1. Машкҳои хониш ва хат ба кадом марҳилаи таълими савод мувофиқанд?

- \$A) марҳилаи то алифбо; \$B) марҳилаи алифбо;
- \$C) марҳилаи баъди алифбо; \$D) грамматикаю имло;
- \$E) хониши босифат.

@2. Дар синфи дуюм барои машқи хат ҳафтае чанд соат ҷудо карда мешавад?

- \$A) 2 соат; \$B) 1 соат; \$C) 3 соат; \$D) 10 дақиқа;
- \$E) 15 дақиқа.

@3. Мураттби наشري охири «Дафғари машқи хат барои талабагонии синфи 1» кист?

- \$A) Б. Бойев; \$B) М. Қозичонов; \$C) М. Лутфуллозода;
- \$D) И. Абдуллоев; \$E) А. Эшонҷонов.

@4. Дар синфҳои сеюму чорум дар ҳар дарси забони модарӣ барои машқи хат то чанд дақиқа ҷудо карда мешавад?

- \$A) 5 дақиқа; \$B) 30 дақиқа; \$C) 10 дақиқа; \$D) 20 дақиқа;
- \$E) 25 дақиқа.

@5. Хуруфоти кирилликӣ дар Тоҷикистон аз кадом сол амал дорад?

- \$A) 1928; \$B) 1940; \$C) 1970; \$D) 1982; \$E) 2010.

@6. Байти зер аз они кист?

Хусни хат бех зи хусни дилдор аст,
Ҳамчу моҳе ки дар шаби тор аст.

- \$A) Ибни Сино; \$B) Биноӣ; \$C) Қомӣ; \$D) Навоӣ;
- \$E) Саъдӣ.

@7. Навомӯзон асбоби хатнависиро бояд чӣ тарз доранд?

- \$A) бо 5 ангушт; \$B) бо 3 ангушт; \$C) бо 2 ангушт;
- \$D) бо 4 ангушт;
- \$E) бо дасти чап.

@8. Дар забони тоҷикӣ ҳамагӣ чанд ҳарф ҳаст?

- \$A) 30-то; \$B) 35-то; \$C) 36-то; \$D) 39-то; \$E) 40-то.

@9. Бори аввал солҳои 1990 машқи хат дар қисми охири «Алифбо» овардашуда буд. Муаллифаш кист?

- \$A) Ҳилол Қарим; \$B) Махмадуллои Лутфулло;
- \$C) Раҳим Ҳошим;

\$D) Саидризо Ализода; \$E) Мирзосайд Абдусалом.

@10. Аз кадом сол хонишу хат дар китоби «Алифбо» ҳамгиро карда шуд?

- \$A) соли 2004; \$B) соли 2000; \$C) соли 1997; \$D) соли 2006;
- \$E) соли 2010.

@11. Алифбон забони арабӣ аз чанд ҳарф иборат аст?

- \$A) 31 ҳарф; \$B) 33 ҳарф; \$C) 35 ҳарф; \$D) 28 ҳарф;
- \$E) 36 ҳарф.

@12. Фарҳанги забони тоҷикӣ (наشري соли 1969) чанд калимаю ибораро фаро мегирад?

- \$A) 45000; \$B) 50000; \$C) 26000; \$D) 35000; \$E) 20000.

@13. Хуруфоти арабӣ дар Тоҷикистон то кадом сол ғайриамал дошт?

- \$A) 1932; \$B) 1928; \$C) 1940; \$D) 1970; \$E) 1930.

@14. Хуруфоти лотинӣ дар Тоҷикистон то кадом сол амал кард?

- \$A) 1928; \$B) 1932; \$C) 1940; \$D) 1970; \$E) 1900.

@15. Имлои дурусти калимаи зерро ишора кунед?

- \$A) таҷуб; \$B) таачуб; \$C) таъуб; \$D) таҷуб; \$E) таачуб.

@16. Аввалин маротиба хат аз ҷониби кадом миллату халқият ихторо ғайриамал дошт?

- \$A) рус; \$B) тоҷик; \$C) узбек; \$D) чин; \$E) олмон.

@17. Шакли имрӯзаи ҳарфҳои кирилликӣ дар мактабҳои тоҷикӣ аз кадом сол истифода мекунад?

- \$A) 1928; \$B) 1940; \$C) 1970; \$D) 1987; \$E) 2000.

@18. Ҳарф чист?

- \$A) мешунавам; \$B) шакли овоз аст; \$C) талаффуз мекунам; \$D) овоз аст; \$E) ҳичост.

@19. Ҳаги мехии форсии қадим аз кай мавҷуд буд ва чанд ҳарф дошт?

- \$A) аз асри VII пеш аз мелод, 36 ҳарф дошт; \$B) аз асри III пеш аз мелод, 34 ҳарф дошт; \$C) аз асри VII пас аз мелод,

28 харф дошт; \$D) аз асри IV пеш аз мелод, 38 харф дошт; \$E) аз асри VI пеш аз мелод, 40 харф дошт.

@20. Хати форси оромӣ аз асри чанд арзи вучуд дошт?

\$A) аз асри VI пас аз мелод; \$B) аз асри VIII пеш аз мелод;

\$C) аз асри IV пеш аз мелод; \$D) аз асри VI пеш аз мелод;

\$E) аз асри III пас аз мелод.

@21. Хати нахлавӣ дар асри чанд ба вучуд омад ва аз чанд харф иборат буд?

\$A) дар асри IV пеш аз мелод, 19 харф дошт; \$B) дар асри III пеш аз мелод, 20 харф дошт; \$C) дар асри II пеш аз

мелод, 14 харф дошт; \$D) дар асри II пас аз мелод, 26 харф

дошт; \$E) дар асри V пас аз мелод, 28 харф дошт.

@22. Пеш аз хати мехӣ дар ибтидо кадом хат буд?

\$A) хати аксӣ (суратӣ); \$B) хат набуд; \$C) хати чӯбин;

\$D) хати арабӣ; \$E) хати овозӣ.

@23. Алифбон авестой чанд харфро дар бар мегирифт?

\$A) 32 харф; \$B) 54 харф; \$C) 39 харф; \$D) 35 харф;

\$E) 48 харф.

@24. Китоби муқаддаси «Авесто» дар рӯи чанд нӯсти гов

бо хати авестой навишта шудааст?

\$A) 1200; \$B) 12000; \$C) 1800; \$D) 2100; \$E) 2700.

@25. Хати сугдӣ дар асри чанд рӯи кор омад ва чанд харф

дошт?

\$A) дар асри IV пеш аз мелод, 24 харф дошт; \$B) дар асри V пеш аз мелод, 26 харф дошт; \$C) дар асри VII пас аз

мелод, 32 харф дошт; \$D) дар асри III мелодӣ, 32 харф

дошт; \$E) дар асри IV мелодӣ, 23 харф дошт.

@26. Хати арабӣ дар кадом аср ривоч ёфт он аз чанд харф

иборат аст?

\$A) дар асри VI мелодӣ, аз 32 харф иборат аст; \$B) дар асри V пеш аз мелод, аз 34 харф иборат аст; \$C) дар асри VII мелодӣ, аз 28 харф иборат аст; \$D) дар асри VIII

мелодӣ, аз 28 харф иборат аст; \$E) дар асри V мелодӣ, аз 32

харф иборат аст.

@27. Қоғазро аввалин мартаба намоёндан кадом мамлакат

ихтироъ кард?

\$A) тоҷикон; \$B) чиниён; \$C) русҳо; \$D) англисҳо;

\$E) немисон.

@28. Дар замони пеш навъи бехтарини қоғаз дар кадом

шаҳр истеҳсол мешуд?

\$A) дар Сталинобод; \$B) дар Хоразм; \$C) дар Самарқанд;

\$D) дар Сугд; \$E) дар Бухоро.

@29. Барои дар рӯи қоғаз берах пайдо кардани рах аз

кадом асбоб истифода карда мешуд?

\$A) аз қаламтарош; \$B) аз дафтар; \$C) аз абр;

\$D) аз мистар; \$E) аз қаламқат.

@30. Нӯги қалами найро дар болои кадом асбоб гузонида

мебуриданд?

\$A) дар болои мистар; \$B) дар болои қаламқат;

\$C) дар болои абр; \$D) дар болои чӯб; \$E) дар болои охан.

@31. Харфҳои ғалатшударо бо ҷи пок мекарданд?

\$A) бо корд; \$B) бо об; \$C) бо лос; \$D) бо абр;

\$E) бо лағта.

@32. Дар асри миёна қаламро аз ҷи месохтанд?

\$A) аз чӯб; \$B) аз охан; \$C) аз най; \$D) аз қоғаз;

\$E) аз пласмас.

@33. Дар замони пеш кихо машғули китобнависӣ буданд?

\$A) саххофон; \$B) рассомон; \$C) вазирон; \$D) омузгорон;

\$E) хаттотон.

@34. Перон нӯлодӣ аввалин бор қай ба пайдо шуд?

\$A) дар асри XV; \$B) дар асри XVIII; \$C) дар асри XII;

\$D) дар асри XIX;

\$E) дар асри XIV.

@35. Перон нӯлодӣ, аз ҳама пеш, дар кадом мамлакат пайдо

шуд?

\$A) дар Англия; \$B) дар Арабистон; \$C) дар Россия;

\$D) дар Чин; \$E) дар Ҳиндустон.

@36. Дар мактабҳои куҳнаи тоҷикӣ таълими хат аз кадом вақт оғоз меёфт?

\$A) Пеш аз китобхон шудан; \$B) Хонишу хат якҷоя таълим дода мешуд; \$C) Хат умуман таълим дода намешуд; \$D) Баъди китобхон шудан ёд меоданд; \$E) Аз синфи 5-ум таълим дода мешуд.

@37. Аввалин бор «Сарманшк» кадом солҳо чоп шуда буд?

\$A) солҳои 2000-2010; \$B) солҳои 1890-1900; \$C) солҳои 1900-1920; \$D) солҳои 1950-1980; \$E) солҳои 1900-1920.

@38. Дар мактабҳои хозира (солҳои 1978-1985) муаллифи «Сарманшк» кӣ буд?

\$A) С. Ҷалолов; \$B) Р. Довудов; \$C) Б. Бойев; \$D) Б. Боронов; \$E) М. Маҳмудова.

@39. Рӯчаи (калами) саққочадор (шарикдор) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз кадом сол истифода мешавад?

\$A) 1980; \$B) 1960; \$C) 1970; \$D) 1968; \$E) 1972.

@40. Дар мактабҳои хозира таълими хат чӣ тавр сурат мегирад?

\$A) хонишу навишт дар ҳамгирой; \$B) хонишу навишт дар алоҳидагӣ;

\$C) таълими хат баъди китобхон шудани хонанда; \$D) омӯзиши хат пеш аз китобхон шудани хонанда;

\$E) хатнависӣ умуман таълим дода намешавад.

@41. Фаҳмиши Шумо оид ба хушнавис шудани талабагон.

Ҷавоби нодурустро ишора кунед.

\$A) хушхатии омӯзгор; \$B) нусхаи чопии дафтари «Машқи хат» (муаллиф И. Абдуллоев); \$C) қобилият ва маҳорати ҳудди талаба; \$D) назорати доимии омӯзгор; \$E) назорати волидон дар хона.

@42. Шақли нави харфҳои кириллӣ дар мактабҳои ҷумҳуриамон аз кадом сол қабул шуд?

\$A) 1990; \$B) 1960; \$C) 1970; \$D) 1996; \$E) 1980.

@43. Таълими хониш бо машқи хат дар китоби «Алифбо» аз кадом сол ҳамгиро карда шуд?

\$A) 2004; \$B) 2000; \$C) 1997; \$D) 2006; \$E) 2010.

@44. Соли 2015 чанд солагии наشري «Алифбо»-и М. Лутфуллозода ва дигарон чанин гирифта шуд?

\$A) 20-солагӣ; \$B) 35-солагӣ; \$C) 25-солагӣ; \$D) 30-солагӣ; \$E) 15-солагӣ.

@45. Усулҳои самаранокӣ малакаҳои навишти дар давран саводомӯзӣ кадомҳоянд?

\$A) беғалатнависӣ, риояи хушнависӣ, таҳлили харфии калима; \$B) хушнависӣ, навишти босуръат, рӯбардоркунӣ; \$C) тарзи дурусти нишастӣ талаба, сари ҳам навиштан, истифодаи нақшаи калима; \$D) расмкашӣ, хушнависӣ, рӯбардоркунӣ; \$E) навишти харфҳои алоҳида, пароканданависӣ, таҳлили овозино харфии калима.

@46. Барои ба вучуд овардани малакаю маҳорат беғалатнависии талабагон кадом омилҳо ёри мерасонанд?

Ҷавоби нодурустро ишора кунед.

\$A) навиштани босуръат; \$B) истифодаи таҳлили овозино харфии калима; \$C) машқи рӯйнавис кардани матнҳо; \$D) машқи навиштани калимаҳои имлояшон душвор ва таҳлили онҳо; \$E) машқи иншоҳои таълими ва таҳлили калимаҳои ғалатшуда.

@47. Байти зер аз они кист?

Агар хоҳи шавӣ хушнавис,

Бинавису бинавису бинавис.

\$A) Саъдӣ; \$B) М. Лутфуллозода; \$C) И. Абдуллоев;

\$D) аз ҳалқ; \$E) М. Маҳмудова.

@48. Ғалатҳои имлоии хонандагонро бо кадом ҳели ранг бояд ислоҳ кард?

\$A) кабуд; \$B) сиеҳ; \$C) сурх; \$D) сабз; \$E) зард.

@49. Аз ҳама харфҳои мушқилфаҳм кадом харф аст?

\$A) тоҷикӣ; \$B) лотинӣ; \$C) гурҷӣ; \$D) чинӣ; \$E) арабӣ.

@50. Йотбарсарҳо ба кадом гурӯҳи харфҳо дохил мешаванд?

\$A) харфҳои ҳамсадо; \$B) харфҳои бесадо; \$C) харфҳои алоҳида; \$D) харфҳои садонок; \$E) харфҳои ҷарангнок.

ЧАВОБҲОИ ДУРУСТИ САВОЛНОМАҲОИ ТЕСТӢ АЗ МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ХАТ ВА ХУШНАВИСИ

№	ҷавоб	№	ҷавоб	№	ҷавоб	№	ҷавоб
1	В	14	С	27	В	40	А
2	В	15	Е	28	С	41	Е
3	Д	16	Д	29	Д	42	С
4	С	17	С	30	В	43	А
5	В	18	В	31	Д	44	Д
6	Е	19	А	32	С	45	А
7	В	20	Д	33	Е	46	А
8	В	21	С	34	В	47	Д
9	Е	22	А	35	А	48	Е
10	А	23	Е	36	Д	49	В
11	Д	24	В	37	В	50	Д
12	А	25	Е	38	Е		
13	В	26	С	39	Д		

АДАБИЁТИ МЕТОДӢ ОИД БА ТАЪЛИМИ САВОД

Дар давоми 50 соли охир оид ба таълими савод дар ҷумҳури баъзе қорҳои илмию таҳқиқотӣ ба анҷом расида, дастурҳои методии зерин таҳия гардидаанд:

1. А. Эшонҷонов. Баъзе масъалаҳои методии таълими забони модарӣ дар мактабҳои ибтидоӣ, Сталинобод, соли 1958.
2. А. Шукуров, А. Эшонҷонов., М. Раҳмонов. Методикаи таълими забони тоҷикӣ дар мактабҳои ибтидоӣ, Душанбе, соли 1964.
3. М. Лутфуллоев. Баъзе масъалаҳои таълими «Алифбо», Душанбе, соли 1966.
4. Р.И. Бибарсова. Нақшаи дарсҳои таълими савод, Душанбе, соли 1971.
5. М. Лутфуллоев. Забони модарӣ дар синфҳои 1, 2, 3, 4, Душанбе, солҳои 1970-1973.
6. М. Маҳмудова. Таълими савод дар синфи як, Душанбе, соли 1977.
7. М. Маҳмудова. Сармашқ, Душанбе, соли 1978.
8. М. Лутфуллоев. Методикаи таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ, Душанбе, соли 1986.
9. Р. Довудов, Р. Мирзоев. Дафтари таълими савод, Душанбе, соли 1986.
10. М. Лутфуллоев. Дарс, Душанбе, соли 1995.
11. Ф. Шарифзода. Таълими муштарак – асоси инкишоф ва тарбия, Душанбе, соли 1995.
12. Ф. Шарифзода. Назария ва амалияи таълими ҳамгиро, Душанбе, соли 1995.
13. Ф. Шарифзода. Таълими ҳамгиро: проблема, таҳқиқ ва андешаҳо, Душанбе, соли 2001.
14. Қ. Рустамов. Таърихи методикаи таълими забони тоҷикӣ дар мактаб, Душанбе, соли 2001.
15. А. Алиева. Рӯнд ва тақмили усулҳои савод дар мактабҳои Тоҷикистон, Душанбе, соли 2003.

16. Б. Бойев. Дафтари таълими савод, Душанбе, соли 2004.
17. М. Лутфуллоев. Табассуми муаллим, Душанбе, соли 2005.
18. М. Лутфуллоев. Дастури фаъолияти омӯзгор, Душанбе, соли 2007.
19. М. Лутфуллоев. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ, Душанбе, соли 2007.
20. И. Абдуллоев. Мавқеи бозирои таълимӣ дар дасрҳои забони модарӣ, Душанбе, соли 2008.
21. Ф. Шарифзода. Педагогика: Назарияи инсонофар ва ҷомеаи фарҳангӣ, Душанбе, соли 2010.
22. И. Абдуллоев. Дафтари машқи хат, Душанбе, соли 2010-2015.
23. И. Абдуллоев. Роҳнамои омӯзгор (Дастури методӣ ба китоби дарсии «Забони модарии синфи 3»), Душанбе, соли 2011.
24. М. Лутф. Қойгоҳи унсурҳои нутқ дар «Алифбо», Душанбе, соли 2015.

МУНДАРИҶА

1. Пешгӯфтор	3
2. Нақшаи мавзӯҳои методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ (барои коллеҷҳо ва донишгоҳҳо)	9
3. Барномаи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ	18
Боби 1. Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ ҳамчун ҷанбаи педагогӣ	
4. Мавзӯи 1. Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ ва вазифаҳои он	22
5. Мавзӯи 2. Алокаи методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ бо педагогика, психология, дидактика ва дигар фанҳо	26
6. Мавзӯи 3. Аз таърихи методикаи таълими ибтидоии модарӣ	27
7. Мавзӯи 4. Мазмуни таҳсилоти забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ	31
8. Мавзӯи 5. Стандарти давлатии таҳсилот оид ба забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ	36
Боби 2. Методикаи таълими савод	
9. Мавзӯи 6. Саводомӯзӣ дар мактабҳои куҳнаи тоҷикӣ	42
10. Мавзӯи 7. Саводомӯзӣ дар мактабҳои муосир	50
11. Мавзӯи 8. Омода намудани кӯдакон ба мактаб. Вазифаи омӯзгори синфи як	54
12. Мавзӯи 9. Омода намудани кӯдакон ба таълими савод	60
13. Мавзӯи 10. Таълими савод ва давраҳои он	64
14. Мавзӯи 11. Намунаи нақшаи дарси саводомӯзӣ	74
15. Мавзӯи 12. Таҳлили овозно харфии калима – ҷавҳари асосии саводомӯзӣ	76

16. Мавзӯи 13. Мавқеи бозиҳои таълими ва машқҳои дамгирӣ дар дарсҳои саводомӯзӣ	79
Боби 3. Методикаи таълими ибтидоии забони модарӣ	
17. Мавзӯи 14. Забони модарӣ ва ҷузъҳои таркибии он ..	92
18. Мавзӯи 15. Сифатҳои хониш ва тақмили онҳо	96
19. Мавзӯи 16. Матнҳои бадеӣ ва тарзи хониши онҳо	102
20. Мавзӯи 17. Мавзӯҳои грамматикаю имло ва ҷобаҷогузории онҳо	110
21. Мавзӯи 18. Таҳлил ва таркиб – методи умумии таълими грамматика ва имло	115
22. Мавзӯи 19. Таълими ҳамгироии забони модарӣ ва аҳамияти он	122
23. Мавзӯи 20. Сохти дарсҳои забони модарӣ ва ҳелҳои он	133
24. Мавзӯи 21. Таҳлили грамматикӣ – имлоӣ ва ҳелҳои он	137
25. Мавзӯи 22. Воситаҳои аёнӣ дар таълими грамматика ва имло	140
26. Мавзӯи 23. Таълими имло ва вазифаҳои омӯхтани он	142
27. Мавзӯи 24. Корҳои хатӣ ва тарзи гузаронидани онҳо	147
28. Саволҳои тестӣ аз методикаи таълими забони модарӣ	157
Боби 4. Методикаи инкишофи нутқ	
29. Мавзӯи 25. Инкишофи нутқ – вазифаи муҳими таълими ибтидоии забони модарӣ	182
30. Мавзӯи 26. Инкишофи нутқ гуфтории кӯдакони синни калони томақтабӣ	185
31. Мавзӯи 27. Нутқи мураттаб ва мавқеи он дар таълими забони модарӣ	190
32. Мавзӯи 28. Таҳияи намунаи нақшаи силсиладарсҳо ..	199

33. Мавзӯи 29. Истифодаи усули фаъолияти якҷоя (интерактивӣ) дар дарсҳои забони модарӣ	202
34. Мавзӯи 30. Асосҳои инкишофи малакаҳои тафаккури интиқодӣ	207
35. Мавзӯи 31. Саволу супоришҳои тестӣ ва аҳамияти онҳо бобати азхудкунии дониш ва санҷиш	208
36. Мавзӯи 32. Инкишофи малакаҳои хониш ва хат бо тарзу усулҳои интерактивӣ	213
37. Саволҳои тестӣ аз методикаи инкишофи нутқ	230
Боби 5. Методикаи таълими хат ва хушнавӣ	
38. Мавзӯи 33. Таълими хат ва хушнавӣ	243
39. Мавзӯи 34. Дағнавис ва асбобҳои хатнависӣ	244
40. Мавзӯи 35. Таълими хат дар мактабҳои куҳнаи тоҷикӣ	246
41. Мавзӯи 36. Машқи хат ва хушнавӣ дар мактабҳои муосир	247
42. Мавзӯи 37. Машқи хат ва гигиенаи хатнависӣ дар раванди саводомӯзӣ	249
43. Саволҳои тестӣ аз методикаи таълими хат ва хушнавӣ	254

Мухаммад ЛУТФУЛЛОЗОДА,
Ибодулло АБДУЛЛОЕВ,
Мавлуда ЧАЛИЛОВА

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ИБТИДОИИ ЗАБОНИ
МОДАРИ

Китоби дарсӣ барои муассисаҳои
таҳсилоти миёна ва олии касбӣ

Мухаррир – Алиева Мохшариф
Мухаррири техникӣ – Фирӯзҷон Миров
Хуруфчини компютерӣ – Абдуллоева Саидмоҳ
Саҳифабанд – Шавкат Раҳимов

Ба матбаа 07.01.2024 супурда шуд.
Андозаи 60×84 ¹/₁₆. Когзи офсетӣ.
Ҷузъи ҷомии шартӣ 16.5. Ҷузъи наشرно ҳисобӣ 16.25.
Тяждоди нашр 100. Супориши 1.
Нархаи шартномавӣ

КВД «Матбаа»
ш. Душанбе, к. Южно Обходная, 52.

Мухаммад Лутфуллозода – академик, доктори илми педагогика, профессор.

Ба қалами устод М. Лутфуллозода асарҳои таълимӣ, рисолаҳои илмӣ, дастурҳои методӣ ва беш аз 800 мақолаҳои таълимию методӣ мутааллиқанд. Инчунин, ҷанге аз онҳо: «Алифбои забони дарӣ» (1979), «Дарсҳои омӯзиш» (1981), «Нахви забони дарӣ» (1982), «Субҳи дониш» (1984), «Алифбо» (1985), «Методикаи таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ» (1985), «Алифбои ниёгон» (1992) дар ҳаммуаллифӣ, «Забони модарӣ барои синфи 4» (1993), «Педагогикаи шафқат» (1994), «Забони модарӣ барои синфи 1» (1995), «Дарс» (1995), «Эҳёи педагогикаи Аҷам» (1997), «Қиссаи оғози тарбия» (2002), «Шарафномаи миллат» (2003), «Азизномаи Лутф» (2005), «Лафзи ширин» (2005), «Дидактикаи муосир» (2006), «Дастури фаъолияти омӯзгор» (2007), «Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ» (2007), «Педагогикаи башар» (2008), «Инсон ва тарбия» (2009), «Аввал андеша в-он ғоҳ ғуфтор» (2010), «Педагогикаи миллии халқи тоҷик» (2015) «Ҷойгоҳи унсурҳои нутқ дар «Алифбо» (2015) ва дигарҳо.

Ибродулло Абдуллоев – номзади илми педагогика, дотсент.

И. Абдуллоев муаллифи китобҳои дарсии «Забони модарӣ барои синфи 4» (1997) дар ҳаммуаллифӣ, «Забони модарӣ барои синфи 2» (2000), «Алифбо» (2004) дар ҳаммуаллифӣ, «Санъат ва меҳнат барои синфи 1» (2005), «Дафтари машқи хат барои синфи 1» (2010), «Забони модарӣ барои синфи 3» (2012), «Табиатиносии барои синфи 4» (2013), «Табиатиносии барои синфи 2» (2016) дар ҳаммуаллифӣ, «Табиатиносии барои синфи 3» (2017) дар ҳаммуаллифӣ, «Табиатиносии барои синфи 4» (2018) мебошад.

И. Абдуллоев мураттиби Барномаи Санъат ва меҳнат барои синфҳои 1-4 (2002) ва беш аз 160 дастури мақолаҳои таълимию методист.

